UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 04 08 07 009 0

BINDING SECT. JUL 23 1976

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DS
145
B45
v.1

Bernfeld, Simon
Sefer ha-dema'ot

6

Digitized by the Internet Archive
in 2026 with funding from
University of Toronto

https://archive.org/details/seferhademaotmeo0000bern_k0c9

RAC
2 vols.
F

שמעון ברנפלד / ספר הדמעות

Printed in Germany

Copyright 1923 by Eschkol A. G., Berlin

שמעון ברנפלד

סֵפֶר הַדְּמָעוֹת

מאורעות הגזרות והרדיפות והשמדות

כרך ראשון

מזמן אנטיוכוס אפיפנס עד גרוש היהודים מאנגליה

הוצאת „אשכול" / ברלין, תרפ"ד

LIBRARY
MAY 27 1976
UNIVERSITY OF TORONTO

DS
145
B45
v.1

הקדמה

ספרי זה הוא „נאד של דמעות" — ספורי מאורעות הרדיפות והשמדות שעברו על ישראל, יען החזיק בתורת אלהיו ולא אבה לכפור באמתותה. על כן מצאוהו רעות רבות וצרות, כי שטמוהו העמים ורדפו אותו, ענוהו וסגפוהו בכל מיני יסורים שבעולם, יסורי הגוף והנפש. לא הרצאה הסטורית אני נותן בספרי זה (שהרי הדברים האלה נאמרו כבר כמה פעמים, אף־על־פי שעוד לא מצו את עומק הטרגדיה שבהם), אלא הספורים המקוריים עצמם הגנוזים בספרותנו ההסטורית והפיוטית. הם הגדת־עדות של גבורי המעשים והמאורעות האלה ככתבם וכלשונם; אנחותיהם וקול צעקתם, בכיתם ויללתם — אותן הדמעות אשר שפכו הנאנחים והנאנקים בעת צרתם. אין כל פיטן יכול לבטא את תוקף הכאב כשם שהוא מבוטא על אמתותו ברשומים המקוריים של קדמונינו. ומה שהשאירו לנו בקינותיהם ותפלותיהם אינו פיוט, אינו ציור הדברים, אלא אותם הקולות הטבעיים היוצאים מן הלב המתכוץ והמתפלץ מרוב צערו. ומתוך אותם הקולות עולה גם קול של נחמה ותקוה; כי בכל צרותיו לא עקר עם ישראל מלבו את אמונתו התמה ביעודים הנצחיים, האלהיים, של נביאיו, אשר נבאו לו עתיד נעלה. היסורים שבאו על עם ישראל היו לו יסורים של אהבה, כי הם ממרקים עוונותיו ומעלים אותו למדרגה אצילית מוסרית, שאין למעלה הימנה.

אמרו על אבותינו, כי היו מחבבים את הצרות ועל כן רשמו אותם זכרון בספר. בזה אנו מוצאים רעיון הסטורי. עם ישראל עמד בנסיון, יען גברה בו ההכרה הפנימית, כי נלחם הוא בכל כחותיו הגופיים והרוחניים

על קיומם של קנינים מוסריים נצחיים. ספורי־מאורעות אלה היו לו ספורי־גבורים, מצערים וגם מרוממים את הנפש — לא ממין הגבורה והנצחון של העמים שכניו, אשר נלחמו על הגזל ועל החמס שבידם, אלא גבורה מוסרית של עדי־דמים היודעים את האמת ואת היושר ומוסרים את נפשם עליהם. לפיכך ספורי־מאורעות אלה הם בגדר הלמודים; קדמונינו רשמו אותם, למען ידע הדור האחרון, למען יאמץ את לבו לסבול ולהלחם כשם שסבלו ונלחמו הם. לא לאמץ את ידם, אלא לאמץ את רוחם של בניהם אחריהם אמרו. ספורי הצרות בעבר הם גם שירי נחמה לעתיד.

והדברים האלה היו נזכרים ונעשים בישראל בכל דור ודור; אלא שבימינו נשתכחו קצת ונדחו מפני יצירות ספרותיות חדשות. איך שנתיחס לספורים ופיוטים אלה, שהם באמת חוט־השדרה של ההסטוריה הישראלית — בכל־אופן אני רואה חובה לעצמי לאסוף וללקט את הרשומים ההולכים ונשכחים וללמדם את בני־דורנו. מלבד התועלת המוסרית המרובה שיש בזה אני מוצא בסדור הדברים ובפרסומם גם מעין תשלום חוב לקדמונינו, אשר אלמלא הם, אלמלא גבורתם במלחמה תמידית, היה עם ישראל עובר ובטל ונשכח מן החיים. באבדן עם ישראל היה שמש גדול אובד מעולם הדעות והמוסר. ואם עוד לא עמדו כל באי עולם על הבנת הדבר הזה — הרי עלינו, לכל־הפחות, להבין אותו על אמתותו.

רוב השירים והספורים הקבועים בספרי זה היו גנוזים, כי מפני המורא או מפני דרכי השלום השתיקו בדורות האחרונים את הדמעות. השמוש בהם בהסטוריה הישראלית היה מעט. בימינו נתגלו ונתפרסמו מתוך כתבי־יד בקובצים ועתונים שונים. אנו מוצאים בהם רשומים הסטוריים חשובים מאד, ראשונים במעלה. אבל בהיותם פזורים ורחוקים מעיני רוב הקוראים, הרי הם רק מין תומר היולי או מין אטומים נפרדים של ההסטוריה הישראלית.

אותו הלמוד המוסרי, התנוך העממי, היוצא מן הספור ההסטורי, איננו בא על ידם. בפעם הראשונה נתאחדו בספרי הפרטים האלה להרצאה הסטורית שלמה. מטרתי היתה ליסד את המרטירולוגיה של עם ישראל על־פי הרשומים המקוריים בהסברה של הרצאה הסטורית. מטעם זה הקדמתי לרשומים אלה, הספורים והפיוטים, ברור הדברים ויחוסם למאורעות הזמן, כדי שיהיו מובנים ומסודרים לספור שלם. במקום הצורך הוספתי קצת הערות מבררות את הפרטים הסתומים.

תשעה באב, תרפ״ג.

תוכן הענינים

הקדמה . . . . עמוד ה—ז
מבוא . . . . „ יג—עז

א. דורו של שמד:

הצעה הסטורית. אנטיוכוס אפיפנס ומרשיעי ברית. השמד בערי ארץ־ישראל. כאלף נפשות נהרגו במערה ביום השבת. השמד באנטיוכיה. מות הזקן אלעזר על קדוש השם. האם ושבעה בניה. ספור המעשה בפיוט . . עמוד פא—צה

ב. המלחמה האחרונה:

הצעה הסטורית. הריגת רבן שמעון בן גמליאל ור׳ ישמעאל בן אלישע. הריגת ר׳ עקיבא. ר׳ חנינא בן תרדיון נשרף מכורך בספר־תורה. סמיכת חמשה זקנים והריגת ר׳ יהודה בן בבא. מעשה עשרה הרוגי מלכות בפיוט. הרוגי ביתר. מעשה בארבע מאות ילדים וילדות שהפילו עצמם למים. בנו ובתו של ר׳ ישמעאל בן אלישע. ספור המעשה בפיוט. סנדל המסומר . . עמוד צו—קיג

ג. מחמד ודת האסלאם:

הצעה הסטורית. הריגת הפיטן הישיש אבו־עפק. גרוש בני שבט קינקאע ממדינה (יתרב). הריגת הפיטן קעב בן אשרף. גרוש בני שבט נציר. השחיטה בבני שבט קריטה. הריגת אבו־ראפע סלם בן אבו־חקיק ואסיר בן רזאם. כבוש עיר חיבר — קצת היהודים נהרגו וקצתם נשתעבדו למשלמים. הריגת הפיטן כנאנה. שעבוד היהודים בקרח וכתימא ובפדיק. חרב בן תמורה בשנת תתק״ו לאלף החמישי. השמד באפריקה הצפונית ובאספמיה. קינה לר׳ אברהם בן עזרא . . עמוד קיד—קלד

ד. לפני הסער:

הצעה הסטורית. גרוש היהודים מאספמיה בשנת תרט״ו לתאריך המ׳. השמד במלכות ביצנץ בימי הקיסר הירקליוס בשנת שלש מאות ותשעים ושלש לאלף החמישי. השמד בצרפת בשנת שבע מאות וששים ושבע לאלף החמישי . . . . עמוד קלה—קמב

ה. בימי נוסעי הצלב:

א) המאורעות בשנת ד' אלפים תתנ"ו:

הצעה הסטורית. נוסעי הצלב בערי פרנסיה הצפונית. נוסעי הצלב בערי רינוס. המאורעות בקהלת שפירא. השמד בקהלת וורמיישא. השמד בקהלת מעגנצא. הריגת ר' קלונימוס החסיד הפרנס וסיעתו. קדושי מעגנצא שוחטים זה את זה. שרפת ר' יצחק ב"ר דוד הפרנס בבית־הכנסת והריגת מר אורי ב"ר יוסף. הנשים הקדושות. השמד בקלוניא. המאורעות בכפר נושא. הקדושים בכרך אחד סמוך לקלוניא (וויבלינק־הובא). ההרגה באילנרא. הקדוש מר יהודה ב"ר אברהם הפרנס ובנו וכלתו. הסעודה האחרונה של קדושי זנטש בליל שבת. השמד במירא. הקדוש מר שמריה ואשתו ושלשה בניו. השמד בטריברש. השמד במיץ. האנוסים ברעגנשפורק. קינה לר' שמואל ב"ר יהודה. קינה לר' קלונימוס ברבי יהודה. קינה לר' דוד ברבי משלם. עוד קינה לר' קלונימוס ב"ר יהודה. קינה לר' אליעזר ברבי נתן בעל ה„רוקח". קינה לפיטן בלתי נודע . . . . עמוד קמג—רט

ב) המאורעות בשנות ד' אלפים תתק"ו—תתקנ"ז:

הצעה הסטורית. מסע הצלב השני. המאורעות בקהלות פרנסיה וגרמניה. בירנרד די־קלרוואה מתאמץ להציל את היהודים. המאורעות בקולוניא. היהודים נחבאים במבצר וואלקינבורג. המאורעות במגנצא. הרוגי בכרך. הקדושה גוטאלדא באינסברוק. המאורעות בווירצבורק. קינה לר' יצחק בן שלום. המאורעות בהאם ובסולי ובקרנען. הריגת רבנו פטר. התנפלות על רבנו תם ברמרו והצלתו. הפקעת חובות היהודים בפרנסיה. הטרגדיה בבלויש. קינה לר' אפרים מבונא. קינה לר' הילל בן יעקב. מאורע בופרט. קינה לרבנו מנחם ב"ר יעקב. מאורע ווינה. השמד בפאריש. גרוש היהודים מפרנסיה. השמד בלונדון והריגת רבנו יעקב מאורליאנש. השמד בעיר יורק. השמד בעיר אחת שהיו בה רק גרי־צדק. השמד בעיר ברייש אשר בפרנסיה. מאורע שפירא. הריגת ר' שלמה החזן וחבריו בבופרט. קינה לפיטן בלתי נודע. מאורע נויש . . . . עמוד רי—רנה

ג) המאורעות עד סוף האלף החמישי:

הצעה הסטורית. מאורע קלוניא והריגת הרב ר' אורי בן הרב ר' יואל הלוי. קינה לר' מרדכי ברבי אליעזר. גזירת הבגדים. קינה לר' בנימן. מאורע ערפורט. רשימת שמות הקדושים. קינה לר' שלמה

ב"ר אברהם. קינה לר' אליעזר ב"ר יהודה. השמד בעיר ווינר־נוישטט. קינה לר' יצחק ב"ר יעקב. מאורע לוידא ובישופסהיים. רשימת שמות הקדושים. קינה לר' יצחק ברבי נתן. קינה לר' יחיאל ברבי יעקב. קינה לר' יוסף ב"ר קלונימוס. מאורע וולפשהגן. רשימת שמות הקדושים. השמד בקהלת פולדא. רשימת שמות הקדושים. קינה לר' פסח ב"ר אברהם הכהן. קינה על השמד בלודא, וולפשהגן, פולדא וצרפת לפיטן בלתי נודע. הזכרת־נשמות לקדושי כל הקהלות . . . . עמוד רנו—רצד

ד) חרבן הקהלה בפרנקפורט:

הצעה הסטורית. רשימת שמות הקדושים. ספור המעשה בקינה לפיטן בלתי נודע. קינה לר' שמואל ב"ר אברהם הלוי . . . . . עמוד רצה—שה

ה) שרפת התלמוד:

הצעה הסטורית. ספור המעשה. קינה לרבנו מאיר מרוטנבורג . . עמוד שז—שי

ו. עלילת הדם:

הצעה הסטורית. רשימת שמות הקדושים בקהלות קיצינגא, אורטנבורק, ארנשטט, קופלינץ ווינצכא. הקדוש אברהם גר־צדק. קינה לרבנו מרדכי בר הלל. רשימת שמות הקדושים בפורצהים. קינה לר' יקר ברבי שמואל הלוי. קינה לר' אברהם ב"ר ברוך. רשימת שמות הקדושים בווישנבורק. קינה לר' יועץ ב"ר מלכיאל. רשימת שמות הקדושים בקהלות מולריכשטט, קרוצנכא, מגנצא, בכרכא, רוקנהוזן ומינכן. השמד בבירנה. רשימת שמות הקדושים בקהלות כוכמא, קוברנא, מינשטר, זיגבורג ולוגשטיין. הטרגדיה בטרויש. רשימת שמות הקדושים. קינה לר' מאיר בר אליאב. קינה לר' שלמה שמחה. קינה לר' יעקב בר רבי יהודה. רשימת שמות הקדושים באיינבק. הזכרת־נשמות לקדושי כל הקהלות . . עמוד שיא—שמו

ז. גרוש היהודים מאנגליה:

הצעה הסטורית. ספור המעשה . . . . עמוד שמח—שנג

רשימת המקורות.

מבוא

מי כתב מגילת תענית? אמרו: חנניה בן חזקיה וסיעתו, שהיו מחבבין את הצרות. אמר רבן שמעון בן גמליאל: אף אנו מחבבין את הצרות; אבל מה נעשה? שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין. (שבת דף י״ג, עמ׳ ב׳).

א

ההסטוריקן יעקב בנש, ראשון לחכמי אומות-העולם שהסתכלו במאורעות ישראל לא מתוך שנאה ובוז לעם הזה, עמד על הבנת ההסטוריה הישראלית והכיר את תוקף הטרגדיה שבה. הוא ראה בה מעין המראה, שנראה למשה בהר חורב: הסנה בוער באש והסנה איננו אֻכָּל.

תוקף הטרגדיה הזאת, פולחת לב, שאינה בדמיון פיוטי אלא במציאות, יכולים אנו לסמן בשתי מלות: ישראל בעמים. מזמן שנזדוג עם ישראל לשאר העמים, בין שהיה שרוי על אדמתו ובין שישב בארצות הגולה, שנאוהו שכניו ושטמוהו. לפעמים אמרו לכלותו ולאַבד את זכרו מתחת השמים; ולפעמים ענו וסגפו אותו ביסורים קשים, יסורי הגוף והנפש — עקיצות של מחט תמידיות בבשר האומה הישראלית. העינויים האלה נקבעו בהסטוריה של עם ישראל. לפעמים אנו שומעים צעקת העם, הסובל מה שאין הפה יכול לספר ואין האוזן יכולה לשמוע; לפעמים הן דמעות שתקניות מרגיזות את הנפש עד היסוד.

לפני ימי דור אחד האמינו, כי הגיעה טרגדיה זו לידי גמר. וכשחשבו כן אמרו למצוא סבת השנאה העצומה הזאת, אשר נמשכה והלכה אלפים שנה ויותר. נדמה להם, כי הגורם לזה היתה הפראות בבני-אדם, חוסר תרבות מוסרית. ועכשו, כשהתרבות המוסרית הולכת ומתפתחת, הולכת ומתקדמת, אין עוד מקום לשנאת-חנם זו, שהביאה את העמים מזמן לזמן לידי שפיכת דמים — ובכל הזמנים לידי עינויים ויסורים, שהיו מענים ומיסרים את ישראל.

בדורנו ובימינו רואים אנו, לצערנו, כי אין טרגדיה זו עדין בסיומה; אלא היא הולכת ונמשכת. כל תקופה הסטורית היא אתת הטבעות בשלשלת ארוכה זו, שאין לה הפסק. הצרות של עם ישראל באות תכופות, זו אחר זו. ואם ידמה לנו לשעה קלה, כי כבתה אש השנאה לישראל, הרי היא מתמדת ומהבהבת מתחת הדשן. ורוח באה, אפילו רוח מצויה, ומפיחה בה ומעלה שלהבת עצומה, כאותה שראינו פעמים אין מספר בהסטוריה הישראלית. דור הולך ודור בא — והשנאה לישראל לעולם עומדת.

ובכל דור ודור הסבות משתנות — או נראה לנו, כי הן משתנות. באמת רק הצרות מתחלפות; אבל הכל ממקור אחד יוצא.

ההסטוריה המקראית פותחת בפורענות. לפי הצעתה נמצא עם ישראל כמה מאות שנה בשעבוד קשה. שעבוד זה, שבא מתוך שנאה, התחיל בשעת לידת האומה. עם־כל־זה עלינו להבחין בין הצרות הראשונות ובין הצרות האחרונות. עד זמן גלות בבל סבל ישראל מה שסבלו כל העמים בשעה שהיו מנוצחים, בשעה ששלטה בהם אומה תקיפה. באמת זהו בכלל היסוד החברתי בדורות הראשונים: הגבור נצח את החלש והתעמר בו באכזריות מרובה. אין בין צרת היחיד, בזמן ההוא, ובין צרת הרבים ולא כלום. אם באים אנו לציר לעצמנו את מרירות החיים בתקופה הקדומה של ההסטוריה, „עת שלט האדם באדם לרע לו", הרי היא מחרוזות של טרגדיות. את הטרגדיות הצבוריות אנו יודעים מתוך ההסטוריה; אבל הטר־גדיות היחידיות נשכחו. אפשר, שזוהי המרירות הגדולה ביותר. סבלו בני־אדם יסורים קשים, ולבסוף נשתכחו לגמרי הם וצרותיהם.

תקופה חדשה התחילה בהסטוריה הישראלית באותו זמן שנזדווג ישראל לעמים אחרים, ו א ל ה ר ד פ ו ה ו ע ל י ח ו ס ו ל א ל ה י ו, על תורתו. זוהי תחלת ע ד ו ת ־ ה ד מ י ם של ישראל. משעה שהכיר העם במציאותו ההסטורית, בישותו ובאפיו המיוחד, אי־אפשר היה לו להטמע בגויים. ועם־זה אי־אפשר היה לו גם כן להבדל מהם. הרי שהיה חי בקרבם, ויחוס תמידי קשרו בהם. אותו היחוס הביא לידי חכוכים תמידיים, שלפעמים היו לשנאה עצומה. התחילו הגויים להעלות על דעתם, כי הם ועם זה אינם יכולים להתקיים יחד. עם זה שהוא חי בקרבם ואי־אפשר לו להתבולל בהם, הוא אויב לכל אדם, אבודו הנאה לעולם.

התפיסה הראשונה היתה בין היוָנים במערב אסיה ובין עם ישראל בדורו של אנטיוכוס אפיפנס. בפעם הזאת נפגשו שני עמים זה בזה, שלשנידם היה אופי מיוחד ובולט בכל מקצועות חייהם התרבותיים, ושניהם הרגישו את יסוד מציאותם בתרבות מיוחדת להם, שהם מצוינים בה: עם ישראל בתרבותו המוסרית, שהיתה שקועה בתורתו, ועם יון בתרבותו האֶסתטית. בהשקפה ראשונה ידמה לנו, כי היתה תפיסה זו מלחמת רעיון אחדות אלהים ברעיון רבוי האלהיות. אבל באמת אין הדבר כן. עוד בדורות קדומים באו המשכילים היוניים בדרך ההסתכלות הפילוסופית לרעיון האחדות, אשר נתגלה לישראל מתורתם של הנביאים. גם אריסטו הכיר במציאות הסבה הראשונה, מתויבת המציאות, שהיא עלת כל העלות. זה יצא לו מתוך ההגיון. וכשראו המשכילים היוניים את ישראל מיחדים את אלהיהם ומרחיקים מציורו כל מין פסל ותמונה, היו מקלסים אותם על זה. היהודים נחשבו בעיניהם היותם „הפילוסופים בקרב הסוריים". סטרבו מהלל את משה, אשר הורה בתורתו, שאין לבני־אדם לכבד חיה או בהמה או עוף כבוד אלהים — מה שעשו המצריים — או לציֵר את האלהות בתבנית פסל ותמונה, כשם שעושים היונים; כי אין ראוי לאדם להשתחוות למעשה ידיו. אבל סטרבו מוסיף והולך, כי עם־כל־זה אין מן הראוי להיות יהודי; שהרי הוסיפו היהודים בזמן מאוחר כמה ענינים טפלים וקבעום בתורת משה.

הרי בדברים האלה טבע הנגוד מצד אומות־העולם לישראל על אמתותו. אפילו אלה, שעקר היהדות במושגי עבודת האלהים היה חביב להם, חשו בלבם נגוד עצום לישראל בחיים התרבותיים. תורת ישראל חנכה את העם משך כמה דורות והמציאה לחייו המוסריים והתרבותיים צביון מיוחד. שונים היו היהודים משכניהם בכמה מושגים עקריים מן הקצה אל הקצה. מה שנחשב לגויים היותו יפה וראוי — היה בעיני היהודים משוקץ ומתועב. כשמזדמנים שני עמים יחד, נבדלים זה מזה בתרבותם, טבע הענין מחייב, שלבסוף יהיה אחד נבלע בחברו. ואין מן הצורך, כי יהיה תמיד המעוט נבלע ברוב; אלא לפעמים גם הרוב נבלע במעוט — אם תרבותו של זה היא עצומה וגוברת על זו שכנגדה. אין הרוב הכמותי מכריע, אלא האיכותי. בנוגע לזווג עם ישראל עם היונים, היתה טמיעה ממין זה בגדר הנמנע; שהרי גם התרבות הישראלית וגם התרבות היונית היתה רבה באיכות.

ומתוך שאי־אפשר היה להכריע בכח רוחני, אמרו היונים להכריע בכח חמרי. זהו הגורם האמתי לאותה התסיסה שהיתה בימי אנטיוכוס אפיפנס.

עוד בזמן קדום דן טציטוס במאורע זה מתוך שנאה ובוז לישראל. הוא אמר על אנטיוכוס אפיפנס, כי שוא עמל להמציא תרבות לעם פראי מחוסר התרבות. שיהיה סופר רומי אומר כן, זה תמוה; כי כל הסופרים הרומיים היו מגנים את המלך המבוהל הזה, שמעשיו היו גלוזים — מעשי שגעון. בטציטוס השכיחה השנאה לישראל את יחוסו לבני־עמו הרומיים. בדורנו נמצאו חוקרי ההסטוריה מסכימים לדעתו — ווילריך, וולהוזן, אידוארד מאיר ועוד. הם אומרים, כי באמת היה רעיון גדול כח מניע במעשי אנטיוכוס. חפץ היה לאחד את כל העמים במערב אסיה ואת מצרים בתרבות היונית וליסד ממלכה תקיפה עומדת בפני עריצות רומי. אלא, כמובן, היתה עין רומי צרה במושל זה והפריעה את מעשיו. לבסוף, מאחר שלא הצליח הדבר בידו, קמו עליו סופרי רומי, וגם הסופרים היוניים המתניפים לאומה זו, והשפילו את כבודו ושמו אותו חרפה לדורות.

מה היתה מחשבת אנטיוכוס אפיפנס במעשיו אלה — אין אנו יודעים, שהרי אין אנו בותנים כליות ולב. כונתו אי־אפשר לדון; אבל מעשיו גלויים. הוא אמר „להצליח" את עם ישראל בתרבות היונית — על כרחו. אם אין עם ישראל נשמע לו, לזנות את אלהיו ותורתו, הרי הוא בא עליו בכפיה, במעשי־אכזריות לאין שעור וקצב. בני ישראל, המסרבים ל„הצלחה" זו, באים באש ובמים „ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה". כל מה שנעשה בימים ההם, כי נתנו נבלות היהודים המחזיקים בברית אלהיהם מאכל לחיה ולעוף השמים, כי תלו את הבנים הנמולים בצוארי אמותיהם והרגו אותם ביחד — הכל עשו רק מתוך „אהבה" לישראל, מתוך שהיו חפצים בתקונו. מעשים כאלה היו נעשים גם בדורות אחרי־כן, שהיו באים על ישראל ואמרו להם — להמיר או לההרג.

לאחר שגבר בית־חשמונאי על הסוריים ונצחם, היתה מנוחה זמן שני דורות לבני ישראל היושבים על אדמתם. אבל רק המועט של עם היהודים ישב בארץ־ישראל — הרוב היה פזור בגויים. מימות התסיסה הגדולה נתקימה בארצות הגולה שנאה עצומה כלפי היהודים, שהיתה חציה נגוד גזעי ודתי וחציה נגוד איקונומי. קשה להבחין בדבר הזה ולהגביל

בדיוק את התחום שבין השנאה הגזעית־דתית ובין השנאה האיקונומית. זוהי עובדה נראית גם בזמננו: משפילים ומבזים את היהדות מתוך העדר ידיעה והכרה, וזה מביא את הבריות לידי שנאת היהודים. בני־אדם שאוחזים במנהגים דתיים כאלה, ודאי שהם מחוסרי תרבות ושפלים במוסרם. ולפעמים הם מהפכים את המשפט „ההגיוני" — שונאים את היהודים מתוך תחרות איקונומית, ובאים מתוך כך להשפלת היהדות. שהרי אם רואים אנו בני־אדם עושים מעשים מגונים לרמות את הבריות (כל מה שעושה היהודי לפרנס את עצמו הוא מגונה בעיניהם), ודאי כי חנכה אותם תורתם למעשים כאלה. בעובדה זו אנו רואים מתקופה לתקופה שנוי הצורות; אבל בעצם ובטבעה היא נמשכת מדור לדור.

אין ההתפתחות ההסטורית מעשה הגיוני, אלא היא מעקמת לפעמים את דרכה בנגודים וסתירות מפליאות. בו בזמן, שהיו הגויים, שכני היהודים, שונאים לישראל ומגנים אותם, היו קצתם נמשכים אחריהם ואחרי תורתם. הכירו על־פי רגש טבעי את המאור המוסרי שבתורה, וגם חיי היהודים במסבת משפחתם ובבתיהם היו נראים להם יפים ומוסריים. בכל הערים הגדולות במערב אסיה ובמצרים היו נמצאים גויים מתיחסים לישראל ולתורתו ברגש כבוד וחבה. מעוטם נתגירו ונספחו על בית יעקב בפומבי; ומקצתם נתקימו אמנם בגיותם, אבל היו שוקדים על פתחי בתי־כנסיות ובתי־מדרשות של היהודים, לשמוע שם דברי אלהים חיים, שהיו צמאים להם. גרים־למחצה אלה מסומנים (במזמורי תהלים ובספורי „מעשי השליחים") בשם „יראי ה'". מצד אחד היתה בזה תועלת מרובה ליהודים בארצות גלותם; אבל מצד שני גרם להגדיל את השנאה ליהודים. הגרים השלמים והגרים למחצה היו כסלון ממאיר לבני־עמם הגויים. מתוך כך שנאו את היהודים יותר ויותר; ומתוך כך הרבו להבזות את היהדות בכל מיני עלילות־שקר, שהיו בודים עליה. זה היה היחס התמידי בין ישראל לעמים.

הסופרים היוונים, וביחוד אלה שבאלכסנדריה של מצרים, הרבו לדבר בגנות היהודים ובגנות היהדות. המפורסם שבהם — כי פרסמהו יוסיפוס לגנאי ועשה לו „שם עולם" — היה אפיון, מצרי שנתיון ונעשה יוני קנאי. הוא גבב כל השקרים שבעולם, אשר בדו על היהודים והיהדות הסופרים הקודמים לו והסופרים בני־דורו. דברי שנאה ושטנה אלה עשו

פרי. הם שגרמו לאותן המהומות הידועות אשר היו באלכסנדריה של מצרים בימי הקיסר קליגולה. גם במאורע זה אנו מוצאים את השפעת הנגוד הגזעי והאיקונומי. אפילו אם נאמת את כל טענותיהם של אנשי אלכסנדריה, מה שטענו בשנאתם על היהודים, ודאי שלא היו באים לידי מעשים כאלה, אלמלא היתה שנאה גזעית כבושה בלבם. היא שפרצה על־פי סבה מן הסבות וגרמה למהומות ולשפיכות דמים.

מפליא ביותר הוא יחוסם של הרומיים לישראל. באיזה אופן קבע עם רומי את שלטונו בארץ־ישראל, איך תקע הנשר הזה את צפרניו בבשר האומה הישראלית — זה ידוע למדי. אין הדבר תמוה, כי שנאו היהודים בארץ־ישראל את שלטון העריצות הזאת, שבאה עליהם בעקבה לשעבדם בארצם ועל אדמתם. שנאת היהודים בארץ־ישראל לרומי היתה שנאת החלש הסובל לגבור הכובש. וכנגד זה היתה שנאת רומי לישראל שנאת זאב טורף לאותה הכבשה, שהוא מחנק אותה ואוכל את בשרה. הרי רק לשם כך באו לארץ־ישראל, למוץ את העם היושב בה עד דם התמצית. אבל בשאר המדינות לא היה הדבר כן. שם היה היחוס בין רומי ובין היהודים רצוי וטוב, לפי שהכירו היהודים את טבע שלטון רומי, שעם כל עריצותו הרי הוא שלטון קבוע ומגין על כל בני־אדם, ובפרט על אלה הנכנעים למרותו. ביחוד היה יחוס זה במצרים, שבה היו אוכלוסי ישראל מרובים. היונים הציקו להם, ושלטון רומי הגין עליהם. מתוך כך גברה שנאת היונים ליהודים יותר ויותר. על הנגוד הגזעי והאיקונומי נוסף מעכשו גם נגוד פוליטי: היהודים מתיחסים בחבה אל שלטון רומי, אשר בא לכבוש את היונים ולרדות בהם.

כך היה הדבר נוהג בכל מדינות רומי. עם הארץ נטר איבה ליהודים על יחוסם לשלטון רומי; ובשעה שקמו היהודים להלחם על קיומם הלאומי היו אותם העמים, אויבי רומי, מסיעים לרומיים והפכו פניהם כלפי ישראל להנקם בו בחמת נקם. עכשו השלימו אויביהם של ישראל עם הרומיים ונעשו אוהביהם. אחד מחוקרי ההסטוריה בימינו (אדולף הויזראט) אמר בנוגע למלחמת היהודים ברומי בימי נירון קיסר, כי עשו היהודים דבר זה שלא בעתו. התמרמרות הגויים על שלטון רומי הלכה וגברה בתקופה ההיא; ואילו היו היהודים כובשים לזמן מה את יצרם ומחכים,

היו מתאחדים אחרי־כן עם כל הגויים שכניהם לפרוק עול רומי מעל צוארם. ואולם משפט זה הוא שטחי ומוטעה. בכל הזמנים היו הגויים מסייעים לרומי במלחמתה עם היהודים, כי שנאתם לישראל גברה תמיד על תועלת עצמם. אם היו נכונים כולם למרוד ברומי — באותו יום, שאמר ישראל לשחרר את עצמו משעבודו הקשה, שכחו הגויים את שנאתם לרומי והיו לאויבי היהודים.

החכוכים התדיריים בין היהודים בארץ־ישראל ובין הרומיים המושלים בהם היו בעקר מתוך נגוד לאומי, אבל לא מתוך נגוד דתי. לא אמרו הרומיים למשול גם בנשמת היהודים, לשעבדם בחייהם הדתיים. הרומיים היו מטבעם סבלנים בעניני דת. ולא עוד, אלא שהיה ממנהגם לכבד לא רק את יראתם, אלא גם את יראת אותו העם שנשתעבד להם. כשהיו כובשים איזה עם היו פונים במקדשם גם מקום לאלהי העם הזה. גם ביחוסם ליהודים היו תחלה זהירים מאד, שלא להעליב אותם במנהגי דתם. אבל עם־כל־זה לא פסקו מעולם החכוכים בין היהודים ובין שלטון רומי בארץ־ישראל. זה היה מונח בטבע הענינים. הנגוד בהשקפה הדתית של שני העמים האלה היה גדול מאד. מה שקדוש לנו מתועב להם, ומה שמתועב לנו קדוש להם — אמר טציטוס על היהודים. כשנכנסו לגיונות רומי לירושלים והביאו עמהם את דגליהם היה הדבר קשה מאד בעיני היהודים — כי דמות נשר שבדגלי הרומיים נחשבה להם הויתה עבודה־זרה, וסרבו להכניסה לפנים מחומת ירושלים. על הדבר הזה היו היהודים מוסרים את נפשם.

הרומיים הסבלנים נעשו ביחוסם אל היהודים לקנאים. הם, שהיו זהירים כל־כך בכבוד כל יראה של שאר הגויים, דברו בגנות היהודים ומנהגיהם הדתיים. יובינל התל ביהודים ואמר עליהם, כי בעבודת אלהיהם הם מביטים לשמים ומתפללים לעננים. מתוך עצלות הם שובתים ביום השבת מכל מלאכה. ולא די להם בזה, אלא שגם בשנה השביעית שובתים בחריש ובקציר. החזיר חביב להם כבן־אדם ואינם אוכלים את בשרו; לפיכך מאריכים החזירים ימים אצלם. מעין חדודים אלה אנו מוצאים גם בסטירות של מרטיאל ושל הורטיוס. ציצרו כנה ליהדות בשם אמונה טפלה ופראית. — זה היה משפטם של סופרי רומי המפורסמים, והם שהשפיעו השפעה מרובה על המשכילים שבעם, להשפיל ולהבזות את היהודים במנהגיהם הדתיים.

ולהמון־העם לא היו חסרים גם כן מיני תבלין כאלה. הליצנים היו מהנים אותם בבתי־תיאטראות ובבתי־קרקסאות בבדיחות גסות על היהודים.

„ישיחו בי יושבי שער — אלו אומות־העולם, שהן יושבין בבתי־תטריאות ובבתי־קרקסאות; ונגינות שותי שכר — מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין, הן יושבין ומשיחין בי ומלעיגים בי ואומרים: הרי אין אנו צריכים לאכול חרובים כיהודים העניים. והן אומרין אלו לאלו: כמה שנים אתה רוצה לחיות? והן אומרים: כחלוק של היהודים שלובשים משבת לשבת. — ומכניסין את הגמל לתטריאות שלהם ובגדי־אבל עליו; והן אומרין אלו לאלו: על מה זה מתאבל? והן אומרים: היהודים הללו שומרי שביעית הן ואין להם ירק, ואכלו התותים של זה, והוא מתאבל עליהם. — ומכניסים את המומוס (לץ בפרצוף־פנים של יהודי) לתיטרון שלהם וראשו מגולח; והן אומרין אלו לאלו: על מה ראשו של זה מגולח? והוא אומר: היהודים הללו שומרי שבתות הן, וכל מה שהן יגעין כל ימות השבת אוכלין בשבת, ואין להם עצים לבשל בהן והן שוברין מטותיהן ומבשלין בהן, והם ישנים בארץ ומתעפרים בעפר (ולפיכך הוא מגלח את שער ראשו מפני הזוהמה), וסכין בשמן — לפיכך השמן ביוקר" (איכה רבתי, פתיחה י"ז).

בליצנות גסה וחסרת־טעם כזאת היו מבדחים את דעת ההמון, שודאי היתה רוחו נוחה ממנה. בדיחות המוניות אלה היו שכיחות לא רק ברומי ובשאר ערי איטליה, אלא גם בארץ־ישראל עצמה — בישובי הגויים. שהרי דבר זה מספר ר' אבהו, שעמד בקיסרין, בשנות המאה השלישית למספרם. אבל הבדל גדול אנו מוצאים בין עקיצות הסופרים הרומיים ובין ההתולים בבתי־תיאטראות ובבתי־קרקסאות. ההמון היה מתיחס לישראל מתוך שנאה ובוז, ובאו הליצנים להנות אותו בשיחות נבערות שיש בהן עלבון היהודים. ואולם הסופרים החשובים באו להוציא מלב משכילי הדור, שבנפשם היו נמשכים אחרי היהדות. יובינל קובל (בסטירה י"ד) על בני־דורו הרומיים, שבמקצת הם עושים כמעשה היהודים. הם שובתים ממלאכה ביום השבת — כנראה היו מתאוים לדברי אל חי בבית־הכנסת והיו מסתופפים בחצרות בתי ה'. יובינל אומר, כי אין הדבר תמוה, שבני־הנעורים רואים מעשי אבותיהם נלכדים ברשת היהדות ומתגירים לגמרי. כמעט שהיתה ברומי מלחמה תמידית

בין שני הזרמים האלה: חבה ליהדות ושנאה ליהדות. ולפי שהמושגים הדתיים והמוסריים של היהודים היו מתנגדים מן הקצה אל הקצה לאותם של הרומיים, לא היתה הפשרה ביניהם בגדר האפשר. מזמן לזמן אמר שלטון רומי לחתוך קשר זה, שאי־אפשר היה להתירו, בסכין חריף — גרשו את היהודים מרומי, כדי שלא יהיו למכשול ולפוקה לעם הארץ. לפי רשימה אחת, שאמנם אינה מבוררת די־צרכה, ארע גרוש כזה כבר בתחלת ישוב היהודים ברומי, בימי שמעון חשמונאי. כשנתישבו היהודים ברומי התחילה הפרופגנדה של היהדות, וכבר נמצאו גויים שנתקרבו אל היהדות או שנתגירו לגמרי. עמד הפריטור הרומי היפלוס (בשנת 139 לפני התאריך המ׳) וגרש את היהודים מרומי.

מעשה רב מזה ארע בימי שלטן הקיסר טיבריוס (בשנת י״ט למספרם). הקיסר הזה גזר גרוש על כל היהודים ברומי; ארבעת אלפים אנשי־חיל הגלה לסדיניה, להלחם שם עם הגזלנים והתמסנים, והשאר יצאו מן העיר. סבת מאורע זה (שמספרים טציטוס, סוויטוניוס ויוסיפוס) היתה, לפי עדותו של יוסיפוס (בקדמוניות ספר י״ח ג, ה), כי פתו יהודים רמאים גיורית אחת חשובה, ושמה פולוויאה, ולקחו ממנה את כל הונה, שאמרו להביא לבית־אלהים בירושלים. ואולם לפי עדותו של פילון נעשה דבר הגרוש רק מתוך שנאה ליהודים, אשר הלשינו אויביהם עליהם. ושתים־עשרה שנה אחרי־כן (בשנת ל״א למספרם) חזרו היהודים אל רומי.

הקיסר קלודיוס (שמשל משנת מ״א עד שנת נ״ד למספרם) קבע תחלה תוקים לטובת היהודים ברומי. ואולם בסוף ימיו גרש גם הוא את היהודים (לפי עדותו של סוויטוניוס), יען כי היו מהומות בבתי־כנסיותיהם בסבת Chrestus. לפי סברת רוב חוקרי ההסטוריה נמצאה בדברים האלה רשימה לתחלת יסוד הכנסיה המשיחית ברומי (ראה גם בספורי „מעשי השליחים" י״ח, ב) — מה שאינו כן; אלא נראה, שהיה ריב בבית־הכנסת בסבת אדם אחד, ושמו Chrestus, ולא שיהא המכוון בשם זה להמשיח. דיו־קסיוס מעיד, כי לא גרשו את היהודים מרומי, אלא הקיסר גזר עליהם, שלא יאספו בבתי־כנסיותיהם. בתחלה היה אמנם בדעתו לגרשם מן העיר, אבל נוכח שאין דבר זה בגדר האפשר. מובן, כי היתה גזרה

זו (שלא להתפלל בבית-הכנסת) קשה ליהודים. לפיכך התישבו קצתם בכפרים הסמוכים לרומי. דיו־קסיוס אומר על ישוב היהודים בעיר הזאת, כי אמרו כמה פעמים להכחידו, ולא עלה הדבר בידי הקיסרים. ישוב זה היה הולך ומתגבר מיום ליום. כבר נמצאו אפילו בקרב המשפחות המיוחסות של הרומיים גרי־צדק במספר רב. הישוב היהודי ברומי היה מקושר בקשר של קיימא אל החברה הרומית ואי־אפשר היה לבטלו.

ודוקא בשעת תחלת מלחמת היהודים ברומי גברה שם השפעת היהודים. הקיסרית פופיאה, אשת הקיסר נירון, לא נתגירה אמנם — אבל בלבה נטתה אחרי היהדות. טרם שפרצה המלחמה אמרו פרנסי האומה הישראלית ללכת לרומי ולקבול על האפטרופוס פלורוס, שהצר לישראל. ואילו היו עושים כן, ודאי שהיו מצליחים. בימי שלטון רומי בארץ - ישראל עלתה כמה פעמים ביד השתדלנים היהודים להסיר את האפטרופסים העריצים מפקודתם, ולפעמים נענשו בעונש חמור. אבל פלורוס ידע זה, ועל כן הציק ליהודים וכמעט שהכריח אותם למרוד ברומי. על־ידי־זה סר עוונו.

רק בתקופה אחת היתה רדיפה דתית מטעם שלטון רומי כלפי היהודים. זה ארע בימי אדריינוס קיסר, אשר גזר על המילה — מה שגרם למלחמת בן־כוזיבא (פרטי הדברים מסופרים להלן בפרק שני). אחרי תום המלחמה גזרה מלכות רומי גם על סמיכת חכמים וגם על השביתה בשבת. בימי דור אחד מסרו היהודים בארץ־ישראל את נפשם על קיום תורתם ובפרט על מצות מילה ועל מצות שבת. אבל גזרה זו לא נתקיימה זמן רב. הקיסר אנטונינוס פיוס ביטל גזרה זו, ובפירוש נאמר בחוק שהוציא, כי אין המילה בכלל סירוס, ולפיכך מותרים היהודים בה.

ב

שלטון רומי בישראל הצטיין כל הימים בשעבוד קשה. כאשר כבשו את ארץ־ישראל בימי פומפיוס היו השליטים בארץ נוהגים להכביד עול המסים והארנוניות ולגזול את היהודים כאות נפשם. זה היה טבע שלטון רומי בכל המדינות בימי הריפובליקה. כשאמרו הסינטורים לפרנס את אחד

מבני חברתם היו שולחים אותו לאחת המדינות להתעשר שם. לא היה דין ומשפט, אלא הכל היה תלוי ברצון השליט. בימי הקיסרים נשתנו סדרי השלטון הרומי. על־פי־רוב היו הקיסרים משגיחים על השליטים ומדקדקים עמהם, שלא ישלחו ידיהם בבזה. במובן ידוע הוטב על ידי זה מצב המדינות. שהרי הנהיגו מאז לכל־הפחות נמוס קבוע. המסים והארנוניות היו קבועים, אלא שהיו כבדים מנשוא. והרבה סבלו העמים הנכבשים, כמעט שרבצו תחת משאם.

גם על היהודים עברה הכוס. „חולים היו מן השעבוד", ו„הפרוטה לא היתה מצויה בכיסם". היו אומרים בציור ומשל: „כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדב, ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש" (עמוס ה, יט) — עוד לא הספיקו לסלק פרעון מס אחד, שבא גזבר המלכות לגבות, וכבר בא גזבר שני לגבות מס אחר; ועוד לא הספיקו לשלם מס זה, כבר בא גזבר שלישי לתבוע מס אחר.

עם־כל־זה לא היה מצב היהודים במלכות רומי רע מזה של שאר העמים. אמנם היה ההמון שונא אותם ומתיחס להם ביחס של בוז, אבל בחריצותם ובכשרונם עלו והצליחו. דוקא במטרפולין עצמה, בעיר רומי, גברה השפעתם.

תקופה חדשה, תקופה רבת הצרות והרדיפות, מתחלת בהסטוריה הישראלית משעה שגברה הדת המשיחית ו„נהפכה המלכות למינות".

המשיחיים היו תחלה נרדפים. לפי עדותם רדפו אותם היהודים, ועם יצירת הדת הזאת מתחלת שנאתם ליהודים. ספרי האוונגליון נכתבו ברוח זה, מתוך איבה לישראל ולתורתו. אין אנו דנים כאן בחקירה מדעית, עד כמה מסכימים ספורי האוונגליון אל המציאות ההסטורית. אבל זהו ודאי גמור, כי באמצע שנות המאה השניה היתה הספרות האוונגלית בהקפה הנוכחי ובצורתה כעת בגמר סדורה. היא נחתמה כבר. ובספרות זו אנו מוצאים בטוי של היחס בין כנסת־ישראל ובין הכנסיה המשיחית. זה אינו י ח ס א ר ע י, לזמן מוגבל ומסוים, אלא י ח ס ת מ י ד י — מתחלת יצירתה של הדת המשיחית עד סוף כל הדורות.

כבר בשעת יצירתה הביאה עמה נגוד עצום לישראל ולתורתו. הספור הראשון מיסודו של המבשר מ ר ק ו ס נקבע עוד ברוח הלאומות הישראלית.

אין בו עדין אותה רוח פסקנית כלפי עם היהודים וכלפי תורת ישראל, שאנו מוצאים בשאר ספרי האונגליון. אדרבה, בספור זה נאמר מפורש, כי קם ישו המשיח להכשיר את „מלכות שמים" בשביל ישראל. לבני־הנכר מתיחס מרקוס כמעט בשנאה. מסופר בספרו על המשיח, כי נגשה אליו כנענית בבקשה, להמציא רפואה לבתה החולה. ענה ישו המשיח ואמר: „הנח תחלה לבנים שיאכלו וישבעו; כי אין מן הראוי לקחת את לחם הבנים ולהשליכו לפני הכלבים" (ז, כז). דברים חריפים כאלה כלפי בני־הנכר, שאינם באים להצר לישראל אלא לבקש ממנו ברכה ורפואה, אין אנו מוצאים לא במקרא ולא במשנה וגמרא ולא בשום ספר־מדרש. אפשר שיש בהם בטויו של הנגוד העצום מצד ההמון ישראל לבני־הנכר. חכמי ישראל לא כך היו מדברים באומות־העולם; ואפילו אם היו חושבים כזה בלבם, היו בושים להעלות בטויים קשים כאלה על הניר.

עם־כל־זה עושה ההרצאה הספורית בבשורת מרקוס רושם של איבה לישראל. הלוא בכל־אופן מסופר בה מה שרדפו את ישו המשיח ומסרוהו לצליבה, והוא צדיק וישר ונאמן עם אלהים. הכהנים וראשי העם התנכלו לו להמיתו. קמו בו עדי שקר לעוֵת את דינו; ואף־על־פי שהוזמו העדים, דנו אותו להמיתו וגם הכוהו וירקו בפניו. כאשר הביאו אותו אל פילטוס, שבידו היה לקים את גזר־הדין או לבטלו, התאמץ השליט — והוא גוי — להציל את נפש הצדיק מידי שוטניו. אמר לפטרו מדין, כמנהגו בכל חג לפטור את אחד הנדונים למיתה מגזר־דינו. אבל היהודים אמרו, כי מוטב להם שיפטור את אחד הרוצחים, את בר־אבא, ולא את המשיח. על־כרחו הסכים פילטוס להפצרת הכהנים ואנשי סנהדרי לצלב את המשיח.

כמה מעלים דברים כאלה אף וחמה בלב כל קורא. הספור נכתב תחלתו בשביל קוראים יהודים — וגם אלה, אם יראו להם הדברים היותם אמת, ימלאו חמה. על אחת כמה וכמה כשבאו הדברים לידי קוראים מבני־הנכר — אלה אשר ישו היה להם לפודה ומושיע, ובמותו הביא סליחה וכפרה לכל באי עולם.

גם לפי ההרצאה הספורית בבשורת מתי לא בא ישו אלא להכשיר „מלכות שמים" לישראל — ורק לישראל. בספור המעשה של אותה הכנענית, שבאה לפני ישו לבקש רפואה לבתה, הוא אומר בפירוש: „לא

שלחתי כי אם לצאן אובדות, לבית ישראל" (טו, כד). וכאשר שלח את תלמידיו לבשר ביאת „מלכות שמים" צוה אותם: „אַל־תשימו לדרך הגויים פעמיכם, ואל־ערי השומרונים אַל־תבואו; כי אם לצאן אובדות מבית ישראל תלכו" (שם י, ה—ו). פעולתו המוסרית של המשיח היא בקרב ישראל ורק לישראל. אבל בבשורת מתי אנו מוצאים כבר נגוד עצום לתורת ישראל — השאיפה לבטלה. ביחוד אנו מוצאים זה ב„דרשת־ההר", שנאמרו בה כמה דברים קשים באנטיתיזה גמורה כלפי היהדות. ואף־על־פי שקבעו בדרשה זו קצת דברים, נראים היותם מקימים את תורת משה (ה, יז—כ) — הנה הם שם חוץ למקומם וסותרים לשאר למודי הדרשה, שהיא בעצם מתאה וסתירה ליהדות. אין בה שום חדוש בנוגע לתורת־המוסר; כי כל הדברים שנאמרו שם בהפלגה מרובה, להרבות את התביעות המוסריות, נמצאים במקרא ובאגדה. רק דבר אחד נתחדש בדרשה זו, מה שאמר ישו, לפי עדותו של מתי, בוַדאות גמורה — כי נאמר בתורה: „ואהבת את־רעך ואיבת את־אויבך" (שם, מ"ג). ואולם שאר הדברים אינם חדשים וחדושם הוא רק באופן ההרצאה: נאמר בתורה כזה וכזה; אבל אני אומר לכם — כאילו בא ישו ללמד תורה חדשה בסתירתה ובטולה של תורת ישראל.

ובספור המעשה, איך לִמד ישו תורתו את העם, ואיך רדפוהו הכהנים וראשי סנהדרי, הצדוקים והפרושים, עד שמסרו אותו לצליבה — בספור זה מאריך מתי ומוסיף עליו כמה פרטים מטילים איבה וכעס בלב הקוראים. למן היום שבא ישו לירושלים ארבו לו מנהיגי העם וחשבו לאבדו. במתכוון וברוב ערמה הציעו לפניו שאלות, אשר תשובתו הביאה אותו בהכרת לידי סכנה. ורק ברוב חכמתו נמלט מידם. לבסוף עשו בעברת זדון ובעוות דין, מה שלא היו יכולים לעשות בפתויים של ערמה. פרטי המשפט בבית־דין של ישראל ואחר־כן, כשעמד ישו לפני פילטוס, מרבים וּמגדילים את השנאה לישראל. השליט הגוי התאמץ להציל את נפש הצדיק מידי אחיו היהודים השואפים לדמו. אבל הנאספים עליו קראו קול אחד: „יצלב!" אז רחץ פילטוס את כפיו ואמר, כי לא הוא אשם במיתת צדיק זה. היהודים ענו ואמרו לדבריו: „דמו בראשנו ובראש בנינו!" (כז, כד—כה).

בספורי הבשורה של מרקוס ומתי אנו רואים את מעשה הרדיפות ועוות־הדין, אשר עשו יהודים ליהודי. עדין אין עוד שום יחוס מצד

המשיח לגויים. ישו הוא אחד מנביאי ישראל, אשר בני־עמו בעטו בתורתו והמיתו אותו — מה שארע כבר בדורות ראשונים. בספורו של המבשר לוקס אנו מוצאים רעיון חדש: אלהים שלח את בנו יחידו אל ישראל להורותו דרך המוסר אשר ילך בה — ולא אבה העם לשמוע אל דבריו. אז הפר אלהים את בריתו עם ישראל; מעכשו כל העמים בנים למקום ולהם השמיע ישו את בשורתו. כל הדברים שהשמיע פולוס אל הגויים, כי אין בשורת הישע רק לישראל אלא לכל אדם — כל זה אנו מוצאים כבר בהרצאה הספורית של לוקס; והדברים כלפי הגויים וכלפי השומרונים בספורי מרקוס ומתי אינם באוונגליון שלו. רעיון זה הוסיף להגדיל את השנאה לישראל. אלהים שלח את בנו יחידו להושיע ולפדות מיד העוון והפשע את כל באי עולם; והנה אטמו היהודים את אזניהם מלשמוע בשורה זו — ולא די להם בזה, אלא שמסרו את בן־יחידו של אלהים לצליבה, והוא מת בעוון בני־עמו בענויים קשים וברוב חרפה ובוז.

המבשר יוחנן הוציא את כל המאורע הזה חוץ לתחום האומה הישראלית ועשה אותו למאורע־עולם. יחוס היהודים למעשה זה הוא רק בשנאתם לישו, באכזריותם ובזדון לבם. המבשר הזה הוסיף עוד פרט אחד במעשה צליבת המשיח. היהודים באו לפני פילטוס והלשינו על ישו, כי הוא מסית את העם לבלי לשלם את מס הקיסר. וכאשר ראה השליט, כי באו לפניו במלשינות של שקר, והתאמץ להציל את הנרדף מידי רודפיו, למען לא ישפכו דם נקי, איימו עליו היהודים לקבול עליו לפני הקיסר, שהוא אויבו ומבקש רעתו. כמה מן השפלות ומן הגבלה אנו מוצאים בפרט זה.

בשורת־הישע לא היתה לפי הרצאת יוחנן מתחלתה לישראל, אלא לכל העמים. יחוס היהודים לבשורה זו, כי יִוָשעו כל באי עולם תשועת עולמים, היה רק בזה, כי הפריעו את ישע אלהים להגלות. אין היהדות אלא פרוזדור לאמונת המשיח: „אל־תאמרו, כי אני אשטין עליכם לפני האב — יש אחד מביא שטנה עליכם, משה אשר בטחתם בו; כי לוּ האמנתם במשה האמנתם גם בי, כי עלי כתב" (ה, מה—מו). הגויים, שהיו באים לשמוע את דברי הבשורה האלהית, היו מתיראים מפני היהודים, אשר מאנו לשמוע — לא ישמעו הם ולא ישמעו אחרים. לפיכך אמר להם המשיח: „אני הוא הרועה הטוב, ידעתי את אשר לי ונודעתי לאשר

לי; כאשר גם האב יודע אותי ואני יודע את האב ואת נפשי אתן בעד הצאן; ועוד צאן אחרות יש לי, אשר אינן ברפת הזאת, ועלי לרעות גם אותן — והן בקולי תשמענה, והיה עדר אחד ורועה אחד" (י, יד—יו).

הספורים האלה היו המשיחיים קוראים בהתרגשות ובהתרגזות מרובה. אין הקורא הפשוט תוקר מדעי, לבקר מתוך בקורת מדעית את פרטי ספור המעשה — אם הם בגדר האפשר, אם נתנו להשמע. על הסתירות מספור לספור, שהאחד סותר לחברו, לא עמדו הראשונים. ואפילו אם הכירו בקצתן תלו הדבר בקוצר השגתם. כי יש בהם כמה ענינים, שהם בגדר הנמנע, לא ידעו ולא הבינו. אפילו אם היה ספור זה רק יצירה פיוטית והיו יודעים בו שהוא פיוטי, מספיק היה להכנים אל לב הקוראים שנאה עצומה לישראל. הרי אנו רואים בימינו, כי ספורים כאלה, שהכל יודעים שאינם אלא המצאה פיוטית (ועל־פי־רוב אין בהם אפילו פיוט, אלא רק שנאה גסה לישראל), עושים רושם גדול על המון הקוראים ומביאים לידי שנאה ארסית לישראל; ומתוך אותה השנאה הם באים גם לידי שפיכת דמים במדה מבהילה. על אחת כמה וכמה כשהיו קוראים ספור המעשה, אשר אמתותו נתבררה להם לאין ספק — ומעשה זה אינו בגדר השכיח, אלא הוא מאורע מיוחד במינו. פעם אחת אֵרע דבר זה, כי עלה במחשבתו וברצונו של אלהים להביא סליחה וכפרה לכל באי עולם, לפדותם מן המות ולהוציא ממין האנושי את זוהמת החטא, אשר הטיל בו הנחש הקדמוני. לתכלית זו שלח אלהים את בנו יחידו, אשר במאורע לידתו קשרו מעשי נסים ונפלאות. ואותו בן־האלהים, נקי וצדיק, רדפו היהודים מתוך רוע לבם ומתוך עקשותם; הלעיבו בו וענו אותו ומסרוהו לבסוף לצליבה. השליט הגוי, שלא ראה מאורות התורה האלהית מימיו, הכיר בצדקת התמים הזה ואמר להצילו מידם; אבל הם, אֶחיו היהודים, סרבו לו בדברי שקר ובמלשינות שפלה ונתעבה. גם אחרי מותו לא שבו מרעתם ובדאו עליו דברי כזב, להקטין את מעלתו.

כלום יש תקנה לאומה זו?

ואותם הדברים, אשר שמו בפי בני־הדור: „דמו בראשנו ובראש בנינו", היו לבסוף לשלשלת ארוכה של צרות איומות, של רדיפות והשמדות.

הלא הם עצמם קבלו עליהם את הדין: דמו בראשנו ובראש בנינו; ואם הם אינם עוד בחיים, הרי בניהם כאן. אם לא בא בזמנו דם הצדיק האובד עליהם, הרי הוא בא על בניהם ועל בני־בניהם עד סוף כל הדורות.

זוהי התיאוריה של השנאה לישראל בתקופה החדשה. אין ספק, כי „המדרש" מביא תמיד לבסוף לידי מעשה. הלא ספורי האוונגליון הם ספרים דתיים במעלה ראשונה. ולא רק בספורים האלה, אלא גם בשאר ספרי האוונגליון אנו מוצאים נגוד עצום לישראל ולתורתו. כמעט בכל דף ודף קבעו הרעיון, כי מאס אלהים בעמו, וכי אין חפץ לו בקיום המצוות — לא רק המצוות השמעיות אינן רצויות וחביבות לו, אלא גם המצוות השכליות, לפי שהן מצוות, נמוס. כל מצוה, עד כמה שהיא מוסרית, היא בגדר הקללה בהיותה מצוה. אין חפץ לאלהים במצוות, כי אם באמונה — להאמין בביאת המשיח, כי הוא, בן־האלהים, היה חי ומעונה בידי בני־אדם, נצלב וקם לתחיה אחר שלשת ימים לצליבתו. רק המאמין בעקר זה ניצול מדינו של גיהנם וזוכה לחיי העולם־הבא. זולת אמונה זו אין לאדם ישע באלהים.

והיהודים מה עושים? עקשו את ערפם ומאנו לשמוע. הם אוחזים במנהגיהם הדתיים ומתגאים בהם, כשם שהתגאו הפרושים, אבותיהם של היהודים בדורות שלאחריהם, בצדקתם המזויפת, שבאמת אינה אלא צביעות ושפלה. במשיח אינם מאמינים, ואפשר (או ודאי גמור) שהם מקללים אותו ומחרפים את שמו. מציאות העם הזה, ובנים כחשים, אינה אלא תקלה מרובה למאמינים בישו המשיח. כלום יש תועלת, כלום יש צדקה להחיות את העם הזה?

וברי היה להם, כי טבע היהודים בזמנם הוא על־פי הציור „שחור על גבי שחור" שנקבע בספורי האוונגליון. מעשי אבותיהם בידיהם. בכל יום ויום הם מוכנים לצלב את המשיח. כשלש מאות שנה ארכו התסיסות בין הכתות השונות של המשיחיים. תחלה לא את היהודים רדפו; אלא כת אחת רדפה את חברתה. בתסיסות אלה היו מגנים איש את אחיו, כי „יהודים" הם או „פרושים"; תורתם היא היהדות. במלחמות אלה נדחה לבסוף היסוד היהודי, שממנו יצאה התורה החדשה. תורת המשיחיים נתרוקנה מן היהדות; היא היתה מעכשו „טהורה וזכה". כאשר גברה לבסוף

אחת הכתות נתתך גזר־דינו של ישראל. אם רדפו המשיחיים אלה את אלה, כל זמן שהיה איזה הבדל ביניהם בעקרים הדתיים — הרי בנוגע לישראל, ודאי שאלה הם כופרים גמורים, ומצוה לאבדם מן העולם. זה היה המדרש — למעשה הקלו קצת: אין מן הצורך לאבד את ישראל, אלא להשקיעו בשפלות ועניות. ידעו ויכירו כל באי עולם, מה היא אחרית גוי „סרבים וסלונים", „בית המרי", אשר מאן לשמוע את בשורת הישע שהשמיע אלהים על־ידי בנו יחידו. רעיון זה אנו מוצאים, למשל, בדברי הירונימוס — זה שלמד תורה לפני חכם יהודי ושקד הרבה על הבנת ספרי המקרא, וגם היה בקי בכמה מדרשים, אשר שמע מפי חכמי ישראל, והשתמש בהם לפרש את דברי המקרא.

היהודים ישבו בקרב הגויים והיה להם משא־ומתן תמידי עמהם. עד כמה שמסופר בספרי האונגליון בגנותם, הרי ראו הגויים, שאין הציור הזה מכוון אל המציאות. הכירו וידעו, שאין כל היהודים גנבים ותמסנים והורגי נפשות. גם חכמי ישראל אינם יהירים וצבועים כפי שמסופר עליהם באוונגליון. ביחוד ראו את חיי־המשפחה של היהודים, אשר תמיד משכו עליהם עיני העמים. המטרוניות הרומיות היו מקנאות בנשי היהודים. הן, הרומיות, שעל־פי רוב היו מתנוונות בבית בעליהן, ראו את חברותיהן היהודיות בחיי־משפחה נעימים ומלאים חבה וכבוד. העני שבישראל היה מפרנס מעמל כפיו את אשתו ובניו ובנותיו, מכבד את אשתו יותר מגופו. הרי שהיו משפילים ומבזים את דת היהודים על פי רשימות ספרותיות, ובחיים ראו הפך הדבר. עוד היה קצת קשר בין היהדות ובין הדת המשיחית, ועוד נמצאו אנשים ונשים מן המשיחיים שהיו נמשכים בלבם אחרי היהדות. לפיכך השתדלו מנהיגי הדת המשיחית להגדיל ולהגביר את הפרוד בין היהודים והמשיחיים, שלא יתקרבו אלו לאלו. שהרי בעקרים הדתיים היה ביהדות כח־מושך גדול, והיו חוששים שלא תתגבר לבסוף היהדות על הדת המשיחית.

התחילו בגזרות וסיגים למנוע את בני־דתם מלבוא במשא־ומתן עם יהודים — בכל־אופן שקדו על זה מאד, שלא יהיה להם שום יחוס בחיים הדתיים ובחיי־משפחה. עוד כמה מאות שנה היו משיחיים נוהגים לסעוד אצל היהודים ולהסב עמהם בשלחן בערבי־פסחים. הצירימוניה היפה הזאת

היתה חביבה עליהם. כמה פעמים גזרו על זה ראשי הכנסיה המשיחית בעונש חמור. כיוצא בזה אסרו למילדת יהודית להכנס אל יולדת משיחית; אסרו על מינקת משיחית להניק ילד עברי. אסרו על יהודים לקנות להם עבדים גויים ולמול אותם. ולא זה בלבד, אלא שכל עבד מקנת כסף יהודי, שאמר להטבל, יצא לחרות. בכל הגזרות האלה אנו מוצאים שתי שאיפות עקריות: להבדיל בין ישראל לעמים, שלא יתאחו הקרעים האלה עולמית; להשפיל את היהודים בחיים החמריים והרוחניים — שיכירו וידעו כלם, כי זהו עם אשר זעם אלהים.

המעשים האלה גרמו הרבה להגביר בלב המשיחיים את רגש השנאה והבוז ליהודים. אם היו תחלה שני עמים שאינם דבקים זה בזה, הרי שהיו מעכשו לרחוקים זה מזה או אפילו לשונאים גמורים.

כל הימים שהיתה מלכות רומי בתקפה, גם כשנהפכה כבר למינות, עוד היה נהוג בה הסדר המדיני הקדום. לא התירו לשום אדם, כי יעשה דין לעצמו. בארץ־ישראל אֵרע כמה פעמים, כי פרצו משיחיים קנאים אל בתי־כנסיות של היהודים לבלבל את התפלה; או שלקחו באלמות מיד היהודים את בתי־כנסיותיהם והפכו אותם לבתי־כנסיות של המשיחיים — מלכות רומי היתה על־פי רוב מותה בדבר. עוד היו היהודים נחשבים בתור אזרחי המדינה. ואפילו שנתרחקו לבסוף מזכיות המדיניות, הרי היו יושבים בארץ ונהנים מן הסדר המדיני. אפילו בתרבגה היתה מלכות רומי נוהגת במקצת על־פי השלטון המדיני הקבוע.

ואולם לאחר שנהרסה ממלכת רומי בא השלטון לידי עמים פראים, מחוסרי תרבות ונמוס, והם שקבלו את הדת המשיחית. הגרמנים והגוטים, שהחריבו את מלכות רומי, הרעו לישראל יותר ויותר. ביחוד הצטינו הגוטים בזה, לאחר שנהיו למשיחיים. הם המציאו חוקים מגבילים להצר את צעדי היהודים, לבלי תת להם חנינה. מזמן לזמן נועדו ראשי הכנסיות המשיחיות בכל הארצות להתיעץ על היהודים ולהוסיף תומרות על תומרות, סיָגים על סיָגים, בהגבלת זכיות היהודים. תחלה היו הגוטים מכת האריאנים, ועוד היתה קצבה לקנאתם. אבל לאחר שנתאחדו עם שאר המשיחיים עלו בקנאת הדת ובשנאת היהודים על כלם. מאז התחילו לאנוס את היהודים להמיר. בתחלת שנות המאה השביעית, בימי

המלך הגוטי סיסיבוט, היה שמד גדול באספמיה ויצאו מדת ישראל לאלפים ולרבבות. האנוסים האלה נטמעו לגמרי בגויים.

אבל דבר אחד, והוא עקרי, לא עלה בידי הצוררים הקנאים, מחוסרי-תרבות: לפשוט את האצילות הרוחנית מעם ישראל. בדורות הראשונים היו היונים, ואחריהם הרומיים, רואים ביהודים היותם „עם לועז", עם פראי מחוסר התרבות היונית האצילית. אמנם מדדו להם ישראל במדתם והיו מבזים לאויביהם היהירים בלבם; אבל ידעו עם-כל-זה והודו, כי אם יאמרו: „יש חכמה בגויים" — תאמין. לאחר שחרבה התרבות היונית וירדה חשכה לעולם, הרי שהיה עם ישראל יחידי בהשכלתו. כשבאו היהודים לארצות אירופה, איטליה, פרנסיה וגרמניה, הביאו עמהם תרבות עתיקה, ספרותית ומוסרית, אשר הוסיפו להעשיר אותה מזמן לזמן. באותה התקופה, שפסקה בעמים התרבות הקלסית, פשט בישראל למוד התורה, שהיא הקיפה את החיים הרוחניים באומה זו. עוד בדורות הראשונים היתה התורה הישראלית בתכנה המרובה מזון רוחני לא רק לחכמים ומלומדים, אלא לכל העם.

ההבדל בין ישראל לעמים, שהיה תחלה רק דתי, היה לבסוף גם להבדל תרבותי. בנגוד לשכניהם, אשר על-פי-רוב לא ידעו לקרוא ולכתוב בשום שפה, אפילו בשפת מולדתם, שקדו היהודים בארצות גלותם על חנוך ילדיהם. תלמוד תורה היה להם המצוה החביבה ביותר. בכל קהלות ישראל נמצאו בתי-ספר לתינוקות של בית-רבן ובתי-מדרשות לגדולים.

הבדל תרבותי זה גרם יותר להגדיל את הפרוד בין היהודים ובין שכניהם. אין הדבר תמוה, כי סרבו היהודים לותר על מעלתם התרבותית, ואי־אפשר היה להם מעתה להטמע בגויים. גם בדתם וגם בתרבותם היו שכניהם נמצאים במדרגה נמוכה. היהודים לא היו שונאים להם, אבל רחוקים מהם. ואולם שכניהם אלה התיחסו להם גם ברגש שנאה מתוך נגוד תרבותי, אשר נוספה על השנאה הדתית. מה שאפשר היה תחלה באיטליה ובישובים היוניים בשאר ארצות הגולה, כי נתאחדו היהודים עם שכניהם בחיים החברתיים — היה עכשו בגדר הנמנע. היהודים היו לחברה מיוחדת בתוך חברה זרה להם. פסקו מלהכיר אלה את אלה, והנקל היה להמציא לגויים ציור מטבע היהודים בנגוד למציאות ולאמת. בזמן שהתחילו הכמרים הקנאים להסית את ההמון ביהודים, אפשר היה

לבדות עליהם שקרים לאין שיעור וקצב. היו מספרים להם, מה היהודים עושים בבתי־הכנסיות ובחדרי חדרים, וההמון האמין בכל דבר – כי הדברים האלה היו מתאימים לאותו הציור מטבע היהודים, אשר נקבע בספרות האוונגלית. כן עשו אבותיהם בימי ישו המשיח, וכן עושים גם הם עד היום הזה.

לנגוד הדתי והחברתי נוסף בהמשך הימים גם נגוד איקונומי. כבר נתברר בחקירה ההסטורית, כי בדורות הראשונים לא היו היהודים פזורי הגולה מתרחקים מעבודת־אדמה. יש לנו רשימות הסטוריות, שאי־אפשר להטיל ספק באמתותן, אשר מהן אנו למדים, כי בדורות הראשונים היתה ליהודים בארצות אירופה נחלות שדה וכרם. עדין לא הגיעו הגזרות הקשות לידי גמר, ועוד לא אסרו על היהודים לקנות קרקע. אבל מעולם לא נשתקעו היהודים בארצות גלותם – יען לא הניחו אותם שכניהם להשתקע, להרגיש עצמם מחוברים אל הקרקע. לפיכך היה עקר פרנסתם במסחר ועסקי הלְואה. אין אנו עוסקים בסנגוריה של האומה הישראלית, לברר ולהטעים את הדבר: איך היו היהודים (שגם בארץ־ישראל וגם בבבל היו ברובם עובדי־אדמה) לסוחרים ומלוי־ברבית. זוהי עובדה, שאין אנו מגנים אותה ואין אנו מלמדים זכות עליה – אלא צריכים אנו לעמוד על הבנתה. כשהרגיש היהודי, כי אינו עומד על הקרקע, אלא מוכן הוא להיות גולה מזמן לזמן – הרי שעל כרחו תפש בפרנסה שאינה מחוברת אל הקרקע. בקושי בנה לו בית לשבת בו. וכשהיה מוכרח להנח את מקומו ולגלות למקום אחר, די היה לו בטורח למכור את ביתו. אבל שיהא מטופל גם באחוזת שדה וכרם, זה היה הפך מעמדו האיקונומי. מוטב היה לו, שיהא בידו לאסוף בכל יום ובכל שעה את רכושו, כדי לגור באשר ימצא. המאורעות והמסבות עשו את היהודי לסוחר.

בימי־הבינים גזרה הכנסיה המשיחית על ההלואה ברבית, לפי שאמרה לקים דברי־תורה בכל החומר שבהם. ואולם גזרה זו לא נתקימה מעולם. כשנכנסו לישיבה הסכימו להצעת אחד המסובים – מפני הבושה. אבל בלבם ידעו, כי אי־אפשר לצבור להתקים בתקנה זו. הכמרים עצמם היו מלוים ברבית; אלא שמסרו את ממונם לידי יהודים, שהם יהיו נושאים ונותנים בעסק זה. גם הגויים היו מלוים ברבית באיסור – בחשאי ובגלוי.

העיד האַבּא ברנהרד מן קלירוואֹ, כי בכל המקומות שאין יהודים מלוים ברבית מצויים בהם — מלוי־ברבית מן הגויים קשים מהם.

עם־כל־זה היה היהודי סתם מלוה ברבית. שנאו את מלוי־ברבית מן הגויים — אותם ולא זולתם. אבל שנאו את כל היהודים, כי סתם יהודי הוא מלוה ברבית. היהודים היו נחשבים בעיני עם הארץ היותם כלם עשירים והיו שונאים אותם שנאת העני לעשיר.

באופן זה הכשירו את הקרקע, שעליה גדלו אחרי־כן נטיעי השנאה הארסית ליהודים. המאורעות האיומים, אשר אֵרעו את ישראל אחרי־כן לא באו בהסח־הדעת ובאקראי, אלא היו הכרחיים. דור אחר דור נתאחדו הגורמים לטרגדיה זו — לבסוף באה מתוך הכרת הסבות, ואי־אפשר היה להמלט ממנה.

ג.

בסוף שנות המאה הרביעית לאלף החמישי (במחצית שנות המאה השביעית למספרם) יצאה דת מחמד לעולם.

דת זו, אשר נתפשטה במהירות נפלאה ובמשך שני דורות כבשה חלק גדול של עמי הישוב, אנו מכירים מתחלת יצירתה, בהויתה ובהתפתחותה. כשם שאין בה יסוד סודי בנוגע לתכנה ולעקריה, כך אין בה שום יסוד סודי גם בנוגע להויתה ההסטורית. הכל ברור ובהיר בה. אין בה מן האגדה המערבבת אמת בפיוט. לדת מחמד לא קדם משבר מוסרי ורוחני בעמים, מה שאנו רואים בהוית הדת המשיחית ובהתפתחותה. אין אנו מוצאים בה אותם הגעגועים של האדם לאלהים — אותה העיפות ברוחו, שאין לו ספוק בעולם המחשבה וההגיון, והוא משקיע את עצמו בסודות ומסתורין דתיים. אפילו את עומק המחשבה אין אנו מוצאים בדת מחמד — אלא היא כח ומעשה. היא בטבעה וביסודה מין המצאה רציונלית — דת שבני־אדם צריכים לה. אלא אותו „הרעיון" הרציונלי, לא בא למיסדה מתוך רבוי הידיעה והמחשבה, כי־אם מתוך שקול־הדעת של „השכל הישר" — אותו „השכל הישר" המצוי במוח אדם פשוט וחסר־דעת.

הערבים בני־דורו של מחמד החזיקו בתומתם הדרדקאית ביראתם הפֵּיטישית ובמנהגים דתיים של עמים מחוסרי תרבות. זה הספיק להם די

צרכם הרוחני. החליפות בחייהם הדתיים לא באו להם מתוך ספקות והרהורים ומכל־שכן מתוך הכרה ברורה, כי נמשכו אחרי ההבל — אלא בא עליהם אדם באלמות ואנסם להחליף את יראתם באלהי אמת, באַללה היחיד והמיוחד.

לידיעת אלהי אמת בא מחמד קצת מתוך הרהורי לבו — לפי שהכיר בכשרונו הטבעי את טעות בני־דורו — וקצת מתוך יחוסו ליהודים ומשיחיים, אשר נזדמן עמהם לפרקים. הוא היה אדם פשוט, גַּמָּל, פחות במדת השכלתו גם משאר אֶחיו הערביים. אין ספק, כי השקיע בתורתו כמה דעות מוסריות, אשר קבל מן היהודים ומן המשיחיים. אבל אין אנו יודעים, עד כמה השפיעו אותן הדעות המוסריות עליו ועל פעולתו ההסטורית. מדרגתו המוסרית היתה עוד נמוכה ממדרגתו התרבותית. בימי פעולתו הנבואית עשה כמה מעשים מגונים, שאינם מסכימים כל־עקר לתביעותיו המוסריות, אשר קבע בתורתו. אבל עלינו לשים אל לבנו במשפטנו עליו, כי דנים אנו באדם חולה, לקוי בגופו ובנפשו. רוב מעשיו הם נושא־ענין לפסיכופטיה ומובנים רק מתוך הסתכלות פסיכופטית. זהו יסוד ההפכים והנגודים בטבעו. בכלל אנו מכירים בו שלש מדות רעות מאד: אכזריות מרובה, נטיתו לשקר ולהיטתו אחרי נשים. המדות המגונות האלה, שלטו בו הרבה והשפיעו על מעשיו וגם על תורתו.

כשאנו באים לידי משפט זה, שהוא הכרחי על־פי הבחינה האמתית, אנו תמהים ושואלים: איך נהיה הדבר, כי נזדווגו למחמד קצת אנשים תמימים גדולים במוסרם וגם אנשי־רוח גדולים במעשיהם? חותנו אבו־בכר וחתנו עלי היו ישרי־לב, אצילים במוסרם, ואחד מתלמידיו, עמר בן כטאב, היה אדם גדול, מדיני, והוא שיסד את שלטן דת מחמד — זו שהיתה כח־מניע גדול בהתפתחות ההסטורית. איך נלוו אנשים גדולים לאדם זה, אשר הכירו בחולשותיו הגופיות והמוסריות?

אבל חזון זה אינו יחידי בעולם ההסטוריה. מתוך שהיה מחמד חסר־דעת ואדם חולה היה מסור לשאיפתו בכל לב ונפש. ההרהור מתוך הבחנה לא החליש את פעולתו; מעולם לא הטיל ספק בצדקת מעשיו; כי בעקר לא ידע הוא עצמו להבחין בהם. ומצד השני היתה ההסטוריה צריכה לאדם כזה. אלה האנשים, אשר נתחברו אליו מתחלת פעולתו הנבואית,

יודעים היו בחולשותיו המוסריות ובקטנות השגתו. אלא כי הסכימו לשאיפתו והשתמשו בו כדי לגלם אותה במעשים. עמר בן כטאב היה משגיח על מחמד כעל ילד הצריך לשמירה. וכשהיה מחמד נכשל בדברי פיו לא היה עמר נמנע מלהוכיחו על זה. מחמד היה נכנע מפניו ונשמע לדבריו; אחרי כל שגיאה שפלט פיו היה „המלאך גבריאל" בא אליו ומעמידו על טעותו.

דת מחמד היא העתקה קלושה של היהדות. כדי שיודו היהודים בה היו צריכים לחזור למצבם הדרדקאי. אין לנו לטעות בחזון ההסטורי הזה ולדין בו על שם סופו. ודאי, כי בדורות מאוחרים מצו פילוסופים מושלמים את עומק רעיון האחדות, והם שהשפיעו גם על חכמי ישראל בהשגה דתית זו. האסלאם היה אחרי כמה דורות לנושא רעיון היחוד במדה שאין למעלה הימנה. אבל לא כך היה בתחלתו. לא מחמד ולא בני־לויתו היו מסוגלים להשגה נעלה זו. הם ברו להם את רעיון האחדות בצורה ילדותית — כזו שהיתה בישראל בתחלת התפתחותה — טרם שהשקיעו הנביאים את מושגי המוסר והקדושה בהשגה העברית.

הדת המשיחית נוצרה במסבה יהודית ובתחלתה היתה תנועה פנימית בישראל; אלא כי לאחר זמן נספחו אליה גם מן הגויים — קצתם גרים שלמים וקצתם גרים למחצה — והכניסו בה יסודות חדשים, שלבסוף נתאחדו ונצטרפו לחזון דתי אחד. היסוד היהודי שבדת זו היה מתמזמז והולך ונתמעט מאד. אילו הרחיקו את היסוד הזה לגמרי, אפשר שלא היו באים אחרי־כן לידי אותה התפיסה, אשר אִבדה נפשות מישראל לאלפים ולרבבות. היחוסים הקלושים בין היהדות ובין הדת המשיחית, אותם הנימים הדקים המקשרים זו בזו, הם שגרמו בעקר למלחמה תדירית בין האם והבת.

ואולם דת מחמד יצאה מתחלתה מתוך מסבה אחרת, ולא היהודים יצרוה — בכל־אופן לא היה תחלה יחס ישר מצד היהודים אל הפעולה ההסטורית הזאת. היהדות היתה כח גורם בחזון ההסטורי הזה רק במדה שראה מחמד את חייהם הדתיים של היהודים ושמע מפיהם כמה מספורי המקרא, אשר עשו רושם גדול על הכח המדמה שבו — כח מדמה של אדם חולה. מובן, כי אין מעשי ההסטוריה חוליות חוליות; מאיזה צד יש בלי ספק חבור וקשר בכל המאורעות. אבל כי יהיו היהודים משתדלים ללמד את דתם לערבים — זה לא שמענו מעולם. קצת ערבים, בעלי שכל ובעלי

מוסר, נתגירו מעצמם, כי עמדו על הבנת היהדות ביתרונה הגדול על הגיות הפיטישית של הערבים. זה לא הביא לידי שום תחרות ושנאה בין היהודים ובין הערבים שכניהם. במצב גיותם היו הערבים סבלנים והתיחסו אל בני שאר הדתות באותו היחס הטבעי של בני־אדם פשוטים לחבריהם ושכניהם. הקנאה הדתית והיהירות הדתית — ובזה מצטינת דת מחמד במדה מרובה — אלו הן נטיעי הקוראן; הוא שהטיל ארס זה במאמיניו ומחזיקיו.

לא באו היהודים לגיר את הערבים אפילו בפתויי דברים. לעומת זה באו מחמד וסיעתו לאנוס את היהודים להמרה כללית בכח הסיף. מתחלת יצירתה היתה תורת מחמד קשורה בחרב. היא יצאה לעולם עם הכפיה והאונס. בכפיה הביא מחמד את תורתו לבני־עמו הערבים; וכאשר כלה את מעשהו זה בא גם על היהודים בעקיפין והציע לפניהם — להמיר או ליהרג.

מה שאנו מוצאים בספרות האוונגלית ביחוסה אל ספרי המקרא אנו מוצאים גם בקוראן. אבל גם ביחוס זה יש הבדל גדול. ספורי המקרא אינם יסוד גדול בספרות האוונגלית, כי נוסדה מתחלה בשביל קוראים בקיאים בכתבי־הקדש — לא במקורם העברי, אלא מתוך התרגום היוני. לא היו צריכים להגות את הקוראים בספורי המקרא, שכבר היו ידועים להם ומצויים בידם. בספרות האוונגלית אנו מוצאים וכוח ופולמוס בהבנת המקרא. ישו מתוכח עם בני־דורו בענין קיום המצוות וביסוד היחוס הפנימי של האדם לאלהים. באגרות השליחים אנו מוצאים המשכת הפולמוס הזה. ועוד לצד שני היו מסתיעים בכתבי־הקדש — להטעים את אמתות הספור המשיחי, כי נבאו נביאי ישראל בדורות ראשונים על המאורעות האלה וכל דבריהם נתקימו בישו.

בספר הקוראן, שאין הרעיון תופס בו מקום רחב, וגם אין בו יסוד סודי, מובאים ספורי המקרא בתור סיוע לדברי מחמד. הספורים עצמם היו חדשים בעיני הערבים ולקחו לבם בתכנם העשיר וביפים הפיוטי. מחמד נסתיע בהם לאים על בני־דורו, שלא יאטמו את אזניהם משמוע דברי נביאותו. שהרי בזמן קדום מאנו הרשעים לשמוע ונענשו. האותות והמופתים, אשר עשה אלהים במצרים לפרעה ולעבדיו, היו נושא־ענין לדרושיו הארוכים. כיוצא בזה מעשה יונה ומה שעלה לו בסבת סרובו לקבל על עצמו את

השליחות הנבואית. ואולם יחוסו לתורת ישראל וליהודים בני־דורו שנה מחמד בסוף ימיו. לפי דבריו זיפו היהודים את תורתם — החסירו ממנה כמה ענינים, שהיו מסכימים לדת מחמד, והוסיפו עליה דברים, שלא היו נמצאים בה מקודם. מחמד לא הורה כישו, כי בטל אלהים את תורתו שנתן בישראל על־ידי משה עבדו, אלא כי מתחלתה לא הקיפה התורה האלהית את אותם הצוויים הנמצאים בה עכשו. לפי ההרצאה בספרות האוונגלית נשתבשו היהודים בזה, כי מאנו לשמוע בקול הבשורה האלהית בבטול המצוות, בפריקת העול הקשה של ה„נמוס", שאמנם היה בתחלה אלהי; לא האמינו בשליחות האלהית של המשיח. לעומת זה העליל מחמד על היהודים, כי זיפו את תורתם והם מחזוקים בצוויים דתיים, שלא צוה אלהים מעולם. ועל־פי העלילה הזאת, הלא חובה מוסרית היא, לאנוס את היהודים לסור מזיופם. זהו שורש השנאה העצומה מצד אנשי האסלאם ליהודים — שנאה שיש בה הרבה מן היהירות.

מחמד רדף את היהודים בסוף ימיו וגזר עליהם כליה. תלמידו עמר בן כטאב לא הצטין כמותו באכזריות של שפיכת דמים; אבל הוא יסד שיטה מדינית של השנאה ליהודים. האסלאם היה לו יסוד לאומי־מדיני. ולפי ששנאתו לישראל לא באה לו מתוך הרגש, אלא מתוך השכל, על־כן שנה לפעמים את שיטתו ביחוסו להם. במקום שמצא בזה תועלת מדינית האיר פניו ליהודים והבדילם לטוב במצבם המדיני. באופן זה התנהג עמם באותן המדינות, שכבש מיד מלכות ביצנץ, ובארץ פרס, אשר שם היו אוכלוסי ישראל מרובים. צריך היה לסיוע היהודים במדינות הנכבשות והטה להם חסד.

מטעם זה אנו מוצאים ביחוס אנשי האסלאם אל היהודים דבר והפכו. לפעמים אנו רואים במדינות האסלאם את אותן הגזרות הקשות, אשר גזרו המושלים המשיחיים על היהודים, להבדילם מעמי הארץ ולהשפילם במצבם האזרחי; אלא כי אותן הגזרות לא נאמרו רק על היהודים, כי אם גם על המשיחיים — על כל העמים שאינם מודים בדת מחמד. לעומת זה אנו מוצאים לפעמים יחוס טוב ורצוי לישראל. המושלים מכבדים את גדולי היהודים בארצם ומעלים אותם לשרות מדינית חשובה, ואלה משתמשים בהשפעתם לטובת אחיהם. אין הדבר שיטה קבועה, אלא תלוי בנטיתו

האישית של אותו המושל. המצב הרצוי של היהודים באיזה מדינה משתנה ומתקלקל במות אותו המושל, או כשיצליחו שוטני היהודים להכריע את הכף לצד השני. גם בארצות האסלאם היו ההשמדות שכיחות הרבה, ולא היה ליהודים בטחון במצבם המדיני וגם לא בחייהם. כעמים המשיחיים היו נוטים גם עמי האסלאם לבוא על היהודים בכפיה דתית.

שמד גדול היה בכמה מדינות האסלאם בתחלת שנות המאה העשירית לאלף החמישי. זהו השמד הנודע, אשר ארע בימי הרמב"ם והביא רעה עצומה על מאות אלפים מישראל. ידוע הוא, כי נשתמדו רבים למראית־עין וקבלו עליהם את דת מחמד ובסתר נתקימו ביהדותם. זה היה נמשך והולך כמה דורות. רבים מן האנוסים האלה שבו אחרי־כן לתורת ישראל; אבל אין ספק, שרבים נטמעו בעמי האסלאם. השאלה היא: מה הבדיל את האנוסים האלה מעם הארץ להתקים בסתר ביהדותם? אין ספק, כי ביסודה הדוגמטי אין כמעט שום נגוד מצד היהדות לדת מחמד. אי־אפשר לומר על האסלאם, כי הוא ג י ו ת, דת של ע ב ו ד ה־ז ר ה. הרמב"ם שנא מאד את האסלאם וביחוד את מיסדו, אשר ירה אבן פנתו בדמי היהודים. אבל עם כל שנאתו לדת מחמד ידע והכיר, שאין בה מנהגי גיות. לקבל את עול מלכות א ל ל ה — בזה אין שום סתירה ליהדות, כי אין בין ההשגה האלהית בדת מחמד ובין זו של היהדות ולא כלום. להאמין (או לעשות את עצמו כמאמין) בשליחות הנבואית של מחמד, אין זה דבר חמור כל־כך, שיהא אדם מישראל מחויב למסור עליו את נפשו. וכשאמרו לו בני־דורו, כי מכבדים אנשי האסלאם את אבן ה ק ע ב ה ב מ כ ה, מה שנתקים באסלאם מתקופה הקדומה — השיב הרמב"ם, שאין שום אדם אנוס ללכת למכה ולנשק את הקעבה.

עם־כל־זה מסרו היהודים את נפשם, כדי שלא להטמע בעמי האסלאם. בתרבותם לא נבדלו מהם, ובכלל היתה המדרגה התרבותית של המשלמים בימים ההם גבוהה מאד. נראה לי, כי עקר הנגוד של היהודים לדת האסלאם היה ב ע ב ר ה י ש ר א ל י הנעלה, בהסטוריה הקדומה. זה היה הכח העצום המפריד בין היהודים בארצות האסלאם ובין שכניהם המשלמים. הפרוד לא היה ד ת י, כי אם ל א ו מ י־ה ס ט ו ר י. אי־אפשר היה לישראל לותר על העבר שלו, על ההסטוריה רבת־התוכן. כדי להטמע באנשי האסלאם לא

היו צריכים לבטל הרבה מן היהדות — ביסוד הדוגמטי לא היה להם לוַתר על כלום, וביסוד המנהגים הדתיים היה אפשר להם לקיֵם את הרוב בצנעא. לפעמים היו המשלמים תושדים באנוסים, שאין פיהם ולבם שוים. אבל הם לא המציאו את האינקוויזיציה „לבחון כליות ולב". מה שהיה להם לבטל לגמרי — זהו יחוסם לקנינים הרוחניים והמוסריים של האומה הישראלית, הכורם אל העבר. דוקא היהודים בארצות האסלאם, שמדת השכלתם הכללית וידיעתם את היהדות היתה מרובה, לא היו יכולים לעקור מלבם את געגועיהם לתורת הנביאים ולספרותם הדתית העשירה, שבהן שקועים החיים ההסטוריים של האומה הישראלית. לפי השקפתם והשגתם בימים ההם נדמה להם, כי עושים הם את מעשיהם לשם הדת, ועליה הם מוסרים את נפשם; אבל בהבחנת המעשים אנו מוצאים, כי נלחמו במסירת הנפש על קיומם הלאומי ההסטורי.

גם ביחוס היהודים אל אנשי האסלאם אנו מוצאים דבר והפכו. מתרחקים היו מן האסלאם, שבא להחריב את העבר הגדול שלהם. מחמד היה אומר, כי הוא השליח האחרון של אלהים ותורתו היא סוף הנבואה האלהית. בנגוד לזה קבע הרמב"ם בתור אחד מעקרי הדת הישראלית את נוסח האמונה, שכל דברי הנביאים אמת, ומשה הוא אבי הנביאים ותורתו לא תהא מוחלפת לעולם. זהו היסוד הדוגמטי, שהיו אומרים לעשות מחיצה בין היהדות ובין האסלאם. אבל מצד השני נתקרבו היהודים לאנשי האסלאם, עד כמה שהיו אלה מרבים את הדעת ואת המחשבה הפילוסופית. אי־אפשר לעם ישראל להיות כפוי־טובה ולשכוח את הטובה, אשר השפיעו עליו מאמיני תורת מחמד. ולא רק עם ישראל חיב לו על זה תודה בלי שעור וקצב, אלא כל המין האנושי. אלמלא באו הערבים בימי הבינים והעלו מתחת ערמות עפר את התרבות הקלסית, אשר החריבו העמים הפראים, היה העולם חשך. העליה הרוחנית, שהיתה לישראל בתקופת ימי הבינים, צמיחת המחשבה והשירה, באה מתוך יחוסו לערבים. ולא זה בלבד, אלא כי היהודים נתעשרו בקניניהם הרוחניים עושר עולמי והגדילו את אוצר תרבותם — מה שלא עשו הערבים עצמם. אלה חזרו אחר־כן למצב פראי למחצה והפסידו את העושר התרבותי הרב, אשר רכשו להם בדורות ראשונים. בספרותנו העברית נשתקע העושר הזה ונעשה לה כמין נכסי צאן ברזל, שאינם נפסדים כל הימים.

ד

בהסטוריה הישראלית, שהיא כלה שלשלת של טרגדיות מרעידות לב אחוזות וקשורות זו בזו, אנו מוצאים עוד טרגדיה אחת מיוחדת במינה: עם ישראל סובל הרבה על דבר שאינו מתיחס לו כלום, אלא הוא נמשך ונסחב אל המאורעות שלא מרצונו ודעתו. זה אנו רואים עוד בתקופה הקדומה, כשהיה ישראל יושב על אדמתו. נלחמו עמים תקיפים זה בזה על ההגמוניה הראשית בארצות אסיה המערבית — ועם ישראל לקה. גם בארצות הגולה ארע כזה פעמים אין מספר. משל הוא באגדה הישראלית: נפלה הכד על האבן, נשברה הכד; נפלה האבן על הכד, נשברה הכד — בין כך ובין כך וַי לכד. אי־אפשר היה לישראל להבדל מן הצרות המתרגשות בעולם וביחוד מן התסיסות התמידיות של הגויים שכניהם. העם האמלל הזה היה נמצא בין הפטיש והסדן; וכשהכה הפטיש על הסדן רצץ וכתת אומה עלובה זו.

בסוף שנות המאה האחת־עשרה (באמצע שנות המאה התשיעית לאלף החמישי, במחזור „רנ״ו ליעקב״), נועדו הגויים המשיחיים לעלות על ארץ־ישראל לכבשה מידי אנשי האסלאם. הרי זו תסיסה עצומה בין בעלי הדת המשיחית ובין בעלי דת האסלאם. ואולם תכף, בתחלת התסיסה הזאת, באה הצרה האיומה על היהודים בגרמניה ובפרנסיה ובאנגליה, אשר כמוה לא היתה כמה דורות לפנים.

הדבר היה הכרחי בהשפעת המאורעות. כבר ראינו איך הכשירו כהני הדת המשיחית את השנאה העצומה לישראל. כשהיה העולם נוהג כמנהגו היתה שנאה זו כבושה בלב הגויים; ואם פרצה לפעמים עדין לא היו תוצאותיה מרובות ונוראות כבימי נוסעי־הצלב. ואולם תנועה עממית זו, מסע־הצלב, הוציאה את העמים מעולמם ובטלה את סדרי החברה המדינית; וכשפרצו גדרו של עולם, לא היה עוד מקום ליהודים להשמר ולהסתר. עדרי זאבים צמאים לדם פרצו אל תוך עדרי כבשות חלשות — רמסו טרפו ואין מציל.

ולפעמים יעלה על לבנו, כי נושא הטרגדיה הזאת, שאין דוגמתה בהסטוריה האנושית, אינו עם ישראל, אלא אותם הגויים הפראים, אשר השתובבו בימים ההם במדה מבהילה. שהרי הם הפסידו יותר מאשר הפסידו

היהודים, שהיו להם למרמס. הם הפסידו את „מותר האדם מן הבהמה"; נמחה הצלם האלהי מעל פניהם; היו לחיות טורפות, ואפשר עוד שפלות מהן. כך אנו מהרהרים לפעמים. אבל אין הרהור הסטורי מעין זה מספיק לשכך את הצער הגדול בלבנו, את אותו הצער הנצחי, שאי־אפשר להפיגו כל ימי קיומה של האומה הישראלית. המאורעות משנת תתנ"ו ואילך הם יסוד קים ונצחי בהסטוריה הישראלית; הם שהטביעו חותם אופי מיוחד בטבע אומה זו ועשו אותה לעם גלותי עד היום הזה; הם שכפפו את קומתו ודכאו את רוחו ונשמתו ועשוהו לעם סובל יסורים קשים ומלומד ביסורים.

בגולה ישבו פזורי ישראל זמן רב; אבל את תוקף המרירות של הגלות הרגישו למן הימים ההם ואילך. נשמטה הקרקע מתחת רגליהם ונדמה להם, כאילו עומדים הם תמיד על עברי פי פחת צפויים בכל רגע לדחיה ולכליון. חייהם היו תלואים להם תמיד מנגד; לא היו מאמינים אף רגע אחד בחייהם, בכבוד ביתם ומשפחתם, בבטחון רכושם. מאז היו הפקר, ובכל שעה היו נתונים לבז ולמשסה. היו יושבים בבתיהם, במסבת משפחתם, וצפויים היו לאיזו צרה פתאומית, שיכולה לבוא עליהם בכל עת ובכל שעה. היו שמחים בבתיהם בשמחת־משפחה ומתאבלים במאורע של אבל — ואין בטחון להם לא בשמחתם ולא באבלם, כי יבואו אויבים להפוך את שמחתם לאבל ולעשות את אבלם הפרטי לאבל כללי. היו נאספים בבתי־כנסיות להתפלל, ובשעת תפלתם היו יראים, שלא יבואו אויבים להכותם ולהרגם. היו יושבים בבתי־מדרשות לדרוש בתורתם, והיו יראים, שלא יבואו אויבים לכרוך אותם בספריהם ולשרפם באש. היה היהודי יוצא מקירות ביתו החוצה, ואין בטחון לו, כי ישוב אל ביתו ועודנו בחיים. היום הוא עשיר ובעל־נכסים, ומחר הוא יכול להיות עני מחזר על הפתחים. היום הוא שלם בגופו, ומחר אפשר לו להיות פצוע וקטוע ידיו ורגליו. זה היה מצב היהודי כל ימי הבינים משנת תתנ"ו ואילך.

פרטי המאורעות האלה אי־אפשר לספר. מה שנרשם בספר הוא רק מעט מן המעט. איך אפשר לפרט הטרגדיות האלה, שמספרן לאלפים ולרבבות? כמה נפשות אבדו לאחר שנתיסרו בענויים קשים, ושמותיהן לא נרשמו. מעשי־אכזריות של הפראים האלה הם בגדר הסוג, שאין בהם

פרטים. הכל הוא מעשה אחד — שגעון מבהיל, אשר הביא את העמים לידי פראות שאינה במדה ובשעור. התפרצו הפראים אל קהלות ישראל והרגו ורמסו וטרפו ואין מציל. הרגו זקנים ובחורים, נשים ובתולות, עוללים ויונקים — ואפילו על העֻבּר שבמעי אמו לא חסו. ועדין לא שבעה החיה הנוראה שבהם, אלא שהרותה צמאונה גם במתים. היו יהודים אשר שלחו יד בעצמם מרוב פחד, שלא יפלו בידי אויביהם מעניהם; אותם הגופות המתים קלעו על אופנים לכתת את עצמותם. הוציאו נשים מתות מקבריהן ותלו אותן ערומות — לשים זה „חרפה על ישראל“. היינו יכולים לומר, כי הם עצמם נהיו לחרפות ולדראון עולם. אבל אנו מדברים בחיות טורפות, שאין ליחס להן „נצחיות“ אפילו ממין זה. המעשים האלה הם חרפת עולם למלכיהם ולשריהם ולכהניהם — לכל אלה, שהיה בידם למחות ולא מחו.

וכשעשו מעשי כליה באף ובחמה ביהודים, כלו חמתם גם בכל היקר והקדוש לאמללים האלה. נכנסו אל בתי־כנסיות ובתי־מדרשות והוציאו את ספרי־הקדש וקרעו אותם ורמסום בטיט חוצות. גוילי ספרי־תורה היו עושים מנעלים לרגליהם. הם, שהחריבו בשנת נ״ת לאלף הששי מאה וארבעים ושש קהלות בגרמניה ובאוסטריה ואבדו, לכל־הפחות, מאת אלף נפש מישראל על עלילת־שוא (כי שקצו היהודים את לחם־קדשם), דרסו ורמסו את קדשי בני־ישראל, את ספריהם הקדושים, בראש כל חוצות. ועמדו שריהם וכהניהם וראו במראה הזה, ואיש לא מחה בידם. על צליבת אדם, שמציאותו ההסטורית מוטלת בספק — וצליבתו על־ידי יהודים ודאי שאינה הסטורית — הרגו וטבחו ותנקו והטביעו במים ושרפו ואפנו וגררו וקברו חיים אלפי אלפים מישראל.

ומה עשה העם האמלל הזה כל הימים הרעים ההם? מה היה יכול לעשות? היו יושבים נחבאים ומבכים את מתיהם ומקוננים על בתי־מקדשם המחוללים ועל עם ישראל כי נפל בחרב. את תפלתם עשו נאד של דמעות, כי בה ספרו את כל הרעה שבאה עליהם ושפכו שיח לפני אלהיהם, אשר עליו הרגו ובאו באש ובמים. היו מתפללים ומבקשים תשועה וגאולה, ובמרי־שיחם יצאה קריאה מעומק לבם: „נקום לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך“.

כעסו הגויים על היהודים „שואפים לנקם", אשר קללה בפיהם מתוך „שנאת הבריות". גזרו עליהם, שלא להוציא דברים כאלה מפיהם ובדקו בספריהם, שמא נמצאה קללה בהם. אותה גרדו מן הקלף או מן הניר. לפעמים החרימו את ספרי היהודים ושרפום באש.

מה שעשה המון העם במשובתו, עשה בהסתת החיה הטורפת שבו — מעשים בלי מחשבה קודמת להם; אבל ה„זקוק" של ספרי ישראל נעשה על־ידי מומחים, מתוך שקול־הדעת, מתוך הרהור ומחשבה. אין מניחים ליהודי לקלל, לשכך את כעסו וצערו בדברים חריפים — אף־על־פי שמעולם לא נזוק שום אדם בקללות האלה. אכזריות זו היא סיום הטרגדיה של ימי־הבינים. אדם מכה ומענה צועק מעוצם כאבו — באים ואומרים לו: הס, אל תשמע את קולך. אם אֻמללה יושבת ומיללת על הרג מחמד נפשה — אומרים לה: אל תבכי. בני־אדם אלה בוכים בצנעא ודמעותיהם אינם יורדים על לחייהם, אלא הם נחבאים בתוך ריסי עיניהם — גם זה אסור. הוטל עליהם לסבול, מה שאין אדם סובל, ולשתוק כדי שלא להפריע את מנוחת־השקט של מכיהם ומעניהם.

זהו היחוס התמידי בין היהודים ובין אלה המקיפים אותם.

ברדיפות וההשמדות התמידיות אנו מוצאים „שגעון, שיש בו שיטה מסוימת". בכל פעם קמה צרה חדשה, איזו עלילת־שוא, אשר שלטה בימי דור אחד. בסוף תקופת נוסעי־הצלב נתחדשה עלילת־הדם, אשר התפשטה כמעט בכל ארצות הישוב וגרמה לחרבן קהלות רבות. נתפשו יהודים על עלילה זו והעלו על מוקדה.

„מיתה יפה" זו ברורו בימים ההם לישראל, ובמקומות שונים עלו קרבנות כאלה כליל. עלילת־הדם היתה לבסוף מין אפידמיה מוסרית, הולכת ומתדבקת מעיר לעיר ומהגמוניה להגמוניה. כך נמשכו המאורעות כמה שנים רצופות. לפעמים נשתכחה העלילה לזמן מועט וחורה ונעורה. דבר זה אינו שיך עוד להסטוריה, אלא הוא מאורע של ההוה.

היה אפשר לומר, כי היתה בזה ב ע ר ו ת , וכל מה שעשו בא להם מתוך חוסר דעת. אבל אין הדבר כן. בכמה מקומות הטילו ב מ ת כ ו ן גוף מת של גוי, וביחוד של ילד, אל בית איש יהודי. כדי להעליל על כל בני הקהלה ולגולל עליהם אשמת הרצח, היו נוהגים להטיל את הגוף

המת אל בית אחד מחשובי הקהלה — אל בית הרב או הפרנס. באופן זה היה הדבר להם „ודאי גמור“, כי שחטו היהודים את הגוי וקבלו את דמו. אמנם גם מתוך סכלות עשו מעשים כאלה; אבל על־פי־רוב נעשה הדבר בהכנה קודמת למעשה.

מזמן לזמן נתחדשה איזו אפידמיה כזאת ועשתה שמות בקהלות ישראל. בסוף שנות המאה הי"ג למספרם היתה „גזרת־הקרבן“, אשר החריבה קהלות רבות וגרמה להרג רב בישראל. תחלת המעשה האיום הזה היה במנהגם הדתי לאכול עגות מצות בערב־הסעודה, שזהו אחד מעקרי הדת המשיחית. מסופר באוונגליון, כי ב„סעודת־הפרידה“, כאשר סעד ישו עם תלמידיו בערב טרם שתפשוהו, הושיט לתלמידיו מלחמו ואמר להם: אכלו, כי זהו גופי; אחר־כן נתן להם לשתות מכוסו ואמר: שתו, כי זהו דמי. בספרות הדתית של המשיחיים יסדו על ספור־מעשה זה סודות דתיים, שאין מות היהודי סופגם. הלחם שהם אוכלים בסעודת־הערב הוא גוף המשיח וקדוש הוא להם. בשנות המאה הי"ב הנהיגו לאכול עגות מצות קטנות. מובן, כי לא היה מעולם ליהודים איזה יחוס ישר או בלתי־ישר לקרבן זה. ואיך יעלה על הדעת, כי שלח מעולם יהודי ידו לחלל את הקודש הזה? איך בא הדבר לידו?

עם־כל־זה נתפשט בשנת חמשים ושמונה לאלף הששי מין שגעון, אשר אכל את ישראל בכל פה. לפעמים מצאו כתמים אדמדמים בלחם הקרבן. העלילו על היהודים, כי הם דקרו בלחם, שהוא גוף המשיח, כדי להבזותו — ולפיכך הוא זב דם. זה היה הגורם לגזרת רינדפליש, אשר הרבתה את חלליה במדה מבהילה. עלילה זו היתה נמשכת והולכת כמה מאות שנה. ועד כמה שהיו היהודים זהירים, שלא לקרב אל לחם הקרבן ושלא להביט עליו אפילו מרחוק, היו נראים מזמן לזמן כתמים אדמדמים בלחם הקדוש, ועל זה תפסו יהודים וסגפו אותם ביסורים קשים, ואחר־כך העלום על המוקד ברחוב העיר. זה ארע עוד בשנת ר"ע לאלף הששי. ביום י"ב באב בשנה ההיא (י"ט ביולי שנת 1510) נשרפו ברחוב העיר ברלין שלשים ושמונה נפשות על העלילה הזאת.

אחר שהומתו ונשרפו ונתיסרו יהודים לאלפים ולרבבות בסבת עלילה זו עמדו על־ידי הבחנה תמית על הבנת המראה המוזר, שהלחם „זב

דם". אותם הכתמים האדמדמים בלחם הקרבן הם מיקרובים שמתקבצים בלחם-מצה העומד זמן רב. דבר זה נתפרסם לאין ספק בשנות המאה הי"ח. עכשו נודע הדבר — אבל אותם המאורעות האיומים שעברו על ישראל בסבת עלילת-הקרבן אין להשיב.

בשנת שמונים לאלף הששי (1320 למספרם) היתה במדינות פרנסיה הדרומית ובמדינות אספמיה הצפונית „גזרת-הרועים". אם היינו צריכים לראיה ולהוכחה, עד כמה נתקלקל המוסר האישי והצבורי בעמים בסבת מסעי-הצלב — גזרת-הרועים תוכיח. עוד הפעם נתעוררה השאיפה בלב קצתם לעלות לארץ-ישראל ולשוב ולכבשה מידי אנשי האסלאם. האפיפיור סרב לדבר, כי נוכח, שאין בשאיפה זו ממש. אבל אותו ההמון השואף לדמים ולהוט אחרי ממונם של היהודים קם מאליו — בלי סיוע מצד הרשות. מובן, שלא עשו אפילו התחלה בדבר לעלות לארץ-ישראל. ואולם רועה-חזירים אסף המון אנשים חמסנים וגנבים (לערך ארבעים וחמשה אלף) ואמר לחדש מעשי נוסעי-הצלב כלפי היהודים. הוא התפאר, כי נראתה לו כדמות יונה, ויונה זו היא אם המשיח שנתלבשה בצורה זו. היא שאמרה לו לעשות מה שהוא עושה. כאשר התחילו במעשי החמס והרצח במדינות פרנסיה הדרומית — וביחוד בעיר טולושא וסביב לה — צוה המלך בכל תוקף לעצור בעד משובת ההמון. פקידי הרשות שמעו בקול המלך, אבל לא עצרו כח בפני ההמון ההולך וסוער עליהם. החילים סרבו לשמוע בקול פקידיהם להלחם ברועה-חזירים וחילו, שהיו חסידים וקדושים בעיניהם. מפרנסיה הדרומית עברו הרוצחים לאספמיה הצפונית. גם שם אמרה הרשות למחות בהם ולא עלה הדבר בידם. כמאה ועשרים קהלות נחרבו בשנה ההיא בסבת השגעון המבהיל הזה. נהרגו יהודים לאלפים, ואלה שנשארו בחיים ירדו מנכסיהם ונתרוששו עד מאד.

ובשנת תשעים ושבע לאלף הששי (1337) קמו בגרמניה שני אחים ראשי-גדודים, אשר אספו סביבם המון פרוע ושובב ויאמרו להנקם ביהודים את נקמת ישו המשיח אשר נצלב בידם. הם פשטו על הקהלות במדינות רינוס ושוובן והחריבו אותן ואבדו נפשות לאין מספר. שלש שנים ארכה האנרכיה הזאת, ולא עלה בידי הקיסר ושרי המדינות להגן על היהודים. מאורעות אלה נודעים בהסטוריה הישראלית בשם „גזרת-

ארמלֶדֶר" על־שם רצועת עור שקשרו הרוצחים והחמסנים האלה על זרועם לסימן.

בימים ההם נתעוררה עוד הפעם „עלילת חלול־הקרבן" במדינת בווריה ונתפשטה משם למדינות ביהם ומהרן ואוסטריה. גם מעשי הרצח שעשו בסבת עלילה זו נמשכו כמה שנים.

המאורעות האלה, אשר גרמו להרג רב בישראל, ארעו בשנים כסדרן, שלא היה חרום בעולם. על אחת כמה וכמה בשנות בהלה — כשבאה פורענות לעולם.

באמצע שנות המאה הי"ד למנינם היתה בארצות אירופה המגפה הנוראה, „המות השחור", אשר הכריתה שתי שלישיות של העמים. ביחוד גברה מחלה זו בשנת מאה ותשע לאלף הששי. העלילו על היהודים, כי השליכו סם־המות בבארות המים, כדי להנקם בגויים. בפחד המות אשר עליהם השתובב ההמון יותר ויותר והתנפל על היהודים ועשה בהם הרג רב. יש מבקשים מעין התנצלות למעשה־שגעון זה ומוצאים בו „טעם": ראו, כי אין המגפה שולטת בישראל בה במדה שהיא שולטת בהם, על־כן האמינו, שהיהודים אשמים בדבר. מובן, שאין בהתנצלות זו כלום. אבל בגוף העובדה אין ספק, כי השחיתה המגפה ביהודים לא פחות מבגויים. נתקימו לנו רשימות המצבות משנת המגפה של חללי הקהלה הישראלית בטולי־טולה, אשר מתו מיתה חטופה בשנת ק"ט (ובני־הדור נתנו למאורע זה סמן זמני: „האם תמנו לגו"ע"). אנו למדים מהן, כמה היו המתים במגפה מישראל מרובים — שהרי נתקימו לנו רק רשימות המצבות שעל קברי הגדולים והמצוינים של קהלת טוליטולה („אבני זכרון" שפרסם שד"ל מתוך כתב־יד), והן רבות במספר; ומי ספר את המון בני־אדם, אשר לא נודעו לנו בשמותם, ואפשר שלא הקימו אפילו מצבות על קבריהם?

מגפה זו, המות השחור, גרמה לאפידמיה מוסרית. בימים ההם התפשט שגעון מבהיל בבני־אדם, שהיה גם־כן מין מחלה מתדבקת — „המלקים". נקבצו המון בני־אדם משתגעים, אנשים ונשים, אשר פשטו את בגדיהם מחגור מתנם ולמעלה והיו מלקים זה את זה בשוטים וברצועות עד שפך דם. סגוף זה עשו ל„כפרת פשע", למרק עוונותיהם בעולם הזה, כדי להכנס זכים וטהורים לחיי העולם הבא ולהחיש קץ הגאולה האחרונה,

ביאת המשיח. המשוגעים האלה סבבו מחנות מחנות בערים ובמדינות. יודעים אנו עכשו, כי היה המעשה הזה מתוך שגעון דתי שיש בו גם מן הזוהמה הסכסואלית — או שנאמר להפך: הדבר נעשה מתוך זוהמה סכסואלית שהיה בה גם מן השגעון הדתי. הדבר מעורר צער בלב כל אדם ישר — עד כמה השתובבו בני־אדם בימים ההם מתוך בהלה ומתוך חוסר חנוך, או מה שהוא גרוע יותר: מתוך חנוך דתי־מוסרי מקולקל. אבל לא די לנו בצער זה, בזכרנו מה שארע ליהודים בסבת מעשי השגעון והזוהמה האלה.

כל המאורעות והצרות שעברו בדורות הללו על היהודים הם תוצאות הגיוניות, הכרחיות, של מסעי־הצלב.

בחקר ההסטוריה דנים בשאלה: מה הטוב, שהביאו מסעי־הצלב לעולם? באים לידי הנחה הסכמית, כי עד כמה שהגבירו המאורעות האלה את הפראות בעמי אירופה, בסופה היו גורמים להתקדמות תרבותית. מעשי נוסעי־הצלב היו „חבלי־לידה" של תקופה חדשה. לא כבשו המשיחיים את ארצות המזרח כבוש קים; אבל היחוסים המרובים בין עמי המערב ועמי המזרח, אשר ארכו כמה מאות שנה, הביאו טובה מרובה, רוחנית ואיקונומית, לאלה העמים שהיו נמצאים עד הימים ההם במצב שפל. וכשבאים לידי הכרה זו, הרי הם מחפים על מעשי אכזריות של נוסעי־הצלב — ביחוד על מעשיהם עם היהודים. ואפילו אלה, שאי־אפשר להם להסיח את דעתם ממעשים מבהילים כאלה, מוסיפים ואומרים, כי סוף סוף נהנו גם היהודים מאורה זו שבאה לעולם בסבת המאורעות בימי נוסעי־הצלב.

באותה הטובה המרובה שבאה אז לעולם אין אנו דנים. בכל מאורעות ההסטוריה אנו מוצאים את הכלל הזה, שאין רע בלי טוב. אבל בנוגע ליהודים אין שום ספק בדבר, שלא נהנו כלום מן ה„טובה" הזאת, אלא להפך — למן הימים ההם ואילך ירדו מאד במצבם התברתי והאיקונומי. התחילה תקופה חדשה של הגלות, ועל צרותיהם הראשונות של היהודים נוספו צרות חדשות, מפרכות את הגוף ואת הנפש.

עד ימי מסעי־הצלב היה המסחר הכללי בידי היהודים בארצות המערב והמזרח. הם שהחליפו את סחורת עמי המערב בסחורת עמי המזרח. הגויים לא ידעו דרך מסחר זה ובעקר היו מתפרנסים מעבודת־האדמה.

בסבת המאורעות בימי נוסעי־הצלב נשתנו הדברים הרבה — הסוחר היהודי היה לחנוני. המסחר הגדול מעבר לגבול, המקשר את העמים, עבר מידי היהודים לידי הגויים. ורק המסחר המקומי, התגרנות, נתקימה עוד לזמן מועט בידי היהודים. לבסוף לקחו גם את התגרנות מידיהם, כי בינתים התקדמו העירונים (וביחוד בגרמניה ובפרנסיה), שהיתה עינם צרה במסחר היהודים. בתקופה ההיא באה החברה המדינית לידי גמר בנינה; היא שהקיפה את כל ענפי החיים, וחוץ לתחומה אי־אפשר היה לשום אדם להתקים. חברה מדינית זו היתה מעכשו משיחית, ולפיכך לא היה בה מקום ליהודים. כשאנו מסתכלים במצב זה ונבין בו על אמתותו, אין הדבר תמוה בעינינו, שמאז לא היה עוד מעמד ליהודים בארצות אירופה — אלא להפך: הפלא הוא, איך נתקימו ואיך היו יכולים לחיות, אפילו חיים של צער? הם היו ממש הפקר. בגרמניה היו נעקרים ממקומם; כלומר: לא היו שיכים כלל אל אותה המדינה או אל אותה העיר, שבהן ישבו בקרב שכניהם הגויים. הם היו עבדי הקיסר, או, לפי כנוים בימים ההם: עבדי האוצר. מובן הדברים האלה, כי היו שיכים בגופם ובממונם לקיסר גרמניה, והכנסות המסים והארנוניות שהיו מעלים בכל שנה ושנה, היו שיכות לקופת הממלכה. המושלים המקומיים לא שלטו בהם. הקיסרים היו שולטים ביהודים כבנכסי קרקעות או מטלטלין. כשהיתה השעה דחוקה להם היו מוכרים לצמיתות או ממשכנים לזמן קצוב את היהודים באיזו מדינה או הגמוניה או איזו עיר. לפעמים היו הקיסרים נותנים את היהודים במתנה לאחד הנסיכים או לפלגשיהם. כך עברו היהודים כסחורה מיד ליד.

על־פי המצב הזה היו היהודים „עבדי עבדים". הקיסרים היו על־פי־רוב מחוסרי כח ורק לעתים רחוקות עמדו ליהודים להצילם מידי אויביהם, הם העירונים צרי־עין ואבירי־לב, אשר תמיד בקשו להרע להם. לפיכך היו היהודים מבקשים חסות מצד מושלי המדינות, וביחוד מצד הכהנים, אשר ידם היתה תקיפה בימים ההם. היו משלמים כפלים, רק למען יהיה להם מקום לשבת. ואולם גם החסות הכפולה הזאת לא עמדה להם בשעת צרתם. כשגברה משובת ההמון, אשר התנפל על היהודים על תאות נפשו, גם הקיסר וגם מושלי המדינות והכהנים לא הגינו על היהודים — מרוע לבם או מבלתי יכולת. קודם לימי נוסעי־הצלב ישבו היהודים ברוב המקומות בקרב הגויים,

זעוד לא הקצו להם תחום מוגבל לשבת בו. מעכשו נשתנה הדבר. הגבילו ליהודים ישיבת-קבע ברחוב מסוים, שהיה מוקף מעין חומה („קרפף היהודים"); ובערב היו סוגרים את אותו הקרפף ולא הניחו ליהודי לצאת ממנו. למען יכירו אותם כל רואיהם, כי יהודים הם, חיבו אותם להיות מסומנים במלבושיהם. נוספת לשנאת הגויים, שנאה ארסית, באה מעכשו גם השפלות במצבם החברתי. על־פי סדרי המדינה לא נחשבו עוד היהודים היותם בני־אדם, אלא כבהמות. ובאמת קצבו עליהם מכס בעברם מעיר לעיר, כשם שהיה מכס כזה קצוב על הבהמות.

נורא היה מצבם האיקונומי. לבסוף נתקימה בידם רק החנונות הפעוטה, מה שהיו נושאים ונותנים בינם לבין עצמם ברחוב שלהם, ועסק ההלואה בריבית. עסק זה היה גורם תמידי לצרות מתחדשות עליהם. כשהיו המושלים צריכים לממון היו נותנים „פריווילגיות" ליהודים בעסק ההלואה ברבית. היו עוד הפעם צריכים לממון היו מבטלים את אותן ה„פריווילגיות" ומפקיעים את שעבוד בעלי־החוב בתנאי, כי חלק של החובות האלה יפרעו לאוצר המדינה. כך היו הדברים האלה הולכים ומתחלפים מימים לימים. המלך פיליפוס היפה בפרנסיה עשה כן עם היהודים בארצו ארבע פעמים בשנות המאה הי"ד: גרש את היהודים מארצו והחזירם וחזר וגרשם והחזירם — הכל לפי צורך השעה. לבסוף גרש אותם בהחלט. לפעמים היו המושלים נוטלים ממון מן היהודים על מנת להתישב בארצם. באו העירונים ושלמו להמושלים, כדי לגרש את היהודים. עסק זה היה טוב בעיניהם, שהרי נהנו גם בכניסת היהודים וגם ביציאתם.

וכשאנו שואלים את עצמנו: מה ראו היהודים להתישב בתנאים כאלה? התשובה היא בהירה: לא היתה להם ברירה אחרת. על־כרחם היו מסתפקים אפילו בחיי־שעה. כשקנו להם „זכות" הישיבה באיזו מדינה או באיזו הגמוניה היו מתישבים בה כדרך שאדם קובע לו דירה בבית אשר לקח לזמן קצוב בשכירה. יודע הוא, שלבסוף עליו לעקור את דירתו, כשיעלה זה ברצון המשכיר. ישיבת היהודים בימים ההם היתה תמיד ארעית. היו קוצבים להם זמן עשר או עשרים שנה; כשיעבור הזמן הקצוב אין להם שום זכות להשאר במקומם. וגם באותו הזמן הקצוב לא היה להם שום בטחון, שהרי אין שום כתב־התקשרות ושום „פריווילגיה" מועילים לגבי

חמת ההמון. ביחוד היו העירונים תמיד מתגרים ביהודים על עסקיהם. הלוים מרי־הפש היו תמיד צועקים על עסק הרבית, מה שהיו מוכרחים לשלם למלויהם. כבר הוברר פעמים אין מספר, כי מלוי־ברבית מן הגויים היו קשים מן היהודים. אבל כשהיו מתגודדים ומתנפלים על „קרפף־היהודים" נמצאו להם תמיד מסיעים. הסוחרים העירונים היו קובלים על היהודים, כי עוסקים הם בסחורה פסולה וגורמים להם בזה הפסד בעסקיהם. לפי שהתירו ליהודים להלוות על משכנות היתה תוצאה הגיונית של „זכות" זו, כי התירו להם למכור את המשכנות של הלוים, אשר לא סלקו את חובם. ותהי צעקת הסוחרים הגויים על היהודים, שהם מורידים את השער. ואף־על־פי שהיתה בזה תועלת לקונים, ו א ל ה היו צריכים לסיע ליהודים המוכרים להם סחורתם בזול, הנה באו גם אלה ביום מהומה לסיע לאויבי היהודים. שהרי עד הנה היו ק ו נ י ם ב ז ו ל; עכשו, כשהתנפלו על בתי היהודים, הם ל ו ק ח י ם ב ח נ ם. ואם נהרגו בשעה זו כמה מן היהודים — אין בכך כלום.

בסוף ימי־הבינים נשתקעו היהודים בעבדות נצחת. עד ימי נוסעי־הצלב היו בני־אדם אצילים, עולים בתרבותם על שכניהם הגויים. שכניהם אלה היו מקנאים בהם ושונאים להם, אבל לא היו מבזים אותם. עכשו היה היהודי בזוי ונדח מן החברה האנושית. הוא כפף את קומתו והשפיל את מבטי עיניו. כשהיה יוצא לדרכו מן הקרפף — על־כרחו, כדי לבקש פרנסה — היה לבו מלא פחד ואימה. וכל־כך היה מורך לבו לו לטבע שני, עד שלא זקף עוד את קומתו אפילו במסבת אחיו ובביתו. העבדות טבעה את חותמה גם על תכונותיו הנפשיות. בסוף ימי־הבינים אנו שומעים תדיר תרעומת בני־הדור על מעשים מגונים של קצת יהודים. בקרפף היהודי לא היו נוהגים אותם המעשים הרעים והגסים של הגויים מחוץ לחומה, גנוב ורצוח ונאוף וכל מיני פסלנות, שהיו נמצאים אז לרוב בימי „החסידות" של עמי אירופה; אלא לפעמים נמצאה בהם תחרות שפלה, שהיה אחד מקנא בחברו על פרוסת לחם ומבקש ליטלה הימנו. זה הביא לידי מלשינות ודלטוריה, שהיו מלשינים זה על זה לפני הרשות. העניות האיקונומית גרמה לבסוף גם לעניות רוחנית.

אין הדבר הזה מפליא אותנו כל־עקר — אלא, אדרבה, אנו תמהים

על רוב העושר המוסרי שהיה מצוי עוד בשכונת היהודים. עדין היו מחזיקים בכל־כוחם ובכל נפשם בתורתם, שהיא המציאה להם אצילות מוסרית מיוחדת במינה. אותה קימו במסירת הנפש. כל־הימים שהיו בזויים בעיני הגויים, שהיו נוהגים בהם מנהג הפקרות, היתה מספקת להם מלה אחת, כדי לצאת מן השעבוד הנורא הזה. הגויים היו אומרים, כי היהודי משחת במוסרו, בטבעו הוא רע ומקולקל עד היסוד — וכשאמר להמיר, קבלו אותו בסבר פנים יפות וקבעו לו במסבתם מקום בראש. אבל אותה המלה, שהיתה מספקת לשחרר אותו, לא הוציא היהודי מפיו. לפעמים יצא יהודי מדת ישראל; על־פי־רוב ג ר ש מן החברה היהודית בחרפה על מעשיו הרעים. זה, שלא היה לו עוד מקום בשכונת היהודים על מעשיו הרעים, נעשה לאזרח חשוב בשכונת הגויים. רוב המומרים האלה נעשו לבסוף דלטורים ושונאים ליהודים ורדפו אותם בעברה. לכלל הצרות והרעות, אשר עברו על עם ישראל בימי־הבינים וגם בימים אחרי־כן, שיכת גם מכת המומרים, שהיו שואפים בחמת־נקם להנקם באחיהם מלפנים.

המצב הזה, מצב של סכנה תמידית, השפיע הרבה על סדרי החיים החברתיים בכל הקהלות. בעקר היה בזה קלקול עצום. כי ביחוסם לשכניהם ולרשות היו היהודים ערבים זה בזה — בתשלומי המסים והארנוניות וכן בכל דבר עוון ופשע, שהיו מוצאים באחד היהודים. ולפי שהיה הדבר כן, לפי שידע היהודי, שאחריות מעשיו של חברו גם עליו, על־כן ראה חובה לעצמו להשגיח על חברו ולפקח על כל מעשיו. בימי־הבינים נתבצר ש ל ט ו ן ה ג י ט ו. באופן אחר אי־אפשר היה להם להתקים. בשלטון זה היה על־פי־רוב גם יסוד של אלמות או אפילו של עריצות. כלפי אלה המתפרצים ומביאים לא רק את עצמם אלא גם כל בני הקהלה, ואפשר את כלל ישראל, לידי סכנה עצומה, היו צריכים למעשים קשים. אלה המתפרצים, פורקי עול התורה והמוסר, היו מעטים בערך; אבל גם מן המעטים האלה היתה צפויה רעה רבה לצבור, וצריכים היו לבערם מן העולם. אין ספק, כי היה זה הכרח גדול. אבל קשה מאד להגביל בכיוצא בזה בדוק בין המותר בלי ספק (לפי שהוא הכרח) ובין האסור.

העבדות הנוראה מחוץ הביאה לבסוף גם לעבדות פנימית, מוסרית. תקיפי הקהלה היו עושים לפעמים בזדון להכריע את אלה שכנגדם.

מקום אחד נתבצר לישראל בימי־הבינים, שבו החזיק מעמד בחייו התרבותיים — במדינות אספמיה.

ההתפתחות התרבותית של היהודים במדינות האלה היתה ביתוסם אל התרבות הערבית, שבה נתקשרו מתחלת התהוות דת האסלאם. היהודים סגלו להם את השפה הערבית, ובהיות השפה הזאת קרובה בגזעה אל השפה העברית היתה התרבות הערבית להם כמעט לאומית. אין מן הצורך לפרט כאן את הקף ההשפעה המרובה מצד הספרות הערבית על הספרות העברית. בתחלה אנו מוצאים השפעה זו בשירה הישראלית, אשר גדלה אז נטיעים שלא היו כמותם אפילו בתקופות הקדומות. היחוס התרבותי לערבים העשיר את המחשבה העברית והכניס אל אוצרו המוסרי של עם ישראל קנינים חדשים מרובי־הערך. וגם כאשר נדחו הערבים בהמשך הימים ממדינות אספמיה נתקימו היהודים בתרבותם הערבית, אשר התפשטה גם בפרנסיה הדרומית (מדינת פרובינצה נחשבה בתקופה ההיא, בנוגע לחיים התרבותיים של היהודים, על אספמיה). המשיחיים, אשר חזרו ולקחו את מדינות אספמיה מידי הערבים, התיחסו כמעט תמיד בשנאה ליהודים. עוד היתה בלבם אותה השנאה הכבושה מדורות הראשונים בימי שלטן הגוטים בארץ. היא התעצמה בדורות האחרונים, כי על הנגוד הדתי נוסף גם נגוד תרבותי. היהודים היו יסוד זר בארץ — יסוד ערבי, מה שהיה מתועב כל־כך בעיני המשיחיים.

אבל אותה השנאה לא הספיקה עדין להשפיל את המצב החברתי של היהודים באספמיה. הם היו בעקר יסוד אצילי, עולים בתרבותם וגם בעשרם על הגויים שכניהם. עד שנת מאה וחמשים ואחת לאלף הששי היו דומים בכלל במצבם החברתי לאחיהם בגרמניה ופרנסיה לפני תקופת נוסעי־הצלב. שהרי מעולם לא שלטו ידי נוסעי־הצלב במדינות אספמיה ולא הטילו ביושבי הארץ הזאת את זוהמתם הארסית. באספמיה היו קהלות ישראליות מרובות בעושר ובתרבות. כנסת־ישראל בארץ הזאת נדמתה במובן ידוע לאי בלב הים. היא היתה שנואה על שכניה הגויים, אבל לא בזויה בעיניהם.

בשנת קנ"א לאלף הששי (1391) עמד בעיר אשביליה כומר ושמו פרננדו מרטינס צורר לישראל, אשר הסית את ההמון ביהודים.

הרשות המקומית אמרה למחות בידו; אבל לא עצרה כח לעמוד בפני ההמון הרב, שהיה נמשך בקנאה עצומה אחרי המסית הזה. ביום תשיעי בניסן (ט"ו במרץ) של השנה ההיא דרש פרננדו מרטינס ברחוב העיר והסית את ההמון לשלוח יד ביהודים. שר העיר צוה לתפוס את ראשי המתגודדים ולישרם. אבל זה הוסיף להעלות חמת ההמון. לשלוח יד באותו הכומר לא מלאו לבו של שר העיר. כה הלכו הדברים ונמשכו עד היום השלישי בחדש תמוז. ביום ההוא התנפלו על היהודים בעיר אשביליה ביד רמה, וביד הרשות המקומית לא היה להגן עליהם. מספר היהודים בקהלת אשביליה היה לערך שלשים אלף נפש (כשבעת אלפים משפחות). רבים הומתו ביום ההוא על קדוש־השם, כי מאנו להמיר כדבר שונאיהם. אבל קצתם לא עמדו בנסיון וקבלו עליהם מתוך פחד את הדת המשיחית.

מעיר אשביליה נתפשטה פורענות זו גם בשאר המדינות של אספמיה. נחרבו אז כשבעים קהלות חשובות, ובתוכן גם הקהלות המהוללות טולי־טולה וקורטבה. בשעת הבהלה המירו יותר ממאתים אלף נפש. מאורע זה הביא לידי תוצאות רעות. אלה „האנוסים" המיטו לבסוף רעה רבה על כל כנסת־ישראל באספמיה.

המאורעות בשנת קנ"א היו מעין הצעה והקדמה לגרוש הכללי בשנת רנ"ב. שאלת „האנוסים" היתה מתרגשת מאז במדינות אספמיה, ואי־אפשר היה להביא לה פתרון אחר אלא אותו הגרוש הכללי של שנת רנ"ב, שהיה הכרח הגיוני — סיום הטרגדיה.

מספר האנוסים היה רב מאד, ואי־אפשר היה להפסיק את היחוסים בינהם ובין אחיהם היהודים, שעל־פי הרוב היו גם יחוסי משפחה ויחוסים איקונומיים. הכהנים היו רואים בעין רעה את היחוסים האלה. אילו היו דנים במאורע זה מתוך יושר ומתוך הכרה שכלית היו מתירים לאותם האנוסים לחזור לדת ישראל; שהרי לא המירו אלא מתוך אימת מות. אבל הכהנים הקנאים לא כך אמרו, אלא היו מביטים מתוך חשד על בני־דתם החדשים, שבסתר לבם עוד הם מתגעגעים לדת ישראל. נגמר בדעתם, כי היהודים אשמים בדבר. הם מושכים את לב האנוסים ומחזיקים אותם ביהדותם. ובאמת מסכימים כל בני הדור בהגדת עדותם, שרק למראית־עין היו האנוסים משיחיים ובצנעא החזיקו בתורת ישראל ובמצוותיה.

בעקר הדבר נמנעו מלהתחתן בגויים. שאלו את אחד מחכמי הדור, אם מותר לכהן לקחת בת אנוס, שחזרה לדת ישראל — שמא היא מזרע הגויים. השיב החכם הזה (הרשב״ץ), שאין כאן אפילו נדנוד של ספק. שהרי נזהרים האנוסים בנשואיהם, שהם על־פי דיני ישראל. ואם יארע באחד מהם שהוא יוצא מן הכלל, הוא מפורסם בתוכם לגנאי ומתרחקים ממנו. לפיכך בת אנוס היא כבת ישראל לכל דבר.

גם במנהגים הדתיים היו נזהרים מאד ונתקימו בהם כמה דורות. שאלו אותם, מה הם עושים בחג הפסח — שהרי אי־אפשר להם לאפות מצות? השיבו, כי אמנם אינם אוכלים מצה בימי החג, אבל אינם אוכלים גם חמץ.

היו הכהנים ועם הארץ הקנאים יודעים את המצב הזה וחשבו מחשבות, איך להביא את האנוסים לידי טמיעה גמורה. אז קמה רעה על היהודים באספמיה, אשר נתפשטה אחרי־כן גם בשאר ארצות — ה א י נ ־ ק ו ו י ז י צ י ה. אז ירד חושך לעולם. ומעין נקמה היסטורית אנו רואים בזה, כי אחזה אש האינקוויזיציה בהמשך הימים את כל פנות החברה המשיחית. הפורענות התחילה בישראל והקיפה לבסוף את כל העולם.

מחכמי הדור היו קצתם רואים את הנולד, כי משאלת האנוסים נשקפת רעה רבה לכל כנסת ישראל באספמיה. לפיכך היתה עצתם, כי ימשכו היהודים את ידיהם מן האנוסים; שהרי אותם אי־אפשר להציל ואת עצמם הם מביאים לידי סכנה עצומה. אבל אי־אפשר היה לבני הדור לחתוך את הדבר בסכין חריף. ואפילו אילו היו כל המנהיגים מסכימים לעצה זו, לא היה הדבר עולה בידם. כך היה המצב המסוכן הולך ונמשך מאת שנה. האנוסים היו נבזים ושפלים בעיני עם הארץ, לפי שלא האמינו בהם והכירו בצביעותם. היו קוראים להם בשם Marannos — ומובן כנוי־שם זה: מגוּלים ומשוקצים (לא כפי שהמציא גרטץ לכנוי זה איזה מובן תיאולוגי). תחלה היו עם הארץ שונאים לישראל ומבזים את האנוסים; לבסוף, אחרי גלגולים מרובים במשך מאת שנה, היו גם היהודים לחרפה בעיניהם. לא היה עוד מעמד להם באספמיה, והגרוש הכללי בשנת רנ״ב (בני־הדור נתנו סמן זמני למאורע זה: מ ז ר ״ ה ישראל) היה תוצאה הגיונית של המאורעות משנת קנ״א ואילך.

גרוש היהודים מאספמיה היה משבר נורא בחיי עם ישראל. כזה לא ארע עוד בדורות קדומים. כאשר גרשו את היהודים מאנגליה היה מספרם לערך ששה־עשר אלף נפשות. הגרוש מפרנסיה לא היה כללי, כי בימים ההם לא נתאחדו עוד כל מדינות פרנסיה לממלכה אחת. לא כן באספמיה. לרעת היהודים באה בימים ההם התאחדות מדינות אספמיה לידי גמר, ולפיכך היה הגרוש כללי והקיף את כל המדינות. אין לנו רשומים מספריים מדויקים של היהודים המגורשים. יש קוצבים אותם לסכום של שלש מאות אלף נפש, ויש משערים מספר זה לחמש מאות אלף. באמת אין לשער את מספר המגורשים, שהרי לא היה גרוש זה בבת אחת. כאשר נגזר על היהודים בכל מדינות אספמיה להמיר או לצאת מן הארץ עד יום עשירי באוגוסט שנת 1492, הסכימו אמנם ברובם לצאת, אבל רבים המירו לפי־שעה למראית־עין ובדעתם היה לצאת אחרי־כן מן הארץ בתנאים יותר נאותים. בשעת הגרוש הכללי גזרו עליהם, שלא להוציא בידם כסף בעין, אלא שוה כסף. היו מוכרחים למכור נכסי קרקעי שלהם לא בכסף אלא בחפצים. באופן זה הפסידו כמעט את כל רכושם ויצאו בעירום ובחוסר כל. זולת זה היתה היציאה בבהלה קשה מאד ורבים אבדו בדרך מרוב הטלטול. לפיכך הערימו קצתם להמיר למראית עין ולהוציא מעט מעט את רכושם. באופן זה היה זרם ההגרה של יהודי אספמיה (רובם הלכו לארצות המזרח) משך חמשים שנה ויותר כנהר שאין מימיו פוסקים. מספר היוצאים ה א ל ה אי־אפשר לשער.

מגורשי אספמיה התישבו ברובם בארצות הליוונטה, וקצתם במדינות איטליה. אבל היו בהם גם אנשים במספר רב, אשר החזיקו בתקוה, כי גזרה זו עתידה להבטל. לפיכך קבעו ישיבתם בממלכת פ ו ר ט ו ג ל הקרובה. הם קוו, כי יעלה בידם לבטל את גזרת הגרוש בממלכת אספמיה ועתידים הם לשוב אל הארץ, אשר היו קשורים בה בכל נימי מציאותם האישית והצבורית. תקוה זו המיטה עליהם רעה יותר גדולה — עלו מתוך הפחת ונלכדו בפח.

שנים מעטות אחר גרוש אספמיה נגזר גרוש כללי על היהודים בפורטוגל. בגרוש זה אנו מוצאים לא רק אכזריות אלא גם נבלה. שהרי

מלך פורטוגל קרא למגורשי אספמיה לבוא להתישב בארצו. בפתויי־דברים ובהבטחות כוזבות משך את האמללים אל הרשת אשר טמן לרגלם. בגזרת גרוש פורטוגל החמירו עוד בתנאי של אכזריות איומה: אסרו להוציא ילדים פחותים מבני ארבע־עשרה שנה; אלו מחויבים להמיר. כונת גזרה זו היתה להוסיף אונס על אונס. לרוב היהודים, אשר ותרו על כל רכושם ואמרו לצאת בעוני, כדי להתקים ביהדותם, היה קשה מאד להשאיר את בניהם הקטנים בידי אויביהם. אי־אפשר לצייר את תוקף הטתגדיות הנוראות האלה. קצתם בחרו להמיר למראית עין, כדי להשאר בארץ יחד עם בניהם ובנותיהם הקטנים. אבל קצתם הקשיחו לבם מילדיהם וברחו לנפשם. היללה הקיפה את כנסת־ישראל בפורטוגל ימים רבים.

כמה מאות שנה היתה עבודה רבה לאינקויזיציה, אשר תקעה מושבה גם בפורטוגל והרבתה את חלליה. היא אמרה „לכלות את הקוצים מן הכרם“. האנוסים היו חשודים מאד בעיני עם הארץ ובעיני הכהנים הקנאים, שהיו אורבים להם ומשגיחים על כל דרכיהם ומעשיהם. מזמן לזמן תפשו אנוסים „חשודים“ וענו אותם בסגופים אכזריים ואחרי־כן העלו אותם ברחוב העיר על מוקדה. קרבנות אלו היו מקריבים על קדושת דתם, ומעשי־דת כאלה היו כמעט מעשים בכל יום. האינקוויזיציה בפורטוגל הרעה אפילו מזו שבאספמיה. לא ידעה שבעה והרותה בלי הפסק את צמאונה לדמי היהודים.

גרוש היהודים מאספמיה ופורטוגל הוא סיום ימי־הבינים. מן המאורעות של מסע־הצלב הראשון עד הגרוש באספמיה ופורטוגל עברו בדיוק ארבע מאות שנה. אין מספר לקהלות ישראל שנחרבו במשך התקופה ההיא בגרמניה, פרנסיה, אספמיה, פורטוגל ואנגליה, ואין מספר להרוגיהן, אשר הומתו אחרי ענויים קשים וסגופים איומים.

אם נמצה את החשבון הכללי של המעשים והמאורעות בתקופה זו של ארבע מאות שנה נאמר: עד ימי נוסעי־הצלב היה עם ישראל אפילו בגלותו עם אצילי, ונתקים בתרבותו הקדומה רבת־התוכן — המאורעות מימי נוסעי־הצלב ואילך השקיעו את העם האצילי הזה בשעבוד הגוף והנפש והטביעו בו את חותם העבדות והשפלות.

ה

הגיע סוף ימי־הבינים. חושך הבערות, שבה היו עמי אירופה שקועים — שבה השקיעו אותם במתכון — נדחה מעט מעט מפני אור התרבות. זה בא מתוך התפתחות פנימית, כי החלו העמים להכיר בטבע השלטון הדתי, אשר השפיעו עליהם כהניהם כל אותם הימים; אלא שלבסוף החיש גורם חיצוני את ההתקדמות הזאת. בשנת 1453 כבשו התורכים את ביצנץ, שבה נתקימו עוד שרידי התרבות הקלסית. כמה מחכמי ביצנץ היונים ברחו מפני התורכים ונתישבו בארצות מערב אירופה — ביחוד באיטלה ובפרנסיה. הם הביאו עמם את ידיעת השפה היונית, אשר נשתכחה כמעט לגמרי באירופה, והבנת הספרות הקלסית, היונית והלטינית. השפה הלטינית לא נשתכחה אמנם בימי־הבינים, כי קימו אותה הכהנים; אבל היא היתה בפיהם נלעגת ופראית, נעדרת הטעם והיופי. את כל היופי שבספרות הקלסית השכיחו לגמרי.

באה עכשו אורה לעולם; אותה האורה של התרבות הקלסית, שהיתה גנוזה ימים רבים. מתוך חבתם ללשונות הקלסיות באו בימים ההם גם לחבב את השפה העברית, את שפת המקרא. עד התקופה ההיא היו עמי אירופה תלויים במקצוע זה בדעת קצת מומרים, אשר הבינו — או התפארו שהם מבינים — את שפת כתבי־הקדש ושאר הספרים הדתיים של ישראל. יחוסם של אותם המומרים ליהודים היה על־פי רוב יחוס של שנאה ושאיפה לנקם. מפי השונאים האלה, המוסרים והמלשינים, היו חכמי הגויים חיים בנוגע למשפטם על הספרות הדתית של היהודים. עכשו התחילו חכמי הגויים עצמם ללמוד תורה לפני חכמי ישראל. ביחוד גברה הבנת השפה העברית בקרב חכמי הגויים באיטליה.

בו בזמן רבתה הצעקה בקרב העמים על ההנהגה הדתית ועל מעשי כהניהם אשר נתקלקלו מאד במוסרם. מה שלא עשתה ההתקדמות התרבותית באיטליה, פרנסיה והולנד — עשתה בגרמניה התמימות הדתית, שלא הספיקו הכהנים לעקור מלבם. התביעה לריפורמציון הלכה וגברה בגרמניה משנה לשנה והיתה לבסוף לשאיפה עממית, שאי־אפשר היה לשככה. זה היה מאורע הסטורי ראשון במעלה, שבהכרת השפיע גם על מצב ישראל בעמים.

כאשר עמד לוטר ופרסם את טענותיו כלפי שלטון הכנסיה המשיחית ברומי הוציא מפיו את אותן הקובלנות, שהיו זה זמן רב בלב העם. כשגבר הפולמוס בין השלטון של הכנסיה הרומית ובין השואפים לריפורמציון דתית היה המקרא יסוד גדול בטענות לוטר וסיעתו. כדי למשוך את העם אל תנועת הריפורמציון ראה לוטר צורך גדול בדבר לתרגם את ספרי המקרא בשפה עממית מובנת ומושכת את הלב. תרגום זה הוא לעצמו מאורע גדול וחשוב בהסטוריה של ההתקדמות האנושית.

בתחלת תנועת הריפורמציון קוו היהודים בגרמניה לגאולה, לסיום צרותיהם התמידיות. פקעה השפעת האפיפיור ברומי והשפעת הכהנים הקנאים, אשר טמטמו במתכון את הלבבות והשקיעו את העמים בבערות מביאה לידי פראות ואכזריות. וביחוד נראה להם היות זה סימן טוב, כי נמשכו חכמי הגויים אחרי ידיעת השפה העברית והספרות הדתית של ישראל. הרי מעכשו יכירו ויודו באור הגנוז בה. ואפשר שבאמת היתה הריפורמציון מביאה טובה גם לישראל בהיותה קץ ותכלה לתעתועי הגויים. אבל בנוגע למצב היהודים אחרה את זמן בואה. כבר הספיקו המאורעות בדורות הראשונים לא רק להשניא את היהודים אלא גם להבזותם. יחס של בוז זה היה קשה אפילו מיחס השנאה. שהרי שנאת חנם אפשר לעקור מלב הבריות על־ידי הוכחות ברורות, שאין לשנאה זו שום סבה. ואולם הבוז הוא תש ארסי שאין לבטלו בנקל. כשאדם מבזה את חברו בלבו ומשפיל את ערכו הרי שאינו שם לב לשום ברור־דברים ואוטם את אזנו משמוע טענות של זה שכנגדו. היהודי היה בימים ההם גבוה וחדל־אישים. בספרות הגרמנית העממית, שתחלת התפתחותה היתה בימים ההם, היה היהודי ציור קבוע של בוז וחרפה, של הלצה גסה. באישיות זו נתאחדו כל המומים הגופיים והנפשיים והמוסריים. לא נבראה זו אלא כדי להתל בה, להציגה לעין רואים מטרה להלצות של לעג וקלס.

שנאה ובוז ליהודים היו כבר לטבע שני של הגויים. אפילו המשכילים והמעולים שבהם, אשר שחררו את עצמם מכל שעבוד דתי, את היהודים היו שונאים ומבזים. אירסמוס מרוטרדם היה אומר: אם השנאה לישראל היא מהות הדת המשיחית — הרי כלנו משיחיים גמורים. אפילו יוחן ריכלין, אשר בסוף ימיו מסר ממש את נפשו על קיום הספרות העברית, ומתוך זה בא

להמליץ גם על היהודים, פתח את פעולתו המדעית במגלת־איבה על היהודים ועל היהדות. וזה אנו רואים גם ביחוסו של לוטר ליהודים. הוא עצמו הטיח תחלה דברים קשים כלפי הגויים בדורות הראשונים, שהיו מענים את היהודים. הוא היה אומר, שאילו היה יהודי ורואה את המעשים הרעים שעושים המשיחיים לבני־עמו, לא היה מקבל בשום אופן את תורת המשיח. אבל בסוף ימיו נעשה גם הוא שונא גמור ליהודים והעליל עליהם, שהם מחרפים ומגדפים את שם המשיח ואת הדת המשיחית — ולפיכך מצוה לכרות את לשונם מפיהם. מהיכן באה בדותא זו ללוטר, כי היהודים מדברים בגנות המשיח ובגנות תורתו? גם זה היה פרי המעשים והמאורעות בדורות הראשונים. הרחיקו תחלה את היהודי מן החברה האנושית והשפילו את ערכו עד הדיוטא התחתונה. במצב כזה היה אפשר לגולל עליו כל עלילות שקר וליחס לו כל מעשי־כעור שבעולם.

כמה נבהלו רוב בני הדור ההוא, כאשר עמד ריכלין בפרץ להציל את ספרות ישראל מן הכליון. וכמה כעסו עליו על שהוציא דבר „תמוה" מפיו, שגם היהודים הם אזרחים בארץ ואין מן היושר להחרים את ספריהם ולעשות את קנינם רכושם הפקר. לסמן את היהודים בשם אזרחי הארץ — דבר זה לא שמעו הגויים זה כמה מאות שנה. זה נחשב עכשו בעיניהם היותו תועבה נוראה, או לכל־הפחות שגעון מבהיל.

בפרט זה אנו מוצאים את קוטב הטרגדיה, שאנו קוראים לה בשם היסטוריה ישראלית. באה אורה לעולם, והיהודים לא נהנו ממנה. לא עלידם זרחה השמש. אדרבה, עם סיום תקופת ימי־הבינים, תקופת החושך והבערות לעמי אירופה, מתחלת תקופת ימי־הבינים לישראל. פסקו אמנם מעט מעט הרדיפות האיומות, מדורות אש ברחובות העיר לא הדליקו עוד לשרוף בהן את היהודים; אבל מעכשו באו ימי השעבוד הקבוע, שהיה מעין שיטה מדינית ולקצתם היה מעין שיטה פילוסופית. השפלת היהודים היתה מעתה מנהג העולם וסדרו הקבוע, שאינו מקבל שנוי, כשם שסדרי הטבע אינם משתנים. כלום אפשר להעלות על הדעת אפילו אפשרותה של החברה המדינית, שיהיה בה מקום גם ליהודים? במקום הרדיפות, במקום השמד, באו „החוקים", נמוס קבוע של שעבוד הגוף והנפש. אין היהודי עוד בכלל בן־אדם; אלא הוא בריאה שצריך לקימה מפני כמה טעמים

חיצוניים. יש בה קצת תועלת חמרית, כי היא מעלה לקפת הממשלה מסים וארנוניות; יש בה גם קצת תועלת מוסרית, היא אות ומופת לבני־מרי, לאלה שסרבו לקבל את בשורת־הישע מפי ישו המשיח, אשר בא לגאול את כל באי עולם. ובעקר הדבר — הרי היהודי חי ונמצא בעולם; ובהיות שהוא חי, אי־אפשר לאבדו ומספיקים לו חיי־צער.

בכל תוקף ועוז קימו גם בעמים בעלי דת לוטר וקלווין את כל החוקים המגבילים, להצר לישראל ולהשפיל את כבודם האישי והחברתי עד למדרגה שאין למטה הימנה. לא פתחו את שערי הגיטו ולא הוציאו את האסירים ממסגרם; לא בטלו את החיוב, שיהא היהודי מסומן במלבושו, כדי שיכירו בו כל רואיו, שהוא בן העם אשר זעם אלהים. היו מדיקים מאד במדת „הכתם הצהוב" שעל גבי מעיל היהודי, שלא יהא זה חלילה קטן ממדתו הקצובה. לא פחות מזה היו מדיקים ביציאת היהודי מקרפף הגיטו. לשעות קבועות ביום מניחים אותו לצאת; אבל חלילה לו לאחר את זמן חזירתו. ואם הוא יוצא בלילה, כדי לקנות סמי־רפואה לחולה מסוכן, הרי הוא צריך לתעודה על זה. וכשהוא נמצא מחוץ לגיטו אסור לו ללכת בצדי דרכים כשאר בני־אדם, אלא עליו ללכת באמצע הדרך כבהמות. היהודי מחויב לשאול בשלום כל אדם משיחי שנפגע בו, ונער משיחי קודם לזקן ותלמיד־חכם יהודי. נפגע נער שובב נבזה ביהודי ואומר לו: דרך־ארץ, יהודי! — הרי היהודי מחויב לגלות את ראשו לפניו.

כלום צריכים אנו להתביש בשעה שאנו רושמים את זכרון המעשים האלה? אנו מתבישים לא על עצמנו, לא על עמנו, שהיה בטרגדיה זו בבחינת נשוא, אלא עליהם, על אבותיהם של אלה, שהיו בטרגדיה זו בבחינת נושא. להיות נספה בלי משפט, להיות נכנע ושפל בשעבוד נורא, זוהי ודאי צרה גדולה. אבל החרפה היא לאלה המטים משפט והמשעבדים בני־אדם זולתם. בכל מקום שאנו מוצאים עבדות ואדנות חרפה עולמית היא לאדונים ולא לעבדים.

וכשם שהשפילו את מצבם החברתי של היהודים כך השפילו גם את מצבם האיקונומי. כמעט קשה לברר את פרנסתם של היהודים ההם. וביחוד אנו רואים את מצבם רע ומקולקל מאד בארצות גרמניה. העירונים נטרו להם איבה והרעו עמהם בכל מקום שהיתה ידם מגעת. בערי גרמניה

לא פסקו מעולם גם העלילות; ואפילו שלא היו תוצאותיהן איומות כבימי־הבינים, הנה מזמן לזמן חלה עליהם גזרת הגרוש. כמה מאות שנה נמשכה המלחמה התמידית בין הקיסר ושרי המדינות מצד אחד ובין העירונים מצד שני, אשר שקדו תמיד לבער את היהודים מקרבם. בסוף שנות המאה הט"ו גרשו את היהודים מנירנברג; בתחלת שנות המאה הט"ז גרשו אותם ממדינות ברנדנבורג וזכסן. לפעמים היתה בהם יד הממשלה הראשית לרעה. בשנת ת"ל (1670) גרשו היהודים מעיר וינא; זה נעשה בתוקף השפעת הישועיים, שבימים ההם הלכה וגברה בעמים הקטולים.

במערב אירופה היו אז ישובים של יהודים במדינות גרמניה ובקצת מדינות איטליה. במדינת האפיפיור קבעו מקום לאינקוויזיציה. זולת זה יצאה אז מרומי גזרה קשה על הספרות הדתית של ישראל. מה שלא נעשה בתחלת שנות המאה הט"ו, שאמרו להעלות על המוקד את התלמוד, נעשה בראש־השנה שי"ד (1553) בגזרת האפיפיור. מאז ואילך השליטו צנזורה חריפה על הספרות העברית, לצרף ולזקק כל דבור ודבור שאפשר למצוא בו איזה רמז של קטרוג או אפילו של בקרת כלפי הדת המשיחית. אם שלטו בימי־הבינים רק בגופם של היהודים, מעכשו שלטו גם בנשמתם. בשנאה לספרות העברית באו הקטולים והלוטרנים (שהיו שונאים אלה לאלה) לידי הסכם גמור. אלא כי מצאו הקטולים די־ספוקם במעשה, שהיו מחרימים את ספרי ישראל או מצרפים ומזקקים אותם מכל דבור, שהיה חשוד בעיניהם. ואולם „המומחים" הלוטרנים לא כן עשו, אלא גבבו עלילות וזיופים להבזות את הספרות ולהתכבד בקלונה. הרי עם ישראל הוא נבזה ושפל בתכלית השפלות — וספרותו הדתית כמותו. בימים ההם נוסדה ספרות שלמה של מלשינות על היהדות. היא נתקימה למשטיני ישראל בתור „אוצר כלי חמדה" עד היום הזה. זהו אוצר כלי־נשקם כלפי היהדות; הזיופים הקבועים האלה הם המים הרעים שמהם שותים ומהם משקים צוררי היהודים עד סוף כל הדורות.

התקופה ההיא, תקופת תחית המדעים והתקדמות התרבות בעמי מערב אירופה, היא ימי ירידת עם ישראל בתרבותו. אותו הזרע, אשר זרעו כל ימי־הבינים, עשה עתה פרי. גרוש היהודים מאספמיה ופורטוגל היה גם

משבר רוחני לעם ישראל בכללו. הירידה הרוחנית של כנסת־ישראל באספמיה החלה כבר בסבת המאורעות בשנת קנ״א. ואולם עוד נתקימו בה קצת קניניה התרבותיים, פליטת עשרה הגדול. עכשו גלו היהודים לארצות הבלקן; וכשנעקרו ממקומם הפסידו בזמן קצר את כל רכושם הרוחני. בארצות הבלקן ובערי הליוונטה נתישבו בעקר מגורשי אספמיה. בתחלת ישובם שם אנו מוצאים בהם עדין מעט מן המעט של עשרם התרבותי. ואולם גם המועט הזה לא נתקים בידם זמן רב. קצת מגורשי אספמיה התישבו באיטליה ושם המשיכו לזמן קצר את חייהם התרבותיים הקודמים. כנסת־ישראל באיטליה נתעשרה קצת בתרבותה על־ידי ישובי הספרדים. ואולם גם בארצות המזרח וגם באיטליה גבר בסבת הישובים האלה הקלקול המוסרי, אשר הביאו עמם מגורשי אספמיה. מאורע כבוש ביצנץ על־ידי התורכים ופזור היונים בעמי המערב הביא את העמים האלה לתחית התרבות; גרוש היהודים מאספמיה ופזורם בקרב שאר כנסיות ישראל גרמו לאבדן התרבות הקלסית של היהודים בימי־הבינים.

מפורטוגל יצא בסוף שנות המאה הט״ו רק המועט. רובם קבלו עליהם את הדת המשיחית למראית־עין, והאנוסים האלה, אשר מעולם לא פסקו הקטולים הקנאים מלחשוד בהם, נתקימו ביהדותם כמה דורות. גם האינקוויזיציה, אשר שלטה בהם באכזריות בלי שעור, לא הספיקה לעקור מלבם את חבתם לתורת־ישראל. לבסוף החלה ההגרה של האנוסים מפורטוגל באופן מיוחד במינו. הגרה זו נמשכה כמה דורות. האנוסים התישבו תחלה בתור „סוחרים פורטוגיזים" בערי הולנד ובלגיה, בעיר המבורג, בערי פרנסיה הדרומית ובאנגליה, ושם קימו את יהדותם בצנעא. בימים שהשתדל מנשה בן ישראל לפני ק ר ו מ ו ו ל בענין ישוב היהודים באנגליה, נמצאים היו שם כבר „פורטוגיזים", אשר הסתירו את יהדותם. היהודים הפורטוגיזים, אשר הסירו אחרי־כן את מסוה הדת המשיחית מעל פניהם, היו יסוד מיוחד בעם ישראל — יסוד תרבותי חשוב מאד. הם שהקימו את שרידי התרבות הספרדית העברית בארצות המערב. אלא שלפי טבעם גברה בהם הטמיעה, ובזמן קצר לערך אבדו גם הם וגם התרבות העברית עמהם.

ארץ הולנד, שבה גדל ישוב היהודים הפורטוגיזים, נחשבה אז כ„גן־עדן" ליהודים. רק הפורטוגיזים הלכו בקומה זקופה והסירו מעליהם את

חותם העבדות, שהיה טבוע על שאר היהודים. זה אנו רואים גם בסדרי הקהלות (שאמנם היה בהן הגדוּץ החיצוני מרובה על התוכן) ובאופן החנוך. ביראת־הכבוד היו שאר היהודים מביטים אל אחיהם האצילים האלה, והם הביטו על האחיהם האשכנזים והפולנים מתוך גאוה ובוז כעל מחוסרי תרבות. אבל טעות היא להאמין, כי היו היהודים הפורטוגיזים אזרחי הארץ ויחוסם אל עם הולנד היה יחוס של כבוד וחבה. השדרה ההולנדית התיחסה להם ברצון. אבל חוץ מזכות הישיבה בארץ וחרות דתית לא היה ליהודי הולנד כלום. שווּת מדינית לא נתנו להם. בלב עם הארץ היתה שנאה כבושה על היהודים, ומזמן לזמן היה צורך גדול בדבר לשכך את כעסו וחמתו. על פי רוב היו מאימים על היהודים באזהרות והתראות, שלא ילכו בקומה זקופה, כדי שלא להעלות עליהם את חמת ההמון.

האמת נתנה להאמר, כי בנגוד הפנימי של ההולנדים ליהודים הפורטוגיזים לא היה אותו רגש השנאה מיסודם של הגרמנים (שנאה מתוך קנאה דתית ומתוך גאוה לאומית), אלא רגש של נגוד גזעי ומוסרי. ההולנדים החזיקו בתמימותם הדתית, שהיה בה הרבה גם מן הצניעות המוסרית, וקשה היה להם לראות בשחצנות של היהודים הפורטוגיזים ובפריצותם — אותן התכונות הנפשיות שהצטינו בהן בישבם עוד בארץ מולדתם. היהודים הפורטוגיזים היו בהולנד יסוד תרבותי, לא במדע ואמנות — שהרי בזה לא הצטינו הרבה — אלא בחייהם החברותיים. ידוע הוא, כי מתיחסים ההולנדים בעקר על הדת הקלווינית, אשר בנוגע להתקדמות המדעית עולה היא על הדת הלוטרנית; אבל ממעטת היא הנאת־החיים. עליזות החיים של היהודים הפורטוגיזים עוררה בלב ההולנדים התמימים, אנשי המוסר, שנאה ואיבה. אין אנו יודעים, איך היו הענינים האלה מתפתחים, אילו נ ת ק י מ ו היהודים הפורטוגיזים בצביונם המקורי. אבל במשך קצת דורות נתמזמזו לגמרי, ולבסוף אבדה גם הקנאה בהם וגם השנאה להם. אין בהם עוד שום מקוריות, שום צורה בולטת, שיהא נכר איזה נגוד תרבותי בינם ובין עם הארץ.

זהו סיומה של התרבות הקלסית בעמנו. נתדלדלה ואבדה בטלטולי הגלות.

במדינות גרמניה לא היה עוד מעמד ליהודים משנת קמ"ט ואילך, מימי המות השחור. מפרנסיה ומאנגליה גרשו בהחלט. באיטליה ישבו רק בקצת המדינות, וגם בהן היה מצבם החברתי מקולקל. התחילו היהודים לברוח מארצות המערב ולהתישב בארצות המזרח — בעקר בממלכת פולין ובמדינות השיכות לה אז. אין זה תחלת ישוב היהודים בארצות הסלווים, כי ישבו בהן עוד כמה מאות שנה קודם. אבל ההגרה התמידית מגרמניה לפולין השפיעה הרבה על כנסת־ישראל שבארצות הסלווים והחליפה את צביונה המקורי. כשם שהיו הקהלות הסלוויות בארצות הבלקן לספרדיות, בסבת ישוב היהודים הספרדים במדינות האלה, כך היו הקהלות הספרדיות בפולין והמדינות הסמוכות לה לאשכנזיות.

ישוב היהודים בארצות המזרח, וביחוד בממלכת פולין, הוא מאורע גדול מאד בהסטוריה הישראלית. לפי הסדר המדיני והחברותי בממלכה הזאת היו היהודים בה יסוד חשוב, כי באו למלא שם חסרון מורגש, מעמד חברותי שלם. בתחלת הימים הכירו בפולין את ערך הישוב היהודי, עד כמה הוא מועיל להתפתחות החיים הכלכליים ועד כמה צריכים ליהודים בארץ הזאת. רוב מלכי פולין בתקופה ההיא וגם האצילים היו רחוקים עדין מן הקנאה הדתית של הקתולים. בתחלת תנועת הריפורמציון בגרמניה התפשטה זו בפולין במדה מרובה. האצילים הכריזו חרות דתית גמורה וקראו לכל בני־אדם נרדפים על דתם לבוא ולהתישב בעריהם וכפריהם. ואם מוצאים אנו בתחלת ישוב היהודים בפולין איזו תחרות ביניהם ובין שכניהם, היתה זו רק מצד הגרמנים, שגם הם התישבו במספר גדול בערי פולין ושם המשיכו את יתוסם ליהודים, שהיו רגילים בו בשבתם בגרמניה. צרי־עין היו במסחר היהודים והתאמצו להצר להם ולדחוק את רגליהם עד כמה שהיתה להם יכולת.

במדינות פולין היתה ליהודים חרות דתית גמורה, וגם במצבם האיקונומי עלו הרבה על היהודים בגרמניה; לפיכך אנו מוצאים בהם בדורות הראשונים התקדמות תרבותית מרובה. תרבות זו מצטינת במקוריות, ובזו היא עולה אפילו על התרבות של היהודים הספרדים. לא מן החוץ קלטו את רכושם הרוחני, אלא זה גדל מתוך הספרות הישראלית המקורית. לא העשירו אותה ביצירות פיוטיות ובחקירות פילוסופיות; אבל הספרות העברית היתה

להם ספרות עממית, מה שלא היתה מעולם ליהודים הספרדים. חוץ מלמוד התלמוד נוסדה בקרב היהודים בפולין גם ספרות של אגדה ודברי מוסר, אשר היתה קנין כל העם. במובן ידוע נוכל לאמר, כי עלו היהודים הפולנים בנוגע להשכלה עממית כללית, אשר הקיפה את כל פנות העם, על כל בני הדורות ההם.

אבל גם בפולין בא לבסוף משבר גדול על כנסת־ישראל. באמצע שנות המאה הי"ז, שפסקו כבר ימי השמד ליהודים, נתחדשו בפולין אותם המאורעות שעברו על היהודים בגרמניה בימי נוסעי־הצלב. השמד בשנות ת"ח ות"ט היה כמעט תוצאה הכרחית של החיים המדיניים במדינות פולין. מה שארע לישראל בימים ההם נודע למדי. נחרבו קהלות מרובות במדינות אוקראינה (רייסין, פודוליה, ווהליניה ועוד) ונהרגו יהודים לרבבות ולמאות אלפים. הקוזקים הצטינו באותה האכזריות של החיה הטורפת, שהצטינו בה הגרמנים מתחלת ימי נוסעי־הצלב עד דור המות השחור — ואין בין אלה לאלה אלא הפסק זמן של שלש מאות שנה.

כשם שנמצאו מלמדי זכות על הגרמנים נוסעי־הצלב, לחפות על מעשיהם האכזריים, כן עמדו גם מצדדים בזכות הקוזקים — כי למעשיהם המבהילים קדמו מעשים רעים, אשר עשו עמם: הפולנים כבשו את הקוזקים ורדו בהם בפרך, והיהודים עזרו על ידם. ושהגיעה השעת עשו הנכבשים והנרדפים בחמת נקם גם עם הפולנים וגם עם היהודים. ודאי שנמצאה לכל מאורע עלה וסבה, וכל מעשה הוא הכרחי בסדר המאורעות. אבל בנוגע למאורעות של גזרות ת"ח ות"ט, לאותה השחיטה הנוראה שעשו אז בקהלות אוקראינה, עלינו לזכור תמיד, שעשו הקוזקים מה שעשו בדורות הראשונים הגרמנים: הרגו וטבחו ודרסו בלי מחשבה, רק על פי הרגש הבהמי שבהם, על פי הרגש של החיה הטורפת שלא נכבשה עדין בטבעם. מה שמלמדים חובה על היהודים, כי בפרנסתם היו מסיעים לאצילים הפולנים אדוני הארץ, הרי צריכים אנו להתחשב עם המציאות. ביד האצילים הפולנים היה הכל, וכל אופן פרנסתם של היהודים היה אפשרי רק ביחוסם אל האצילים. הם לא המציאו את הסדר המקולקל בחיים המדיניים והאיקונומיים. ואלמלא כבשו האצילים הפולנים את הכל ודאי שהיו היהודים מתאימים את אופן פרנסתם אל המציאות. אבל לא היה בידם וגם לא עלה על לבם לשחרר את

5

הקוזקים מידי כובשיהם. כשהגיעה שעת פרעון חובם של האצילים לקו גם היהודים עמם.

המאורעות בפולין בשנות ת"ח ות"ט הם סיום תקופת החרות של היהודים בממלכה הזאת. למן הימים ההם נתקלקל מצבם המדיני והחברותי, כי בינתים גברה השפעת הישועיים והם שהתאמצו להשפילם ולהבזותם בחייהם החברותים והרוחניים. באו אז ימי ירידה איקונומית ותרבותית ליהודים בפולין. בסבת השמד והרדיפות התמידיות שבאו אחריו נתרבו ישובי היהודים בארצות המערב — כי כשם שהיתה משנת קמ"ט ואילך ההגרה מגרמניה לפולין, כך חזרה עכשו ההגרה מפולין לגרמניה ומשם לשאר ארצות המערב. הגרה זו לא פסקה עד היום הזה. טלטול גלותי זה הביא הפסד מרובה להתפתחות עם ישראל. אי־אפשר היה לו להתמיד ולהמשיך את חייו התרבותיים בסדר ישר; אלא החליף מזמן לזמן את מסבתו ושנה את שפתו. הוא היה לומד שפת מסבתו ומסגל לעצמו את קניניה התרבותיים; ולאחר זמן היה מוכרח לשכוח מה שלמד ולחזור וללמוד מחדש. זוהי תוצאה הכרחית של מצבו בעמים, שעוד לא עמדו על הקלקול העצום שבה.

כשמסתכלים אנו במצב עם ישראל בסוף שנות המאה הי"ז אנו מוצאים בו גמר מעשה, את אשר החלו לעשות באותה התקופה שגברה הדת המשיחית וכבשה את מלכות רומי. למן הימים ההם שקדו על הדבר להוציא את עם היהודים מן החברה המדינית ולהשמיט מתחת רגליו את הקרקע שהוא עומד עליה. במלכות רומי היו היהודים אזרחים גמורים, שוים לשאר יושבי המדינות בלי שום הבדל. בתחלה היתה זכות אזרח במלכות רומי רק במדינות איטליה, חוץ מאלה המעטים, אשר זכו בזכיות אזרחיות בשאר המדינות. ואולם בימי הקיסרים האחרונים, כשעשו את העמים בכל המדינות לאזרחים רומיים, לא הבדילו בזה בין הגויים ובין היהודים. זה נשתנה לגמרי מימי הקיסר קונסטנטין ואילך. הכהנים המשיחיים התאמצו להרחיק את היהודים מן החברה המדינית, וזה עלה בידם לבסוף בכל הארצות. איך שהיה מצב היהודים — בקצת הארצות לא היו רודפים אותם והניחו להם חרות דתית גמורה — בכל־אופן קפחו את זכיותיהם האזרחיות. כך היו נוהגים עמם גם בהולנד וגם באנגליה, לאחר שנתישבו בה היהודים

מחדש. לא עלה עוד על דעת שום איש, כי יש גם ליהודים איזו שיכות אל החברה המדינית — אלא די להם במה שמניחים אותם להתפרנס. ברוב הארצות הגבילו את זכיותיהם יותר ויותר או שהעמיסו עליהם משא מסים וארנוניות כבד מנשוא. במדינות אוסטריה צמצמו את זכות הישיבה למספר קצוב של משפחות, ולפיכך שקדו על הדבר, שימעטו היהודים בפריה־ורביה. מנעו מהם גם את אותה הזכות הטבעית שיש לכל בעל־חי מתקים. הגבלות כאלה היו נוהגות גם בהרבה ערי גרמניה. בכלל היו מזכירים את היהודים בכל יום, שמצד „המשפט" אין להם שום זכות, אפילו זכות הישיבה בארץ. מה שמניחים אותם לשבת באיזה רחוב שהקציעו להם, ומה שהתירו להם להתפרנס בדוחק ובהגבלות מרובות—„חסד" הם עושים עמהם.

עם־כל־זה אנו מוצאים את היהודים בארצות מערב אירופה בסוף שנות המאה הי"ז ובתחלת שנות המאה הי"ח מתקדמים ועולים במצבם האיקונומי. לא היתה להם הרוחה מצד העמים; אדרבה, עוד שקדו בחריצות נפלאה עליהם למעט פרנסתם ולהכביד את משא המסים. אבל ברוב כשרונם הטבעי המציאו היהודים לעצמם פרנסה, שהיתה בה תועלת מרובה לעצמם וגם לכל העמים. כבר ראינו, איך הצליחו הגויים בגרמניה ובפרנסיה ובאיטליה להרחיק את היהודים מן המסחר, להשאיר בידם רק את החנונות. בינתים — לאחר שגלו את הארץ החדשה — התקדם והתפתח המסחר מעבר לים, שהיה למקצוע גדול בחיים האיקונומיים של כל העמים. במסחר זה למדינות הים לקחו היהודים תחלה חלק בראש. החנוני חזר והיה לסוחר, ומסחרו הקיף את כל ארצות הישוב. בגרמניה, בהולנד, באנגליה ובארצות הליוונטה גבר מסחרם של היהודים.

במצב זה הרגישו יותר ויותר את עבדותם ושפלותם החברותית. רק במלכות העותמנים זקף היהודי את קומתו ובצר לו מקום חשוב בחיים החברותיים. ואולם בשאר הארצות, וביחוד בגרמניה, לא פקעה עבדותו. הרגל זה, להתנהג עם היהודים כעם חלאת החברה האנושית, היה לגרמנים כבר לטבע שני. אי־אפשר היה להם לציר לעצמם אפשרות הדבר, שיהיה היהודי בן־חורין. ואפילו אלה, אשר עמדו בשנות המאה הי"ח והציעו את תביעותיהם להיטיב את מצב היהודים, לא אמרו לקבלם אל החברה המדינית, אלא להקל מעליהם את כובד המשא ולבטל לכל־הפחות את אותם החוקים

והגזרות, שאינם באים אלא להשפיל אותם ולהבזותם; אין בהם שום תועלת ואין שום אדם נהנה מהם, אלא שהם גורמים לעשותם נבזים ושפלים בעיני כל אדם. גם לתביעות האלה, שהיו תופשות את הדבר במעוטו, הסכימו רק המעטים מן המעטים, קצת יחידי סגולה. רובם, ואפילו המלומדים והמשכילים בהם, ראו במצב כזה — שיהא היהודי נחשב כבן־אדם — אוטופיה גמורה, שאין לה אפשרות במציאות.

ובשנות המאה הי"ח יצאה מפרנסיה תחית התרבות, תחית ההשכלה הכללית, לעומת הריפורמציון הדתית שיצאה מגרמניה בתחלת שנות המאה הט"ז. זו התאמצה אמנם לשחרר את העמים מן השעבוד לרומי והיתה גורמת במקצת להתקדמות תרבותית. אבל בעקר נתקים עוד השעבוד למשפטים קדומים, והעמים היו שקועים בפראות של ימי־הבינים. עם תחית התרבות מיסודם של סופרי פרנסיה בשנות המאה הי"ח באה רוח בקרת, רוח פסקנית, לעמי אירופה. לא היתה בזה תחית המדעים, אלא התקדמות של השכלה כללית, שבה זכו גם בני־אדם, שאינם עוסקים בחקירות מדעיות. מהשכלה זו נהנו היהודים בארצות המערב במדה מרובה מאד. הימים ההם היו ימי חדוש מעמד בחיי החברה — המעמד השלישי, זה שקנה לו מקומו מימי המהפכה בפרנסיה. מעמד זה התרומם רק בכחותיו האיקונומיים ובהשכלתו. ונפלא הדבר, כי הקדימו היהודים לבצר להם מקום חשוב במעמד השלישי — אף־על־פי שגם בחייהם האיקונומיים וגם בחייהם התרבותיים הרחיקו אותם מכל התקדמות ומן החבור אל החיים המתפתחים והולכים. אל שבילי הגיטו הצרים והמעוקמים, לפנים מן החומה שהקיפו בה את ישובם, הקדים להכנס זרם התקופה החדשה.

משוחררים אלה, אשר נשתחררו מכח עצמם שחרור פנימי, היה קשה לקים בשעבודם. לא מתוך התקדמות מוסרית באו העמים לידי הכרה זו, אלא מתוך הכרח הגיוני של המאורעות. לא מרצונם אמרו לשחרר את היהודים או להקל לכל־הפחות את עול עבדותם — אלא הדבר בא על־כרחם ושלא מדעתם.

זאת היתה הפרובלימה הקשה, אשר החלה לנקר במוח אנשי־שכל: מה יעשה ביהודים, אשר לא הספיקו המאורעות בימי־הבינים לכלותם מעל פני האדמה?

לשחרר אותם, מה שהיה מחיב טבע הענינים? זה לא הניחתם גאותם, וגם החזיקו בדמיון של „המדינה המשיחית“, שאין בה מקום ליהודים. לא נתנו דין־וחשבון לעצמם, עד כמה הם חיים במדינה משיחית ועד כמה הם מקימים את התביעות של הדת המשיחית. מתוך שנאתם ליהודים, אשר כבר נשתרשה בלבם, החזיקו בדבור השטחי של „המדינה המשיחית“, ולא הניחו ליהודים להכנס בה.

פרובלימה זו העסיקה ביחוד את המוחות בגרמניה. שהרי בפרנסיה היה מספר היהודים שהתישבו בה אחר הגרוש מעט מאד. גם באנגליה לא גדל עוד הישוב היהודי. בעיני האנגלים היה הדבר פשוט ומובן מעצמו, שאין מקבלים יהודים אל החברה המדינית. לעומת זה נתרבה כבר מספר היהודים בגרמניה, בסבת ההגרה התמידית מארצות המזרח. לפיכך היתה שאלת־היהודים לגרמנים שאלה מדינית קשה ומסובכת, אשר דנו בה, לפי טבעם, ברוב עיון וחקירה עמוקה. גם שנאתם ליהודים היתה להם מעין חקירה מדעית, מעין שיטה פילוסופית. עוד בסוף שנות המאה הי"ח היה נראה, כי השמים והארץ יחלופו ומצב השעבוד הגמור של היהודים לא ישתנה.

באה המהפכה בפרנסיה והפכה בבת אחת את הקערה על פיה. בימים מעטים נהרס בנין ימי־הבינים, שהיו חושבים כי יעמוד כימי השמים על הארץ. אפילו אותם שהיו מטפלים בהריסותו לא האמינו, שיעלה הדבר בידם. נתחדשו עכשו ב ר ו ב ה א ר צ ו ת סדרי החברה המדינית, ובחברה חדשה זו קבעו מקום גם ליהודים. מה שהיה נחשב אתמול היותו נמנע גמור היה היום לעובדה. והפלא היותר גדול בדבר הוא בזה, כי התפשרו בני אדם במהירות עם עובדה זו. שכחו מהר, כי אתמול היה קיר ברזל מבדיל בין ישראל לעמים ולא האמין אדם אפילו באפשרותו של בטול הקיר הזה. עכשו הם שכנים קרובים זה לזה, ואין ההבדל הדתי גורם להבדל חברותי. נראה היה, שלא רק מן השפה ולחוץ מדברים לשלום עם היהודים, אלא כך הם חושבים גם בלבם. הימים הראשונים עברו ובטלו לגמרי. אין עוד שנאה וקנאה בין העמים — אלא הכל הוא אהבה ואחוה, שלום ורעות. הגיע תור הזהב של המין האנושי; פסק שלטון האדם באדם לרע לו.

ואולם מצב זה לא נתקים לימים רבים. אחרי הנצחון, אשר נצחו העמים את פרנסיה, התאמצו להחזיר את סדרי החברה של ימי־הבינים. מובן, שאי־

אפשר להסב את גלגל ההסטוריה אחורנית. הסדר המדיני המקולקל של ימי־הבינים, שבאמת לא היה סדר אלא אי־סדר, טלאי על גבי טלאי, אי־אפשר היה להחזיר. אבל בשנאה לישראל חזרו והתחילו במקום שפסקו לפני המהפכה. הנוחים שבהם חזרו לחקירתם העמוקה, לעיונם הפילוסופי: מה נעשה ביהודים? איזו זכות נמצא להם? בשאלה זו דנו מתוך טובד־ראש ברוב עיון והתבוננות. הפכו בה והפכו בה, והסתכלו בה מתוך יסודה ההסטורי והאנושי. ועד שיבינו וידעו בה ידיעה מספקת אין לשנות את מצב היהודי, כפי שהיה לפני המהפכה בפרנסיה, אף כחוט השערה. חזרו והקיפו את רחוב היהודים בחומה של אבנים ובחומה של חוקים מגבילים שנקבעו בימי הבינים.

כך התיחסו לשאלת היהודים הנוחים שבהם. ואולם גסי־רוח ואנשי אגרופים — ואלה נמצאו בקרב המשכילים במספר רב מאד — לא מצאו די־ספוקם בחקירה עיונית ולא נתקררה דעתם בה, אלא אמרו לחדש את ימי־הבינים בכל תוקף אכזריותם ופראותם. בעקר הדבר שקדו ברוב חריצות לכוף את קומת היהודי ולהטביע עליו את חותם העבדות — שיהא היהודי מרגיש ויודע, כי אינו אזרח בארץ, אלא עבד, שפל שבשפלים. אי־אפשר היה להם לחזור למעשי ימי־הבינים, לשרוף את היהודים במדורות אש, לשחטם, לחנקם, לאפגם, להטביעם במים ולקברם חיים, מה שהיו עושים אבותיהם ונהגים מזה הנאה עצומה; אבל לכל־הפחות חזרו למנהגם זה בדבור. במובן ידוע היה מנהגם של אלה קשה אפילו ממנהגם של אבותיהם. שהרי הראשונים עשו מה שעשו רק מתוך פראות המונית, מתוך הזוהמה של הטבע הבהמי שבהם; ואולם בני־בניהם היו גדולים בהשכלה ופילוסופיה, ומה שדברו בא להם מתוך חקירה פילוסופית, מתוך הסתכלות שכלית.

כלום יש לבני־אדם כאלה תקנה? אפשר לכבוש את החיה הטורפת שבאדם בכח ההתקדמות השכלית, בכח חנוך תרבותי מתמיד; אבל כשיעשה האדם את שכלו ואת הבנתו אמצעי להתגלמות הטבע הבהמי שבו, זוהי משובה נצחת שאין לה תרופה.

כשהיו היהודים עומדים ודופקים על שערי החברה המדינית ומבקשים בכח היושר וההגיון להכנס אליה, היתה השנאה להם הולכת וגוברת. בכל

ימי־הבינים לא היה שום וכוח־דברים בין היהודים ואויביהם המענים והרודפים אותם בכל מיני ענויים ורדיפות. לא ברוב דברים היו באים על היהודים, אלא בהצעה קצרה — להמיר או ליהרג. בוטחים היו הגויים בכח מעשיהם, ולטענות דברים לא היו צריכים כל־עקר. אבל עכשו, שאי־אפשר עוד לשחוט ולשרוף את היהודים או לקברם חיים, ואלה באים ותובעים את זכיותיהם האנושיות בכח היושר והגיון — מה יעשו עמהם? על טענות היהודים היו משתדלים להשיב. לא מצאו די־ספוקם באותם הדברים אשר קבלו מאבותיהם: היהודים צלבו את ישו המשיח ובזה קפחו בניהם ובני־בניהם את חייהם עד סוף כל הדורות. טענה זו אינה מתקבלת עוד על הלב. הרי יש התקדמות בעולם ואי־אפשר לחזור אחרי דבור ישן־נושן, שכבר היה למטבע פסולה. המציאו ישובים חדשים למעשיהם המקולקלים.

לא בשם הדת הוסיפו לשנוא את היהודים ולרדוף אותם, שהרי אין מקום לקנאה דתית בזמן הזה. ולא עוד, אלא כי על כרחם הודו שאין הם עצמם בעלי־דת — ואיך ישנאו את היהודים על דבר שפסקה אמונתם בו? במקום הדת העמידו להם עכשו את הלאומיות. אם נסתכל בשורש הדבר הזה ולא בתוצאותיו (שהרי למעשה אי־אפשר היה לעשות בשם הלאומיות מה שעשו אבותיהם בשם הדת), הנה הקנאה הלאומית קשה הרבה מן הדתית. הראשונים היו שונאים ורודפים את היהודים על יהדותם — ואם המירו הרי סר עוונם. אבל לקנאה הלאומית אין תקנה. אמרו, שאין מקבלים יהודים אל החברה המדינית, כי הם יסוד עממי זר נדחק אל גוף עם אחר. כל חברה מדינית מתקימת רק בהקף לאומי מסוים ושלם בכל פרטיו; ליסוד עממי זר אין מקום בו. הטובים והנוחים שבהם היו אומרים, כי נתקימה הלאומיות הישראלית ביהדות. ולפיכך אפשר ליהודי להמיר — לא כדי להכנס הוא עצמו תכף אל החברה המדינית (שהרי אין ההמרה מחלפת את טבעו), אלא כדי לזכות את בניו ובני־בניו בדורות מאוחרים. במשך הימים, בדור שלישי או רביעי, ימחה הטבע היהודי ויטמע לגמרי בטבע מסבתו.

כך היו אומרים הטובים והנוחים שבהם — והם המעטים; אבל ברובם לא היתה דעתם כן. להבדל הלאומי הוסיפו עוד את הבדל הגזע. אין היהודי מחליף את טבעו אפילו אחר עשרה דורות. אם נוזלת

בעורקיו טפה מן הטפה של דם אבותיו היהודים הרי הוא יהודי לכל דבר. זהו מין ארס שהולך ונמשך מדור לדור ואין לו רפואה עולמית.

והנה היה אפשר להשיב ולומר, כי הדברים האלה הם רק דברי עזי־פנים שבדור, אשר המציאו שגעון מבהיל זה, ועליו העמידו את שאלת היהודים. אבל אנו מוצאים אותה „שיטה של שגעון" דוקא בספרים „מדעיים", והיא דעת „בני־עליה", מלומדים ומומחים; ומה שאומרים הם הוא לא רק על דעתם, אלא גם על דעת הרבים — שהם מסכימים להם בסתר ובגלוי. ההסטוריקן היפוליט טן אומר: כשאתה רואה בני־אדם מעטים באים באיזה שגעון וכובשים בו את העולם, אל תתמה על זה: איך המעטים גוברים על המרובים? המעטים אומרים ועושים, ויש זולתם — והם מרובים — מסכימים להם בלבם, והשאר נהנים מזה. וזהי אמת גמורה בנוגע ליחוס העמים אל היהודים. יש אסטניסים שקשה להם להוציא דבר מגונה מפיהם. ולפיכך אינם שולחים את פיהם לדבר ביהודים בסגנון ההמון הגס; אבל הם נהנים מזה, כי מסכימים לו בלבם. ואפילו הטובים שבהם אינם מוחים בשעה שיש בידם למחות. אינם חפצים ללכלך חלילה את כבודם וללמד זכות על היהודים, להתוכח על אודותם עם עזי־פנים שבדור.

אין מן היושר להוציא משפט זה על הכלל; שהרי לא נעשה כמעשה אויבי היהודים, הדנים מן הפרט על הכלל ועושים את הכלל אחראי על מעשי הפרט. אין ספק, כי נמצאים בעמים ישרים וצדיקים, אשר בלי שום נטיה, אלא רק מתוך תביעה מוסרית פנימית הם יוצאים להגן על היהודים. ויש אשר הם אנשים מכובדים, תופשים מקום חשוב בחברה, וכשהם מצדדים בזכות היהודים באים גסי־רוח ומטילים קיתון של שופכים על פניהם. ועם־כל־זה אותם בני־אדם הישרים אינם נרתעים לאחור, אלא מתמידים בפעולתם המוסרית. אינם חסים על כבודם במקום שיש חלול כבוד האמת והיושר. כל זה ראיתי בעיני. ולפיכך צריכים אנו לדין דין אמת לאמתו, אפילו כשאנו נמצאים במצב של התרגשות, מתוך הסתכלות בטרגדיה הנצחית של ההסטוריה הישראלית. ולא זו בלבד, אלא אותם המעטים מקימים בלבנו את האמונה ברוח האדם העולה למעלה, בהתקדמות המוסרית של המין האנושי. עכשו אנשי האמת והצדק מעטים; אבל אנו מקוים, כי בדורות מאוחרים יהיו המרובים — ובאחרית הימים יהיה הדור כלו זכאי.

בתחלת שנות המאה הי"ט, אחרי הנצחון שנצחו את נפוליון ואחרי שהחזירו בארצות אירופה את הסדרים המדיניים הקודמים (עד כמה שהיה הדבר באפשר), נתקלקל מצב היהודים מאד. רק בפרנסיה נתקימו היהודים בזכיותיהם המדיניות; בשאר ארצות אירופה שלטה ריאקציה עצומה. החכם שלמה מונק כתב בימים ההם, כי יותר אפשר להאמין בהטבת מצב היהודים בפרס מלקוות לזה באנגליה וגרמניה. כך היה הדבר נוהג גם במדינות אוסטריה ואיטליה. בארצות המזרח, אשר שם היה רוב עם ישראל, לא חשבו עוד אפילו על הטבת מצבם המדיני.

בכל הימים ההם, כשהיו מתוכחים בשאלת היהודים, היו שונאיהם משתמשים באותם כלי־נשק, אשר המציאו אחרי הריפורמציון של לוטר; לגנב דברים מן הספרות הדתית של ישראל, כדי להבזות את היהדות ולהוכיח, שאי־אפשר לקבל עם מחזיק בדת זו אל החברה המדינית. כל העלילות של ימי־הבינים, ואפילו עלילת־הדם, נתחדשו בימים ההם. בשנת ת"ר ארע מעשה דמשק המפורסם למדי בהסטוריה הישראלית. נודעזעה אז כל האומה — שהרי לא האמינו באפשרות הדבר בשנות המאה הי"ט. כי כתבו דברי נבלה כאלה, להעליל על היהודים — זה ראו אמנם בעיניהם; אבל כי יעשה דבר כזה בסיוע של איזו ממשלה, אפילו ממשלה של איזה חצי־פראי כמחמד עלי, זה נראה להם מקודם היותו בגדר הנמנע. בני הדור ההוא ראו ולא ידעו מה הם רואים. המאורע עצמו היה מבהיל עד מאד; אבל לא באירופה היה הדבר, כי אם בדמשק. שפלות הנבלה הזאת בכל הקפה אנו מוצאים בזה, כי סיעה ממשלת פרנסיה למחמד עלי ולסיעתו, מתוך הנטיה הפוליטית שהיתה לה בדבר. בפעם הראשונה אנו רואים דבר זה בברור מספיק: במקום שיש נטיה פרטית אין חולקים כבוד לאמת וליושר. כל האמצעים כשרים, אפילו השפלים שבשפלים, אם הם מכשירים את גלום שאיפתם הפוליטית.

אילו היו בני הדור ההוא מסתכלים במאורע זה ומבינים אותו על אמתותו היו נבהלים מפני יחוס ממשלת פרנסיה לעלילה זו יותר מאשר נבהלו מפני המעשה עצמו. זה בנה אב לדורות הבאים. אין שום בטחון במוסר הצבורי והתקדמות היושר והצדק, כשנוגע הדבר לאיזו שאיפה פוליטית. כמה פעמים תבעו את עלבון היהודים בארץ של ממשלת־זדון. אבל כשהיו

צריכים לכך ותרו על עלבונם של היהודים והעלימו את עיניהם ממנו. זהו פרק מיוחד, פרק מלא בושה וכלימה, בהסטוריה האנושית — מזמן מאורע דמשק עד היום הזה.

במחצית השניה של המאה הי"ט זכו סוף סוף ברוב מדינות אירופה את היהודים בשווי־זכיות — על הניר. לא מתוך חבתם לישראל עשו את הדבר הזה, אלא מתוך איזה הכרח — לפי מצב הענינים בימים ההם. זכיות היהודים היו כתובות בספרי החוקים, אבל למעשה היו נוהגים בהן רק במקצת מן המקצת. הנגוד החברותי של עם הארץ ליהודים עמד בכל תקפו. במקום שהתבישו לומר, כי שונאים הם לדת ישראל, היו תולים שנאתם בלאומיות הישראלית ובגזע היהודי. הדבר הזה לא יפליא אותנו כל־עקר, ועוד היה מקום לקוות, שלבסוף תתמעט שנאה זו ותתם לגמרי. די היה לראות, כי התקדם מעט המוסר הצבורי, ומתבישים היו בקצת מעשים. אפילו במה שהיו מבקשים אמתלאות לשנאתם היה אפשר לראות סימן של התקדמות; שהרי בימי־הבינים לא היו מתנצלים כלל, אלא מעשיהם האכזריים עם היהודים נעשו להם היתר גמור. בכל הארצות היתה שאיפה צבורית, אמנם לא מספקת, להיטיב את מצב היהודים. גם בארצות המזרח נראה בזה שנוי לטובה. השנאה הגלויה נתמעטה, ורבים כבשו את רגשם זה מתוך בושה.

התקדמות זו, שעליה בנו כבר בנין גדול ורבים מן היהודים היו נכונים לוַתר בשבילה על היהדות, ארכה רק ימי דור אחד. בשנות השבעים של המאה הי"ט נתעוררה מחדש שאלת היהודים ביסודה הארסי. החיה הטורפת שבאדם, שהיתה כבושה לזמן מועט, הקיצה משנתה ואמרה לרוות את צמאונה לדם — לדם היהודים. הרעה יצאה מגרמניה, אשר בה אמנם כלם מחונכים ונזהרים ברוחם. לא עלה על דעתם, חלילה, לחדש את ימי־הבינים במעשה, לעשות עם היהודים מה שעשו אבותיהם מימי נוסעי־הצלב ואילך; אלא אמרו להוציאם מן הכלל המדיני והחברותי. תביעה זו היתה להם פרובלימה מדינית ובה עסקו בספרות ובעתונות ובאספות עממיות פומביות. בתחלה הפליא הדבר בחדושו, ולא האמין אדם, שדברים כאלה נתנו להשמע; אבל משנה לשנה גברה שאיפה זו — קצתם מזכים וקצתם מחיבים. מה שהיה גרוע ביותר בתנועה זו, זהו יחוסו של הרוב לשאלת היהודים. לפי שלא ידעו, להיכן

הדברים נוטים, מה יהיה בסופם, על כן היו פוסחים על שתי הסעפים. אפשר שאין זה אלא חזון עובר, ולפיכך יש לנטות אחרי המזכים; אבל אפשר גם כן שיצליחו המעטים במעשיהם, ולפיכך יש לנטות אחרי המחייבים. ועלינו להטעים את העובדה, כי בקרב אלה שהטיפו לשנאת היהודים היו רבים מן המלומדים, ולקצתם היה פרסום גדול בעולם המדעים. כתות העם העוסקות בעבודה, ואינן באות לשעמום מתוך בטלה, לא הסכימו לתנועה זו. השנאה לישראל בגרמניה נשתקעה בעקר בתוך האינטליגנציה; בה נתפשטה ותפשה מקום רחב במדה מבהילה. היא שיסדה על השנאה הזאת ספרות של פילוסופיה ושל חקירה מדעית, והיא שהמציאה לכל העמים כלי־נשק להתנפל על היהודים. חדוש ימי־הבינים למעשה לא היה בגרמניה, כי אם בארצות אחרות; אבל „האידיאולוגיה" יסדו בארץ הזאת.

למעשה בא הדבר לידי גמר במדינות רוסיה. אנו מוצאים בזה אותה ההדרגה של המעשים בימי נוסעי־הצלב. בתחלת ימי הקיץ שנת תרמ"א התחילו הפרעות בערי רוסיה הדרומית. התנפלו על היהודים והכו בהם וחמסו את רכושם; מה שלא היו יכולים לגזול שברו ונפצו. זהו טבע החיה — „אכלה מדקה ושארא ברגליה רפסה". על השמועות שבאו מרוסיה נזדעזע כל העולם. נשמעו מחאות פומביות נלהבות כלפי המעשים האלה. עוד בימים ההם אמרו מביני דבר, כי התועבה נעשתה בערי רוסיה — אבל למעשה זה קדמה „המחשבה" בגרמניה. כל זמן שלא דברו בכגון זה בתוך עם מרובה־התרבות היה עם מחוסר־התרבות מתביש לעשותו. הפרעות ברוסיה לא פסקו למחאות האלה, ומעט מעט הרגילו בהן. ברוסיה נעשה להם הדבר היתר, ובקרב העמים מרובי־התרבות התחילו להתחשב עם מאורע זה כעם חזון טבעי — רעד הארץ, פלישת הר זועף וכדומה. ואף־על־פי שהיה הדבר מפורסם, כי יד ממשלת רוסיה באמצע והיא שגורמת למעשים המכוערים האלה, לא התבישו עמים נאורים לבוא עמה בברית לאיזה צורך פוליטי. המאורעות היו נמשכים והולכים והגיעו לבסוף לידי כך, כי פסקו העמים התרבותיים להשפיע על ממשלת רוסיה, להחזירה למוטב — אלא ממשלת רוסיה השפיעה על העמים בני בריתה לרעה. בשעה שהשתמשו ברוסיה בעלילת־הדם ועותו את המשפט בגלוי ובמצח נחושה, לא מחו אוהביה בה; אלא להפך — הצדיקו את מעשיה, בהראותם גם הם פנים לצד

זה. בפטרבורג הכינו משפט עלילת־הדם ובלונדון מצאו לו סמך וקימו אותו. זהו המשך השיטה הפוליטית מזמן מאורע דמשק. לשעה הם תובעים עלבון היהודים, מתוך הנאת עצמם; ולשעה הם מצדיקים על היהודים את הדין — גם כן מתוך הנאת עצמם.

כשארעו מעשי הפרעות בשנות תרמ״א — תרמ״ג עוד נמצאו בני־אדם מחזיקים בתקותם. הם היו אומרים: חלילה לנו מלהתיאש בסבת הפורענות שבאה על ישראל. זוהי ההתעוררות האחרונה של הפראות, ועוד מעט וגם היא תעבור. הרי אתם רואים, כי שלחו האויבים ידם רק ברכושם של היהודים, ואולם לידי אבוד נפשות לא באו. עברו הימים, ובתחלת ימי הקיץ שנת תרס״ג היו הפרעות בקישינוב ונהרגו יותר מארבעים נפשות מישראל. הדבר הלך „והתקדם״. בתחלת שנת תרס״ו היו פרעות בכמה ערים ברוסיה ואבדו נפשות מישראל למאות. המשך טרגדיה זו היה בימינו במאורעות הנוראים שהיו באוקראינה — חרבן קהלות רבות ואבדן נפשות למאות אלפים. האכזריות הפראית של ימי־הבינים ושל ימי השמד בשנות ת״ח ות״ט נתחדשה בכל תקפה. הדברים האלה נעשו בימינו לנגד עינינו. אין מן הצורך וגם אי־אפשר לפרטם. אין ביניהם ובין המעשים הראשונים ולא כלום. מה שיעציב את לבנו ביותר זהו היחוס של בני הדור למאורעות המבהילים האלה. אנו רואים ירידה של המוסר הצבורי. נשמעה אמנם בערי אירופה ואמריקה מחאות כלפי מעשי הרצח — אבל המחאה היתה בלחש, ובעקר יצאה מתוך היהודים עצמם. ודאי גמור הוא, כי אילו הצליחו הרוצחים והיו תופסים בשלטון מדינת אוקראינה, היו באים העמים התרבותיים, המפונקים והאסטניסים ומשתחוים לפני הרוצחים וכורתים עמם ברית פוליטית; היו אוחזים בלי בושה בידיהם המלוכלכות והמטונפות בדם מאות אלפים של אנשים ונשים, של זקנים ובחורים, של עוללים ויונקים. אין מוסר ואין בושה לגבי מעשים פוליטיים.

בנוגע למעשה זה, שהוא קשה בעצם אפילו ממעשי הרוצחים עצמם, אמנם אין לו התנצלות, אבל יש לו פירוש והבנה. זהו פרי המלחמה האחרונה, שבפעם הזאת הכינו עמים תרבותיים מטבח אלה לאלה; מלאו את הארץ ואת הימים וגם את האויר במעשי רצח, שלא נשמעו כמותם מיום היות אדם על פני האדמה. ואם כך עשו אלה לאלה על זדונם ועל

תאות בצעם — מי יתחשב עוד עם נפשות היהודים, שזה קרוב לאלפים שנה נַעשו הפקר? לקה העולם במוסרו, ועם ישראל לוקה על ידם. המאורעות האלה לא נתּנו עוד להכתב בהסטוריה, כי אי־אפשר להסתכל בהם מתוך הסתכלות הסטורית המוצאת בכל המעשים את חבּורם וקשורם האורגני. למאורעות האלה אין עוד סיום; ההפסק הוא רק לשעה. תם המחזה הראשון של הטרגדיה האיומה, הטרגדיה של חיי האדם על האדמה; אבל עדין לא באה כולה לידי גמר. חוששים אנו, כי מה שיבוא אחרינו יהיה קשה מזה שהיה בימינו.

בטרגדיה זו, האנושית, הולכת ונמשכת הטרגדיה של עם ישראל. כשהעמים חיים בינם לבין עצמם בשלום — הרי הם מתאחדים לשנוא את היהודים ולרדפם; וכשהם מתאכזרים זה על זה — הרי היהודים נתונים ביניהם כבין הפטיש והסדן. עם ישראל אינו נהנה משלותם; אבל הוא משתתף הרבה בחרבנם. מה שהיינו מקוים בימים הראשונים, כי בא קץ ותכלה לצרותינו, ולפיכך אפשר לנו לכתוב את ההסטוריה של הצרות בגמר סיומה, אין הדבר כן. הסטוריה זו אנו כותבים רק פרקים פרקים. אי־אפשר לשום אדם לגלות את הקץ ולהגיד מראש, מה תהא אחרית המעשים האלה, ואומה זו, שהיא יחידה בצרותיה, מה יהא עליה.

אבל אין זה מפעולת ההסטוריקן, שהוא צופה ומביט רק לאחור ומתאמץ להסביר את המאורעות מתוך הסתכלות פילוסופית בהם, מתוך חבורם זה לזה חבור פנימי. דבר עקרי אחד, והוא יסוד הבנתנו בהסטוריה הישראלית, נתברר לנו די־צרכו: אין שאלת היהודים באה לידי פתרונה הרצוי אלא בפתרון שאלת האנושיות.

עוד רב מאד הדרך.

ספורי המאורעות

א. דורו של שמד

המאורעות שעברו על ישראל בימי אנטיוכוס אפיפנס בארץ־ישראל ובערי סוריה היו בזמן מאוחר לנושא־ענין של ספורים ואגדות; הם מסומנים בשם „דורו של שמד". מאורעות חדשים במינם, שכמוהם לא היו עוד בהיסטוריה הישראלית, גרמו לחדוש מלה עברית, שבה מבוטא רעיון שלם. גם בתקופות קדומות נלחמו עמים שונים בישראל והגלו אותו מארצו — גלות אחר גלות, אבל לא כונו להשמידו שמד חמרי ושמד רוחני. המלחמות היו תמיד בעמים מתוך סבות שונות; אבל כי יקום עם אחד על חברו להמיתו מיתה רוחנית, לבטל את היסוד העממי שבו, להפריח את נשמתו — זה לא ארע עוד מקודם. ובימי אנטיוכוס אפיפנס קדם שמד רוחני לשמד גופי. ראו האויבים, כי אין ידם שולטת באומה זו להעבירה על דעת קונה, להמית את נשמתה — עמדו וגזרו להכחידה כלה מארץ החיים.

בספרי המקרא נזכרים המאורעות האלה בכמה רמזים (בקצת מזמורים בס' תהלים ובפרשיות האחרונות שבס' דניאל). הרצאה שלמה אנו מוצאים בשני ספרים חיצונים, שלא נקבעו באוסף ספרי המקרא: ס' חשמונאים־א' וס' חשמונאים־ב'. שני הספרים האלה משלימים זה את זה; כי האחד נכתב בארץ־ישראל והשני נכתב בקיריני אשר באפריקה. בס' חשמונאים־א' מסופר מה שעבר על ישראל בימי השמד בארץ־ישראל. בס' חשמונאים־ב' מסופרים גם מאורעות השמד בערי סוריה — במרכזים הגדולים, שבהם ישבו יהודים במספר רב. זה מובן כמעט מאליו. בו בזמן שקמו בארץ־ישראל על היהודים — תחלה כדי לאנסם אונס דתי ואחרי־כן כדי להכחידם — קמו גם על היהודים בסוריה, וביחוד באנטיוכיה. המלחמה בין היהודים ובין הגויים היתה אז למלחמת־הגזע. הנגוד העצום מצד היונים והסוריים ליהודים,

שהיה נגוד גזעי, דתי ואיקונומי, התגבר מעכשו לחמת-נקם. ראו שונאי היהודים, כי השעה משחקת להם והשתמשו בשעת-הכושר להתנפל על היהודים שנואי-נפשם ולהנקם בהם באכזריות איומה.

ולפי שהיתה סבת המאורעות האלה באונס הדתי, שאמר המלך אנטיוכוס אפיפנס לכוף את היהודים ל ה מ ר ה כללית, על־כן שכחו בזמן מאוחר את שאר הגורמים של מלחמת־גזע זו ותלו הכל בכפיה הדתית. ברגש העם נקבעה ההכרה, כי אילו היו עושים את דבר המלך בבטול הדת הישראלית, לא היו באות עליהם כל הצרות האלה. לפיכך צירו את כל המעשים והמאורעות בציור של ק ד ו ש ־ ה ש ם. גם בארץ־ישראל וגם בערי סוריה עמדו היהודים ומסרו את נפשם על קדושת שם אלהיהם. מצדם היתה המלחמה הזאת רק בבחינת נ פ ע ל י ם. הם לא נלחמו באויביהם; אלא אויביהם אמרו לאנסם על דתם, שיבגדו באלהיהם ויסורו מאחרי תורתו — והם עמדו בנסיון וסבלו כל יסורים שבעולם וגם מסרו את עצמם להריגה מתוך אמונתם לתורתם: „ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה ימים רבים“ (דניאל י״א, ל״ג). „משכילי עם“ אלה היו אותם הגבורים, שעדיין לא למלחמה אמצו את רוח העם, אלא הלהיבו את בני עמם לעמוד בנסיון ושלא לעשות את דבר המלך בבטול תורתם.

בימי־השמד נוסד מזמור ע״ד שבתהלים, שהוא מציֵר את מעשי אויבי ישראל, אשר אמרו לשלוט בנשמתו. הם התריבו את בתי-התפלה, שבהם היו היהודים נכנסים להתפלל לאלהיהם. גם במזמור זה מבוטא בעיקר רעיון האונס הדתי:

שָׁאֲגוּ צוֹרְרֶיךָ בְּקֶרֶב־מוֹעֲדֶךָ,
שָׂמוּ אוֹתֹתָם אֹתוֹת.

עוד בפני הבית היו ישראל נוהגים כבר בבתי־כנסיות, שהיו להם בכל עיר ועיר, ובהם היו מתאספים להתפלל. בתי־כנסיות אלה היו נקראים בזמן קדום „מועדי־אל“. נכנסו האויבים לבתי־כנסיות והקימו שם את פסלי

אליליהם — שמו בהם „אותתם אתות". וכשהרגישו בתוקף מחאתם של היהודים שרפו את המקדשים האלה:

שִׁלְחוּ בָאֵשׁ מִקְדָּשֶׁךָ.
לָאָרֶץ חִלְּלוּ מִשְׁכַּן־שְׁמֶךָ;
אָמְרוּ בְלִבָּם נִינָם־יָחַד —
שָׂרְפוּ כָל־מוֹעֲדֵי־אֵל בָּאָרֶץ.

מן הכפיה הדתית, שלא הצליחו בה באו לידי שמד גמור (תהלים פ"ג, ג—ה):

כִּי־הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן
וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ;
עַל־עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד
וְיִתְיָעֲצוּ עַל צְפוּנֶיךָ.
אָמְרוּ:
לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי
וְלֹא־יִזָּכֵר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל עוֹד.

ובמזמור אחר (ע"ט) מקונן המשורר:

אֱלֹהִים!
בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ,
טִמְּאוּ אֶת־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ,
שָׂמוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ לְעִיִּים;
נָתְנוּ אֶת־נִבְלַת עֲבָדֶיךָ
מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמָיִם,
בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ־אָרֶץ;
שָׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם
סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָםִ — וְאֵין־קוֹבֵר.

את מצב ישראל בגויים בימים ההם, שהיו הפקר לכל, ועם־כל־זה לא סרו מאחרי אלהיהם, מציר הפיטן במזמור מ"ד:

אִם שָׁכַחְנוּ שֵׁם אֱלֹהֵינוּ
וַנִּפְרֹשׂ כַּפֵּינוּ לְאֵל זָר —
הֲלֹא אֱלֹהִים יַחֲקָר זֹאת,
כִּי־הוּא יֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת לֵב.
כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם,
נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה.

בס' תשמונאים־א' מפורט מעשה, כי היו כמה מבני־ישראל, וביחוד מכת המיוחסים, בעצה אחת עם אנטיוכוס אפיפנס; ולא עוד, אלא כי „עוזבי ברית" ו„מרשיעי ברית" מישראל פתחו בדבר הזה תחלה. הם שהסיתו את אנטיוכוס אפיפנס לכפות את ישראל, לעזוב את אלהיהם ואת תורתם ולהיות עם היונים עם אחד.

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

א. ויהי בעת ההיא ויצאו אנשים בני־בליעל מקרב ישראל וידיחו את העם לאמר: הבה נכרתה ברית את הגויים אשר סביבותינו, כי מאז אשר סרנו מאחריהם מצאונו צרות רבות ורעות. וייטב הדבר בעיני העם וישלחו מלאכים אל המלך ויצו המלך בידם ללכת בדרכי הגויים וכחקותיהם. ויקימו בית־משחק בירושלים, כמשפט הגויים, ולא מלו עוד את בניהם. ויעזבו את ברית הקדש ללכת בחקותם, ויתמכרו לעשות הרע בעיני ה'.

והיה כשבת אנטיוכוס בטח על כסא מלכותו וישאו לבו לכבוש את ארץ מצרים ולהשתרר על שתי הממלכות. ויקם וילך ארצה מצרים, ואת עמו לקח עמו. ויהי לו רכב ופרשים ושנהבים ואניות מחנה כבד מאד. וילחם את תלמי מלך מצרים ויירא תלמי מפניו, וינס; והעם נפלו חללים חללים. וילכוד כל עיר מבצר במצרים ויבז שלל רב מאד. ויהי אחרי שובו

מהכות את מצרים, בשנת שלש וארבעים ומאה א), ויעל על ישראל למלחמה. ויבוא עם חיל כבד ועצום לירושלים; ויבוא בעזותו אל הקדש פנימה, ויקח את מזבח הזהב ואת המנורה ואת כל כליה ואת שלחן הפנים ואת קערותיו ואת כפותיו ואת המזרקות ואת פרוכת המסך ואת הכותרות וכל עדי הזהב אשר לפני ההיכל — ויקצץ אותם.

ויקח גם את הכסף ואת הזהב וכל כלי חמדה וכל אוצר טמון ב) אשר מצא, ויקחם ויעבירם אל ארצו. ויך מכה רבה בעם וידבר אליהם בגאוה ובוז. ויהי אֵבל גדול לישראל בכל מושבותיהם. שרים וזקנים נאנחו, בחורים ובתולות אֻמללו ופני נשים יפות חמרמרו. חתן וכלה בחפתם ספדו ויילילו. אבלה נבלה הארץ על יושביה ובכל בית־יעקב תאניה ואניה.

ויהי אחרי שנתים ימים וישלח המלך את שר־המסים על ערי יהודה ויעל בעם כבד ירושלימה. הוא דבר אתם טובות, אך תוך ומרמה היו בלבבו. כאשר האמינו לחלק שפתיו ויאספוהו העירה ויפול עליה באגרוף רשע ויהרוג עם רב מישראל. ויבז את העיר ויצת אש בקרבה ויהרוס את הבתים ואת החומות מסביב. ויקח את הנשים ואת הטף ויוליכם בשבי וינהג את מקניהם. ויבצר את עיר־דוד תומות גבוהות ומגדלים, ותהי להם למצודה. וישבו אנשי־בליעל בקרבה ויתחזקו בה ויצברו בה אוכל ונשק וכל רכוש עם ירושלים העבירו שמה. ויארבו מעל המצודה למקדש ה׳ וישפכו דם נקי סביבותיו ויחללוהו, ותהי למכשול ולמוקש לישראל ימים רבים. וינס כל אזרח בישראל מירושלים וזרים ישבו תחתם, ותהי העיר זרה לבניה ותקא את בניה. מקדשה היה לשמה ומועדיה נהפכו לאבל. שבתו שבתותיה, וכל כבודה היה לאין, ותרב חרפתה וקלונה מתפארתה ומהדרה.

ויכתוב המלך אנטיוכוס אל כל מדינות מלכותו לאמר: אך תורה אחת וחקה אחת לכל יושבי ארצנו. ויעזבו כל עמי הארץ את חקותיהם ויעשו כאשר צוה אותם המלך. ויאותו גם רבים מבני־ישראל ויזבחו לאלילים ויחללו את השבת. וישלח המלך ספרים ביד הרצים אל ירושלים ולכל

א) זהו למנין־שטרות, שהיו מונים אז בני־ישראל וגם אחרי־כן, כשמונה מאות שנה אחר חרבן בית שני. השנה קמ״ג למנין־שטרות היא שנת 170 לפני התאריך המ׳.

ב) במקדש היה בימים ההם אוצר, שבו היו נמצאים פקדונות של העם — כל מי שאמר להפקיד את ממונו במקום בטוח.

ערי יהודה ויצום ללכת בדרכי גויי הארץ – לבלתי הקריב עוד עולה ומנחה במקדש ולבלתי הסך נסך לה׳ ולהפר את השבתות ואת המועדים; לחלל את המקדש ואת הכהנים ולהקים במות ובתים לאלילים ולהקריב בשר חזיר וכל בהמה טמאה. ויצו לבלתי המול להם כל זכר ולשקץ את נפשותם בכל דבר־פגול להעבירם מחקות אלהים ולשנות את דרכם. וכל איש אשר ימרה את פי המלך מות יומת. אלה הדברים אשר העביר בכל מדינות מלכותו, ויפקד פקידים על הארץ לעשותם וישלח לכל ערי יהודה ויצום לזבוח זבח. ויסורו רבים ממצות ה׳ ויצמדו לגויים, ותשחת כל הארץ לפניהם. ויהי הם נוגשים את העם, ויתחבאו במערות ובכל מקום אשר מצאו שם מפלט.

ויהי בשנת מאה וארבעים וחמש ג) בחמשה עשר יום לחודש כסלו, ויקימו שקוץ משומם על מזבח ה׳ ויבנו במות בכל ערי יהודה מסביב. ויזבחו ויקטרו בחוצות העיר ולפני פתחי ביתם. את ספרי תורת ה׳ קרעו לקרעים וישרפו אותם באש. וכל אשר נמצא אתו ספר ברית ה׳ וכל השומר את מצוות ה׳ הרגו, כאשר צוה המלך. כמשפט הזה עשו לבני־ישראל מדי חודש בחדשו בהקבץ העם אל הערים. ובחמשה ועשרים יום לחודש זבחו את זבחיהם על הבמה אשר הקימו נוכח מזבח ה׳. והנשים אשר מלו את בניהם הומתו על פי המלך. את העוללים תלו בצוארם ואת המלים אותם הרגו ויבזו את בתיהם. אך רבים מבני־ישראל דבקו בתורת ה׳, וישמרו מאכול כל דבר־טמא, ויבחרו במות משקץ את נפשותם ומחלל את ברית ה׳ – וימותו. עת־צרה היתה אז לישראל.

*

ב. בימים ההם היה כהן בישראל, ושמו מתתיהו בן יוחנן בן שמעון מבני יהויריב בירושלים, והוא יושב בהר מודעית ד). ויהיו לו חמשה בנים ואלה שמותם: יוחנן הקדשי, שמעון התסי, יהודה המכבי, אלעזר החורני ויונתן הופסי. וירא מתתיהו את התועבות אשר ביהודה ובירושלים ויקונן

ג) זוהי שנת 168 לפני התאריך הנ׳. – ד) זהו המקום מודיעין, בנזכר בתלמוד.

ויאמר: אוי לי כי נולדתי לראות את שבר עמי, והעיר הקדושה בידי בני־נכר; מקדש אלוה בכף זרים והיכלו לשקוץ ולתועבה. כל מחמדיו חלפו, עוללים בחוצות נחנקו ומבחר בחורים לטבח הובלו; צבי תפארתנו לשוסים ורכושנו שלל גויים; חלפה כלתה כל הדרה, שרתי במדינות נהפכה לשפחה; מקדש ה׳ לשמה ותפארתנו למשסה, שדוד ושמם ביד זרים. ועתה איך לא אקוץ בחיי ויקרעו מתתיהו ובניו את בגדיהם וילבשו שק ויתאבלו מאד.

ויהי כאשר באו פקידי המלך עיר מודעית, להסיר את העם מתורת ה׳ לעבודת האלילים ולזבוח להם זבחים, נאספו אליהם רבים מבני ישראל. אך מתתיהו ובניו התחזקו. ויאמרו שרי המלך אל מתתיהו לאמר: הן איש נגיד ונכבד אתה בקרב עמך ומספר בניך רבים וגם רבה משפחתך — לכן קרב־נא אתה ראשונה לעשות את מצות המלך, כאשר עשו בכל מדינות מלכותו וגם כל אנשי יהודה וירושלים; ואתה ובניך תמצאו חן בעיני המלך ויתן לכם זהב וכסף ומתנות יקרות. ויען מתתיהו ויאמר: אם אמנם יסורו כל עבדי המלך גוי גוי מאלהיו וישמעו לקולו להמיר את חקות אבותיהם — לא כן אנכי ומשפחתי, לא נסור ימין ושמאל מאחרי חקות אבותינו; חלילה לנו לשוב ממצוות ה׳ אלהינו ולהפר בריתו אתנו. את דתי המלך לא נעשה ואת חקותינו לא נמיר בחקות המלך.

ויהי ככלותו לדבר — ויגש איש מבני ישראל לעיני כל הנצבים אל הבמה אשר במודעית לזבוח, כאשר צוה המלך. וירא מתתיהו ויחם לבבו, כי בערה בו קנאתו לתורת אלהיו. וירץ בחמתו אל האיש וימיתהו אצל הבמה וגם את הפקיד המית. ויתץ את הבמה ויקנא לתורת אלהיו, כאשר עשה פינחס לזמרי בן סלוא. וירץ אחרי־כן בתוך העיר ויקרא בקול גדול ויאמר: מי האיש החרד לתורת אלהיו ומחזיק בבריתו יבוא אחרי. ויברח הוא ובניו אל הרי המדבר ויעזבו כל אשר להם בתוך העיר. וכל האנשים אשר נגעה תורת ה׳ בלבבם הלכו אחריהם וינוסו המדברה. וישבו שם הם ונשיהם וטפם ומקניהם, כי גבר הזעם מאד מאד.

וישמעו אנשי המלך בעיר־דוד אשר בירושלים, כי רבים הכבידו את לבם לבלתי עשות את מצות המלך, וכי גם עזבו את הערים להסתתר במדבר ונקבצו אליהם עם רב — ויקומו פתאם להתנפל עליהם ביום השבת, ויאמרו להם: עד אנה מאנתם לשמוע בקול המלך? קומו וצאו מזה ועשו את מצוותיו

וישבתם בטח. ויענו ויאמרו: לא נצא, כי את דבר המלך לא נעשה ואת השבת לא נחלל. ויגשו אל המערה ויערכו כלי מלחמה לקראתה. והאנשים אשר בקרבה לא הרימו את ידיהם לירות אבן או לסכור את פיה: ויאמרו אליהם: נמותה הפעם בנקיון כפנו; עדים השמים והארץ, כי בזדון תהרגונו: ויפלו עליהם ביום השבת ויהרגו כל אשר במערה וימותו הם ונשיהם וטפם ומקניהם. ויהיו המתים כאלף נפש.

(ס' חשמונאים־א', יא–ב, מא; על־פי תרגומו של ז. פרנקל בקצת שנויים).

*

ג. ויהי אחר הדברים האלה, וישלח המלך איש זקן מאנטוכיא ויצוהו לאנוס את היהודים, לסור מחקות אבותיהם ולעזוב את תורת ה'; גם לטמא את המקדש בירושלים ולכנותו בשם בית יופיס אולימפיוס, ואת המקדש על הר גרזים בשם בית יופיס קסיניוס — יען כי יושביה זרים. ויהי כהוָדע התועבה הזאת, ותצר לישראל מאד מאד. והגויים זללו וסבאו במקדש, וישכבו עם נשים זונות בחצר הבית, ויביאו בתוך ההיכל כל דבר אשר לא כדת, ויקריבו כל דבר פגול על מזבח ה'. וישכח בירושלים שבת ומועד: ולא קם עוד רוח באיש לאמר, כי מזרע היהודים הוא. ויפצרו בם ביד חזקה לזבוח מדי חודש בחדשו ביום הֻלדת המלך. ויאנסו אותם בחג הבכוס ללכת בכלילות פרחים על ראשם לכבוד האליל כמשפט הגויים. ובעצת תלמי העבירו קול בכל ערי הגויים סביבות ירושלים[ה] לאמר: כל איש לבית ישראל ילך בחקותינו ויזבח; ואם ימאן מות יומת. ותקצר נפש העם מצרה ויגון.

ותמצאנה שתי נשים אשר מלו את בניהן ויקשרו את הילדים על שדי אמותיהם ויעבירו אותן ברחובות העיר ויפילו אותן מעל החומה.

(ס' חשמונאים־ב' ו, א–יא).

*

ד. איש נבון ספר היה בישראל והוא זקן בא בימים ויפה מראה, ושמו אלעזר. ויפתחו את פיו בחזקה להאכילהו בשר חזיר ויקא אותו

ה) בערי ארץ־ישראל, גם בסביבות ירושלים, היו אז ישובים מבני־הנכר; בימי־השמד התנפלו אלה על היהודים.

לעיניהם, כי בחרה נפשו לתת את גוו למכים ולמות ביושר לבבו מלחיות בעברה. כי זאת תורת האדם אשר יראת ה׳ בלבבו, כי לא יפותה לשקץ את נפשו. והאנשים אשר הפקדו על התועבות האלה ידעוהו מימים רבים ויוליכו אותו במסתרים ויאמרו לו: הנה נביא אליך בשר טהור וממנו תאכל, והיה כל רואיך יאמרו, כי מבשר הקרבן אכלת — כאשר צוה המלך. ויאמרו לו כדברים האלה, למען הציל אותו ממות, כי נכמרו רחמיהם עליו באהבתם אותו. ויען האיש, כאשר יכון לשיבתו ולדרך אשר הלך בו מנעוריו לשמור את מצות ה׳, ויאמר: הורידו נא את שיבתי שאולה, כי לא יאות לישיש כמוני לכחש; ולמה יאמרו הצעירים ממני לימים — הן אלעזר בן תשעים שנה נהפך גם הוא לעבוד אלילים? ולמה אתעה את עמי בכחשי, למען האריך ימי המעטים ולשימם לחרפת שיבתי? ומה בצע כי אחלץ ממות נפשי — האוכל המלט מיד ה׳, אם חי אנכי או מת? לכן הנני הולך למות בחפץ לב, כאשר יאות לזקן כמוני, והייתי לאות ולמשל לכל בני עמי — למסור בשמחה את נפשם למות, על תורת ה׳ וחקותיו. ויהי ככלותו לדבר ויחלו לענותו: ותהפך אהבתם לאיבה עזה, כי אמרו: איש קשה־עורף הוא. ויהי בהכותם אותו מכות רצח, ויאנח ויאמר; ה׳ אלהים! לך נגלו כל תעלומות; אתה יודע, כי יכולתי להנצל ממכאובי האנושים האלה — אך בנפש חפצה אסבלם למען שמך הגדול. ותצא רוחו וימת. ויהי במותו למשל ולמופת לנער ולזקן, לאהבה את ה׳ וליראה אותו.[1]

★

ה. אשה אחת ושבעה בניה היו אסורים בבית־הסוהר, ויפצר בם המלך לאכול מבשר החזיר — ויכו אותם בשוטים ובמקלות. ויאמר אליו הבכור: מה תשאל ומה תבקש ממנו? הנה נבחר במות מסור מחיקות אבותינו. ויכעס עליו המלך, ויצו להשים מחבת וקלחת על האש ויעשו כן. אחרי־כן צוה לכרות את לשונו ולהפשיט את עורו מעל בשרו ולקצץ את ידיו

---

[1] מקום המעשה של אלעזר הישיש ושל האשה ושבעת בניה, אשר קדשו את השם, הוא אנטיוכיה — ולא עיר בארץ־ישראל. המאורעות המסופרים הם היסטוריים, כי בימי־השמד היו מעין „מעשים בכל יום"; אך הספור מקושט בכמה פרטים, וביחוד בשיחות מרובות, לפי טעמם בימים ההם.

ואת רגליו לעיני אמו ואחיו. ויהי כאשר נמאס מראהו ויצו לתתו בקלחת לצלותו חי. ויהי בהתאבך העשן וירהיבו איש באחיו, הבנים וגם האם, למות שמח וטוב לב. ויאמרו: יֵרא ה׳ עלינו וינחם כרוב חסדו, כאשר שר משה עבד ה׳: ועל עבדיו יתנחם. הראשון מת — ויקחו את השני להתעלל בו. אחרי הפשיטם את עורו מעל בשרו ומרטם משערת ראשו, שאלוהו לאמר: התאכל מבשר החזיר — בטרם יפרד שארך מעל עצמותיך? ויאמר: לא. ויקחוהו ויענוהו כראשון. ויהי בצאת נפשו ויאמר אל המלך: איש הדמים! הנה נפשנו בידך לקחתה, אולם אלהינו שבשמים יעיר את רוחו עלינו והחינו לחיי עולמים — עקב אשר מתנו בעבור תורתו הקדושה. ויביאו גם את השלישי וילעיבו בו. ויהי כאשר אמרו לכרות את לשונו, ויוציאה מפיו ויאמר: ה׳ אלהים! אלה הם העצמות אשר נתת לי ובחפץ לב הנני נותן אותם בעבור תורתך הקדושה, ולישועתך קויתי כי השיב תשיבם לי. ויתפלאו המלך ועבדיו על אומץ לבב הנער, כי הענויים כאין בעיניו. ויהי אחרי מותו ויענו את הרביעי וייסרוהו בשוטים. עוד נשמתו בו ויאמר: טוב לחסות בה׳ מבטוח באדם, כי איקץ לחיי עולם — ואתה לא תיקץ. ואחריו הביאו את החמישי ויענוהו. וירא את פני אנטיוכוס ויאמר: הנה הכח בידך להרשיע כאות נפשך, אף כי בן־מות אתה; אולם אל תאמר בלבבך, כי נטש ה׳ את עמו — עמוד כמעט רגע ותראה את יד ה׳ כאשר ינגע אותך ואת ביתך. ויקריבו גם את הששי, ויהי בטרם יצאה נפשו למות ויאמר: השמר לך פן תשעה בדברי שקר; הן כל אלה מצאונו יען כי הרשענו לה׳ אלהינו ויפלה את מכותינו. רק הסכת ושמע, כי לא תמלט מיד ה׳ אלהים אשר נאצת.

מי לא ישתאה לאומץ לב האשה הזאת הראויה להיות לאות ולמופת. הנה ראתה שבעה בניה נשחטים לעיניה ביום אחד ותבליג עלי יגונה בתקותה לה׳. ותאמץ את לבבם בשפת עמה ותדבר ביקר־רוח אליהם לאמר: לא ידעתי דרך נוצרתם בבטני ולא נפחתי נשמת רוח חיים באפכם וגם עצמותיכם לא יצרתי; אולם ה׳ אלהים, שהכל נעשה בדברו, בורא תבל ויוצר האדם, ישיב לכם בחסדו את חייכם אשר תשליכו מנגד על מצוותיו ותקותיו.

ואנטיוכוס חשב בלבו, כי הצילתהו בדבריה, כי לא הבינם. ויקח את הצעיר הנשאר מבניה וידבר על לבו וישבע לו לאמר: אם סור תסור מחוקות

אבותיך ואטה אליך חסד ורחמים ושמתיך לעשיר ולאדיר בארץ ואהבתיך — וכל מחסורך עלי. וירא כי לא יכול לפתותו, ויקרא לאמו ויאמר אליה: דברי־נא את על לב בנך ופתי אותו למען הציל את נפשו. ויהי ככלותו את דבריו, ותען ותאמר: כן אעשה כאשר דברת. והיא אמרה כן להתל בו. ותפן אל בנה ותאמר לו בשפת עמה: שמע בני! הנה תשעה ירחים נשאתיך בבטני ושלש שנים הינקתיך ובעמל ובעצב גדלתיך עד היום — ועתה לו תרחמני אך הפעם? הבט נא השמים והארץ וכל צבאם, כי כל אלה ברא אלהים מאין — וגם את בני־האדם ידיו יצרו; לכן, בני, אל תירא מפני הרוצח הזה ומות ברצון טוב כאחיך — למען השב ישיבכם לי ה׳ אלהים לעת רחמים. עודנה מדברת, וישא הנער את קולו ויאמר: מה אתם מתמהמהים? חלילה לי משמוע בקול המלך, כי דבקה נפשי בתורת ה׳, אשר נתן לאבותינו ביד משה עבדו. ואתה, אויב וצורר היהודים, מיד ה׳ לא תנצל. אנחנו פשעינו סבלנו, ואם אמנם כעת אף ה׳ יחרה בנו וידו קשתה עלינו עוד מעט ישוב וירחם עלינו; ואתה, בן בליעל ואיש דמים, אל תתפאר בעוז ידך אשר הרימות על עבדי ה׳ — כי לא תמלט ממשפט אל עליון ונורא, אשר דבר לא יסתר ממנו. כרגע קטן נשאו אחי את עברתך, ועתה בחסדו בצל שדי יתלוננו. אך אתה תענש בחרון אף ה׳, כפי פעולתך אשר פעלת. ראה, חרפתי למות נפשי על תורת אבותי, כאשר עשו אחי לפני ה׳ ואני מתפלל אל ה׳ לחמול על עמו. והיה כי יעניש ה׳ אותך בנגעים גדולים, וידעת כי ה׳ הוא האלהים לבדו ואפס זולתו. וחמת ה׳, השפוכה על כל בני עמי, תעצר בדמי ובדם אחי. ויהי כשמוע המלך את דבריו ויוסף עוד לחרות אפו ויצו לענותו קשה מאחיו, כי חרה לו מאד על אשר התעלל בו. וימת גם הוא כאחיו, וישם אלהים מבטחו; וגם את אם הבנים המיתו לאחרונה.

(ס׳ חשמונאים־ב׳ ז, כא—ז, מא).

★

מעשה האם ושבעת בניה, אשר עמדו בנסיון וקדשו את השם, היה לנושא־ענין של כמה ספורי אגדה ופיוטים. קצת פרטים נשתנו בו בעברו מספור לספור. בס׳ חשמונאים־ב׳, אשר חובר כעשרים שנה אחרי המאורעות, לא נזכר שם האשה. בזמן מאוחר יחסו מעשה זה לקיסר רומי (אספסינוס או

טיטוס) ואת אֵם הבנים קראו בשם חנה או בשם מרים בת נחתום. רק בפיוט אחד (בקינות לליל תשעה־באב כמנהג הספרדים) אנו מוצאים את ספור המעשה כהוָיָתו — כי ארע הדבר בימי השמד של אנטיוכוס אפיפנס:

זְכוֹר יְהוָֹה לְאַלְמָנָה הַצְּנוּעָה,
אֲשֶׁר הָרְגוּ אֶת בָּנֶיהָ שִׁבְעָה,
בְּנֵי עוֹלָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה,
וְהִיא עַצְמָהּ נָפְלָה וְגַם שָׁקְעָה —
וְעַל אֵלֶה יֶהֱמוּ כָּל מֵעַיִם.

באגדה, שבה יחסו את המעשה לקיסר רומי ולזמן חרבן בית שני, מקושט הספור בכמה פרטים יפים:

ו. מעשה במרים בת נחתום שנשבית היא ושבעה בניה. נטלום ונתנום לפנים משבעה חדרים. הביאו את הראשון לפני הקיסר, אמרו לו: השתחוה לצלם. אמר להם — כתוב בתורה: „אנכי ה׳ אלהיך" (שמות כ׳, ב׳). הוציאוהו והרגוהו. הביאו את השני לפני הקיסר, אמרו לו: השתחוה לצלם. אמר להם — חס־ושלום! אחי לא השתחוה ואני איני משתחוה, שכן כתוב בתורה: „לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (שם שם, ג׳). הוציאוהו והרגוהו. הביאו את השלישי ואמרו לו: השתחוה לצלם. אמר להם — כתוב בתורה: „לא תשתחוה לאל אחר" (שם ל״ד, י״ד). הוציאוהו והרגוהו. הביאו את הרביעי, אמרו לו: השתחוה לצלם. אמר להם — כתוב בתורה: „זובח לאלהים יחרם" (שם כ״ב, י״ט). הוציאוהו והרגוהו. הביאו את החמישי, אמרו לו: השתחוה לצלם. אמר להם — כתוב בתורה: „שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד" (דברים ו׳, ד׳). הביאו את הששי, אמרו לו: השתחוה לצלם. אמר להם — כתוב בתורה: „כי ה׳ אלהיך בקרבך אל גדול ונורא" (שם ז׳, כ״א). הוציאוהו והרגוהו. הביאו את השביעי, והוא היה הקטן שבכלם. אמר לו הקיסר: בני השתחוה לצלם. אמר לו: חס־ושלום. אמר לו: למה? אמר לו — שכן כתוב בתורתנו: „וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד" (שם ד׳, ל״ט). ולא עוד אלא שנשבענו לאלהינו, שאין אנו ממירין אותו באל אחר, שנאמר: „את ה׳ האמרת היום" (שם כ״ו,

י״ז); וכשב שנשבענו לו כך הוא נשבע לנו שאינו ממיר אותנו באומה אחרת, שנאמר: „וה׳ האמירך היום״ (שם שם, י״ח). אמר לו הקיסר: אחיך שבעו ימים ושבעו חיים וראו טובה; ואתה קטן, לא שבעת ימים ולא שבעת חיים ולא ראית טוב בעולם — השתחוה לצלם. אמר לו — כתוב בתורתנו: „ה׳ ימלך לעולם ועד״ (שמות ט״ו, י״ח), ואומר: „ה׳ מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו״ (תהלים י׳, י״ו) — אתם בטלים ומלכותכם בטלה, אבל הקב״ה חי וקיים לעולם. אמר לו הקיסר: ראה, אחיך הרוגים לפניך — הריני משליך טבעתי לארץ לפני הצלם והגביהנה, כדי שיאמרו: שמע לקול הקיסר. אמר לו: חבל עליך קיסר, חבל עליך קיסר! על כבוד עצמך כך, על כבוד הקב״ה על אחת כמה וכמה. הוציאוהו להרגו. אמרה להם אמו: תנו לי את בני ואנשקנו. נתנוהו לה. אמרה לו לקיסר: בחיי ראשך, קיסר! הרגני תחלה ואחר כך הרגהו. אמר לה — איני שומע לך, מפני שכתוב בתורתכם: „אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד״ (ויקרא כ״ב, כ״ח). אמרה לו: שוטה שבעולם! כבר קיימת כל המצוות ולא נשארה לך אלא זו בלבד? מיד צוה הקיסר להרוג את בנה. נפלה אמו עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו ואמרה: בני, לך אצל אברהם אביך ואמור לו: כך אמרה אמי — אל תזוח דעתך עליך! אתה עקדת מזבח אחד ואני עקדתי שבעה מזבחות; אתה — נסיון, ואני — מעשה! עד שהיתה מחבקתו ומנשקתו הרגוהו עליה. אף היא עלתה לגג והפילה את עצמה ומתה. יצאה בת־קול ואמרה: „אם הבנים שמחה״ (תהלים קי״ג, ט׳).

(גיטין נ״ז ע״ב; איכה רבתי ובכמה קובצי מדרש־אגדה וביוסיפון).

*

על ספור־אגדה זה (כפי שהוא לפנינו במדרשים) נוסף פיוט נהדר, תופש את הלב בקיצורו (בקינות לתשעה־באב כמנהג הספרדים):

ז. בַּת עַמִּי תְּיַלִּיל בִּיגוֹנֶיהָ
עַל חַנָּה וְעַל שִׁבְעָה בָנֶיהָ —
כִּי נִשְׁחֲטוּ שִׁבְעָתָם אֶל עֵינֶיהָ,
וְהִיא נָפְלָה וּמֵתָה עַל בָּנֶיהָ.

נִמְשְׁכוּ עֲזוֹב הָאֵל וְלַעֲבוֹד בֵּל;
וְהֵעִידוּ יִחוּד לִמְכוֹן תֵּבֵל.
אֵיךְ עֲזֹב לְאַכְזָר נַחֲלַת חֶבֶל!
וְדִמְעוֹת אֵם יוֹרְדוֹת עַל פָּנֶיהָ.

בַּת עַמִּי תְּיַלִּיל בִּיגוֹנֶיהָ
עַל חַנָּה וְעַל שִׁבְעָה בָנֶיהָ —
כִּי נִשְׁחֲטוּ שִׁבְעָתָם אֶל עֵינֶיהָ,
וְהִיא נָפְלָה וּמֵתָה עַל בָּנֶיהָ.

לַצָּעִיר פָּתַח זָר הָאַכְזָר:
אִם תֹּאבֶה וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לְאֵל זָר,
אֲכַבֶּדְךָ וּבִמְלוּכָה תְּהִי נֶעְזָר.
אֵיךְ אֶעֱזוֹב אֵל בִּגְבוּרָה נֶאְזָר?
בְּסַיִף הִתַּז רֹאשׁוֹ וְנִגְזָר.
נְשָׁקַתְהוּ אִמּוֹ בִּשְׁאוֹנֶיהָ.

בַּת עַמִּי תְּיַלִּיל בִּיגוֹנֶיהָ . . .

וְלַשֵּׁנִי פִּיִּם בְּרוּחַ אוֹנוֹ:
סְגוֹד לְפִסְלִי, כִּי עָצְמָה יַד יְמִינוֹ.
לֹא אֶעֱבוֹד כִּי אִם לְיָחִיד הַשּׁוֹכֵן בִּמְעוֹנוֹ,
אֲשֶׁר פָּדָה סְגוּלָה מִטּוֹנֶיהָ.

בַּת עַמִּי תְּיַלִּיל בִּיגוֹנֶיהָ . . .

וְלַשְּׁבִיעִי נָאַם: קַח אֶת טַבַּעְתִּי,
וְאַל תִּבְזֶה וְתָקֵל אֶת תַּקָּנָתִי —

וְאַל יֹאמְרוּ סְגָנַי, כִּי הִכְרַעְתִּי
וְלַשֶּׁקֶר שְׁבוּעָתִי נִשְׁבַּעְתִּי.
הֲשִׁיבוּ: לֹא בִלְשׁוֹנִי אֶעֱנֶיהָ.

בַּת ־עַמִּי תְּיַלִיל בְּיגוֹנֶיהָ . . .

קוֹל נִשְׁמַע צוֹחַ בִּמְעוֹנָה:
אַשְׁרֵיכֶם שֶׁבְּעִתְּכֶם נִינֵי חַנָּה!
נַחֲלַתְכֶם בְּגַן ־עֵדֶן מוּכָנָה,
כִּי ־עֲבַדְתֶּם אֱלֹהֵיכֶם בֶּאֱמוּנָה –
וְאֵם שְׂמֵחָה בְּעֵדֶן עִם נִינֶיהָ.

ב. המלחמה האחרונה

(חרבן בית שני וחרבן ביתר)

כשנלחמו היהודים בימי נ י ר ו ן קיסר ובימי א ס פ ס י י נ ו ס ברומי היתה המלחמה בעיקר לא על קיום הדת, אלא על שחרור עם ישראל. מיום שכבש פ ו מ פ י א ו ס את ירושלים ושעבד את ישראל לרומי עברו מאה ועשרים ושבע שנים. הרבה סבל עם־ישראל בשעבוד זה, ועכשו פקעה סבלנותו ומרד ברומי. בימים ההם נתמזגו כבר היסודות הלאומיים עם היסודות הדתיים, ומלחמה זו היתה לפי זה גם מעֵין מלחמת־מצוָה על קיום הדת. ביחוד הרגישו את העלבון הגדול באחרית ימי המלחמה. כשחרב המקדש היה מאורע זה משבר נורא גם בחיים הדתיים של היהודים בארץ־ישראל ובכל ארצות הגולה.

יותר בולט היסוד הדתי במלחמת השחרור בימי א ד ר יָ נ ו ס קיסר. נחלקו חכמי ישראל עם חכמי אומות־העולם: מ ת י היתה מלחמה זו ו ב ש ל מ ה? ב י ר ו ש ל מ י נרשם, כי „עשתה ביתר" ח מ ש י ם ו ש ת י ם שנה אחרי חרבן הבית, והמלחמה ארכה שלש שנים ומחצה. לפי זה אֵרע הדבר בתחלת ימי שלטונו של הקיסר אדריָנוס (מ"ז עד ס"ח לחרבן בית שני; 117 עד 138 למנין המשיחיים). אבל לפי עדות סופרי הדור ההוא מן הרומיים היתה מלחמה זו בסוף ימי הקיסר — ש ש י ם ו ש ת י ם שנה אחרי חרבן הבית. אין ספק, כי רשימה זו היא העיקר. ובנגע לרשימת הירושלמי צריכים אנו לשער, כי טעות נפלה בה; או שנאמר, כי לפי קבלתם נוסדה ביתר בתור מרכז של היהודים בארץ־ישראל כעשר שנים אחר חרבן הבית. בשנת נ"ב להוָסדה התחילה המלחמה. עלינו לזכור, כי המקום ב י ת ר (ובירושלמי נאמר: ב י ת ת ר) לא נחקר עד ימינו. אין אנו יודעים, היכן היה אותו המרכז,

שעליו נלחמו שלש שנה ומחצה. המנהיג במלחמה זו היה שמעון בן־כזיבא (או כוזיבא) — כלומר: מעיר כזיב ביהודה. בני־דורו, אשר האמינו בו, אמרו עליו: „דרך כוכב מיעקב" — לפיכך נקרא בשם „בר־כוכבא". נמצאות עוד מטבעות, אשר טבעו בימי המלחמה („מעות כוזביות") ועליהן נרשם שמו: „שמעון נשיא ישראל".

שאלה חשובה היא: בשלמה היתה מלחמה אשר תוצאותיה היו יותר איומות מתוצאות המלחמה בימי אספסינוס וטיטוס? מסופר בתלמוד ומדרשים, כי הסביר אדריָנוס תחלה פנים לישראל ואמר להרשות להם בנין הבית. אבל לאחר זמן לא עמד בדבורו, וזה שגרם למלחמה זו. וכשגברה מלכות רומי גזרה שמד על ישראל — ביחוד, לבטל מצוַת מילה. גם גזרה על סמיכת חכמים, שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג ועיר שסמכו בה תחרב ותחומים שסומכים בהם יעקרו. סופרי הגויים נבוכים בדבר. קצתם מסכימים לעדות חכמי ישראל, שהיתה גזרה זו עונש; וקצתם אומרים, כי היתה סבה למלחמה זו. בימינו הוברר פרטי הדבר די צרכם.

בימי הקיסר דומיטיינוס גזרו בכל מלכות רומי על הסירוס, כי נתפשט אז מנהג־תועבה זה באופן מבהיל. ראו צורך בדבר, מפני קיום העולם, לגזור על תועבה זו עונש מות. אחרי־כן סברו, כי המילה היא מעין סירוס וגזרו גם עליה. נראה, כי באמת היה הקיסר אדריָנוס תחלה נוטה ליהודים. מסופר בתלמוד, כי הרבה שיחה עם ר' יהושע בן חנניה בימים ששהה בארץ־ישראל. דבר זה נראה היותו עובדה היסטורית, כי מסכים הוא למזגו ואָפיו של הקיסר הזה. קרוב לשער, כי קבל ר' יהושע את פני הקיסר גם בהיותו באלכסנדריה של מצרים; שהרי מסופר בתלמוד, כי התוַכח ר' יהושע עם חכמי אלכסנדריה. בנוגע לבנין הבית נראה, כי קוו היהודים, שיעשה הקיסר בקשתם. אבל בינתים באה אנדרלומוסיא לעולם. מלחמת בן־כוזיבא וחרבן ביתר הם סוף הנסיונות, שעשה ישראל להגן על חרותו בארצו.

אחרית מלחמה זו היתה נוראה. ההרג היה במדה מבהילה, שלא היה

כמוהו בימי חרבן בית שני. ואלו שלא נהרגו נמכרו לעבדים ולשפחות. העיד הירונימוס, כי אחרי מלחמת ביתר היו כל שוקי מסחר־עבדים בערי החוף מלאים „סחורה" זו. בסבת רבוי העבדים והשפחות מבני־ישראל ירד מחירם, וגם העני שבאומות־העולם היה קונה לו עבד או שפחה בדמים מועטים.

העיר ירושלים נהפכה בגזרת המלכות לעיר של נכרים — מושבת שם איליא־קפיטולינא. אסרו ליהודים להכנס אל העיר, חוץ מביום תשעה־באב. הירונימוס מספר, כי עוד בימיו ראה, שהיו היהודים משחדים את חילי רומי, כדי שיתנו אותם לבכות על חרבות מקדשם. והיו היהודים עומדים חרדים ונבהלים — חזון מחריד כל לב במרירותו.

נודע הוא, כי במלחמת ביתר השתתף במדה מרובה אחד מגדולי חכמי ישראל — ר' עקיבא בן יוסף. ממה שמסופר עליו אנו למדים, כי קודם שהתחילה המלחמה פעל בסתר בארץ־ישראל ובארצות הגולה בהכנת צרכי המלחמה. כשקם שמעון בן־כוזיבא אמר עליו ר' עקיבא: זה הוא מלך המשיח. לאחר שגברה מלכות רומי התאכזרה מאד על חכמי ישראל — בעיקר על אלה, שידעו בהם (או שחשדו בהם), שידם היתה עם שמעון בן־כוזיבא ועם ר' עקיבא. בתי־מדרש בארץ־ישראל נחשבו בעיניהם היותם מרכזים למרידה במלכות רומי. עמדו והחריבו אותם. במנהג הדתי של סמיכת חכמים ראו מעין אבטונומיה מדינית, שעדיין היא מתקימת בישראל, ולפיכך גזרו עליה בעונש קשה. מאורע היסטורי מצטין ביחוד ברדיפות חכמים ובהשמדתם.

מסופר על שבעה חכמי ישראל, כי נהרגו בגזרת המלכות: רבן שמעון בן גמליאל, ישמעאל בן אלישע כהן גדול, ר' עקיבא, ר' חנינא בן תרדיון, ר' יהודה בן בבא, ר' ישבב הסופר, ר' חוצפית המתורגמן (אלו השנים הנרשמים באחרונה היו בלי ספק בין הרוגי מלכות; אלא שהריגתם לא נאמרה בתלמוד בפירוש). זוהי עובדה היסטורית ודאית. השאלה היא רק בנוגע לרבן שמעון בן גמליאל וישמעאל בן אלישע כהן גדול. מתי נהרגו אלה?

רבן שמעון בן גמליאל הזקן היה בימי פולמוס אספסינוס וטיטוס אחד מגדולי הסנהדרין (שבידה היתה אז ההנהגה הראשית). יוסיפוס מספר עליו (בזכרונות מאורעות חייו סי׳ ל״ח), כי היה רבן שמעון בן גמליאל אחד מחשובי הסנהדרין, בעל השפעה מרובה (אבל לא היה נשיא הסנהדרין, כסברת קצת חוקרים). הוא היה נוטה אחרי הלאומיים הקיצוניים, אחרי ה„קנאים״. ביחוד היה קרוב ליוחנן מגוש־חלב, אחד הגבורים המצוינים במלחמה זו. לפי עדותו של יוסיפוס עלה בידי יוחנן להשפיע על רבן שמעון בן גמליאל לרעתו של יוסיפוס. להצעתו הרחיקה הסנהדרין אותו מפקודתו בגליל.

רבן שמעון בן גמליאל נהרג בשעת המלחמה. אם נאמת את הרשימה התלמודית, נהרג היא ביחד עם ישמעאל בן אלישע כהן גדול בגזרת המלכות. זה אפשר לקבל. ישמעאל כהן גדול לא נזכר בספורי מאורעות המלחמה. אבל מזה אין שום סתירה. שהרי לפי המסופר בתלמוד לא היה זקן בימי המלחמה. מימי הורדוס ואילך לא שמשה רק משפחת־כהונה אחת בכהונה גדולה; אלא היו מחליפים בשרות זו מזמן לזמן. לפעמים היה החלוף משנה לשנה או אפילו בתוך השנה. ונראה, שגם ישמעאל בן אלישע שמש זמן־מה בכהונה גדולה. לפיכך נראה לקים עדות התלמוד, שהיו רבן שמעון בן גמליאל וישמעאל כהן גדול הרוגי מלכות — בימי טיטוס.

גרטץ סובר, כי רבן שמעון בן גמליאל וישמעאל כהן גדול היו מהרוגי מלכות בימי אדריינוס. אלא שלפי דעתו ישמעאל זה לא כהן גדול היה, כי אם ר׳ ישמעאל חברו של ר׳ עקיבא; ורבן שמעון בן גמליאל אינו לא רבן שמעון בן גמליאל הזקן ולא רבן שמעון בן גמליאל דיבנה (שהרי זה לא נהרג כלל) — אלא איזה ר׳ שמעון סתם. דבר זה אי־אפשר להאמינו. מה שנראה היותו מסיע לסברת גרטץ הוא המסופר (במס׳ שמחות פרק ח׳), כי ר׳ עקיבא הספיד לשני הרוגי־מלכות אלה. אבל על כרחנו נאמר, כי חלוף בשמות יש כאן — ולא ר׳ עקיבא הספיד לרבן שמעון בן גמליאל

ולר׳ ישמעאל כהן גדול, אלא רבן יוחנן בן זכאי, אשר נתפשר עם אספסיינוס, ובימי מצור ירושלים קבע ישיבתו ביבנה.

בזמן מאוחר נוצרה האגדה, כי היו עשרה הרוגי מלכות, וכלם נהרגו זה אחר זה בימי אדריינוס קיסר. לשבעה חכמי ישראל, שהריגתם מסופרת בתלמוד, הוסיפו עוד שלשה; אלא שנבוכים הם בקביעת שמם. יש מונים במספר „עשרה הרוגי מלכות" את ר׳ טרפון ואת בן־עזאי. זהו ודאי טעות. עוד מנו את ר׳ יהודה בן נחתום ואת ר׳ יהודה בן תימא. קצתם מונים את ר׳ יהודה בן דמא, את ר׳ חנינא בן חכינאי ואת ר׳ אליעזר בן שמוע (כך נרשם במדרש „אלה אזכרה" ובפיוט „אלה אזכרה"). בנוגע לר׳ אליעזר בן שמוע ודאי שאין הדבר כן. הוא היה רבו של ר׳ יהודה הנשיא מסדר המשנה, ומת (לא נהרג) כחמשים שנה אחרי מאורעות המלחמה. ספור המעשה של „עשרה הרוגי מלכות", שלא נזכר בתלמוד ומדרש, נמצא תחלה בספר „היכלות". אחרי־כן נקבע באחד המדרשים המאוחרים: „אלה אזכרה" — באריכות דברים והוספת פרטים. בו השתמש הפיטן בקינתו על „עשרה הרוגי מלכות" (בקינות לתשעה־באב כמנהג הספרדים ובסליחות למוסף יום־כפור).

נפלא הדבר, כי באגדה וגם בפיוט הכניסו יסוד חדש אל ספור המעשה. לא נהרגו גדולי ישראל על כי מרדו במלכות רומי — אלא הקיסר למד תורה לפני חכמי ישראל, וכשהגיע למקרא (שמות כ״א, ט״ז): „וגנב איש ומכרו... מות יומת", שאל את החכמים, אם דין זה נוהג עדיין. כשהשיבו חכמי ישראל בחיוב, אמר הקיסר: הרי בני יעקב, אשר מכרו את אחיהם יוסף אינם עוד בעולם; לפיכך גזר דינו להמית עשרה מגדולי חכמי ישראל בעוון אבותיהם. מעין אגדה זו אנו מוצאים גם בספורי המאורעות של חרבן בית ראשון. אמרו באגדה: כשנכנס נבוזראדן למקדש ראה דמים רותחים. וכשהודו לו הכהנים, כי אלה הם דמי זכריה בן יהוידע הכהן, אשר נהרג בימי יואש מלך יהודה, שחט סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה, בחורים ובתולות

ותינוקות של בית־רבן, כדי להשתיק את הדמים הרותחים. בספור זה ראה גבוזראדן דמים רותחים; ואולם שיהיה קיסר רומי לומד תורה לפני חכמי ישראל ועומד על דברי המקרא — זהו חדוש מפליא. ונראה לי, כי נוסדה אגדה זו על עובדה היסטורית בזמן מאוחר, כשהתחילו לרדוף את היהודים ולהרוג בהם — על כי צלבו אבותיהם את ישו המשיח. ספור מכירת יוסף וכפרת עוון זה ברמי חכמי ישראל, אינו אלא משל; אבל שפיכת דמי רבים מישראל וחרבן כמה קהלות, לכפר על צליבת ישו המשיח — זה אֵרע בימי־הבינים פעמים אין מספר.

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

א. כשתפשו את רבן שמעון בן גמליאל ואת ר׳ ישמעאל בן אלישע ליהרג, היה ר׳ ישמעאל בוכה. אמר לו רבן שמעון: אברך! בשתי פסיעות אתה נתן בחיקם של צדיקים — ואתה בוכה? אמר לו: וכי אני בוכה על שאנו נהרגים? אלא על שאנו נהרגים כמחללי שבתות וכעובדי עבודה־זרה וכמגלי עריות וכשופכי דמים. אמר לו ר׳ ישמעאל רצונך שאומר לפניך דבר אחד? אמר לו: אמור. אמר לו: שמא כשהיית מיסב בסעודה ובאו עניים ועמדו על פתחך ולא הנחתם שיכנסו ויאכלו? אמר לו: השמים! אם עשיתי כן — אלא שומרים היו לי יושבין על הפתח, כשהיו עניים באים היו מכניסין אותן אצלי ואוכלין ושותין אצלי ומברכין לשם שמים.

אמר לו: שמא כשהיית יושב ודורש בהר הבית והיו כל אוכלוסי ישראל יושבין לפניך, זחה דעתך עליך? אמר לו: לא.

והיו מתחננין לאספקלטור. זה אומר: אני כהן בן כהן גדול — התגני תחלה ואַל אראה במיתת חברי. וזה אומר: אני נשיא בן נשיא — התגני תחלה ואַל אראה במיתת חברי. אמר להם: הפילו גורלות. הפילו, ונפל הפור על רבן שמעון בן גמליאל. מיד נטל החרב וחתך את ראשו.

נטלו ר׳ ישמעאל בן אלישע והניחו בחיקו והיה בוכה וצועק: פה קדוש, פה נאמן — פה קדוש, פה נאמן! פה שמרציא סנדלפונין טובות ואבנים

טובות ומרגליות! מי הטמינך בעפר ומי מלא לשונך עפר ואפר? עליך הכתוב אומר (זכריה י״ג, ז׳): „חרב, עורי על רעי ועל גבר עמיתי״.

לא הספיק לגמור הדבר, עד שנטלו החרב ותתכו את ראשו.

(אבות דר׳ נתן פרק ל״ח; שמחות פרק ח׳).

*

ב. בשעה שהוציאו את ר׳ עקיבא להריגה זמן קריאת־שמע היה, והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מתכוֵן לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה. אמרו לו תלמידיו: רבנו! עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה: „ובכל נפשך״ (דברים ו׳, ה׳) — ואפילו הוא נוטל את נשמתך; אמרתי: מתי יבוא לידי ואקימנו, ועכשו שבא לידי — לא אקימנו? היה מאריך ב„אחד״ עד שיצתה נשמתו ב„אחד״. יצאה בת־קול ואמרה: אשריך, ר׳ עקיבא, שיצאה נשמתך ב„אחד״.

וכשנהרג ר׳ עקיבא בקיסרי באה השמועה אל ר׳ יהודה בן בבא ואל ר׳ חנניא בן תרדיון. עמדו ותגרו שקים על מתניהם וקרעו את בגדיהם ואמרו: אחינו, שמעונו! לא נהרג ר׳ עקיבא על שנחשד על הגזל ולא על שלא עמל בתורה בכל כחו — לא נהרג ר׳ עקיבא אלא למופת; שנאמר: „והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו...״ (יחזקאל כ״ד, כ״ד). מכאן ועד ימים מועטים לא ימצא מקום בארץ־ישראל שלא יהיו שם חללים מושלכין בו.

אמרו: לא עברו ימים עד שבא בולמוס וערבב את העולם.

(אבות דר׳ נתן פרק ל״ח; שמחות פרק ח׳).

*

ג. כשחלה ר׳ יוסי בן קסמא הלך ר׳ חנינא בן תרדיון אצלו לבקרו. אמר לו: חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה, שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואבדה את טוביו ועדין היא קימת — ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות

ברבים וספר־תורה מונח לך בחיקך! אמר לו: מן השמים ירחמו. אמר לו: אני אומר לך דברים של טעם — ואתה אומר „מן השמים ירחמו"! תמה אני, אם לא ישרפו אותך ואת ספר־התורה באש. אמר לו: רבי, מה אני לחיי עולם־הבא? אמר לו: כלום מעשה בא לידך? אמר לו: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתי לעניים. אמר לו: אם כן, מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי.

אמרו: לא היו ימים מועטים עד שנפטר ר' יוסי בן קסמא והלכו כל גדולי רומא לקברו והספידוהו הספד גדול. ובחזירתם מצאוהו לר' חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר־תורה מונח לו בחיקו. הביאוהו ואמרו לו: מפני מה עסקת בתורה? אמר להם: „כאשר צוני ה' אלהי".

הביאוהו וכרכוהו בספר־תורה והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה. אמרה לו בתו: אבא, אראך בכך? אמר לה: אלמלי אני נשרף לבדי היה הדבר קשה לי, עכשו שאני נשרף וספר־תורה עמי — מי שמבקש עלבונה של ספר־תורה, הוא יבקש עלבוני. אמרו לו תלמידיו: רבי, מה אתה רואה? אמר להם: גווילין נשרפין ואותיות פורחות.

— אף אתה פתח פיך ותכנס בך האש.

אמר להן: מוטב שיטלנה מי שנתנה, ואל יחבל הוא בעצמו.

אמר לו קלצטונירי: רבי, אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך — אתה מביאני לחיי העולם הבא? אמר לו: הן.

— השבע לי.

נשבע לו.

מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו. יצאה נשמתו במהרה. אף הוא קפץ ונפל לתוך האור.

יצתה בת־קול ואמרה: ר' חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין הן לחיי העולם הבא.

(עבודה־זרה י"ח).

*

ד. פעם אחת גזרה מלכות גזרה על ישראל, שכל הסומך יֵהרג וכל הנסמך יֵהרג ועיר שסומכין בה תחָרֵב, ותחומים שסומכין בהם יעקרו. מה עשה ר׳ יהודה בן בבא? הלך וישב לו בין שני הרים גדולים ובין שתי עֲיָרות גדולות ובין שני תחומי שבת, בין אושא לשפרעם, וסמך שם חמשה זקנים, ואלו הם: ר׳ מאיר ור׳ יהודה ור׳ שמעון ור׳ יוסי ור׳ אלעזר בן שמוע. כיון שהכירו אויבים בהם, אמר להם: בני, רוצו! אמרו לו: רבי, מה תהא עליך? אמר להם: הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכין.

אמרו: לא זזו משם עד שנעצו בו שלש מאות לונכיות של ברזל ועשאוהו ככברה.

(סנהדרין י״ד).

★

ה. אֵלֶּה אֶזְכְּרָה וְנַפְשִׁי עָלַי אֶשְׁפְּכָה,
כִּי בְלָעוּנוּ חוֹטְאִים כְּעֻגָה בְּלִי הֲפוּכָה,
כִּי בִימֵי הַקֵּיסָר לֹא עָלְתָה אֲרוּכָה —
לַעֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מְלוּכָה.

בְּלָמְדוֹ סֵפֶר מִפִּי מְשׁוּלֵי עֲרֵמַת,
וְהֵבִין וְדִקְדֵּק בְּדָת רְשׁוּמַת,
וַיִּפְתַּח בְּ„וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים״ וְחָשַׁב מְזִמַּת:
וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת.

גָּבַהּ לֵב בִּגְדוֹלִים,
וְצִוָּה לְמַלְּאוֹת פַּלְטֵירוֹ נְעָלִים,
וְקָרָא לַעֲשָׂרָה חֲכָמִים גְּדוֹלִים,
מְבִינֵי דַת וּטְעָמֶיהָ בְּפִלְפּוּלִים.

דִּינוּ מִשְׁפָּט זֶה לַאֲשֶׁרוֹ,
וְאַל תְּעַוְּתוּהוּ בְּכָזָב לְאָמְרוֹ,
כִּי אִם הוֹצִיאוּהוּ לַאֲמִתּוֹ וּלְאוֹרוֹ:
כִּי יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ.

הֵם עָנוּ לוֹ: וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא.
נָם: אַיֵּה אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אֲחִיהֶם מְכָרוּהוּ,
לְאֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים סְחָרוּהוּ,
וּבְעַד נַעֲלַיִם נְתָנוּהוּ —

וְאַתֶּם קַבְּלוּ דִּין שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם,
כִּי מִימֵי אֲבוֹתֵיכֶם לֹא נִמְצָא כָּכֶם;
וְאִם הָיוּ בַחַיִּים הָיִיתִי דָנָם לִפְנֵיכֶם,
וְאַתֶּם תִּשְׂאוּ עֲוֹן אֲבוֹתֵיכֶם.

זְמָן תְּנָה לָנוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים,
עַד שֶׁנֵּדַע אִם נִגְזַר הַדָּבָר מִמְּרוֹמִים;
אִם אָנוּ חַיָּבִים וַאֲשֵׁמִים,
נִסְבּוֹל בִּגְזֵרַת מָלֵא רַחֲמִים.

חָלוּ וְזָעוּ וְנָעוּ כֻּלָּמוֹ;
עַל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל כֹּהֵן גָּדוֹל נָתְנוּ עֵינֵימוֹ,
לְהַזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם לַעֲלוֹת לַאֲדוֹנֵימוֹ —
לָדַעַת אִם יָצְאָה הַגְּזֵרָה מֵאֵת אֱלֹהֵימוֹ.

טִהֵר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל עַצְמוֹ וְהִזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם בִּסְלוּדִים,
וְעָלָה לַמָּרוֹם וְשָׁאַל מֵאֵת הָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים.

וְגַם לוֹ: קַבְּלוּ עֲלֵיכֶם צַדִּיקִים וִידִידִים,
כִּי כֵן שָׁמַעְתִּי מֵאֲחוֹרֵי הַפַּרְגּוֹד – כִּי בְזֹאת אַתֶּם נִלְכָּדִים.

יָרַד וְהִגִּיד לַחֲבֵרָיו מַאֲמַר אֵל,
וְצִוָּה הַבְּלִיַּעַל לְהָרְגָם בְּכֹחַ וְלָאֵל.
וּשְׁנַיִם מֵהֶם הוֹצִיאוּ תְחִלָּה שֶׁהֵם גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל,
רַבִּי יִשְׁמָעֵאל כֹּהֵן גָּדוֹל וְרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל.

כְּרוֹת רֹאשׁוֹ תְּחִלָּה הִרְבָּה מֶנּוּ לִבְעוֹן,
וְגַם לוֹ: הָרְגֵנִי תְחִלָּה וְאַל אֶרְאֶה בְּמִיתַת מְשָׁרֵת דָּר מָעוֹן;
וּלְהַפִּיל גּוֹרָלוֹת צִוָּה צִפְעוֹן,
וְנָפַל הַגּוֹרָל עַל רַבָּן שִׁמְעוֹן.

לִשְׁפּוֹךְ דָּמוֹ מִהֵר כְּשׁוֹר פָּר.
וּכְשֶׁנֶּחְתַּךְ רֹאשׁוֹ נְטָלוֹ וְצָרַח עָלָיו בְּקוֹל מַר כְּשׁוֹפָר:
אִי הַלָּשׁוֹן הַמְמַהֶרֶת לְהוֹרוֹת אִמְרֵי שֶׁפֶר,
וְאֵיךְ עַתָּה לוֹחֶכֶת אֶת הֶעָפָר.

מַה מְּאֹד בָּכָה עָלָיו בַּחֲרָדָה.
בַּת הַבְּלִיַּעַל לְקוֹל בְּכִיָּתוֹ שֶׁל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל עָמָדָה,
תֹּאַר יָפְיוֹ בְּלִבָּהּ חָמָדָה,
וְשָׁאֲלָה מֵאֵת אָבִיהָ חַיָּתוֹ לְהַעֲמִידָה.

נִאֵץ בְּלִיַּעַל דָּבָר זֶה לַעֲשׂוֹתוֹ.
לְהַפְשִׁיט עוֹרוֹ מֵעַל פָּנָיו שָׁאֲלָה מֵאִתּוֹ –
וְלֹא מָנַע מִמֶּנָּה דָּבָר זֶה לַעֲשׂוֹתוֹ.
וּכְשֶׁהִגִּיעַ לִמְקוֹם תְּפִלִּין צָרַח בְּקוֹל מַר לְיוֹצֵר נִשְׁמָתוֹ.

שַׂרְפֵי מַעְלָה צָעֲקוּ בְּמָרָה: זוֹ תוֹרָה וְזוּ שְׂכָרָהּ!
עוֹטָה כַּשַּׂלְמָה אוֹרָה,
אוֹיֵב מְנָאֵץ שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא
וּמְחָרֵף וּמְגַדֵּף עַל דִּבְרֵי תוֹרָה.

עָנְתָה בַּת־קוֹל מִשָּׁמָיִם:
אִם אֶשְׁמַע קוֹל אַחֵר אֶהֱפֹךְ אֶת־הָעוֹלָם לְמָיִם,
לְתֹהוּ וָבֹהוּ אָשִׁית הֲדוֹמָיִם —
גְּזֵרָה הִיא, מִלְּפָנַי, קַבְּלוּהָ מְקַיְּמֵי דַּת יוֹמָיִם.

פְּקִידִים נֶהֶרְגוּ מֵאַחֲרֵי שֶׁבֶת בָּתֵּי־כְנֵסִיּוֹת,
מְלֵאֵי מִצְוֹת כָּרִמּוֹן וּכְזָוִיּוֹת.
וְהוֹצִיאוּ אֶת־רַבִּי עֲקִיבָא דּוֹרֵשׁ כִּתְרֵי אוֹתִיּוֹת,
וְסָרְקוּ בְשָׂרוֹ בְּמַסְרְקוֹת פִּיפִיּוֹת.

צִוָּה לְהוֹצִיא רַבִּי חֲנִינָא בֶּן־תְּרַדְיוֹן מִבֵּית אוּלָמוֹ,
וּבַחֲבִילֵי זְמוֹרוֹת שָׂרְפוּ גוּלְמוֹ;
וּסְפוֹגִין שֶׁל צֶמֶר שָׂמוּ עַל לִבּוֹ לְעַכֵּב עַצְמוֹ,
וּכְשֶׁנִּסְתַּלְּקוּ—מִיַּד נִשְׂרַף הוּא וְסֵפֶר תּוֹרָה עִמּוֹ.

קוֹנְנוּ קְדוֹשִׁים עַם לֹא אַלְמָן,
כִּי עַל דָּבָר מוּעָט נֶהֶרְגוּ וְנִשְׁפַּךְ דָּמָן.
לְקַדֵּשׁ שֵׁם שָׁמַיִם מָסְרוּ עַצְמָן,
בַּהֲרֵיגַת רַבִּי חֻצְפִּית הַמְּתֻרְגְּמָן.

רְעָדָה תֶּאֱחוּז כָּל־שׁוֹמֵעַ שְׁמוּעָה,
וְתִזַּל כָּל־עַיִן דִּמְעָה,

וְנֶהְפַּךְ לְאֵבֶל כָּל־שַׁעֲשׁוּעַ —
עַל הֲרִיגַת רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־שַׁמּוּעַ.

שְׁחָתוּנִי צָרַי וּמְעַנָּי,
וּמִלְאוּ כְרֵסָם מֵעֲדָנָי;
וְהִשְׁקוּנִי מֵי רוֹשׁ וְלַעֲנָי —
בַּהֲרִיגַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן־חֲכִינָאי.

תָּקְפוּ עָלֵינוּ צָרוֹת מִצּוֹת לְהָפֵר,
וּמֵאֲנוּ לָקַחַת הוֹן וָכֹפֶר,
כִּי אִם נְפָשׁוֹת הַהוֹגוֹת אִמְרֵי שֶׁפֶר —
כְּמוֹ רַבִּי יְשֵׁבָב הַסּוֹפֵר.

יְחַתּוּנוּ בְּנֵי עֲדִינָה הַשּׁוֹמֵמָה,
הֵרֵעוּ לָנוּ מִכָּל־מַלְכֵי אֲדָמָה;
וְהָרְגוּ מֶנּוּ כַּמָּה וְכַמָּה —
בַּהֲרִיגַת רַבִּי יְהוּדָה בֶּן־דָּמָה.

דִּבַּרְתָּ: בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה;
הֵן עַתָּה קַשׁ אוֹרָם כָּבָה —
כִּי הֵם הִסְכִּימוּ לַהֲרוֹג עֲשָׂרָה צַדִּיקִים בְּאֵיבָה,
עִם רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא.

זֹאת קְרָאַתְנוּ וְסִפַּרְנוּ בְּשִׁנּוּן,
וְשָׁפַכְנוּ לֵב שָׁפוּל וְאָנוּן;
מִמָּרוֹם הַסְכֵּת תַּחֲנוּן,
יְיָ יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן!

חַנּוּן הַבִּיטָה מִמְּרוֹמִים,
תִּשְׁפּוֹכֶת דַּם הַצַּדִּיקִים וְתַמְצִית דָּמִים;
תֵּרָאֶה בְּפַרְגּוֹדְךָ וְהַעֲבֵר כְּתָמִים –
אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים!

(הפיוט נוסד על סדר א"ב; שם מחברו יהודה).

✶

ו. אמרו משום רבן שמעון בן גמליאל: ארבע מאות בתי־כנסיות היו בכרך ביתר; ובכל אחת ואחת היו ארבע מאות מלמדי תינוקות; וכל אחד ואחד היו לפניו ארבע מאות תינוקות של בית־רבן; וכשהיה אויב נכנס לשם היו דוקרים אותו בחוטריהם. וכשגבר אויב ולכדום – כרכום בספריהם והציתום באש.

(גיטין נ"ז ונ"ח).

✶

ז. אדרינוס שחיק־עצמות הושיב שלש משמורות: אחת בחמת ואחת בכפר לקטיָא ואחת בבית־לחם־יהודה. אמר: מי שיברח מכאן יהא נצוד כאן וּמי שיברח מכאן יהא נצוד כאן. היו יוצאים כרוזים ומכריזים ואומרים: כל מקום שיהודי טמון שם יֵצא, ולא יעשו לו רעה. אֵלו שהבחינו לא יצאו ואלו שלא הבחינו היו יוצאים ונצודים. זהו שנאמר „ויהי אפרים כיונה פותה אין לב" (הושע ז', י"א). נתכנסו כלם לבקעת בית־רמון. אמר אדרינוס לשר־צבא שלו: עד שאני אוכל קרן גלוסקא זו וירך תרנגולת זו אבקש אחד מהם עומד על רגליו ולא אמצא. מיד הקיפום לגיונותיו והרגום. והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקפרים הנהר.

אלו שנשתיירו טמונים במערות היו יוצאים בלילה והולכים לריח מתיהם ומביאים מהם ואוכלים. בכל יום היה יוצא אחד מהם ומביא. פעם אחת יצא בחור אחד מהם ומצא את אביו הרוג. נטלו וטמנו ונתן עליו סמן. נכנס ואמר להם: לא מצאתי כלום. אמרו: ילך אחר, הלך והביא. משאכלו אמרו לו: מהיכן הבאת הרוג זה? אמר להם מזוית פלונית. אמר לו אותו

בחור: ומה סמן היה נתון עליו? אמר לו: סמן פלוני. אמר: אוי לו לאותו האיש, שאכל מבשר אביו!

(מדרש איכה רבתי).

★

ח. מעשה בארבע מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון. הרגישו בעצמם למה הם מתבקשים. אמרו: אם אנו טובעים בים אנו באים לחיי העולם הבא? דרש להם הגדול שבהם: „אמר ה׳ מבשן אשיב, אשיב ממצולות ים" (תהלים ס"ח, ס"ג); „מבשן אשיב" —מבין שני אריה, „אשיב ממצולות ים" — אלו שטובעים בים. כיון ששמעו הילדות כך קפצו כֻּלן ונפלו לתוך הים. נשאו הילדים קל־וחומר בעצמם ואמרו: מה הללו, שדרכן לכך — כך; אנו, שאין דרכנו לכך — על אחת כמה וכמה. אף הם קפצו לתוך הים. ועליהם הכתוב אומר (שם מ"ד, כ"ג): „כי עליך הרגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה".

(גיטין נ"ז).

★

ט. מעשה בבנו ובבתו של ר׳ ישמעאל בן אלישע שנשבו לשני אדונים. לימים נזדוגו שניהם במקום אחד. זה אמר: יש לי עבד, שאין כיפיו בכל העולם; וזה אמר: יש לי שפחה, שאין בכל העולם כלו כְּיָפיה. אמרו: בוא ונשיאם זה לזה ונחלק בולדות. הכניסום לחדר. זה יושב בקרן־זוית זו, וזו יושבת בקרן־זוית זו. זה אומר: אני כהן בן כהנים גדולים אשא שפחה! וזאת אומרת: אני כהנת בת כהנים גדולים אנשא לעבד! — ובכו כל הלילה. כיון שעלה עמוד־השחר הכירו זה את זה ונפלו זה על זה וגעו בבכיה, עד שיצאה נשמתם. ועליהם קונן ירמיה (איכה א׳, ט"ז): „על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים".

(גיטין נ"ח).

★

ספור המעשה בבנו ובבתו של ישמעאל כהן גדול, שנזדמנו בשבִיָם למקום אחד, היה לנושא־ענין של פיוט (בקינות לתשעה־באב כמנהג הספרדים):

י. אֵיךְ נָוִי חַטָּאתִי הִשְׁמִימָה,
וְדִמְעָתִי עַל לְחָיַי אֲזְרִימָה;
וּבְיוֹם זֶה נְהִי נִהְיָה אָרִימָה,
וְאֶהֱימָה מִיָּמִים יָמִימָה.

אָבַל לֵב וְנִחוּם חָדַל חָדוֹל,
וּמִכָּל־כְּאֵב צִירַי נִבְדַּל בָּדוֹל,
עַל בֵּן וּבַת יִשְׁמָעֵאל כֹּהֵן גָּדוֹל —
לְזָכְרִי זֹאת יָקוֹד בְּלִבִּי אֲשִׁימָה.
אֵיךְ נָוִי חַטָּאתִי הִשְׁמִימָה,
וְדִמְעָתִי עַל לְחָיַי אֲזְרִימָה;
וּבְיוֹם זֶה נְהִי נִהְיָה אָרִימָה,
וְאֶהֱימָה מִיָּמִים יָמִימָה.

עֵת נִשְׁבּוּ וְנָפְלוּ לִשְׁנֵי אֲדוֹנִים —
וְהֵם שְׁכֵנִים זֶה לְעוּמַּת זֶה חוֹנִים,
וַיְסַפְּרוּ זֶה לָזֶה עִנְיָנִים.
חַד אָמַר: מִשִּׁבְיַת צִיּוֹנִים
שָׁבִיתִי שִׁפְחָה לְבוּשָׁה שָׁנִים,
כִּלְבָנָה בְזִיו וּקְלַסְתֵּר פָּנִים,
וּבְתוֹאַר כַּקְצִיעָה וִימִימָה.
אֵיךְ נָוִי חַטָּאתִי הִשְׁמִימָה . . .

וְרֵעֵהוּ בְּעִנְיָן זֶה פִּי שְׁנַיִם,
עַל עַבְדּוֹ סִפֵּר לוֹ כִּפְלַיִם:
גַּם אֲנִי בָּאתִי מִשְּׁבִי יְרוּשָׁלַיִם,

שָׁבִיתִי עֶבֶד עִם יְפֵה עֵינַיִם;
כַּשֶּׁמֶשׁ בְּתָקְפּוֹ עֵת צָהֳרַיִם.
בא וְנִזְוַגֵם וּנְחַלְקֵם בִּנְתַּיִם
הַוְּלָדוֹת כְּכוֹכְבֵי שָׁמַיִם —
לִשְׁמֹעַ אֹזֶן תְּצַלֶּנָה אָזְנַיִם;
בְּזָכְרִי זֹאת אֶת מַדַּי אַפְרִימָה.
אֵיךְ נָוֵי חַטָּאתִי הִשְׁמִיטָה . . .

כְּשֶׁהִסְכִּימוּ עַל זֹאת שְׁנֵיהֶם יַחַד,
וְלָעֶרֶב זִוְּגוּם בְּחֶדֶר אֶחָד;
וְהָאֲדוֹנִים בַּחוּץ מְרַנְּנִים יַחַד —
וְהֵם בִּפְנִים מְקוֹנְנִים בְּפַחַת וָפַחַד,
וּבְתוּגָה אֲנִינָה וּבִרְעִימָה.
אֵיךְ נָוֵי חַטָּאתִי הִשְׁמִיטָה . . .

זֶה יִסְפּוֹד בִּיקוֹד לֵבָב יַמְסֶה:
נִין אַהֲרֹן אֵיךְ לְשִׁפְחָה יִנָּשֵׂא?
וְגַם הִיא תְּיֵלִיל בְּתִגְרַת שׁוֹסֶה:
בַּת יוֹכֶבֶד אֵיךְ לְעֶבֶד תִּנָּשֵׂא? —
בְּיִשְׂרָאֵל כָּזֹאת לֹא תֵעָשֶׂה!
עַד בֹּקֶר בִּכְיָתָם לֹא הִדְמִימָה.
אֵיךְ נָוֵי חַטָּאתִי הִשְׁמִיטָה . . .

בִּצְפִירָה זֶה אֶת זֶה הִכִּירוּ.
הוֹי אָחִי וְהוֹי אָחוֹת — הִגְבִּירוּ.
נִתְחַבְּקוּ שְׁנֵיהֶם עֵת הִזְכִּירוּ,

עַד יָצְאָה נִשְׁמָתָם בְּאֵימָה וּבְתוּגָה וּבְנְהִימָה —
עַל אֵלֶּה יִבְכּוּ עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה.
אֵיךְ נָוִי חַטָּאתִי הִשְׁמִימָה,
וְדִמְעָתִי עַל לְחָיַי אַזְרִימָה;
וּבְיוֹם זֶה נְהִי נִהְיָה אָרִימָה,
וְאֶהֱמֶה מִיָּמִים יָמִימָה.

*

יא. אמר שמואל: גזרה היתה (שלא לשמור את השבת) והיו נחבאין במערה, ואמרו: הנכנס יכנס והיוצא אל יֵצא. נהפך סנדלו של אחד מהם. כסבורים היו — אחד מהם יצא וראוהו אויבים, ועכשו באים עליהם. דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים.

ר׳ אילעאי בן אלעזר אומר: במערה היו יושבים ושמעו קול מעל גבי המערה. כסבורים היו, שבאו עליהם אויבים — דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים.

רמי בר יחזקאל אמר: בבית־הכנסת היו יושבין ושמעו קול מאחורי בית־הכנסת. כסבורים היו, שבאו עליהם אויבים — דחקו זה בזה, והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים.

באותה שעה אמרו: אַל יֵצא אדם (בשבת) בסנדל המסומר.

(שבת ס).

ג. מחמד ודת האִסלאם

כשברה מחמד מעיר מולדתו מכה ובא לעיר יַתְרִב, היא מדינה, מצא שם שבטי יהודים, שישבו בעיר הזאת ביחד עם שבטי הערבים. זולת זה ישבו יהודים בעיר חיבר ובעיר תימא ובאדרעי. העיר חיבר היתה כלה יהודים. השבטים האלה לא טעמו טעם שעבוד מלכיות — כי עד שנתפשטה דת האסלם היו חפשים ועומדים ברשות עצמם. יתרון גדול היה להם זה כמה מאות שנה על אחיהם במערב — שהיו משועבדים לרומי — ועל אחיהם שבמזרח, שהיו משועבדים למלכות פרס. יחוסם אל עם הארץ, אל שבטי הערבים — כל זמן שעמדו אלה בגיותם — היה רצוי מאד. הם היו עובדי־אדמה, בעלי אומנות או סוחרים.

בחייהם התרבותיים נדמו הרבה לשכניהם הערביים: אהבו את הפיוט ואת המשל והצטינו בזה. שפתם היתה, כמובן, השפה הערבית; אלא שהיו שגורות בפיהם עוד קצת מלות עבריות — בעקר, עד כמה שהיו צריכים להן בחייהם הדתיים. במקצוע זה — כלומר: בחייהם הדתיים — היו דומים לאחיהם בארצות הגולה. הם אהבו את התורה ועסקו בה; גם שמרו את מצוותיה. מצוינים היו ביהדותם. נפלאים היו בזה, כי היו נמסרות להם מדור לדור הרבה אגדות עבריות מקוריות; ביחוד אותן האגדות השיכות לאבות האומה הישראלית, שרק קצתן נתקימו לנו במדרש ואגדה. אגדות אלה היו רגילים לספר גם לשכניהם הערביים, והם נמשכו אחרי הקסם הנפלא, אחרי הפיוט היפה, שבספורים האלה. מתוך זה נתקימו לנו קצתן בספר הקראן ובספרות הפיוטית של הערבים. בשבטי היהודים בערב נשתמר זמן רב הטפוס המזרחי, המקורי, של עם ישראל בחן המיוחד שלו.

כשהתחיל מחמד בשליחותו הנבואית היה אוהב לשמוע שיחות היהודים וספוריהם הפיוטיים. מזמן בואו לְיַתרב למד תורה מפיהם — את המושגים הדתיים של היהדות ואת ספורי המקרא, אשר עשו עליו רושם גדול. היהודים ביתרב חשבו תחלה, כי עתיד מחמד לגַיֵּר את אחיו הערביים. לא עלה על דעתם, כי תהיה דת האסלאַם דת חדשה, צוררת את היהדות. הם האמינו, כי אם לא תהיה דת האסלאם דת יהודית במלואה, לכל־הפחות תהיה מעין סניף לה — אחות צעירה, מכבדת את אחותה הגדולה. היחס בין היהודים ובין מחמד היה נוח ורצוי. נדמה להם, כי יהיה מחמד תלמיד מבין של היהדות.

אבל מזמן שהצליח מחמד, רוח אחרת היתה אתו. ביחוד השפיע עליו עמר (זה שהיה כליף אחרי מות אבו־בכר, חותנו של מחמד), לסור מאחרי היהדות ולעשות את האסלאם דת ערבית־לאומית. נגודו ליהדות גרם לו, כי נהפך גם לשונא היהודים. תלמיד זה בעט ברבותיו. כמה סבות גורמות היו בדבר. מחמד היה איש מצוּיָן בכשרונו הטבעי, אבל נעדר הידיעות הלמודיות. כל ימיו לא למד לכתוב. את מה ששמע מפי היהודים רבותיו היה רגיל להכתיב על־ידי אחר. בכמה פרטים טעה ובלבל את הענינים; כשהיו היהודים קוראים את דבריו, היו מלעיבים בו ובטעיותיו. ובפרט מזמן שהכירו היהודים, כי בדעתו להפרד מתוכם וליסד לו תורה חדשה, היו מרבים להתל בו. מובן, כי זו היתה רק סבה חיצונית. הסבה העקרית היתה בשאיפתו, להתרחק מן היהדות ולהשתחרר מן המסורה הדתית של היהודים. ומכיון שגמר כן בדעתו, שם אל לבו לכחד את היהודים מן הארץ. כשהיה גדול התבַיֵּש בקטנותו; אמר למחות את זכר הימים הראשונים, שבהם היה לומד תורה מפי היהודים.

דת מחמד נוסדה מתחלת בריָתה על הסיף. כשם שנלחם מחמד עם אחיו הערביים והכריחם לקבל עליהם את דת האסלאם, כך עמד על היהודים לאנסם, שיקבלו עליהם את הדת החדשה, או להכחידם. ומה שעשה במקצוע זה היה באכזריות איומה, על־פי מזגו וטבעו. הפך טבע הערביים, בימים ההם, בהיותם בגיותם, להלחם באויביהם באומץ־לב ובגלוי, לא נמנע מחמד גם מרצח־

חרש. כשגמר בדעתו לכלות את אויביו מן העולם, או אפילו אלה שחשבם היותם מכשול על דרכו, היה משתמש בכל מיני ערמה ונכלים, או ששכר רוצחים להכותם נפש. מחמד היה אדם לקוי בגופו ונפשו, חולה במחלת האפלפסיה. ידוע הוא, כי בני־אדם חולים במחלה זו לקויים גם במדותיהם ובמוסרם — אינם מבחינים בין המותר והאסור, בין הטוב ובין הרע, בין האמת והשקר. הם משקרים לא רק לאחרים, אלא גם לעצמם — וזו, מדת השקר לגבי עצמם, היא המסוכנת ביותר. מחמד היה רגיל לרמות את בני־דורו ולומר, כי כל מה שהוא עושה הוא על־פי מצות אַללה, או שכך שמע מפי המלאך גבריאל. ולא רק את בני־דורו היה מרמה בזה, אלא גם את עצמו. מתוך כך הכל הותר לו.

מזמן שנתפשטה דת האסלאַם בעולם בא שעבודו של עם ישראל לידי גמר. מכאן ואילך נשתעבדו גם היהודים החפשים בערב לאנשי האסלאם. ראשית השעבוד הזה היא הטרגדיה ההסטורית ביַתרב ובחיבר. היא התחילה באבדן נפשות רבות מישראל, אשר סרבו לאונס הדתי ומתו על קדוש השם.

שעבוד היהודים לדת האסלאם היה קשה מאד; אבל מאורעות אונס דתי לא היו שכיחים כל־כך מצד דת האסלאם כמו מצד הדת המשיחית. הרבה סבלו היהודים בהיותם בקרב בעלי דת האסלאם בסבת הפראות של הערבים, בסבת האַנרכיה, אשר שלטה לרוב במדינות האסלאַמיות. לפעמים קמו הגויים על היהודים והרגו בהם מתוך אכזריות ומתוך אהבת הבצע. אבל שמד בכלל לא אֵרע עד שנות המאה הי"ב, היא המאה העשירית לאלף החמישי, לפי מנין בני ישראֵל. אז יצאה חרב בן־תמורה לעולם.

כת המוַחדים (המיחדים, Almohaden) יצאה בשנת 1142 מאפריקה הצפונית, ממדינת פאס. יסודה היה חדוש דת האסלאם, לשחרר אותה מן הכפירה ומן הפילוסופיה. התנועה הזאת היתה ריאקציה חריפה כלפי ההתקדמות התרבותית של עמי האסלאם, כלפי התגברות הפילוסופיה על הדת. אז שלטה הפילוסופיה של אבן־רשד בעולם האסלאם — שיטה פילוסופית חפשית

נוטה להשקפה המטריאַליסטית. עבד־אללה בן־תומראת אמר לחדש את דת מחמה, שתהא בעקר דת אמונת היחוד, שאינה בפילוסופיה אלא במסורה. אחרי מותו עמד בראש כת זו תלמידו עבד־אֶל־מומין. הוא שעבר עם אנשי סיעתו הקנאים ובא למדינת אספמיה, ומלפניו יצא כרוז: כל יושבי המדינות האלה יקבלו עליהם את דת האסלאם הצרופה, או שימהרו לצאת מן הארץ. כל הנשאר בארץ ולא יקבל על עצמו את הדת הזאת, יומת. זה גרם לחרבן הקהלות המפוארות באפריקה הצפונית ובכל המדינות באספמיה, שבהן היתה יד המְשֻׁלָּמים תקיפה. כמה אלפים מישראל קדשו את השם ונהרגו על קיום היהדות. ואולם רבים המירו למראית־עין וקבלו על עצמם את דת האסלאם מיסודם של המוַחדים. שנים רבות עמדו היהודים האלה במצב זה: משלמים היו למראית־עין, ובחשאי היו שומרים את מצוות היהדות.

הרמב"ם, שהיה עד־ראיה בדבר (הוא עצמו ובני־ביתו נמצאו במצב זה זמן רב), מעיד על זה: „... והשמד הזה, שאנחנו בו, אין אנחנו מראים בו, שאנו עובדים עבודה־זרה; אלא שאנחנו (מראים, כאילו) נאמין מה שהם אומרים לבד. וכבר נתאמת אצלם, שאין אנו מאמינים זה בשום פנים; אלא שנרמה בו המלך — ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו" („אגרת־השמד").

המאורעות האלה יצרו חזון חדש בהסטוריה הישראלית — חזון האנוסים. זוהי הפעם הראשונה בהסטוריה של עם ישראל, כי נשתמדו רבים מבני־ישראל, לאלפים ולרבבות, מתוך אונס, ובצנעא נתקימו ביהדותם. החדוש הגדול הוא בזה, שבכלל אין ההבדל בין עקרי היהדות ובין עקרי האסלאם גדול כל־כך; ועם־כל־זה לא נטמעו האנוסים במשלמים, אלא נתקימו כמה דורות ביהדותם — שהיו עושים את מצוותיה בחשאי, וגם היו מלמדים את בניהם תורה. תשעים שנה אחרי המאורעות האלה, לאחר שעבר כבר שלשה דורות אחרי השמד של בן־תמורה, נשאל הרב סעדיה ב"ר מימון אבן דנאן, מה דינם של האנוסים האלה ובניהם ובני־בניהם. ועדיין היו חושבים אותם ליהודים גמורים.

תמוה הוא, כי למאורעות האלה לא נלצא בדור ההוא היסטוריקן עברי, לכתוב אותם בספר בצורה ספרותית. אפילו בספרות הפיוטית של הספרדים, העשירה, מעטים רשומיהם. זולת הרשימות בספר „עמק הבכא“ ובספר „שבט יהודה“ ודברים מעטים ב„ספר הקבלה“ אין לנו על דבר הטרגדיה הזאת, אלא מה שקימו לנו סופרים ערביים. בספרות הפיוטית נתקימה לנו קינה אחת של ר׳ אברהם בן עזרא, שנמצאה בדיוואן של שיריו (זה נתגלה לפני ארבעים שנה מתוך כתב־יד יחידי). את הקינה הזאת קבעתי בסוף פרק זה. כנראה מדברי שיר אחר של ר׳ אברהם בן עזרא (דיוואן סי׳ 205) היה גם בנו יחידו, יצחק, אחד מן האנוסים. הוא „פשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים“ (מדברי ר׳ יהודה חריזי). האב האֻמלל קונן וספד עליו כעל מת.

בקינתו של ר׳ אברהם בן עזרא (דיוואן סי׳ 169), שבה הוא מציֵר את החרבן הנורא של הקהלות באספמיה, אנו מוצאים סמן זמני:

בְּאֵין אָשָׁם לְבָדָד שָׁם הַגּוֹלָה שָׁכָנָה;
בְּאֵין סֶלֶף ,עֲדֵי אֶלֶף שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה,
וּבָא יוֹמָהּ וְנָד ,עַמָּהּ וְגַם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה.

מסורת היתה בידי היהודים הספרדים, כי הגלה אותם טיטוס אחר חרבן ירושלים והושיבם באספמיה. לזה מכֻוָנים דברי ר׳ אברהם בן עזרא — אלא שתפש מספר מסויים. מחרבן בית שני עד ימי השמד על־ידי המֻוחדים עברו אלף ושבעים וששׁ שנה. ואפילו אם נקַים עדות קצת הסופרים, כי התחיל השמד כבר בימי עבד אללה בן תומראת, הרי הן אלף ושבעים ושתים שנה. ולא עוד, אלא שחכמי ישראל בימי הבינים קבעו את זמן חרבן בית שני בשנת 68 למספרם, ועם זה עברו כבר עד מלכות בן תומראת אלף ושבעים וארבע שנים. לפיכך אין להעמיד על רשימה זו עדות ברורה, כי היה השמד בשנת תתק״ב — אלא זה היה, כפי עדותם של הסופרים הערביים, בשנת תתק״ו לאלף החמישי (1146).

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

א. בימים ההם יצא הגורל גם על הפיטן הישיש אבו־עפק. האיש הזה היה ערבי שהתגיֵר לדת ישראל, איש נכבד ונשוא פנים, אשר לא נשא פנים לאיש ועל מחמד שחק ואמר לכל: סכל הוא ואינו יודע בין ימינו לשמאלו. ויסת מחמד בו את אחד מקרוביו, את סאלם בן עמיר, וימיתהו, והוא שוכב על מטתו.

כראות מחמד, כי איש לא ערב את לבו להיות גואל הדם של אצמא (פיטנית ערבית שנהרגה לפני אבו־עפק) ושל אבו־עפק, רם לבבו עוד יותר והתנכל לעשות דבר גדול למלא את ספוק יצרו.

בפעם הזאת עברה הכוס על אחד שבטי היהודים בעיר מדינה, על בני קַינֻקַאעְ. האנשים האלה היו רובם בעלי־אומנות, וביחוד צורפי זהב וכסף. להם היו כשבע מאות איש שולפי חרב. מחמד גמר בלבו להתגרות בהם מלחמה על לא דבר. אמנם כרת עמם ברית שלום כשבא למדינה, ואולם הלא המלאך גבריאל היה רגיל לבוא אליו תדיר. פעם אחת אמר לו המלאך הדובר בו, כי עם כופרים ורשעים אין מן הצורך להתמם ולשמור להם את הברית ואת החסד; בודאי הם חורשים עליו רעה ומתנכלים להמיתו, והבא להרגך השכם להרגו. מחמד היה בקי כבר באותו ההגיון של כל עושי עול, אשר ישימו כסות עינים להתנצל על זדונם ועל רוע לבם. הוא גמר בלבו להשמיד את השבט הזה ושללו לבז.

בני קינקאע חסו בצל שני אלופים של עיר מדינה: אבן־אביי ועבאדה בן צאמת, והם גם בעלי ברית מחמד. אבן־אביי אמנם נטה בסתר לבו מאחרי מחמד, אבל לא אבה הפר בריתו אתו בגלוי. ואולם הוא לא כחד תחת לשונו, כי היהודים הם בעלי בריתו וכבר נלחמו פעם אחת לכבודו, ולכן חַיָב הוא להגן עליהם. כן העיד במחמד, כי יש לדאוג, כי כל היהודים יקומו לעזרת אחיהם בני קינקאע. בדבר הזה אמנם צדק מחמד באמרו, כי אללה בשר לו, כי לא יתאחדו כל היהודים לעזור לאחיהם השרויים בסכנה, כי ידע את גאות בני נציר התקיפים. ובראות אבן־אביי את בעלי בריתו ברע ואזלת ידו מהושיע להם, יעץ להם כי יחבאו במגדלי רחובם, אבל לא יתגרו מלחמה במחמד, למען לא יהיה לו פתחון פה להתנפל עליהם. ואולם מחמד לא חכה כלום, אלא אסף את אנשיו ושם

מצור על חלק העיר, אשר גרו בו בני קינקאע. כל עמלו של אבן־אביי להשיב את חמת מחמד מעל היהודים היה לריק. ביום ט"ו אפריל (ניסן שפ"ד) פתחו היהודים את שעריהם ויצאו לקראת אויבם אם לשבט ואם לחסד. מחמד אמר להמיתם כולם, ואולם אבן־אביי ועבאדה בן צאמת עמדו בפרץ, ואחרי כמה פתויים ואיומים נעתר להם מחמד ולא המית את השבויים, אלא גרשם מעיר מדינה בעירום וחוסר כל — ואת רכושם שללו המשלמים. בני קינקאע פנו והלכו להם אל אחיהם היושבים באדרעי (אדרעת בפי הערביים), אשר אספו אותם בחמלה, ואולם היהודים הגרים במדינה לא קמו ולא זעו לעזרת אחיהם ולא דאגו לאחריתם, כי גם עליהם תעבור הכוס.

במדינה נמצא הפייטן קעב בן אשרף. הוא היה בן ערבי גר, ואמו ישראלית. קעב חונך בדת ישראל, וכאשר בא מחמד לעיר מדינה קבלהו באהבה, כל זמן אשר דבר טוב על ישראל. ואולם מעת אשר שנה מחמד את הקבלה[א] לא ישר זה בעיניו. מעת ההיא היה קעב אויבו והתל בו בשיריו. ויחר למחמד על הדבר הזה, ויאמר פעם אחת במסבת רעיו: מי יקום לי בקעב? אחד המשלמים, ושמו אבן־מסלמה, שאל את מחמד: האלך ואכהו נפש? — לך! ענהו הנביא. ויעש אבן־מסלמה בערמה, כי הלך אל קעב והחל לדבר באזניו בגנות מחמד. אחר כן שאל ממנו, כי יתן לו בהקפה שני וַסק פירות תמרים, ולמשכון יביא לו בערב את כלי־זינו. בערב בא אבן־מסלמה ונאגלה עמו אל בית קעב וימיתו אותו לפני פתח ביתו. (שמעון ברנפלד, „מחמד" עמ' 100—102; על־פי מקורות ערביים).

★

ב. בקיץ שנת שפ"ד (624) החל מחמד להתגרות גם בבני שבט נציר. אחד מאנשיו הרג שני אנשים מבני שבט עמר, והמשלמים הוכרחו לשלם כפר נפשם. וילך מחמד אל בני נציר אשר גרו בכפר עֲרם סמוך

א) בתחלה תקן מחמד, כי יכונו את פניהם בשעת התפלה לצד ירושלים — כמנהג היהודים. זה נקרא בדת האסלאם בשם „קבלה". אפתויי עמאר, שאמר להפרד מן היהודים, שנה מחמד אחרי כן את ה„קבלה", שיהפכו פניהם כלפי הקעבה במכה.

למדינה לדבר על לבם, כי יתנו גם הם חלקם לצורך זה. היהודים קבלו אותו בכבוד ויבקשוהו, כי יסעד את לבו תחת צל קורתם. מחמד נאות להם וישב לפני פתח בית אחד, הוא ואנשיו אשר הלכו אתו, להנפש מעט ולטעום מהמאכלים אשר הכינו היהודים להם. פתאום קם הנביא ממושבו והלך לו. היהודים והמשלמים אשר היו עמו חשבו, כי ישוב תיכף, והוחילו לו עד בוש. ואולם בראותם כי לא שב וילכו לבקשהו. והנה איש בא מעיר מדינה ויספר להם, כי ראה את מחמד בדרך לשוב העירה, וימהרו המשלמים ללכת אחריו וישיגו אותו קרוב לעיר. ויהי כאשר שאלו אותו, למה מהר לעזוב את רחוב היהודים, ענה כי אללה גלה לו, כי היהודים מתנכלים להמיתו. עודם מדברים, והנה אבן־מסלמה בא לקראתם. וישם מחמד דברים בפיו אל בני נציר, כי יעזבו את הארץ. אבן־מסלמה היה מוכן לפורעניות, וכבר בעת גרשו בני קינקאע התנהג עם האמללים בעברת זדון. ואין ספק בדבר, כי כבר גמר מחמד בלבו מקודם לגרש את בני נציר, אלא שהפגישה עמהם בכפר עָרם היתה לו כסות עינים להתגולל ולהתנפל עליהם.

כאשר שמעו היהודים את דברי מחמד ענו, כי מוכנים הם ללכת בגולה. ויאספו את גמליהם לטעון עליהם את רכושם, וגם שכרו גמלים מיושבי העיר הערביים והכינו עצמם לעזוב את העיר. ואולם בינתים שלח אבן־אביי לאמר להם: אל תעזבו את העיר, האספו ברחובכם ובמגדליכם וסגרו את שעריכם והתבצרו בהם; הנה אנכי יוצא לעזור לכם בחברת אוהבי, בני מדינה, אשר נלאו כבר נשוא את עולו הקשה של מחמד. גם בני עטפאן ואחיכם בני קריטה יחישו לעזרתכם; כשני אלפים שולפי חרב יבואו עמי להושיע לכם. אל תיראו.

בני נציר עשו כעצתו, ויאספו אל בתיהם ברחובות חלק העיר אשר גרו שם, גם הכינו להם מזון די זמן מרובה להיות להם לאכלה.

אבן־אביי וחבריו נסו כבר מקודם להגן על בני קינקאע כאשר ראינו כבר, ואולם באמת לא הצילו כלום — וסוף סוף הוכרחו בני קינקאע לעזוב את מדינה, ורכושם היה לבז. גם בפעם הזאת היתה ליהודים החסות בצל אבן־אביי לכלמה, כי לא בא לעזרת היהודים. כראותם, כי עברו שני שבועות ומחמד צר עליהם ואין מושיע, אמרו לצאת אליו ולהתמסר בידו. מחמד

נאות להם, כי יעזבו את העיר עם כל רכושם, ורק את כלי מלחמתם ימסרו בידי המשלמים. רק שנים מהם קבלו עליהם את דת האסלאם וישארו במדינה, ויתרם הלכו כלם בגולה. רובם התישבו בעיר ח י ב ר אצל אחיהם, ומתי מספר הלכו לאדרעי וישבו שם. את בתיהם הרסו, טרם עזבם את העיר, ויטענו את עצי הבנין על גמליהם. את החצרות לקח לו מחמד, כי כן גלה לו אללה, שהכל נתון בידו (קראן נ"ט, ו'—ח'), והוא חלק אותם בנחלה לבני מכה אשר נמלטו עמו מעיר מולדתם. מהעת ההיא לא היו עוד הנמלטים בלי מחסה מחום וממטר, כי הושיב אותם מחמד תחת היהודים המגורשים. ובאמת היתה זאת כַוָנתו מתחלה. (שם עמ' 103—104).

*

ג. בעת אשר צרו בני ק ר י ש על מדינה לא נועזו בני ק ר י ט ה לעזור לאויבי מחמד מיראתם אותו. ואולם זהירותם זאת לא הועילה להם, כי תכף אחרי אשר עלו אנשי מכה מן העיר גמר מחמד בדעתו, לעשות כלה את היהודים היושבים בגבולו. עוד ביום ט"ו לחדש אפריל שנת שפ"ז (627) — בו ביום אשר שבו המשלמים לביתם, אחרי אשר הלכו אנשי מכה מחנות על העיר — הכריזו מטעם מחמד, כי יעיזו המשלמים בחלק העיר, אשר בו יגורו היהודים, כי הנביא גמר בדעתו לצרור את בני קריטה.

בשעה שבא מחמד למדינה כרת ברית עם היהודים היושבים שם, עם בני קינקעא, עם בני נציר ועם בני קריטה. ראינו, כי על שני השבטים עברה כבר הכוס, ובעת אשר שלח מחמד ידו בהם לא מהרו אחיהם לעזרתם, בתקותם, כי שלום יהיה להם. כעת נתן מחמד אל לבו להכרית את כל היהודים מעיר מדינה לבלי השאיר להם שריד ופליט. בתור התנצלות על זה, כי הפיר בריתו עם בני קריטה, מבלי אשר עשו אלה מאומה למחמד וסייעתו, בדא הנביא מלבו, כי תכף בשובו מעל התעלה, אחר סור אנשי מכה ממנו, נגלה לו המלאך גבריאל ואמר לו: רואה אני, כי בחפצך להסיר את כלי זיינך מעליך; אבל ידוע תדע, כי אנו המלאכים עומדים עוד חלוצי-צבא להלחם על אויביך. וכאשר שאל מחמד, מי הם אויביו, ענה גבריאל: בני קריטה. תמיד, כאשר חשב מחמד לעשות רע

עם אנשים היושבים לבטח עמו. נזדמן לו המלאך גבריאל להעירהו על הדבר הזה. ולא על חנם אמרו היהודים בעיר מדינה בלעג: כמדומה לנו, המלאך גבריאל עומד תמיד לשטנה עלינו.

בני קריטה שמעו, כי מחמד ואנשיו באים עליהם וגם ידעו, כי אין מנוס ומפלט להם, אחרי כי סרו אנשי מכה מן העיר. ויאספו בני קריטה להתבצר בבתיהם מפני פחד האויב. מחמד והמשלמים נגשו להלחם עליהם, אבל לא שלפו את חרבם, כי אם צרו על חלק העיר להמות את היהודים ברעב. וישלחו בני קריטה את אחד מאחיהם, ושמו נ ב א ש, אל מחמד לאמר לו: סורה מעלינו ואנו נעזוב את העיר כאחינו בני קינקעא ובני נציר, גם רכושנו וכל אשר לנו נשאיר לכם, רק את נפשנו נציל. ואולם מחמד ענה לנבאש, כי ימסרו היהודים את עצמם בידו בלי שום תנאי. וישב נבאש ויספר לאחיו את אשר ענהו מחמד, ויחרדו האנשים חרדה גדולה. ויקם ק ע ב בן א ס ד וידבר אל אחיו כדברים האלה: בחרו לכם אחת משתי אלה — או כי נצא אל מחמד ונקבל עלינו את דת האסלאם ואז שלום יהיה לנו, ואם אין, נמית את נשינו ואת טפנו ונחגור את כלי מלחמתנו ונבקיע אל המשלמים; הנופל בידם ימות, והנמלט ימלט. אם תבחרו בעצתי השניה, הנה טוב לנו. לעשות כזה ביום השבת, כי ביום הזה לא ישגיחו המשלמים עלינו הרבה, בידעם כי לא נחלל את קדושת השבת להלחם עליהם. ואולם בני קריטה לא קבלו דברי קעב בן אַסד. כנדהמים עמדו ויחכו לקראת המות הבא עליהם ולא ידעו לשית עצה בנפשם. הנשים קרעו את בגדיהן ותמרטנה את שערות ראשיהן, הילדים געו בבכיה, והאנשים עמדו כנואשים ויאמרו: ה׳ הוא הטוב בעיניו יעשה!

בין המשלמים היה אחד מבעלי ברית היהודים ושמו א ב ו - ל ב א ב ה. וישלחו היהודים אל מחמד לבקשהו, כי ישלח להם את אבו־לבאבה, למען הועץ עמו, מה לעשות בדבר הזה. ויעש מחמד כבקשתם. אבו־לבאבה היה משלם קנאי ואדוק במחמד, אבל בראותו את מצב היהודים האמללים נכמרו רחמיו עליהם. ואולם גם הוא לא ידע במה להושיע להם. לשאלת בני קריטה, אם טוב להם לצאת אל מחמד, ענה להם אבו־לבאבה: הן, ואולם רמז להם בהעבירו את ידו על צוארו, כי גזר עליהם מחמד לשחטם, ואין טוב להם, אלא להקהל ולעמוד על נפשם.

מחמד שלח להגיד לבני קריטה, כי אם יקבלו עליהם את דת האסלאם, אז לא תאונה להם רעה. שלשה או ארבעה מהם עשו כדברו והצילו את נפשם, ואולם כל בני קריטה שמעו בדברי רבם ח ֻ י ַ י, לבלי לבגוד בדתם מורשת אבות — ויעבור עליהם מה. הם הכינו עצמם למסור את נפשם על קדושת השם, אבל לא ערבו את לבם לעמוד על נפשם, בחשבם אולי ירחם עוד מחמד עליהם ביצאם אליו להחיות אותם.

ויהי כאשר פתחו את שעריהם נגשו בני אַ ו ס, אשר היו מקדם בעלי ברית היהודים, לבקש את מחמד, כי יתן להיהודים תנינה, כאשר עשה לבני קינקעא עלפי בקשת בני ח ז ר ג. ואולם מחמד ענה להם: אני איני דיין בדבר, כי אם אמסרהו בידי ס ע ד ב ן מ ע ד, אחד מאנשיכם, וכטוב בעיניו נעשה.

סעד נפצע במלחמת המשלמים עם אנשי מכה וירע בנפשו כי הולך הוא למות, ולכן היה לבו רע על היהודים, אשר הסבו אז את הקשר על מחמד. כאשר שם אותו מחמד לשופט בדבר הזה, אשר בו היה תלוי משפט שש מאות נפש לחיים או למות, נגשו בני אַום אליו ויפצרו בו, כי יגזור על היהודים בני בריתם לחיים. ואולם הוא ידע את נפש מחמד, כי יארוב לדמי בני קריטה, לכן ענה: כן משפטי אשר חרצתי, הגברים לטבח, והנשים והטף ימכרו בשבי לעבדים ושפחות. ויאמר מחמד: טוב דברת, וגם אללה הסכים לך, כאשר גלה כעת את אזני.

בני קריטה ישבו בינתים בחצר א ס א מ ה וידיהם אסורות. נשיהם וטפם נסגרו בחצר ב נ ת - ח א ר ת. האנשים עמדו כל הלילה בתפלה לאלהים, גם שנו על פסוקי כה"ק ואיש את אחיו חזק וסעד, כי לא יבגדו בדתם, אלא ימותו באומץ-לב על קדושת השם. למחרת היום בבקר השכם צוה מחמד לחפור בורות עמוקים בשוק ולהוציא את היהודים אליו. שם שחטו אותם וישליכו את המומתים אל הבורות. כל היום ארך הטבח האיום הזה. וגם בלילה שחטו את היהודים לאור האבוקה, עד כי תמו לשחטם כלם, כשש מאות אנשים במספר. מחמד רב הטבחים עמד לנצח על המלאכה, כי בגאותו ובשגעונו נהפך כבר לחיה טורפת ולא ידע רחם.

פרטי המאורע הנורא הם מבהילים ומחרידים. אשה אחת בראותה, כי שחטו את בעלה, ותקרא בקול אל המשלמים: הלא תדעו, כי בעת שמתם מצור על בתינו השלכה אבן אחת על ראש אחד המשלמים — ותפצעהו;

אנכי השלכתי את האבן, הגידו זאת לנביאכם. מחמד גזר על האמללה למות, ותמת באומץ־לבב וברוח שוקטת, כי לא חפצה לחיות אחרי מות בעלה.

ואיש יהודי אחד מבני קריטה ושמו זביר בן באטא הציל את נפש המשלם תאבת בן קיס במלחמה על יד בעאת. ויגש זביר אל תאבת ויאמר לו: „העוד תכירני, תאבת?" — ויען תאבת ויאמר: „ואיך אשכח את מיטיבי, אשר גמל חסד עמדי? הבה אנסה כחי לגמלך טוב, כאשר עשית עמדי". ויאמר זביר: „איש טוב יגמל חסד עם מטיבו. הלא ידעת, כי בצרה גדולה אני — עשה מה שבכחך לעשות לטובתי". וילך תאבת וידבר על לב מחמד, כי יתן לו את נפש זביר. כי האיש הזה הרבה להטיב עמו, וכעת חפץ הוא, תאבת, לגמול לו חסד. מחמד עשה כבקשתו, ותאבת שב בשמחה אל זביר לבשרהו על הדבר הזה. ואולם זביר ענהו: „הן אני זקנתי, את רכושי אבדתי כעת, אשתי וילדי הם בשביה — ולמה לי חיים?" וילך תאבת אל מחמד ויבקשהו גם על הדבר הזה. הנביא נעתר לבקשת תאבת, אשר שב אל זביר בשמחה עצומה ויאמר לו: „רכושך יושב לך ואשתך וילדיך נוציא לחרות".

וישאל זביר את תאבת לאמר: „הגידה נא לי, מה היתה אחרית אַסד בן קעב, אשר פניו היו מזהירות ומאירות כראי מלוטש, ראוהו בתולות ופניו אדמו מבושה?"

„הומת!" ענה תאבת.

„ומה שלום חיי בן אחטב, גבור מלחמה ועומד בפרץ בעת שלום, מפקד צבא בקרב ושר שלום בעת שלוה?"

„הומת!" ענה תאבת.

„ומה שלום עזאל בן סמיל הגבור, אשר הלך תמיד בראש המחנות במלחמה, ובשוב העם ממלחמה הלך אחריו והיה המאסף לכל המחנות?"

„הומת!" ענה תאבת.

„ומה שלום נבאש בן־קיס, ערום כשועל ואיש תחבולות, אשר לא נמלט איש מידו והוא לא גלה את מחבואו, אשר לא היה קשר והוא לא התירו?"

„הומת!" ענה תאבת.

„ומה שלום והב בן זיד, נושא דגל בני קריטה במלחמה?"

„הומת!" ענה תאבת.

„ומה שלום ע ק ב ה בן ז י ד, מכנים אורחים, אבי יתומים ועניים?"

„הומת!" ענה תאבת.

„האם נשארו בחיים שני החכמים הנקראים שניהם בשם ע מ ר, אשר ישבו תמיד ועסקו בתורה?"

„גם אלו הומתו!" ענה תאבת.

„אם הדבר כן", אמר זביר, „למה לי חיים? טוב לי, להאסף אל עמי, עם האנשים אשר קדמוני במותם. אחת אבקשך, תאבת ידידי, הובילני אל השוק ושם התז את ראשי בחרבי, כי היא הוחדה. הנני זקן ושבע ימים ואין לי עוד חפץ בחיים. עשה נא עמדי את הטובה הזאת".

"לא אוכל!" ענהו תאבת.

„אם לא תוכל אתה לעשות לי את הדבר הזה, מסרני בידי אחד מאנשיך להמיתני; אבל לך אל רבך ובקשהו חסד לאשתי וילדי. גם ראה, כי ישוב להם את רכושי אשר רכשתי".

ויעש תאבת כבקשת רעהו: את זביר מסר בידי עֻ נַ א ן וימיתהו, ואולם את אשת זביר וילדיו אסף אל ביתו.

המשלמים מצאו שלל רב אחרי המיתם את היהודים: אלף וחמש מאות תרבות, שלש מאות שלטים, אלף חניתות, גם בגדים וכלי חפץ לרוב, גמלים וצאן, בתים ושדות ועבודה רבה.

נשי בני קריטה וילדיהם נמכרו לעבדים ושפחות ומספרם היה כאלף נפש, מלבד העוללים והיונקים אשר לא נחשבו, כי נמכרו ביחד עם האמהות. ויהי חלק מחמד בשלל זה חמישיתו: שתי מאות. איזו מהן שלח הנביא חפשי, ואיזו מהן נתן במתנה לאוהביו; ואולם רובן נמכרו, וכמה מהן החליף מחמד בסוסים ובכלי מלחמה. את הנשים הנמכרות קנה ע ת מ א ן חתן הנביא, אשר קנה מיד מחמד ומיד יתר המשלמים את כל הסחורה בשותפות עם ע ב ד - א ל ר ח מ ן, בתנאי כי לא ישלם במזומנים אלא לאחר זמן. אחרי כן הציג עתמאן את הנשים הזקנות לבדנה ואת הצעירות לבדנה. עתמאן בחר את הזקנות ולאחר זמן ראה כי לא טעה במקחו, כי הנשים הזקנות הסתירו בבגדיהן מטבעות של זהב, אשר לקח עתמאן מהן ומכרן אחר כך. בשעת המכירה באו היהודים מחיבר ומתימא ומכמה מקומות בערב לפדות

את השבויות, וגם פדה אותן יותר מכפי דמן. עתמאן ועבד־אלרחמן נתעשרו בעסק זה.

(שם עמ' 114—119).

*

ד. אחרי המאורעות האלה אמרו היהודים המגורשים ממדינה לנקום את נקמת אחיהם המומתים על־ידי מחמד וסיעתו. אבו־ראפע סלאם בן אבו־חקיק מבני שבט נציר, אשר גר מעת הגרשו בעיר חיבר, נסה כמה פעמים להסית את שכני מדינה בהמשלמים וביחוד את בני שבט עטפאן. כאשר שמע מחמד את הדבר הזה וישלח חמשה אנשים מבני שבט חזרג לחיבר להמית את אבו־ראפע סלאם בסתר. ויבואו האנשים לחיבר ויתגנבו בלאט אל בית סלאם בלילה ואת הדלת סגרו אחריהם. אחד המשלמים, ושמו עבד־אללה בן עתיק, ידע לדבר ערבית במבטא היהודים. ויאמר אל סלאם אשר נעור לקול צעדי האנשים: הנה באתי להביא לך מנחה! ותקם אשת סלאם ותרא אנשים מזוינים מתפרצים הביתה, ותתן קולה בצעקה גדולה. ואולם המשלמים הרגו את בעלה ועליה אימו, כי יהרגוה אם תשמיע את קולה. אחרי אשר עזבו את בית הנרצח הזעיקה האשה את אנשי העיר וירוצו אחריהם ולא מצאו אותם.

היהודים בחיבר בחרו באסיר או יסיר (יועזר) בן רזאם לראש עליהם תחת אבו־ראפע סלאם המומת. גם אסיר החל להסית את בני עטפאן במחמד ובעלי בריתו. וישלח מחמד את עבד־אללה בן רואחה ושני אנשים עמו להמית את אסיר. ואולם הוא היה נזהר מאד, ואנשי מחמד לא יכלו לקרב אליו, וישובו למדינה. מחמד לא נח, עד הקימו את מזמת לבו. וישלח שנית את עבד־אללה ועשרים איש עמו לחיבר. ויבוא שמה ויתיצב לפני אסיר ויאמר לו: „מחמד חפץ לכרות ברית אתך ולשימך נציב בחיבר, לכן מהר נא ובוא אליו למדינה". אסיר נעתר לו, אחרי אשר הבטיח לו עבד־אללה, כי לא תאונה לו רעה בדרך. ואולם בהיותו בדרך המיתהו המשלם בדבר מחמד.

(שם עמ' 120—121).

*

ה. כאשר שב מחמד ממכה וירא כי רע בעיני רבים מאנשי בריתו, על כי נעתר לבני קריש לכרות אתם ברית שלום, אז נתן אל לבו לתת לאנשי סיעתו את היהודים בחיבר כפר נפש אנשי מכה. בדרך ספר לאנשיו, כי אללה גלה את אזנו, כי יותר טוב לפניו להתגרות מלחמה בבני חיבר. תיכף בשובו למדינה החל להכין כל הנצרך למען הלחם באנשי חיבר. אבל מסבות שונות דחה את המלחמה הזאת עד סוף הקיץ שנת שפ"ח (628). בירח ספטמבר (אלול שפ"ח) אמר להמשלמים, אשר הלכו עמו למכה ושבו ריקם, כי יחלצו לעשות מלחמה בבני חיבר. מזה נראה, כי רק למען מלא תאות נפש האנשים השואפים לחמס נלחם ביהודים. ויקומו וילכו שמה ויבואו על העיר חיבר פתאום. ביום אחד בבקר השכם קמו יושבי העיר ויאמרו לצאת השדה לעשות שם מלאכתם, והנה מחמד ואנשיו חונים עליהם. וימהרו להזדין ולעמוד על נפשם; לבסוף הוכרחו לשוב העירה ואת השער סגרו אחריהם. יושבי חיבר התבצרו בבתיהם בפנים העיר. שני חדשים ארכה המלחמה והמשלמים לכדו את מגרשי העיר אחד אחד. את העם הנמצא בהם הרגו לפי חרב ואת הנשים והטף מכרו בשביה. ויהי כראות הנשארים בעיר, כי אין מפלט להם, יצאו אל המשלמים בתנאי כי יחיו אותם, גם את רכושם יקחו עמהם; רק כספם וזהבם וכלי מלחמתם ובתיהם ושדותיהם יהיו לאנשי מחמד. ועוד התנו תנאי אחד, כי אם ימצא איש מבני חיבר, אשר יסתיר את כספו וזהבו מעיני המשלמים יומת בחרב ומשפחתו תמכר בשביה.

ושם נמצא יהודי פיטן אחד ושמו כנאנה, ולו אשה יפה להלל ושמה צפיה בת חיי, אשר אמר כבר מקודם לעשות קשר על מחמד. ויראֶה מחמד ויחשק בה. ולמען קחת אותה מחיק בעלה העלילו על כנאנה, כי הסתיר את כספו וזהבו מעיני המשלמים; ואחרי אשר ענוהו בענויים קשים, למען יודה בדבר, המיתוהו. הונו לא נפל בידי מעניו, ומי יודע, אם היה לו דבר מה; ואולם אשתו צפיה היתה למחמד לאשה.

מספר היהודים הנהרגים בחיבר היה רב: תשע מאות ושלשה. רק מעטים מהם נפלו במלחמה ויתרם הרגו המשלמים אחרי אשר נפלו בידם. היהודים התבצרו בעת המלחמה במבצריהם, כל משפחה ומשפחה בפני עצמה; ואם כי הצטינו ברוח גבורה ואומץ לב, לא הצליחו להציל את נפשם. כמנהגי הערביים קראו בני חיבר לאנשים מצוינים מאנשי מחמד,

לאבו־בכר, לעמר ולעלי, כי יצאו להלחם אתם,למען הראות להם את גבורתם. באופן זה לכדו המשלמים את המבצרים אחד אחד, ורק חלק אחד של העיר התמסר בידי מחמד, בתנאי כי יצילו הנמצאים שם את נפשם. חיבר נהפכה להמשלמים לנחלה ושלל רב מצאו שם. ביחוד הצטינה משפחת אבו־חקיק בעושר רב. אבו־חקיק תפר את כל הונו, כספו וזהבו ותכשיטיו, בעור גמל ויטמנהו בשוחה עמוקה. ואולם אחד השבויים גלה את הסוד הזה למחמד, למען הציל את נפשו. אז התפאר מחמד באזני מאמיניו, כי המלאך גבריאל נגלה לו בחלום ויראהו מקום טמון שם אוצר גדול, וילכו ויחפשו את כל אשר טמן אבו־חקיק. זולת זהב וכסף מצאו שם תכשיט אחד במחיר עשרת אלפים דינרים, אשר היה לאשת אבו־חקיק למנה, ובתולות העיר היו רגילות לשאול את התכשיט ולענדהו ביום כלולתן. אחרי זמן מה נוכחו המשלמים, כי קצרה ידם מעבוד את אדמת חיבר ולשמרה, לכן נתרצו ליהודים שנשארו בחיים, כי ישארו על אדמתם ויעבדוה ומחצית תבואתה יתנו לאדוני הארץ החדשים. כן נהפכו היהודים לעבדים על אדמתם.

(שם עמ' 126—128).

✱

ו. אחרי אשר לכדו המשלמים את חיבר עלו על מדינת ואדי־אלקרה, ובירת המדינה הזאת היתה קרת. יושבי המקום הזה היו יהודים עובדי אדמה. כאשר באו המשלמים מהרו היהודים להשלים עמהם, כדי להציל את נפשם ורכושם; ורק על אדמתם התנחלו אנשי מחמד. ואולם גם שם השאירו אותם המנצחים לעבוד את האדמה, וחלק מתבואתה נתנו להם מס. גם היהודים אשר ישבו בתימא[א] ואשר ישבו בפדיק, כאשר שמעו מה שעשו המשלמים לאחיהם בחיבר, מהרו להכנע לפני מחמד ולקבל עליהם מרות האסלאם, היינו להיות למחמד ולאנשיו למס.

(שם עמ' 129).

✱

א) היא „תימא" הנזכרת בס' ישעיה כ"א, י"ד.

ז. בשנת ארבעת אלפים תתק"ו ב) יצא חרב בן תמורה ג) לעולם. הוא הוציא כרוז בכל מלכותו, כי מי שלא יבוא לדתו ימות בחרב — וממונו לאוצרות המלך.

אז קמו כל היהודים, הם ובניהם וטפם, והלכו אצל שער המלך, סמוך לפתח השער, וצעקו ואמרו: הושיעה המלך!

ענה המלך ואמר: אי, עם סכל ואין לב! הלא לא קראתי אתכם לדתי אלא להושיע אתכם — שלא תבואו בדין גיהנם.

ענו היהודים: תשועתנו היא שמירת דתנו, אשר נצטוינו עליה; ואתה אדוננו בגופותינו, ומלכנו בממוננו — אבל הנשמות, אשר (נתן אלהים בנו) ועתיד להשיבן אליו, הוא המלך אשר ישפוט אותן, ואתה אדוננו וכסאך נקי.

השיב המלך: אי, עם טפש! אני לא באתי בִוכוח עמכם, כי ידעתי שתשיבו תשובות יהודיות; רצוני הפשוט הוא, שתשמרו דתי — ואם לאו, הרי החרב.

אמרו היהודים: אַל נא יחר לאדוננו, כי מלכנו אתה ואנחנו עמך; ואם אין אנו עושים רצונך תגרשנו אל ארץ אחרת — ואיה נקמה כזו, שנעזוב ארצנו ומולדתנו ונלך אל עם אשר לא ידענו?

השיב המלך: אין רצוני לתת את עבדי שיעבדו מלך אחר.

וכאשר ראו היהודים את רצון המלך, הלכו אל השרים והתחננו מאד, שידברו עם המלך, שישיב חמתו ושיקח נכסיהם — וישארו באמונתם. והם עשו — ולא הועילו. ומרוב המצוקות יצאו קהלות רבות מדת משה רבנו עליו השלום. („שבט יהודה" סי' ד').

★

ב) בספר „שבט יהודה" נרשם זמן השמד שנת תתעו"ב, וזה ודאי טעות וצריך לתקן: תתק"ב (1142). כך רשם גם ר' אברהם בן דוד ב„ספר הקבלה", וכזה נרשם גם בספר „עמק הבכא". ובאמת מלך עבד־אללה בן תמורה בשנת 1142; אלא שזה לא אנס את היהודים להמיר, כי אם תלמידו, שקם אחריו, עבד־אֶל־מומין. לאחר שכבש את מרוקו (בשנת 1146) גזר שמד על היהודים והנוצרים במדינותיו — תחלה בפאס ואחר־כן בכל המדינות בספרד (בספר „שבט יהודה" סי' ל' נרשם אל נכון: שנת ארבעת אלפים תתק"ו).

ג) קצת סופרים מישראל רשמו: בן המורד, ובאמת צריך לצרף את שני כנויי־השמות, בן־תמורה ובן־המורד, לאחד — בן תמוראת.

ח. ויהי בשנת ד׳ אלפים תתק״בד), היא שנת אלף קמ״ב, חדלו ישיבות בישראל (בארץ ספרד) חדלו. ותהי התורה נעדרת, כי מפני הרעה נאסף הצדיק ר׳ יוסף הלוי בארץ ספרדה). ויהי אחרי מותו, ויקם בן תמורה הישמעאלי בארצות הערבים על היהודים לשטן. ויהי דברו נחוץ בכל ערי מלכותו להדיחם מאחרי ה׳.

ויצאו ממקומותם, אשר למות למות, אשר לחרב לחרב, ואשר לרעב לרעב, ואשר לשבי לשבי, — ואשר לצאת מן הכלל, מפני חרב בן תמורה, אשר גזר עליהם, לבלתי לכת אחרי תורת משה עבד ה׳, ויאמר: לכו ונכחידם מגוי, ולא יזכר שם ישראל עוד. ולא השאיר להם שם בכל מלכותו ובכל המדינות אשר לקח מקצה העולם עד אלמאהאדיאה (Al Mahadia). וידל ישראל מאד.

ותכבד יד המלך אלפונשו בן ראיימונד על הישמעאלים אשר בספרד בעת ההיא, ותכון מלכותו מאד, ויקח מידם את גבע רקו) אשר על אם הדרך לבוא מארץ ישמעאל לארצו ז).

ויעברו המורדים אשר בארץ פלשתים ח) מעבר לים על ספרד, אחר אשר לא השאירו בישראל שריד ופליט, מתנגה עד אלמאהדיאה, ויבקשו לעשות כן בכל ערי הישמעאלים אשר בארץ ספרד. וישמעו היהודים, כי באו המורדים להדיחם מעל ה׳ אלהי ישראל, וינוסו לנפשם, וכמעט לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים. ומהם נכבשו ביד אדום ונמכרו להם להניסם מארץ ישמעאל, ומהם נסו ברגלם יחפים ועולליהם שאלו לחם ופורש אין להם.

ויצעקו, ותעל שועתם אל האלהים. ויתן ה׳ בלב המלך אלפונשו להפקיד בגבע רקת על כל מנת המלך את רב יהודה הנשיא בן ר׳ יוסף בן

ד) עיין למעלה הערה ב׳.

ה) ר׳ יוסף הלוי בנו של ר׳ שמואל הנגיד נהרג ביום השבת תשיעי בטבת שנת ד׳ אלפים תתכ״ד (1064). ונהרגו עמו אנשי קהל גראנאטה כאלף וחמש מאות משפחות (לערך ארבעת אלפים נפשות). ואולם לא היה זה מאורע של שמד; אלא קצת גדולי הערביים קנאו ביוסף הנגיד, אשר התנהג עמם בגאוה.

ו) היא עיר המבצר Calatzava.

ז) עיר זו היתה על הגבול בין ממלכת ספרד של אלפונשו ובין המדינות בספרד שעמדו אז ברשות הערביים.

ח) סופרי ישראל מימי הבינים קוראים לערביים אשר באפריקה הצפונית ובמדינת ספרד בשם פלשתים.

עזרא. ויהי שמעו בכל הארץ. ואבותיו היו מגדולי גראנאטה, ויורשי עצר ומשׂרה מיושבי ירושלים אשר הגלו שם. ויהי כאשר הפקד על גבע רקת ועל מקלט הגולה, ויוציא אסורים לחפשי, ויעברו על ידו הגולים. והנדחים מארץ ישמעאל. ויתן להם לחם לאכול ובגד ללבוש, וינהלם בסוסים ובפרדים לכל כושל עד בואם עד טולידו (Toledo), אשר טוליטולה שמה לפנים, בכבוד ובחסד וברחמים.

(„עמק הבכא" עמ' 28—26).

*

ט. אֲהָהּ, יָרַד עָלֵי סְפָרַד רַע מִן הַשָּׁמָיִם,
וְסָפוֹד רָב עֲלֵי מַעֲרָב לְזֹאת רָפוּ יָדַיִם.
עֵינִי עֵינִי יֹרְדָה מָּיִם.

בְּכוֹת עֵינִי בְּמַעְיָנַי עַל עִיר אֱלְיוֹסָנָה,
בְּאֵין אָשָׁם לְבָדָד שָׁם הַגּוֹלָה שָׁכְנָה;
בְּאֵין סֶלֶף עֲדֵי אֶלֶף שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה,
וּבָא יוֹמָהּ וְנָד עַמָּהּ וְגַם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה;
בְּאֵין תּוֹרָה וְאֵין מִקְרָא וְהַמִּשְׁנָה נִטְמָנָה,
וְהַתַּלְמוּד כְּמוֹ גַלְמוּד, כִּי כָל־הוֹדוֹ פָּנָה;
וְיֵשׁ הֹרְגִים וְיֵשׁ עֹרְגִים מָקוֹם, אָנָה וְאָנָה,
מְקוֹם תְּפִלָּה וְגַם תְּהִלָּה לְבֵית תִּפְלָה נִתָּנָה;
וְקָרַע זָר וְגוֹי אַכְזָר דַּת אֵל הַנֶּאֱמָנָה.
לְזֹאת אֶבְכֶּה וְכַף אַכֶּה וּבְפִי תָּמִיד קִינָה,
וְאֵין לִי דֳּמִי וְאֹמַר: מִי יִתֵּן רֹאשִׁי מָיִם.
אֲהָהּ, יָרַד עָלֵי סְפָרַד רַע מִן הַשָּׁמָיִם
וְסָפוֹד רַב עֲלֵי מַעֲרָב לְזֹאת רָפוּ יָדַיִם.
עֵינִי עֵינִי יֹרְדָה מָּיִם.

וְרֹאשׁ אֶקְרַח   וּמַר אֶצְרַח   עַל גּוֹלַת אַשְׁבִּילְיָה,
עֲלֵי נְשִׂיאִים   וְהַקְּרָאִים   בְּשֵׁמוֹת וַחֲכָמֶיהָ;
וְעַל אֲצִילִים   וְהֵם חֲלָלִים   וּבְנֵיהֶם בַּשִּׁבְיָה,
וְעַל בָּנוֹת   וּמַעֲדַנּוֹת   נִמְסְרוּ לְדַת נָכְרִיָּה;
וְאֵיךְ עֲזוּבָה   מְאֹד קוֹרְטְבָה   וַתְּהִי כַּיָּם שְׁאִיָּה,
וְשָׁם חֲכָמִים   וְגַם עֲצוּמִים   מֵתוּ בְּרָעָב וְצִיָּה;
וְאֵין יְהוּדִי   וְגַם יְחִידִי   בְּגַיָּאן גַּם אַלְמַרְיָה,
וּמַיוֹרְקָה   וְעִיר מְלָקָה   לֹא נִשְׁאֲרָה שָׁם מִחְיָה,
וְהַיְּהוּדִים   וְהַשְּׁדוּדִים   הֻכּוּ מַכָּה טְרִיָּה.
לְזֹאת אֶסְפְּדָה   וּמַר אֶלְמְדָה   וְאֶנְהֶה עוֹד נְהִי נִהְיָה,
לִשְׁאָגוֹתַי   בִּתּוּגוֹתַי   וַיִּמַּסּוּ כְּמוֹ מָיִם.
אֲהָהּ, יָרַד . . .

וְהוֹי אֶקְרָא   כִּמְצֵרָה   עַל קְהִלַּת סִגִלְמַאסָה,
וְעִיר גְּאוֹנִים   וּנְבוֹנִים   מְאוֹרָם חֹשֶׁךְ כִּסָּה;
וְשַׁח עַמּוּד   וְהַתַּלְמוּד   וְהַבִּנְיָה נֶהֶרְסָה,
וְהַמִּשְׁנָה   לִשְׁנִינָה   בְּרַגְלַיִם נִרְמָסָה;
וְעִיר מְלוּכָה   וְהַנְּבוֹכָה   מַרְאְכָּס הַמְיֻחָסָה,
עֲלֵי יְקָרִים   מְדֻקָּרִים   עַיִן אוֹיֵב לֹא חָסָה;
אֲהָהּ אָפַס   קְהַל פָּאס   יוֹם נִתְּנוּ לִמְשִׁסָּה,
וְאֵי חֹסֶן   קְהַל תִּלְמְסֶן   וְהַדְרָתָהּ נָמַסָּה;
וְקוֹל אָרִים   בְּתַמְרוּרִים   עֲלֵי סַבְתָּא וּמַכְנָאסָה,
וְסוּת אֶקְרְעָה   עֲלֵי דַּרְעָה   אֲשֶׁר לְפָנִים נִתְפָּשָׂה,
וּבְיוֹם שַׁבָּת   וּבֵן עִם בַּת   שָׁפְכוּ דָמָם כַּמָּיִם.
אֲהָהּ, יָרַד . . .

וּמָה אַעַן: הֲכִי לְמַעַן חַטָּאתִי זֹאת הָיְתָה,
וּמֵאֵלִי וְצוּר חֵילִי רָעָה אֵלַי כָּלְתָה;
לְמִי אֲשַׁבֵּר וְגַם אֲדַבֵּר? וְהַכֹּל יָדוֹ עָשְׂתָה.
וְחַם לִבִּי בְּתוֹךְ קִרְבִּי עַל נַפְשִׁי אֲשֶׁר עֻוְּתָה;
וּמֵאַרְצָהּ מְחוֹז חֶפְצָהּ לְאֶרֶץ טְמֵאָה גָּלְתָה,
וְנִכְלָמָה וְנֶאֱלָמָה לְסַפֵּר תְּלָאוֹת רָאֲתָה;
וְעִם כְּאֵבָהּ וּבִלְבָבָהּ לְחֶסֶד צוּרָהּ קִוְּתָה,
לְצֵאת פְּדוּת וּמֵעַבְדוּת כִּי בְצֵל כְּנָפָיו חָסְתָה;
בְּבֵית כְּלָאִים בְּכָל־עֵת אִם זָכְרָה שְׁמוֹ אָז חָיְתָה,
וְרַק בִּבְיָהּ עָלַי לְחֶיְיָהּ בְּיַד אָמָה אֲשֶׁר קָשְׁתָה.
מְאֹד תִּירָא עֲדֵי יֵרָא אֱלֹהִים מִשָּׁמָיִם.
אֲהָהּ, יָרַד . . .

(אברהם בן עורא בדיוואן סי' 169)

די לפני הסער

עד כמה שהצרו הרומיים לישראל מזמן שנשתעבד להם — לאחר שקבלה מלכות רומי את הדת המשיחית השכיחו הצרות האחרונות את הראשונות. בכנסיה המשיחית, שנאספה בשנת 325 בעיר ניקיה במדינת ביטיניה, נעשה החתוך האחרון בין היהודים והמשיחיים. אז תקנו „להבדיל בין ישראל לעמים", ולפיכך קבעו את יום־שבתם למחרת שבתו של ישראל; וגם קבעו לדורות, שלא יחול חג־פסחם בט"ו בניסן, כדי שלא יחוגו את החג הזה ביחד עם היהודים (דבר זה לא עלה אמנם בידם). למן הימים ההם ואילך היו הכמרים מרבים להשפיע על המושלים והעם, להכחיד את היהדות כלה, או להכביד לכל־הפחות את עול היהודים בתוקף הגזרות — מה שגזרו בהמשך הזמן בועידות וכנסיות. ביחוד גברו הצרות לאחר שנהרסה מלכות רומי המערבית (בשנת 476), כי מלכות רומי המזרחית (מלכות ביצנץ) הצטינה על־פי־רוב בשנאה עצומה לישראל, והשפעת הכמרים על המושלים היתה גדולה.

המאורעות המסופרים להלן, גזרות השמד בימי המלך הגוטי סיסיבוט באספמיה ובימי הקיסר הירקליוס במלכות ביצנץ, נרשמים גם בזכרונות סופרי הגויים. המלך סיסיבוט מפורסם בשנאתו לישראל ונתקימו גזרותיו הרעות על היהודים בקובץ חוקי הגוטים המערביים, אשר שמשו אחרי־כן דוגמה לגזרות ממין זה בכל הממלכות בימי־הבינים. מה שמובא בספר „שבט יהודה" הוא היסטורי; אלא שנרשם שם זמן המאורע בטעות (מה שתקנתי). כיוצא בזה גם המסופר בספר „עמק הבכא" על־דבר הקיסר הירקליוס, אשר ראה באצטגנינות, שעתידה לבוא צרה גדולה על ארצו על־ידי נימולים — דבר זה נרשם גם בזכרונות סופרי הדור

ההוא מן הגויים. ומה שנאמר שם, כי שלח הירקליוס אגרת אל דגובירט מלך פרנסיה, לבלי תנינה ליהודים בארצו — גם זה הוא מעשה שהיה. אחרי השמד הנורא באספמיה ברחו רבים מן היהודים לפרנסיה. כנראה נתן להם המלך דגובירט תחלה לשבת בארצו; אבל לאחר זמן גזר גם הוא עליהם שמד „כדי שלא יאמרו על הפרנקים, שהם פחותים בקנאתם לדת מן הגוטים" (כך נרשם בזכרונות סופרי הגויים). ואין הדבר רחוק, כי עשה מלך פרנסיה מה שעשה על־פי השפעת הקיסר הירקליוס. אלא שצריך לתקן טעות אחת ברשימת ספר „עמק הבכא". אגרת הירקליוס אל המלך דגובירט קדומה למעשה השמד במלכות ביצנץ; שהרי גזרת השמד במלכות פרנסיה היתה כבר בשנת 629 למספרם. בכלל שנא הקיסר הירקליוס מאד את היהודים והשתדל להרע להם במלכותו וחוץ למלכותו. כי בימי מלחמתו עם הפרסים סיעו היהודים למלך פרס; ולאחר שחזר הירקליוס ולקח ארץ־ישראל מידי הפרסים התנקם ביהודים בכל דבר שבא לידו.

מעשה־השמד בפרנסיה, שהיה בשנת 1007, נתפרסם בדורנו מתוך רשימה כתב־יד; לא ידעוהו סופרי־ההיסטוריה הראשונים. באמתות הספור אין להטיל ספק, שהרי נרשמים בדיוק שמות האנשים השייכים למאורע זה. בכלל ידוע הוא, כי גברה בימים ההם השנאה לישראל בכל מדינות פרנסיה. כשמת המלך הוגוקפט (ביום כ"ד באוקטובר שנת 996) נתפשטה השמועה בעם, כי הרעיל אותו רופאו היהודי, וסופרי הדור ההוא רשמו זה בתור עובדה ומעשה שהיה. מזה נוכל לשער, מה היה אז בלב הכמרים והשרים והעם על היהודים. המעשה המסופר כאן אֵרע בימי מלכותו של המלך רובירט השני, אשר מלך תחת אביו הוגו קפט. שלטן המלכים בימים ההם היה רופף מאד, והשרים והפחות עשו איש איש במדינתו כרצונם. לפי המסופר ברשימה זו הציל האפיפיור את היהודים. זה היה יוחן השמונה־עשר, אשר כהן עד שנת 1009. ואם נאמר, כי מתחלת גזרת השמד עד בוא ר' יעקב בר יקותיאל לרומי

עבר זמן־מה, הנה אפשר שבטול הגזרה היה על־ידי האפיפיור סרגיוס הרביעי.

המאורעות האלה הם, לפי ההכרח ההגיוני של ההתפתחות ההסטורית, מעין פתיחה למאורעות השמדות שהיו בימי נוסעי־הצלב ובדורות שלאחריהם.

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

א. בימים ההם מלך מלך אדיר, ושמו סיסיבוט, והיה זה שנת תרט"ו לישו, ודרשו מכל היהודים אשר בספרד שיקבלו טבילת ישו במקום מילה; ואם יעשו הדבר הזה ימשלו במלכותו שוה בשוה עם הנוצרים שומרי דתו.

וכי שמעו היהודים כוונתו נאספו מכל עריהם אל העיר הגדולה והרימו קול בתענית ובכיה והספד. ולקול הצעקה באו נוצרים ושאלו להם: מה הענין?

וכאשר הגידו, אמרו להם הנוצרים: תקבלו מה שיאמר לכם, כי זה המלך עז ועומד קיים במחשבתו ולא תצליחו עמו בשום חריצות או הוצאה — ואם לא תודו לו על פרט זה, הוא יכריחכם על בטול כל תורתכם, ותראו שלא תועיל תעניתכם; לכן תפייסוהו במועט, כדי שלא ישאל לכם הרבה.

השיבו היהודים: מצות מילה היא שורש כל דתנו, ואתם אומרים שדורש ממנו פרט? אינו שואל כי אם הכל — ונמות כלנו ולא נבטל מצוה אחת, כל־שכן שורש כל האמונה.

מיד נתקבצו כלם ובאו לפני המלך ואמרו לו, שימהר מיתתם, כי לא יבטלו מצוה אחת — כל־שכן הגדולה שבאמונה.

אמר להם המלך: אי עניים, טפשים וזדונים, אשר אתם שואלים בתפלתכם: „מלכות זדון מהרה תעקר", ואתם מתפללים זה על עצמכם, כי אין לכם מלכות אחרת אלא הזדון — למה קבלתם עצה נבערה כזו? הנני נשבע, שאם לא תקבלו טבילת ישו מיד אעשה שתעבדוהו בכל — ולא יועיל לכם.

אז צוה, שאם לא יקבלו טבילת ישו תוך חודש ימים — יכריחום לעבוד בכל דתם, ואחר כך יעברו בחרב.

הלכו היהודים עם כסף וזהב לדורון לשרים, שיתחננו אל המלך, כי יקח נכסיהם לעשות מלחמותיו — ויניחם בדתם.

והשיב להם המלך: אקרא בין המלכים מלך חמדן ויאמרו, כי לא שאלתי טבילת ישו אלא כדי שיבואו לפשרה של ממון; ועוד, כי העניים האלה ד ת נתחייבו לי ולא מ מ ו ן — כיון שאוכל להכריחם לדתי, כמו שהיו הם עושים לנו אם היתה להם מלכות.

השיב רובירטו החכם לפניו ואמר: אדוננו המלך! משה, רבם של אלו, ויהושע משרתו לא היו מכריחים לשום אומה שתקבל דת משה, לבד שתקבל עליה שבע מצוות — שהן מצות אדם הראשון; ועוד, שיהושע בהגיעו סמוך לכל עיר־חומה להלחם עליה היה מכריז ואומר: הרוצה להשלים עמנו ולקבל דת שבע מצוות — ישלים, והרוצה לצאת מן העיר ולברוח יברח, והרוצה להלחם — ישלוף חרבו ויבוא.

אמר המלך: יהושע מלך היה בזמנו ואני בזמני, ואקח מן שלשת תנאיו את מה שנאות לי יותר — והוא שיקבלו עליהם מצוה אחת לבד, תחת שבע מצוות שיהושע היה מכריח.

אחר זה שלח המלך אל היהודים ואמר להם: אני מבקש הטוב לכם, ולמה תדחוה בשתי ידים — ואני שמעתי מן האפיפיור וההגמונים, שכל מי שאינו מקבל טבילת ישו הוא טמא לעולם ולא יוכל לבוא לגן־עדן.

אמר אחד מחכמי היהודים: הנה כתוב בתורתנו, שישראל מאסו במתנה הגדולה שנתן להם האל, והיא ארץ חמדה, ארץ זבת חלב ודבש — ומה היה ענשם?

אמר המלך: מבואר הוא בתורה, והוא — ש„לא יראוה“.

אמר החכם: וישמע מלכנו — הנה כבוד מלכותך נתן לנו גן־עדן, ואנחנו מאסנו בו; אם כן יהיה ענשנו, שלא נבוא שם.

אמר המלך: בעניני הגוף אין להכריח את האדם, וארץ חמדה דבר הגוף הוא; אבל בעניני ה נ פ ש כ ו פ י ן ל א ד ם, כ מ ו ש כ ו פ י ן ל נ ע ר ש י ל מ ד.

ומיד צוה לתפוש כל ראשי העם, ויושמו במאסר קשה ימים רבים. ומתוך המצוקות הרבות והרעות יצאו מכלל הדת רוב קהלות ספרד.

וכי מת המלך ההוא הלכו לבקש את ה' בְּמקומות אחרים — ורבים מצאוהו, ורבים נאבדו ולא מצאו מנוח.

(„שבט יהודה" סי' פ').

★

ב. וילחם הירקליוס הקיסר עם קושדרואי מלך פרס ימים רבים ויורידהו בדם שאולה, וישב אל ארצו. ויהי בשנת שלש ועשרים שנה למלכו, היא שנת שלש ותשעים ושלש מאות שנה וארבעת אלפים (633), ויתכם הירקליוס בחכמת המזלות מאד. וירא בחכמתו את מלכות רומי נופלת בימיו תחת כפות רגלי הנימולים. ויאמר הבליעל בלבבו: לא יחפוץ האלהים לעשות היקר הזה כי אם אל היהודים, כי מולים הם.

ויחר אפו עליהם, ויצו בכל ערי מלכותו להמית את כל היהודים אשר ימאנו להמיר את כבודם, לשוב מאחרי ה'. ומלאכים שלח אל דגובירט מלך צרפת לעשות גם הוא כדבר הרע הזה, וישמע אליו דגובירט, ורבים המירו את כבודם, ורבים הוכו בצרפת לפי חרב בימים ההם. ולא ידע הירקליוס הבליעל כי אל ההגרים הדבר מגיע, כי כמונו הם נמולים.

(„עמק הבכא" עמ' 8).

★

ג. ויהי בשנת ארבעת אלפים ושבע מאות וששים ושבע (1007) לבריאת עולם גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל בימי רוברט מלך צרפת לעשות גם הוא כדבר הרע הזה. וישמע אליו דגובירט, כל היהודים אשר בארץ.

ויועץ המלך והמלכה עם שריו ופחותיו בכל גבולו סביב מלכותו, ויאמרו לו: „ישנו עם אחד מפוזר בכל המדינות, ואיננו שומע אליו וחוקיו ותורתו שונות מכל העמים. ועתה לכה ונכחידם ולא יזכר שם ישראל, כי הם לנו למוקש. ונעביר קול בכל ארצך שמי אשר לא יאות אלינו ולא ישמע לדברינו — יומת!" ויהי לב אחד למלך ולשרים והסכימו לעצה זו.

ויהי היום וישלח המלך אל היהודים יושבי ארצו, ויבואו לפניו. ויאמר להם: „הנה שלחתי לכם שתגלו לי כל דעתכם ולא תכחדו ממני

דבר. אני נועצתי עם שרי ועבדי, שרצוני כי נהיה לעם אחד, ותהיו שליטים ונכבדים; בואו לתורתנו, כי היא נכונה יותר משלכם. ואם תסרבו למצותי, אהרוג אתכם בחרב — ועתה הבו לכם עצה להשיבני על זה“.

ויועצו ביניהם וימאנו לשמוע, לפסול תורת משה ולהמיר יראת ה׳, ויחזקו לבם באלהים, וישימו בו כסלם. ויבואו למלך ויאמרו לו: „אדוננו! לא נשמע לך בדבר הזה לכפור בה׳ — עשה עמנו כטוב בעיניך!“ — ויטו צוארם לחרב על קדושת השם ויחודו הגדול. והאויבים נקבצו ויהרגו חסידי עליון, וישפכו כמים דמם ויטילו את ישראל לחרב, והחזיקו במאודם ויגיעם.

ובעת ההיא באו נשים יקרות ותחזקנה אשה ביד רעותה, ותאמרנה: „נלכה אל הנהר ונטביע עצמנו, ואל יתחלל שם שמים על ידינו — כי היה קדש למרמס חוצות, ומחמדנו למאכולת אש, וטוב לנו מות מחיים!“ — ומקצתם ברחו על נפשם. האב לא עמד על נפש הבן ולא הבן בשביל האב, לבלתי חלל את השם הנכבד. והזקנים שלא היה כח בהם לנוס, ויסחבום הרשעים ברגליהם ויסתבום בטיט, כי לא אבו שמוע להם.

והנה איש מבני ישראל ש נ א ו ר שמו, מן הקדושים אשר בארץ, חכם ומבין מאד. ויתנכלו עליו הערלים להכניסו לתורתם. ויבז בעיניו אמונתם, ויחרף גלוליהם ויגדף פסיליהם. ויקצפו השומעים דבריו, ויבתקוהו בחרבותם וירמסוהו בעקבי סוסיהם.

ויקם איש אחד מעיר ר ד ו ס ויאמר לרוצחים: „לא לכם הממשלה על ישראל להעבירם מתורתם ולעשות להם מאומה, כי אם על פי האפיפיור של רומא. אם טוב בעיניכם אסע שמה ומה שיאמר אלי עשו, אבוא ואגיד לכם“.

ויבוא ר י ק ר א ט הפחת, ויקח אותו האיש שדבר טוב על ישראל ויתנהו בבית־הסהר עם אשתו ובניו, ורצה לחתוך ראשו בחרבו. ויקשור אותו בזנב סוסו, וישלוף החרב להמיתו. והנה פתיל הזהב אשר על הלהב נתהפך בקשרי אצבעותיו וידקור כפו. ויאמר היהודי: „שאל נא לימים הראשונים אשר היו לפניך, ויגידו לך שכל מי שיעשה רעה ליהודים, מה ארע להם!“ — ויאמר הרשע: „הכרתי בפתיל שדקר ידי באחיזת החרב,

כי אין עתה שעה להרגך, שהאלהים מרחם עליך, ואעשה כמו שאמרת, ואשלחך אל האפיפיור, וכל אשר יאמר נעשה — רק אחד מבניך אקח לערבון לבלתי תשתק בי — ואז אדע שפשענו בכם חנם. אבל מאחר שהתחילה הגזרה לא יכולתי לבטלה כי אם על פי ראש הגויים, ועתה לך לשם ועשה כחכמתך אולי ירחמו עליכם מן השמים".

ושם האיש ר' יעקב ב"ר יקותיאל, אשתו חנה וארבעה בניו יקותיאל ויצחק ויוסף ויהודה. ויתן את יהודה ערבון ביד הצורר. ויסע הוא ואשתו ושלשת בניו וארבעה עבדיו ושנים־עשר סוסיו, וילכו ויבואו עד רומא בעזרת האל ששמרו בדרך. ויעמוד לפני האפיפיור ולא כרע ולא השתחוה לו, כדרך הגויים להשתחוות. ויפלא בעיניו מאד, ויאמר לו: מי אתה? ויענהו: „יהודי אני, מארץ רחוקה באתי אליך אדוני, ואשתי ובני, ובאתי לבקש פניך להרשות לי לדבר אתך בינך וביני, כי דבר סתר יש לי אליך!" — ויקם מעל כסאו, ויעזוב כל העם ויכנסו שניהם לחדר אחד. ויאמר לו יעקב: „אדוני! אם הייתי יכול לעלות לשמים לספר דאגתי, מאד יערב עלי; אבל, זולת צורנו לא מצאתי עתה מושל למעלה ממך בארצות הגויים, כי ראש האומות אתה ושליט עליהם. על כן באתי לזעוק אליך על צרת היהודים היושבים בממשלת רשותך. כי קמו עליהם אנשי בליעל בלי רשותך, והרגו מהם הרבה. ואנסו ממקצתם; ועתה אם טוב בעיניך תכתוב להשיב רעתם, ושלח חותמך ושלוחך ותגזור עליהם בחרם, שלא יהא גוי רשאי להרוג לישראל בשום ענין ולא להזיקו ולא לעשקו מיגיעו ולא להכריחם לצאת מתורתם. והנה בידי מאתים ליטרא חצים אנגבישא והשאר לימודינש, אתן זה על יד משרתים להביא אל בית גנזיך, ושבעה זקוקים זהב אשקול להגמון שתרצה שילך בשליחותך, ואתן לו שנים־עשר סוסים למרכבתו ומאתים שקלי כסף להוצאת הדרך, ואמסור בידו כתב חתימתי בכל הקהלות שיכבדוהו. ואנכי אהיה עמך עד שישוב הגמונך לשלום".

ויאמר האפיפיור: „תנה לי זמן חמשה עשר יום, ואועץ עם הגמוני ושאר חכמים רואי פני, ואשיבך דבר".

ויען אותו ר' יעקב: „לחיים ולשלום"!

וישלח האפיפיור לקרוא לראשי העיר, והם ר׳ משה הנשיא ור׳ אברהם ור׳ שבתאי, חשובי העיר, ויפקד בידם את האיש הזה, ויצו עליהם שיכבדוהו מאד.

וילך הנדיב עם הקצינים, ויכינו לו בית ולאשתו ולבניו ועבדיו, כי היה בידו כל טוב ולא רצה להנות משל אחרים.

ויגד ליהודים את דברי הגזרה ואת דבר בואו לרומי וירע להם מאד, ויתפללו אל ה׳ שיהיה לב האפיפיור שלם עמהם.

ויהי יום בא המועד, ויבואו ר׳ יעקב ושלשת הקצינים עמו לפני האפיפיור, וישמח לקראתו, ויקרא לו לשלום. ויען: „הצור יחזק ממשלתך"! ויעש לו המושל כל אשר שאל, וישלח הגמונו והחותם בידו, וילך לדרכו. והאיש הנכבד נשאר בעיר רומא ארבע שנים, עד שוב ההגמון מכל הקהלות, לא הניח מקום שלא עבר אליהם, ויבטל הקב"ה את הגזרה על ידו של אותו חסיד — זכרה לו אלוהי לטובה, לו ולזרעו אחריו, לתת להם אחרית ותקוה כל ימות עולם.

ויקח הנדיב רשות מן האפיפיור, וישלחהו מאתו בכבוד, ויאמר לו: „אם תצטרך לאיזה דבר בארצך — שלח לי שלוחך. ואל תטריח עצמך יותר, כי אעשה כל רצונך!" וישב אל משפחתו בלותר ויהיה שם שתים-עשרה שנה.

ולקץ הימים שלח בלחיין פחת פלדריש מכתב שיבוא אותו הקצין אליו ויביא עמו שלשים יהודים להושיבם בארצו, שהיו אוהביו ומכיריו מקדם. ויקם וילך אליו, ויעמד עמו שלשה חדשים, ויקבלו אותו בכבוד גדול עם שני בניו יצחק ויהודה. וילך שמה לבית-עולמו. ונפטר על שפת הנהר באַריין. הוא הלך לרחוץ במים ובצאתו ישב על אבן ושם ידיו על פניו, ותצא נפשו בטהרה. וישאוהו בניו ויביאוהו אל עיר ריינש, ויקברוהו שם — תנוח נפשו בצרור החיים.

(מכתב-יד פארמא, נדפס ב„אוצר טוב" כרך רביעי עמ׳ מ"ו–מ"ו).

ה׳ בימי נוסעי־הצלב

א) המאורעות בשנת ד׳ אלפים תתנ״ו

ביום כ״ו בכסלו שנת ארבעת אלפים ושמונה מאות וחמשים ושש (כ״ו בנובמבר שנת 1095 למנינם) נאספו בעיר קלירמונט אשר בפרנסיה רבים משרי המדינות וכהני הדת המשיחית, ובראשם האפיפיור אורבאן השני להוָעץ בענין המצב של ארץ־ישראל, שהיתה אז בידי אנשי דת האסלאַם. למקום זה, קלירמונט (קרן־אור), שממנו ירד חושך לעולם הישראלי, קראו בני הדור במרי שיחם בשם „קרן אפלה״.

באספה זו הרצה הכומר פטר מן אַמיֶן את פרטי המעשים בארץ־ישראל, שהיא נתונה בידי „האויבים״. באים לשם עולי־רגל משיחיים, להשתטח על קבר משיחם ועל קברות קדושיהם ולהתפלל שם, והרי הם נתונים בארץ הקדושה בצרה גדולה, לבזה ולחרפה. כמעט שאין למשיחיים עוד דריסת־רגל בארץ ההיא; כי כל איש הבא שמה נמצא בסכנה.

קובלנות אלה על בעלי דת האסלאַם, איך הם מתיחסים לעולי־רגל מן המשיחיים, היו נשמעות זה כמה שנים בארצות אירופה. ההתרגשות גברה מאד בעמים, והתמרמרותם גדלה משנה לשנה. עכשו, כשנאספו בקליר־מונט ושמעו דברים נלהבים ומלהיבים מפיו של הכהן פטר, גמרו בדעתם מתוך התרגשות עצומה, לעלות ולכבוש את ארץ־ישראל מידי אנשי האסלאם. אלהים רוצה בזה! — קראו כלם פה אחד, והסכימו לאסוף חיל גדול ולהחל ב„מלחמת־מצוה״ זו.

התעוררות דתית היתה לתנועה זו מצד העם, שבטבעו הוא נוטה להתפעלות כזאת. היתה בזה גם הרבה מן הרומנטיקה, מן הגעגועים לחיים חדשים, לחיים חפשיים, שאין בהם מן השעבוד למנהג ולהסכם. שאפו לאיזה מצב

חדש, אשר בעצמם לא ידעו מה טיבו. זה היה הכח הנפשי המניע בעם. אבל המנהיגים, וביחוד האפיפיור אורבאן השני, עשו את הדבר הזה מתוך חשבון ברור, מתוך נטיה חמרית. המושלים אמרו לכבוש את ארצות המזרח, להרחיב את גבולותיהם; והאפיפיור שאף להגביר את שלטנו על ארצות האסלאם וביחוד על הארץ הקדושה. הדת המשיחית אמרה להלחם בדת האסלאם. אבל לא שאיפה מוסרית היתה כאן, אלא שאיפה חמרית — תאות השלטון.

בעיר קלירמונט הסכימו למלחמת־מצוה זו, והאפיפיור אורבאן שלח כרוז לכל העמים המשיחיים, שכל איש מהם ינדב בגופו או בממונו לצרכי המלחמה. כל מי שישתתף בה, מובטח לו שהוא בן עולם־הבא.

התחילו בדבר בלי הכנה מוקדמת. אפשר כי בדעת המושלים והכהנים היה להכין תחלה את צרכי המלחמה ולהנהיגה בסדר ישר. אבל העם לא היה יכול לחכות ימים רבים. תיכף, לאחר שיצא כרוזו של האפיפיור ולאחר שנשמע, כי מלחמה למשיחיים עם המשלמים, נתקבצו בני־אדם בהמון רב לעלות למלחמה — אנשים ונשים. אלה היו חלאת־האדם, אשר הקיאה אותם החברה האנושית. ההתרגשות הדתית שבהם היתה מעטה. שאיפתם היתה בעקר — גנוב וגזול ורצוח ונאוף ולעשות כל תועבה. חלוצי מלחמה זו היו המקולקלים שבמקולקלים, המנוולים שבמנוולים; חיות טורפות בצורת בני־אדם, שיתרון היה להם על החיות האכזריות רק בערמתם ובמזמת לבם. החיה שבהם, שהיתה נכבשת רק למראית־עין, פרצה עכשו בכל תוקף אכזריותה. הותרה הרצועה. מעכשו הכל מותר להם והכל אפשר.

תחלה נקבצו פליטי החברה האנושית בממלכת פרנסיה, ובדרך הליכתם שלחו ידם בבזה. לא הבחינו עדיין בין יהודים וגויים, אלא חמסו וגזלו כרצונם. שרי המדינות, הכהנים וגם העירונים לא עמדו מנגד — אלא מחו בהם בכל תוקף וכבשו לפי שעה את החיה הנוראה הזאת. היהודים מצדם תפשו אומנות אבותיהם בידיהם — שוחד ממון. הם נתנו

לחמסנים וגזלנים אלה כופר נפשם וגם צרכי אוכל נפש, כדי שיעלו מעליהם בשלום. באופן כזה עברו הימים בתחלת שנת 1096 בערי פרנסיה בלי שפיכת דמים.

הרבה נשתנה הדבר, כשבאו הגְיָסות האלה, גדודי הפראים, לממלכת גרמניה, אל הערים במדינת לותר (לוטרינגן) ועל נהר ריינוס. שם מצאו קרקע אחרת „מסוגלת" לעבודתם. בגרמניה שלטה מֵעֵין אנרכיה, כי יד הקיסר לא היתה תקיפה; אלא בכל מדינה ומדינה, הגמוניה והגמוניה, עיר ועיר, שלט איזה שר או הגמון או שררה עירונית. הדבר היה תלוי בדעת השלטון המקומי. הקיסר היינריך הרביעי היה טוב ליהודים ואוהב משפט. אבל בימים ההם היה נמצא באיטליה. ואם לא היה קולו נשמע במדה מרובה, כשהיה בגרמניה — בזמן שהיה באיטליה, על אחת כמה וכמה.

בראשית ימי הקיץ שנת ד' אלפים תתנ"ו באו הגְיָסות לגרמניה. תחלה בא גדוד אחד, ובראשו הכומר פטר. זה לא היה מקולקל במוסרו כחבריו. כשבא בימי חג הפסח לעיר טריברש הביא בידו אגרות מן הקהלות בפרנסיה, אשר יעצו לתת לו ולאנשים אשר ברגלו צידה לדרכם, כדי שימהרו לעלות מאליהם. מובן, כי עשו אנשי קהלת טריברש על־פי העצה הזאת. ואולם לאחר שיצאו פטר ואנשיו לדרכם באו אחריהם גיסות אחרים. אליהם התלקטו על אדמת גרמניה ריקים ופוחזים, אנשי חמס ודמים, מכל הערים והכפרים. בראש הגיסות האלה עמד אֶמיכו מן ליניגן — מפורסם בגסותו ובאכזריותו ובשפלותו המוסרית. הוא היה העַז שבעַזים, שואף לגזל ולדם. הם, הגיסות האלה, החריבו את הקהלות במדינת לותר ועל נהר הריינוס ואִבדו נפשות לאלפים מישראל. הרבה גרם למעשי הרג ואבדון אלה יחוס העירונים בערי גרמניה לנוסעי־הצלב. טרם שפשטו הפראים על הקהלות היו העירונים חיים בשלום עם היהודים — למראית־עין. היהודים בטחו בהם. אבל משבאו נוסעי־הצלב נתנו קצתם תכף את

ידם לחמסנים ולשופכי דמים; וקצתם אסתניסים ואנשי־יושר היו — ועמדו מנגד. לא טנפו, חלילה, את ידיהם בשפיכת דמים; אבל בקרירות לבם ראו את המעשים הנוראים האלה ולא מחו. בשלל חלקו גם הם. כי היהודים הפקידו בידיהם את רכושם, כשראו את הפורענות קרובה. לאחר מעשה נשארו פקדונות אלה בידי העירונים „החשובים". ואפילו כשנתנו אחרי־כן את ההרוגים לקבורה — על־כרחם גמלו עמם חסד זה, שלא תשחת העיר — קברו אותם ערומים. חסים היו על כסף הפקדונות של היהודים וצרה היתה עינם להלביש את הנהרגים — לאחר שפשטו הרוצחים את החללים.

השלטון המקומי של הערים האלה התרשל גם הוא בשמירת היהודים. רק בעיר שפיירא מחה ההגמון יוחן בכל תוקף ועוז בידי נוסעי־הצלב והעירונים שנשתתפו עמהם — עשה והצליח. הוא היה באמת אדם ישר, חסיד שבאומות־העולם. עלה בידו להציל את הקהלה, לאחר שנהרגו בה י"א נפשות. מעשה זה מלמד זכות על ההגמון יותן ומלמד חובה על שאר ההגמונים ושליטי הערים. אנו רואים, כי במקום שהיה הרצון להגן על היהודים, היתה גם היכולת. בקצת מקומות אמרו ההגמונים להשתמש בשעת הכושר ולאַנס את היהודים להמרה. בפתויי־שקר משכו את האֻמללים ברשתם ואחרי־כן הציעו לפניהם — להמיר או ליהרג. בעיר טריברש היתה כונת ההגמון רצויה, אלא כי תש כחו לעמוד בפני ההמון שקם עליו.

החרבן היה נורא — ביחוד בקהלות וורמיישא, מעגנצא, קלוניא וסביבותיה, (ההרג נמשך בקלוניא וסביבותיה מחג השבועות עד יום ח' בתמוז). ברוב המקומות עמדו היהודים בנסיון ולא המירו. טרגדיות מבהילות, מרגיזות ומרעישות את הנפש עד היסוד, אֵרעו בקהלות האלה. כי בחרו היהודים לשלוח ידם בעצמם מלנפול בידי האויבים עזי־הנפש. כשראו, כי אין להם מנוס ומפלט מן האויב, הרגו זה בזה, איש את אחיו ואת בניו ובנותיו.

כשאנו קוראים את פרטי הטרגדיות האיומות האלה, יש שעולה הרהור על לבנו: כלום לא היה גם במעשי היהודים מן הקנאה הדתית הקיצונית? אבל עלינו לזכור, כי מעשים כאלה אינם נעשים מתוך הבחנה שכלית, מתוך הכרה, אלא מתוך רגש תקיף. ואותו הרגש, אף־על־פי שמקורו הוא בהכרה בלתי בהירה, הוא לפעמים יותר בהיר ויותר מחוור מן ההבחנה השכלית. עלינו לציר לעצמנו את מצב הדברים. אפילו בימי שלום היה אפשר ליהודים בימים ההם רק להיות עם שכניהם — זה בצד זה; אבל לחיות עמהם, שיהיו עם אחד בדירה, במאכל ומשתה — ובפרט בהתחתנות — זה היה בגדר הנמנע. היהודים עלו בימים ההם על שכניהם בתרבותם החנוכית והמוסרית. הם היו בני תרבות אצילית, מוקפים גדודי פראים. התרבות היתה שקועה בדת; בה נשתרשה עמוק עמוק. להמיר את דתם — תביעה זו היתה באמת, לבטל את תרבותם הקדומה, לותר על כל קניניה ולחזור אל המצב הפראי, שבו היו עומדים לפני חנוכם ההסטורי, לפני אלפים שנה.

זה אי־אפשר היה ליהודים בימי שלום ושלוה. עכשו, בימי חירום, כשקמו עליהם הגיסות של נוסעי־הצלב, לא היתה להם עוד דרך אחרת, כי אם ליהרג. וכדי שלא יהרגו אותם הרוצחים הפראים, כדי שלא יתעללו בנשיהם ובבנותיהם ובבניהם, ברר לנפשות האהובות מיתה יפה. לא רק הרגש הדתי שבהם סרב להמרה, אלא גם הרגש התרבותי. ואפשר שזה היה העיקר; אלא שהרגש הדתי אמץ את לבם למעשים האלה.

מיתתן של הנפשות היקרות האלה, מות־גבורים של כל קדושי ישראל בכל המקומות ובכל הזמנים — זה אחד הגורמים העקריים של קיום האומה הישראלית. ברגש דתי זה היה שקוע הרעיון: אם אין אפשרות לאדם לחיות זולת חיי נוול — הרי טוב לו מזה המות. אמיצי לב היו לעשות על־פי הצווי המוסרי הזה. אלמלא כן היו אובדים והיו מאבדים תרבות אצילית מוסרית מן העולם.

אלה שלא עמד לבם בקרבם לֵהרג על קדוש השם, אלא המירו — שהטבילו אותם אויביהם על־כרחם — חזרו אחרי־כן, כשעברה הסכנה, אל דת ישראל. כשחזר הקיסר הינריך מאיטליה ושמע את המעשים המבהילים כעס מאד על אלה, שהיה בידם למתות ולא מחו. קצתם העניש בעונש המור. גם הכריז, כי מותר לאנוסים לשוב אל דתם — ולא שמע בקול האפיפיור, אשר מחה בזה. היהודים הפליטים, אשר לא המירו ובדרך נס נצלו, קבלו את אחיהם הנדחים בחבה — כי ידעו, שגם בימי הכפיה הדתית לא זנחו בלבם את דת אבותיהם. בכמה קהלות גזרו בנדוי ותרם, שלא יאמר אדם לאנוס: זכור מעשיך הראשונים. ביחוד הטעים רבנו שלמה יצחקי (רש"י) את החוב המוסרי הזה, להתיחס בשלום ואהבה אל אותם האֻמללים, שקצת ימים עמדו מתוך אונס בכפירה דתית — למראית־עין.

*

פרטי המאורעות האלה לא היו נודעים עד קרוב לימינו. מה שאֵרע בקהלות גרמניה בשנת תתנ"ו מסופר בכלל בקצת פיוטים. יָדעו, כי גזירה קשה היתה אז; נחרבו כמה קהלות וכמה קדושים מסרו עצמם להריגה על קדושת השם. זולת זה ידעו עוד איזה פרטים מפי סופרים גויים, בני הדור ההוא. מובן, כי אלה — אפילו המתוקנים שבהם — ספרו מה שראו הם ומה שהיה אפשר להם לראות.

ואולם המעשים נרשמו בספר בכל פרטיהם המבהילים. אחד מבני הדור ההוא, ר' שלמה ב"ר שמעון, לקט ואסף את כל פרטי הטרגדיות ורשמם זכרון לדור אחרון. כנראה, היה בדעתו להשתמש בחומר זה ולעשותו הרצאה הסטורית שלמה. אבל לא הגיע לידי כך. החומר נתקים רק במין מצב היולי, נעדר הסדר והצורה. בעל כשרון מרובה היה האדם הזה. הוא עשה את המאורעות מתרוזת של טרגדיות — כל אחת בולטת בנפשות העושות בה. עבודתו היתה עבודה הסטורית דיוקית. הוא רשם

את כל הפרטים בנאמנות מרובה, בלי הפלגה והפרזה. את הגבורים והגבורות בטרגדיות האלה הוא קורא בשמותם ומסמן אותם בסמנים מובהקים. בכשרונו הוא מעביר לפנינו את המראות המבהילים על אמתותם — כמעט כאילו היו הדברים נעשים לנגד עינינו. בכל מאורע ומאורע אנו שואלים תמיד את עצמנו, בשעה שנקרא בדבריו: אם ואיך היה אפשר למחבר זה לדעתו בכל פרטיו. ואחרי הבחינה בדבריו אנו מוצאים, שבאמת כן היה. הוא גבה עדות מפי המעטים שנשארו בחיים, אשר חיו מן המכות ומן הפצעים, שהוכו ונפצעו; או שנצולו בדרך נס; או שהמירו למראית־עין, כדי להציל את נפשם, כי לא עמדו בנסיון. בקצת פרטים גבה עדות מפי השכנים הגויים, שהיו עדי ראיה בדבר. בכל־אופן אין להטיל ספק באמתות ספורו. עד כמה הוא זהיר בדבריו — אנו רואים מזה, כי לפעמים, כשהוא מסופק באיזה פרט (הגדת־עדות עליו היתה מתחלפת מפה לפה), הוא רושם: קצתם ספרו כן, וקצתם ספרו הדבר באופן אחר.

ר' שלמה ב"ר שמעון לא השלים את עבודתו; חסרה היתה הסדור הספרותי. במקומות מרובים אנו מכירים, כי רשם את הדברים, כדי שיהיה חומר בידו בשעת סדורם ולא הקפיד על לשונו. קצת דברים הם על דרך השפה הגרמנית שהיתה לו שפת־אם; קצתם הם על דרך הלשון הפרנסית, שגם היא היתה, כפי הנראה, שגורה בפיהם בימים ההם. בכל־אופן אין הדברים נתנים לקריאה ולהבנה בלי טורח מרובה.

המאורעות בשפיירא ובוורמיישא מסופרים ברשימה זו רק בדרך כלל. בפרטות אנו מוצאים בה ספורי המאורעות במעגנצא ובקלוניא וסביבותיה.

זולת רשימה זו נתקימה עוד אחרת של ר' אליעזר ב"ר נתן. בעיקרה אינה אלא קצור של רשימת ר' שלמה ב"ר שמעון. בכמה מקומות אנו מוצאים העתק מלה במלה. הרשימה הזאת היא לקויה מאד, וקשה להוציא ממנה איזה דבר ברור.

זולתה יש עוד רשימה שלישית של אדם בלתי נודע לנו בשמו. הוא היה, כפי הנראה, ממעגנצא, והשתמש גם הוא ברשימת ר' שלמה ב"ר שמעון; אלא שהוסיף עליה קצת פרטים.

משלש הרשימות האלה, שאותן ידע ר' יוסף הכהן והביא קצת הפרטים בקצור בספרו „עמק הבכא", נתפרסמה בדור הקודם זו של ר' אליעזר ב"ר נתן על ידי הדרשן ר' אהרן יֶלינק. רק אותה ידע ההיסטוריקן גרטץ והשתמש בה. מובן, כי ההרצאה ההיסטורית שנוסדה עליה היא קטועה.

לפני שלשים שנה פרסמו את כל שלש הרשימות ביחד (Hebräische Berichte über die Judenverfolgungen während der Kreuzzüge, herausgegeben von A. Neubauer und M. Stern, Berlin 1892). הרשימה הראשונה, זו של שלמה ב"ר שמעון, העקרית, נתקימה רק בכתב־יד אחד בבית־המדרש בלונדון. כתב־יד זה היה לקוי. זולת זה שלטה בו, כנראה, יד המעתיק, אשר לפעמים לא הבין את הדברים וקלקל אותם. אותה עשיתי כאן יסוד ההרצאה ההסטורית. ורק בקצת מקומות, שאי־אפשר היה לעמוד על מובן הדברים, תקנתי על־פי ההעתק ברשימה ב' וג'. גם הכנסתי אל הרצאה זו את אותם הענינים החסרים ברשימה א' ואותם סמנתי בסמן כוכב בתחלת הדברים ובסופם.

כדי שיהיו הספורים מחוורים, סדרתי אותם על־פי סדר זמן המאורעות. כי ראיתי מתוך דברי המחבר, כי בשעה שרשם את פרטי המעשים לא הקפיד תמיד על הסדר, אלא רשם כל פרט ופרט לפי מה ששמע וידע בו. בסגנונו לא שניתי הרבה, כי דוקא אותו הסגנון הפשוט, שאין בו כלום מן המליצה, תופש את הלב בפשטותו ובטבעיותו. רק במקומות שראיתי בהם קלקול הלשון (אפשר שכך רשם לו המחבר במהירות או שהמעתיקים טעו וקלקלו) תקנתי את הדברים. לפעמים הוספתי איזו מלה וסמנתי הוספה זו בהקף מרובע. — ספורי המאורעות בשנת תתנ"ו נמסרים עכשו בפעם הראשונה בהרצאה ספרותית.

ר׳ שלמה ב״ר שמעון היה רגיל לסַיֵּם כל ספור מאורע בתפלה לאלהים, כי יִקּוֹם את דם עבדיו השפוך. אחרי נוסח תפלתו היה חורז פסוקי המקרא המדברים ביעוד זה. את הדברים האלה, המקלקלים את ההרצאה הספרותית (וכן עוד קצת דברים שאינם שַׁיָּכִים למאורעות השמד), החסרתי. זולת זה מחקתי כל הדברים החריפים, שהוציא המחבר מפיו כלפי ישו המשיח — גם מה שהוא מספר על הקדושים, שלפני מסירת נפשם היו מחרפים ומגדפים את המשיח. זה מובן כמעט מעצמו, ותמהים היינו אלמלא עשו כן. איני מן המעריצים ומקדישים את אותו „הנביא״ בישראל, אשר לשמו ולכבודו עשו את המעשים האלה — אבל חס הייתי על הציורים, שבכל מרירותם ועקיצתם הם נהדרים כל־כך, ראויים להיות קבועים בשירה העברית זכרון לדור אחרון. הדברים החריפים שיצאו מפי הנפשות הטהורות, טרם שמתו בקדושה וטהרה, פוגמים בציורים האלה. רק מ ט ע ם ז ה החסרתי אותם.

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

א. ויהי בארבעת אלפים ושמונה מאות וחמשים ושש שנה, שנת אלף ועשרים ושמונה לגלותנו א), באחת עשרה שנה למחזור רנ״ו, אשר אז קוִינו לישועה ולנחמה כנבואת ירמיה הנביא: „ר נ״ו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים״ (ירמיה ל״א, ז׳) — ונהפוך הוא ליגון ואנחה, בכי וצוָחה, ומצאוּהו רעות רבות האמורות בכל התוכחות כתוב ולא כתוב עבר על נפשנו.

אשר קמו תחלה עזי פנים עם לועז, הגוי המר והנמהר, צרפתים ואשכנזים, ויתנו לבם ללכת אל עיר הקדש אשר חללוה פריצי עמים — לבקש שמה קבר משיחם ולגרש משם הישמעאלים יושבי הארץ ולכבוש

א) חכמי ישראל בדורות הראשונים היו קובעים את חרבן בית שני בשנת 68 למנין המשיחיים; לפיכך שנת ד׳ אלפים תתנ״ו, שהיא שנת 1096 למנינם, היא אלף וכ״ח לגלותנו. אבל באמת היא אלף וכ״ו לחרבן הבית.

את הארץ לידם. ושמו אותותם אותות, וישימו סימן פסיל על בגדיהם שתי וערב, כל איש ואשה אשר נשא לבם ללכת בתעות[ב] הדרך אל קבר משיחם עד כי רבו מארבה על פני האדמה אנשים ונשים וטף. ועליהם נאמר (משלי ל, כ"ז): „מלך אין לארבה" [ג].

ויהי כעברם דרך העיָרות אשר שם יהודים, אמרו אחד לחברו: הנה אנחנו הולכים בדרך רחוקה לבקש בית התרפות ולנקום נקמתנו מן הישמעאלים, והנה היהודים היושבים בינינו, אשר אבותיהם הרגוהו וצלבוהו חנם — ננקמה מהם תחלה ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל, או יהיו כמונו ויודו בישו המשיח.

ויהי כשמוע הקהלות את דבריהם תפשו בידם אומנות אבותינו: תשובה תפלה וצדקה. ואז רפו ידי עם קדש ונמס לבם ותש כחם, ונטמנו חדר בחדר מפני חרב המתהפכת וענו נפשם בצום וצמו שלשה ימים רצופים לילה ויום — מלבד שהתענו יום ויום עד צפד עורם על עצמם, יבש היה כעץ. וצעקו והשמיעו צעקה גדולה ומרה, ולא ענם אביהם וסתם תפלתם ויסך בענן לו מעבור תפלתם. וימאס באהל [יוסף] ויסירם מעל פניו — כי היתה גזירה מלפניו מ„ביום פקדו" (שמות ל"ב, ל"ד). וזה הדור הוא נבחר לפניו להיות לו למנה, כי היה בהם כח וגבורה לעמוד בהיכלו ולעשות דברו ולקדש שמו הגדול בעולמו ועליהם אומר דוד: „ברכו יי מלאכיו גבורי כח עושי דברו" (תהלים ק"ג, כ').

*

ב. ואותה שנה אירע הפסח בחמישי בשבת וחדש אייר יום ששי ושבת. ובשמונה באייר ביום השבת קמו האויבים (התועים והעירונים) על קהל שפיירא (Speyer), ויהרגו בהם אחת עשרה נפשות קדושות, אשר קדשו בוראם תחלה ביום שבת קדש ולא אבו להצחן בצחנתם[ד]. ושם

ב) בני הדור ההוא היו מסמנים את „נוסעי־הצלב" בשם „תועים" (כך הוא הכנוי בכל הספור שלפנינו); לפיכך הוא אומר כאן על הליכתם: בתעות הדרך.
ג) כוונת הדברים: נוסעי־הצלב הראשונים היו מרובים, אבל לא היה להם מנהיג.
ד) כנוי־גנאי לטבילה.

היתה אשה חשובה וחסידה ושחטה עצמה על קדוש השם, והיא היתה ראשונה לשוחטים ונשחטים אשר בכל הקהלות.

* ויהי כשמוע ההגמון יוחנן ויבוא בחיל גדול ויעזור לקהל בכל לב והכניסם בחדרים ויצילם מידם. ויקח מקצת העירונים ויקצץ את ידיהם, כי חסיד היה באומות — ועשה המקום גלגול של זכות והציל על ידו. ועמד שם בפרץ ר' משה הפרנס ב"ר יקותיאל ונתן נפשו עליהם, ועל ידו שבו כל הנאנסים שנשארו הנה והנה במלכות היגריך. ועל־ידי המלך הבריח יוחן ההגמון שארית הקהל שבשפיירא אל הערים הבצורות שלו. ויפן יי עליהם, למען שמו הגדול, והחביאם ההגמון עד שעברו אויבי השם. ויהיו שם בצום ובכי ובמספד, וקצו בחייהם — כי בכל יום ויום נקבצו עליהם התועים ואֶמיכו ועם הארץ לתפשם ולהשמיד אותם. על ידי ר' משה הפרנס הצילם ההגמון יוחן, כי יי מלא לבו להחיותם בלא שוחד — כי מאת יי היתה, לתת לנו שם שארית ופליטה על ידו. *

✶

ג. * ויהי כאשר באה השמועה הרעה לוורמיישא (Worms), שנהרגו מקצת הקהל שבשפיירא, ויצעקו אל יי ויבכו בכי גדול ומר; כי ראו כי נגזרה גזירה מן השמים ואין מקום לנוס לא לפנים ולא לאחור. ויתחלקו הקהל לשתי כתות: מקצתם ברחו אל ההגמון בטירותיו ומקצתם נשארו בבתיהם, כי העירונים הבטיחום על דברי שוא ותרמית — כי קנים רצוצים הם להרע ולא להטיב, כי ידם היתה עם התועים להכרית לנו שם ופליטה, ואמרו לנו תנחומי הבל ושוא: אל תיראו מהם, כי כל איש אשר יהרוג אחד מכם — והיתה נפשו תחת נפשכם. ולא נתנו להם מקום לברוח אנה ואנה, כי כל ממונם הפקידו הקהל בידם — על כן מסרו אותם [לידי האויבים].

ויהי ביום כ"ג באייר ה) ביום ראשון, הערימו סוד עליהם. ויקחו פגר מובס שלהם, שהיה נקבר קודם לכן שלשים יום, וישאו אותו בתוך העיר ויאמרו: ראו מה עשו היהודים בעמיתנו — לקחו גוי אחד ושלקוהו

ה) בספור שלפנינו נרשם: עשרה באייר; אך י' באייר לא היה ביום הראשון. בכל הרשימות (וכן בקינה „מי יתן ראשי מים...") נאמר, כי היתה תחלת השמד בוורמיישא ביום כ"ג באייר — וזה חל ביום א' בשבת. בספורו של ר' שלמה ב"ר שמעון מסופר מאורע זה בקצור, וענין סחיבת הגוי המת לא נזכר שם כלל.

במים ושפכו המים בבורות שלנו כדי להמיתנו. ויהי כאשר שמעו התועים והעירונים — ויצעקו. ויאספו כל חוגר ושולף [חרב] מגדולם ועד קטנם, ואמרו לנו תנחומי הבל ושוא: אל תיראו מהם, כי כל איש אשר יהרוג הרגוהו אבותיהם, עתה אל ימלט מהם שריד ופליט — אפילו עולל ויונק שבעריסה. *

ויקומו זאבי ערבות על אותם שהיו בבתיהם, וישדדום — אנשים ונשים וטף, נער וזקן. ויפילו המדרגות ויהרסו הבתים וישללו שלל ויבוזו בז. ויקחו את התורה וירמסוה בטיט, ויקרעוה וישרפוה.

* ויכו אותם הנשארים בבתיהם, בחורים נאים ובתולות נאות ונעימות וזקנים — כולם פשטו צווארם. וגם משוחררים, עבדים ושפחות, נהרגו עמהם על קידוש השם הנורא והנשגב. עליו ועל תורתו נהרגו כשוָרים ונמשכו בשוָקים וברחובות ונמשכו כצאן לטבחה, ושכבו ערומים. כי הפשיטו אותם [האויבים] והניחום ערומים.

ויהי כאשר ראו הנשארים את אחיהם ערומים ובנות ישראל הצנועות ערומות — אז שמעו להם באונס גדול [והמירו]; כי אמרו להם התועים שלא ישאירו מהם שריד ופליט. ויש מהם שאמרו: נעשה רצונם לפי שעה ונלך ונקבור את אחינו ונציל את בנינו מידם. כי תפשו [האויבים את] הילדים אשר נשארו מתי מעט, לאמר: יהיו אלו מקויָמים בטעותם. אך הם, [האנוסים], לא סרו מאחרי בוראם, ולא נטה לבם אחרי הצלוב — ודבקו באלהי מרום.

גם שארית הקהל אשר נשארו בחדרי ההגמון שגרו בגדים להלביש את ההרוגים, על־ידי אותם שנצלו, כי היו שם גומלי חסדים וגם ראשי הקהל — ורוב הקהל נצלו פעם ראשונה. ושלחו לאנוסים דברי נחומים: אל תיראו ואל תשימו על לב את אשר עשיתם, שאם יצילנו הקב"ה מכף אויבינו אז נהיה עמכם למות ולחיים — אך לא תסורו מאחרי יי.

ויהי בראש־חדש סיון ו) ויאמרו התועים והעירונים: הנה אלו אשר

ו) בספור שלפנינו נאמר, כי אירע הדבר בכ"ה באייר; אך זה אינו מסכים להגדת־עדות של שאר המקורות. בספור הקצר של ר' שלמה ב"ר שמעון נרשם בפירוש, כי התנפלו על היהודים בוורמיישא בפעם הראשונה בכ"ג באייר; ולשבעת הימים, בראש־חדש סיון, אמרו להרוג את שאר היהודים, אשר נמלטו אל בית ההגמון.

נשארו בחצר ההגמון ובחדריו — גם בהם נעשה נקמה. ויתקבצו מכל הכפרים אשר סביבותיהם, והתועים והעירונים עמהם, ויצורו עליהם וילחמו עמם. ויהי שם מלחמה גדולה עד מאד — אלו כנגד אלו — עד אשר תפשו [האויבים] החדרים אשר היו שם בני ברית קודש. ויהי כראותם המלחמה פנים ואחור, אז הצדיקו עליהם את הדין. ובטחו ביוצרם וזבחו זבחי צדק. ויקחו את בניהם וישחטו אותם על יחוד השם הנכבד והנורא בלב שלם. שם נהרגו חשובי הקהל.

ויהי שם בחור אחד, ושמו ר' משולם ב"ר יצחק, ויקרא בקול גדול לכל העומדים שם ולמרת צפורה תמתו: שמעו אלי גדולים וקטנים! בן זה נתן לי אלהים וילדה אותו צפורה אשתי לעת זקנתה, ושמו יצחק, עתה אעלהו [לעולה], כאשר עשה אברהם אבינו את יצחק בנו.

ותען לו צפורה: אדוני, אדוני! המתן מעט, עדיין אַל תשלח ידך אל הנער, אשר גדלתי ורביתי והולדתי לעת זקנתי — שחוט אותי תחלה, ואל אראה במות הילד.

ויען ויאמר: לא אעכב אפילו רגע. מי שנתנו לנו הוא יקחהו לחלקו ויושיבו בחיקו של אברהם אבינו.

ויעקוד את יצחק בנו, ויקח בידו את המאכלת לשחוט בנו. ובירך ברכת שחיטה, ויען הנער: אמן. וישחוט את הנער.

ויקח אשתו הצורחת, ויצאו יחד שניהם מן החדר — ויהרגום התועים.

ויהי שם בחור אחד, ושמו יצחק בן דניאל, וישאלוהו לאמר: רוצה אתה להמיר אלהותך בעצב נבזה? ויאמר: חלילה לכפור בו. אבטח בו עד אשר אשלים לו את נפשי.

ויתנו חבל בצוָארו וימשכו אותו בכל העיר בטיט־חוצות עד בית תרפותם. עדיין היתה צרורה הנפש בחלדו. ויאמרו לו: עדיין תוכל להנצל; רוצה אתה להמיר? וירמוז להם באצבעו, כי לא היה יכול להוציא דבר מפיו, כי כבר נחנק, לאמר: חתכו את ראשי. ויכרתו את צוָארו.

עוד היה שם בחור אחד, ושמו ר' שמחה הכהן בן מורנו יצחק הכהן, ויבקשו ממנו לטנפו במים סרוחים שלהם. ויאמרו לו: ראה, כבר נהרגו כולם ושוכבים ערומים. ויען להם הבחור בחכמתו: אמלא כל חפצכם, אך תוליכוני עמכם אל ההגמון. ויקחו אותו ויוליכוהו אל

חדר ההגמון, ובן־אחיו של ההגמון היה שם עמהם. והתחילו לקרותו[ז] בשם הצלוב, ויניתוהו בחדר ההגמון. ויוציא הבחור את סכינו ויחרוק בשניו על השר, קרובו של ההגמון, כאשר עושה והוגה האריה על טרפו, ויתנפל עליו ויתקע את הסכין בבטנו — ויפול וימת. ויפן משם ,תקע עוד [את הסכין] בשנים — עד שנשבר הסכין בידו. וינוסו כולם הנה והנה. ויהי כאשר ראו, כי נשבר הסכין — ויתנפלו עליו ויהרגוהו. שם נהרג הבחור שקדש השם, ועשה מה שלא עשו שאר הקהל — שהרג שלשה ערלים בסכינו.

והשאר מסרו נפשם והתענו בכל יום. והיו בוכים איש על בני־ביתו ואיש על רעהו, עד אשר תש כחם. כי לא יכלו להלחם באויבים; אבל אמרו: גזירת מלך היא, נפלה נא ביד יי ונבוא ונראה באור הגדול.

כולם נפלו על יִחוד השם.

אשה חשובה היתה שם, ושמה מרת מ י נ א, טמונה בבית אחד תחת הקרקע מחוץ לעיר. ויתקבצו עליה כל אנשי העיר ויאמרו אליה: הנה נא אשת חיל את — דעי וראי כי כבר אין אלהים חפץ להצילכם, כי שוכבים ערומים בראש כל חוצות, ואין מקבר. טנפי עצמך. — ויפלו לפניה ארצה, שלא רצו להרגה, כי שמה הולך עד למרחוק, כי אצלה היו מצויים כל גדולי עירה ושרי הארץ.

ותען ותאמר: חלילה לי לכפור באלהי מרום! עליו ועל תורתו הקדושה תהרגוני, ואל תאחרו יותר.

נהרגה המהוללת בשערים.

כולם נהרגו וקידשו את השם בלב שלם ובנפש חפצה, ושחטו זה את זה כולם כאחד — בחורים ובתולות זקנים וזקנות. וכן העוללים שחטו את עצמם על קדוש השם.

אלה אשר נקבו בשמות עשו כן; והשארית שלא נקבו בשמות — על אחת כמה וכמה. *

וכשמונה מאות היה מספר ההרוגים אשר נהרגו בשני הימים האלה.

*

ז) מובן הדברים: אמרו להכניסו בברית דתם.

ד. ויהי כאשר שמעו אנשי קודש חסידי עליון, קהלה הקדושה אשר במעגנצא (Mainz) מגן וצנהח) לכל הקהלות, אשר שמם הולך בכל המדינות, אשר נהרגו קצת הקהל שבשפיירא וקהל וורמיישא בפעם שנית ט) ונגעה חרב עדיהם — אז רפתה ידם ונמס לבם. ויהי לימים ויצעקו אל ה׳ בכל לבם ויאמרו: ה׳ אלהי ישראל, האתה עושה את שארית ישראל כלה? ואיה כל נפלאותיך הנוראות אשר ספרו לנו אבותינו לאמר: הלא ממצרים ומבבל העליתנו? וכמה פעמים הצלתנו, ואיך עתה עזבתנו ונטשתנו ה׳ לתת אותנו ביד אדום הרשעה להשמידנו? אל תרחק ממנו, כי צרה קרובה ואין עוזר לנו. ויתקבצו יחד נשיאי ישראל לתת להם עצה טובה, אם יוכלו להנצל. ויאמרו זה לזה: נבחרה לנו מזקנינו, ונדעה מה נעשה — כי בלעתנו הרעה הגדולה הזאת. ובאו בעצה אחת לתת פדיון נפשם, לפזר ממונם ולהשחיד השרים והסגנים וההגמונים והפחות. ויקומו ראשי העדה החשובים בעיני ההגמון ויבואו אל ההגמון ואל שריו ועבדיו לדבר עמם, ויאמרו להם: מה נעשה לשמועה אשר שמענו על אחינו אשר בשפיירא ובוורמיישא שנהרגו? ויאמרו אליהם: שמעו לעצתנו, והביאו כל הממון שלכם אל בית אוצרותינו — ואתם, נשיכם ובניכם ובנותיכם וכל אשר לכם, תכנסו בחדר ההגמון עד שיעברו אלו הגיסות, ואז תוכלו להנצל מיד התועים. והם עשו ונתנו עצה זו, כדי לאספנו ולמסרנו בידם ולאחוז אותנו כדגים הנאחזים במצודה רעה, ויקחו הממון שלנו, כאשר עשו לבסוף — סופו מוכיח על תחלתו.

וגם ההגמון קבץ את שריו ועבדיו, שרים גדולים חורי הארץ, כדי לעזרנו — כי בתחלה היה רצונו להצילנו בכל כחו, ונתנו לו שוחד גדול על זה ולשריו ולעבדיו, על אשר אמרו להצילנו; ולבסוף, כל השוחד וכל הפיוס לא הועיל להגן עלינו ביום עברה בפני הפורענות.

בעת ההיא קם דוכוס גוטברהט י) שמו — ישתחקו עצמותיו —

ח) לשון נופל על לשון — שם הקהלה מגנצא, כי היא „מגן וצנה".

ט) בקהל וורמיישא היה (כמסופר למעלה) ההרג שתי פעמים: בכ"ג באייר ובראש־חדש סיון. המחבר רשם את המאורע הזה לאחר מעשה והגיד, כי ארע מעשה ההרג בוורמיישא שתי פעמים. אבל להלן הוא חוזר ומספר בפרטות מה שארע במעגנצא עוד קודם שעברה הכוס על וורמיישא בפעם השנית.

י) זהו Gottfried von Bouillon אחד ממנהיגי נוסעי־הצלב המפורסמים.

ברותו הקשה, כי התעתו רוח זנונים לילך עם ההולכים לתרפותם ונשבע להרע שלא יצא לדרכו אם לא ינקום דם התלוי בדמם של ישראל ולא ישאיר שריד ופליט ממי ששם יהודי עליו. וימלא אפו בנו. אמנם הוקם גודר פרץ, מופת הדור, ירא אלהים, עקוד במזבח הפנימי, רבי קלונימוס הפרנס מעדת מעגנצא שהקדים ושלח שליח למלך היינריך במלכות פוליא יא) (כי נתעכב שם ט׳ שנים) והגיד לו כל הקורות. וחרה אף המלך וישלח ספרים בכל מדינות מלכותו לשרים ולהגמונים ולפחות ולדוכוס גוטפרדט דברי שלום על היהודים לשמור אותם, לבלתי נגוע בהם איש להרע להם בגופם ולהיות עזר להם ומנוס. ונשבע הדוכוס הרשע, שמעולם לא עלה על דעתו לעשות להם שום רעה. ועל כל זאת שחדוהו בקולוניא ה׳ מאות זקוקים כסף יב) וכמו כן במעגנצא שחדוהו, והבטיחם במשענת לעשות להם שלום. ועושה השלום סר מעלימו והעלים עיניו מעמו והגירם על ידי חרב. וכל נביא ותוזה וכל חכם לב ונבון דעת לא יכול לעמוד על העקר: היאך כבדה הטאת עדת מי מנה, ותבלו נפשות קהלות הקדושות, כאילו היו שופכים דמי זולתם. ודאי הנה הוא שופט צדק ולנו הדבה.

ואז רבו המים הזדונים ויחפאו על עם יי אשר לא כן, ויאמרו: אתם בני אותם שהרגו את יראתנו ותלוהו על עץ, וגם הוא אמר עוד: יהיה יום שיבואו בני וינקמו דמי — ואנו בניו ועלינו לנקום נקמתו מכם, כי אתם המורדים והפושעים בו ומעולם לא נתקררה דעת אלהיכם עליכם, כאשר אמר להטיב לכם, כי אתם הרעותם לפניו. ועל זאת שכח אתכם ולא חפץ עוד בכם כי קשי־עורף הייתם וחלק עצמו מכם והאיר עלינו ולקח אותנו לחלקו. וכשמענו חרד לבנו ויתר ממקומו והחשינו דומיה וישבנו במחשכים כמתי עולם, עד ישקיף וירא יי משמים.

ויבוא גם השטן הפפיוס של רומי הרשעה ויעבר קול בכל הגוים אשר האמינו בישו המשיח, הם בני שעיר יג), שיתקבצו יחד ויעלו לירושלים ויכבשו העיר לידם. דרך סלולה לתועים. וילכו לקבר משיחם אשר קבלוהו לאלוה

יא) שם עיר זו אינו מחוור. בכל־אופן היה הקיסר היינריך בשנת 1096 באיטליה, אשר שם נתעכב קצת שנים (לא תשע).

יב) סך חמש מאות מרק כסף צרוף.

יג) כלומר: בני מלכות רומי (לפי קבלת הראשונים, רומי היא אדום).

עליהם. ויבוא השטן ויתערב בין האומות, ויאספו כולם כאיש אחד יחד לקיים הצווי. ויבואו כחול אשר על שפת הים, וקולם המון סופה וסערה. ויהי כנאספו מרי דלי [יד]) ויתיעצו עצות רעות על עם יי, ויאמרו: למה זה הם טרודים להלחם עם ישמעאלים סביבי ירושלים? הלא ביניהם עם שאינם חוששין ליראתם, ואף כי אבותם תלו את אלוהיהם — למה נחיה אותם, ולמה יהיה חניתם בינינו? נתחיל בראשם סייפנו, ואחר כך נלך בדרך תעותנו. ויפג לבם של עם אלהינו ולא קמה בם רוח כי באו פגעים רעים [עלי]הם [טו]), ולקו כמה פעמים. ויבואו ויפילו תחן פני יי ויצומו וימעטו דמם וחלבם, וימס לבב ישראל בקרבו. ויעש יי כאשר דבר, כי חטאנו לו, ויטש משכן שילה מקדש מעט אשר שכן בעמו בין הגוים, ויחר אפו והריק אחריהם חרב, עד נותרו כתורן בראש ההר וכנס על הגבעה, ויתן לשבי עוזו וירמסהו ברגלים. ראה יי והביטה, למי עוללת כה? הלא ישראל עם בזוי ושסוי חבל גורלך — למה הרימות מגן צריו, ולמה גברו חיל? שמעו, כי נאנחה אני, וכל שומעי תצלנה שתי אזניו: איכה נשבר מטה עוז, מקל תפארה, עדת קדושה המסולאים בפז קהלת מעגנצא, אשר היתה סבה מעם יי למען נסות בם את יראיו לסבול עול יראתו הטהורה.

ויהי היום ותבוא גויה אחת ותביא עמה אווזה אשר היתה מגדלת משהיתה אפרוח. והאווזה הולכת בכל מקום שהגויה הולכת. והיתה צווחת ואומרת לכל עובר ושב: ראו שזו האווזה מבינה בעצמה מה שאמרתי לילך לתעות ורוצה גם היא לילך עמי.

אז נתקבצו התועים והעירונים ועמי הארץ עלינו ויאמרו אלינו: איה ההבטחה שלכם? איך תוכלו להנצל? עתה תראו כי אלו האותות עשה להם הצלוב לעיניהם, כדי לעשות נקמה באויביהם. ויבואו כולם בחרבות להשמידנו. ויבואו קצת מן העירונים החשובים ויעמדו כנגדם ולא הניחום להזיק לנו. ובאותה שעה עמדו התועים בלב אחד כנגד העירונים והכום אלו כנגד אחד עד שהרגו אחד מן התועים ויאמרו: כל אלה עשו היהודים.

יד) כנוי של גנאי — הם אפס ותהו (עיין ישעיה מ, טו). ואפשר שצריך לגרוס: כמרי דלי, כנוי של גנאי לכמרים שהיו באותה העצה.

טו) כאן הלשון מגומגמת קצת, ותקנתי הדברים לפי טובנם מתוך הממשך.

וכמעט נאספו כולם עליהם וידברו אתם קשות להתגולל ולהתנפל עליהם. וכאשר ראו אנשי קדש כל אלו הדברים וימס לבבם. וכששמעו את דבריהם ויאמרו הגדולים והקטנים: מי יתן מותנו ביד יי — לפי שהוא מלך רחמן יחיד בעולמו. ויניחו בתיהם שוממים. ולבית-הכנסת לא באו, כי אם ביום השבת סמוך לראש-חדש סיון, והוא שבת האחרון סמוך לגזרתנו, שנכנסו שם מתי מעט להתפלל.

ור׳ יהודה ב״ר יצחק נכנס לשם להתפלל באותו מנין ובכו בכיה גדולה עד יציאת הנפש, כי ראו, כי גזירת מלך מלכי המלכים היתה ומי יפר. ויהי שם תלמיד וָתיק, ר׳ ברוך ב״ר יצחק, ויאמר אלינו: דעו באמת וביושר כי נגזרה גזירה עלינו מן השמים ואין אנו יכולין להנצל, כי הלילה שמענו אני וחתני יהודה הנפשות שהיו מתפללין הלילה בבית הכנסת בקול גדול כמו בכי. וכששמענו הקול והיינו סבורים, שמא באו מחצר ההגמון קצת הקהל להתפלל בבית הכנסת בחצי הלילה. ומתוך צרה ומתוך מרירות הלב רצנו אל פתח בית הכנסת לראות מי היו המתפללים, והיתה הדלת סגורה. הקול שמענו ובכיה גדולה, אבל לא הבינונו כלום מה שמדברים. ושבנו מפוחזים אל ביתנו, כי הבית היה סמוך לבית-הכנסת. ויהי כאשר שמענו אלו הדברים ונפלנו על פנינו ואמרנו: אהה יי אלהים, האתה עושה את שארית ישראל כלה? וילכו ויגידו קורותם לאחיהם שבחצר הפחה ובחדרי ההגמון. וידעו כי היתה גזירה מאת יי. ויבכו הם בכיה גדולה והצדיקו עליהם את הדין, ואמרו: צדיק אתה יי וישר משפטיך.

ויהי בראש חדש סיון ויבא אֶמִיכו הפחה צורר כל היהודים — ישתחקו עצמותיו ברֵחים של ברזל — בחיל כבד מחוץ לעיר עם התועים. ועם הארץ באהלים והיו שערי העיר סגורים לפניו, כי גם הוא אמר: רצוני ללכת לתעות. ונעשה ראש הגֵיסות. ובדא מלבו, כי בא אליו שליח התלוי ויתן אות בבשרו להודיעו, כי כשיבוא לאיטליא של יון טז) יבוא אליו בעצמו ויכתירנו בנזר מלכות וינצח אויביו. והוא היה ראש לכל צוררינו — על זקן ועל בתולה לא חמל, ועל עולל ויונק וחולה לא

טז) הכוָנה בזה — איטליא התחתונה, שהיא קצה מלכות ניאפל וסיציליא ונקראת בשם: Magna Graecia

חסה עינו. וישם את עם יי כעפר לדוש: בחוריהם הרג בחרב, והריותיהם בקע. ויחנו מחוץ לעיר שני ימים.

ובעת ההיא שבא הרשע למעגנצא ללכת לירושלים ויבואו זקני העם אל ההגמון שלהם רוטהרט וישחדוהו בשלש מאות זקוקים כסף. ודעתו היה ללכת אל הכפרים שהיו תחת ידי ההגמונים, ובאו הקהל ושחדו אותו ובקשו אותו, עד שעמד אצלם במעגנצא. והכניס כל הקהל בחדר הפנימי שלו, ואמר: נרציתי לעזור לכם. וגם הפחה אמר: גם אני רוצה לעכב עמי כאן עליכם לעזרה — ועליכם ליתן כל מחסורנו, עד שיעברו המסומנים יז). ואמרו הקהל לעשות כן. ונתרצו שניהם, ההגמון והפחה, ואמרו: נמות עמכם או נחיה אתכם. ואז אמרו הקהל: עתה, מאחר שנתרצו אלו הקרובים אצלנו ומכירנו להושיענו, נשגר גם לאימכו הרשע ממוננו וכתבינו בידו, כדי שיכבדוהו הקהלות בדרך — אולי יעשה יי בחסדו הגדול וישוב מעלינו. כי לכן פזרנו את ממוננו לתת להגמון ולשריו ולעבדיו ולעירונים כארבע מאות זקוקים כסף. ונתנו לאימכו הרשע כסף ז' ליטרא של זהב כדי לעזרנו, ולא הועיל לנו מאומה ולא ניתן לנו עד עתה ארוכה למכתנו. שאפילו כסדום ועמורה לא היינו, כי להם נתבקשו עד עשרה כדי להצילם — ולנו לא נתבקש לא עשרים ולא עשרה.

והיה ביום שלשה בסיון, אשר היה יום קדוש ופרישה לישראל במתן תורה יח), באותו יום שאמר משה רבנו ע"ה: „היו נכונים לשלשת ימים", אותו היום הופרשו קהל מעגנצא חסידי עליון בקדושה ובטהרה והוקדשו לעלות אל האלהים כולם יחד — כי היו נעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו, כי כולם בחצר ההגמון. ויחר אף יי בעמו, וקיים עצת התועים ועלה בידם. וכל הון לא הועיל, ולא צום ועינוי וצעקה וצדקה, ולא נמצא עומד בפרץ — לא מורה ולא נשיא ואפילו תורה הקדושה לא הגינה על לומדיה. ויצא מבת ציון כל הדרה, היא מעגנצא, שבת קול אדירי הצאן וקול גבורים משיבי מלחמה, מצדיקי רבים, עיר תהלה קרית משושי, אשר כמה מעות פזרה לאביונים, ואין לכתוב בעט ברזל בגליון ספר רוב מעשים

יז) כלומר: נוסעי־הצלב, שהיו מסומנים בשתי־וערב על בגדיהם.
יח) כלומר: תחלת שלשת ימי הגבלה.

אשר היה בה מימות עולם — במקום אחד תורה וגדולה ועושר וכבוד וחכמה וענוה ומעשים טובים, לעשות גדר על גדר, סיָג לדבריהם — ועתה נבלעה חכמתם ונהיו כליָה, כבני ירושלים בחורבנם.

ויהי בחצי היום ויבא אֶימכו הרשע צורר היהודים הוא וכל חילו אל השער. ויפתחו לו העירונים השער, ויאמרו אויבי יי איש אל רעהו: ראו, כי פתחו לנו השער — עתה נקום דמי התלוי. וכאשר ראו בני ברית קדש שהיו שם, הקדושים יִרְאֵי עליון, המון הרב חיל גדול כחול אשר על שפת הים — ודבקו בבוראם. ואז לבשו שריונים ותגרו כלי מלחמתם מגדולים ועד קטנים, ור׳ קלונימוס ב״ר משולם הפרנס בראש. ומרוב צרות ותעניות שעשו לא היה בהם כח לעמוד כנגד האויבים ואז באו כתות ובולשת שוטפות כנהר, עד נמלאה מעגנצא פה לפה. והאויב אימכו העביר קול באזני הקהל להעביר ולהבריח את האויבים מן העיר. ומהומת יי רבה בעיר. ואיש ישראל חלצו איש כלי־זינו בחצר הפנימי של ההגמון, ויקרבו כולם אל השער להלחם עם התועים ועם העירונים, וילחמו אלו כנגד אלו אל תוך השער. וגרמו העוונות ונצחום האויבים ולכדו את השער. ותכבד יד יי על עמו, ויאספו כל הגויים על היהודים שבחצר להכרית מהם שם. ורפו ידי עמנו כראותם יד אדומי הרשעה תקפה עליהם. וגם אנשי ההגמון אשר הבטיחום לעזרה הם נסו תחלה, כדי להסגירם ביד האויבים כי קנים רצוצים המה להם. וגם ההגמון עצמו ברח מן התועבה[יט] שלו, כי אמרו להרוג גם אותו בעבור כי דבר טוב על ישראל. והאויבים נכנסו בתוך החצר בג׳ בסיון ביום ג׳ בשבוע, יום חושך ואפלה, יום ענן וערפל, יגאלוהו חשך וצלמות, אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופיע עליו נהרה. אהה ליום אשר ראינו צרת נפשנו! הכוכבים, למה לא חשכתם את אורכם? הלא ישראל שנמשלו ככוכבים וי״ב מזלות במספר שבטי בני יעקב — ואיך לא תתאפקו אור שלכם מלהגיה לאויבים שחשבו למחות שם ישראל?

כשראו בני ברית קדש, כי נגזרה הגזירה ונצחום האויבים, ונכנסו בחצר ויצעקו כולם יחד — זקנים וילדים בחורים ובתולות, עבדים ושפחות —

יט) כנוי־גנאי לבית־תפלתם.

לאביהם שבשמים, ובכו עליהם ועל חייהם, והצדיקו עליהם דין שמים, ואמרו זה לזה: נתחזק ונסבול עול היראה הקדושה, כי לפי שעה יהרגו אותנו האויבים וקלה שבארבע מיתות — בחרב), ונהיה חיים וקימים נפשותינו בגן עדן, באספקלריא המאירה הגדולה לעולמי עד. ויאמרו בלב שלם ובנפש חפצה: סוף דבר, אין להרהר אחר מדת הקב"ה וברוך שמו שנתן לנו תורתו וצווי להמיתנו ולהרוג אותנו על יחוד שמו הקדוש. אשרנו, אם נעשה רצונו; ואשרי כל מי שנהרג ונשחט וימות על יחוד שמו — ויהא מזומן לעולם הבא וישב במחיצת הצדיקים ר' עקיבא וחביריו יסודי עולם הנהרגים על שמו. ולא עוד, אלא שנתחלף לו עולם חושך בעולם אורה ועולם של צרה בעולם שמחה ועולם עובר בעולם קים לעד ולנצח. ואז צעקו כולם בקול גדול לאמר כאחד: מעתה אין לנו לעכב יותר, כי האויבים כבר באים עלינו; נלך במהרה נעשה ונקריב עצמנו קרבן לפני יי — וכל מי שיש לו מאכלת יבדוק אותו, שלא יהא פגום, ויבוא וישחוט אותנו על קדוש היחיד חי העולמים, ואחר כך ישחוט את עצמו בגרונו או ידקור הסכין בבטנו.

אז היו רבנו יצחק ב"ר משה ושאר הרבנים והחשובים עמו, והיו יושבים בחצר ההגמון ובוכים, וצוארם פשוט, והיו אומרים; מתי יבוא השודד — ונקבל עלינו דין שמים? וכבר ערכנו עקידות ועשינו מזבחות על שמו!

והאויבים מיד כשנכנסו בתוך החצר מצאו שם אותם החסידים הגמורים עם רבנו יצחק ב"ר משה, עוקר הרים, והוא פשט צוארו וחתכו ראשו תחלה. ונתעטפו בטליתות המצויצות וישבו להם בתוך החצר למהר לעשות רצון יוצרם, ולא רצו לברות תוך החדר לחיות חיי שעה, כי מאהבה קבלו עליהם דין שמים. וישליכו עליהם האויבים אבנים וחצים ולא חששו לנוס. ויכו כל אותם אשר מצאו שם מכת חרב והרג ואבדן. ואותם שבחדרים, כשראו את המעשה הזה מאלו הצדיקים והאויבים שבאו עליהם כבר, צעקו כולם עוד: אין טוב מלהקריב קרבן נפשנו. ושם חגרו נשים בעוז מתניהן וישחטו בניהן ובנותיהן וגם עצמן. וגם אנשים רבים אמצו כח וישחטו נשיהם ובניהם וטפם הרבה. והענוגה שחטה ילד שעשועיה. ויעמדו כולם איש ואשה

כ) מארבע מיתות בית־דין: סקילה, שרפה, הרג וחנק — הקלה שבהן היא הרג בסיף.

וישחטו זה לזה. ובתולות וכלות הביטו בעד החלונים וצעקו בקול גדול: הביטה וראה אלהינו, מה אנו עושין על קדוש שמך הגדול בלי להמיר אותך באחר כא). ובני ציון היקרים בני מעגנצא נתנסו בעשרה נסיונות, כאברהם אבינו וכחנניה מישאל ועזריה. ואחרי כן עקדו בניהם, כאשר עקד אברהם ליצחק בנו, וקבלו עליהם עול מורא שמים מלך מלכי המלכים הקב"ה בנפש חפצה, ולא אבו לכפור ולהמיר יראת מלכנו באחר כב), ופשטו צוארם לטבח והשלימו נפשם הנקיה לאביהם שבשמים. והנשים צדקניות החסידות אשה על אחותה פשטה צוארה לעקוד על יחוד השם. ואיש בבנו ובאחיו ואת באחותו ואשה בבנה ובבתה ושכן בשכנו ורעו והתן בכלתו וארוס בארוסתו. זה עוקד ונעקד וזה עוקד ונעקד עד שנגעו דמים בדמים ונתערבו דמי אנשים בנשותיהם ודמי אבות בבניהם ודמי אחים באחיותיהם ודמי רבנים בתלמידיהם ודמי חתנים בכלותיהם ודמי דיינים בסופריהם ודמי עוללים ויונקים באמותיהם — ונהרגו ונטבחו על יחוד שם הנכבד והנורא. לזאת וכזאת תצלנה אזנים שומעות שועתי, כי מי שמע כזאת ומי ראה כאלה! ושאלו נא וראו: ההיתה עקדה כזאת מרובה מימות אדם הראשון? האם היו אלף ומאה עקדות ביום אחד — כולם כעקדת יצחק בן אברהם?... נהרגו ונשחטו ביום אחד בג' בסיון ביום ג' אלף ומאה נפשות קדושות. כמה עוללים ויונקים שלא פשעו ושלא חטאו, ונפשות אביונים נקיים! העל אלה תתאפק יי — כי עליך נהרגו נפשות לאין מספר? ותנקום דם עבדיך השפוך בימינו לעינינו אמן במהרה.

ואותו היום נפלה עטרת ישראל. אז נפלו לומדי תורה, אז בטלו האשכולות, אז נפל כבוד התורה, דכתיב: „השליך משמים ארץ תפארת ישראל" (איכה ב', א'). ופסקו יריאי חטא. ואז בטלו אנשי מעשה וזיו החכמה וטהרה ופרישה וזיו הכהונה ואנשי אמנה וגודרי פרץ ומשביתי גזירות רעות וזעם של יוצרם. ונמעטו נותני בסתר ותהי האמת נעדרת ובטלו הדרשנים ונפלו נשואי פנים והדר שיבה. יום זה מצאונו צרות רבות. ואין דרך לנטות ימין ושמאל מפני חמת המציק. כי מיום שחרב בית־

כא) כאן יש בגוף הספור קללה חריפה כלפי משיחם, נאותה בפי בתולות עומדות למות על קדוש השם והאויבים בני „תורת האהבה" סובבים אותן להרגן.
כב) גם כאן נמצאה בגוף הספור מעין קללה חריפה כמותה.

המקדש השני לא היו כמותם בישראל ואחריהם לא היה כן; כי קדשו ויחדו את השם בכל לבבם ובכל נפשם ובכל מאודם. אשריהם ואשרי חלקם, שכולם הם מזומנים לחיי העולם הבא — וגם לי יהי חלק עמהם.

וירב בבת יהודה תאניה ואניה, ויקומו עליהם האויבים ויהרגו טף ונשים ונער וזקן ביום אחד. פני כהנים לא נשאו וזקנים לא חננו; על עוללים ויונקים לא חמלו, על עוברות מלאות לא רחמו, עד לא הותירו שריד — כי אם ככתיבת נער כג), עד שנים או שלשה גרעינים. כי כולם אוו לקדש שם בוראם, וגם בבוא האויב עליהם צעקו כולם בקול רם בלב אחד ופה אחד: שמע ישראל יי אלהינו יי אחד.

*

ה. עתה אספר בהריגת ר׳ קלונימוס החסיד הפרנס וסיעתו. השם ינקום נקמתו במהרה בימינו.

ויהי ביום אשר דבר יי לעמו: „היו נכונים ליום השלישי", אותו היום הכינו עצמם ופשטו צוארם והקריבו קרבנם לרית נתוח ליי ונהרגו באותו היום למען שמו הגדול שהוא יחיד בעולמו ומבלעדיו אין אלהים תתר"ק נפשות קדושות — לבד ר׳ קלונימוס הפרנס הצדיק, ועמו קצת בחורי ישראל, חמשים ושלש נפשות שניצלו בו ביום. כי ברחו דרך חדר הגמון ויבואו אל תוך המלתחה בע"ז — והוא בית־האוצר והוא שקורין אותו שיגזר כד) — והיו שם בצר ובמצוק מפני החרב שעל צוארם. ופתח המלתחה היה צר והיה חושך ולא הרגיש בהם שום אדם מן האויבים — ויהי כמחריש. השמש בא, ודבק לשונם אל חכם בצמא, ויגשו אל החלון לדבר לגלח הממונה על בית־האוצר להושיט להם מים להשיב נפשם — ולא אבה, עד שנתנו לו עשרה זקוקי כסף בצלוחית מלאה מים, לקיים מה

כג) מלשון המקרא: „ונער יכתבם" (ישעיה י, יט) — השרידים היו מעטים, שאפילו נער קטן יכתבם.

כד) Secretarium — חדר שהיו מכניסים אל תוכו תשמישי קדושה ובגדי השרת של הכהנים לשמירה.

שנאמר: „ועבדת את אויביך... ברעב ובצמא ...“ (דברים כ״ח, מ״ח). וכשהגיעה הצלוחית לחלון היה פתחה צר ולא היה יכול להכנס בו המים עד שלקח צינורית של עופרת והביא בה המים והיו שותים במדה בלא שביעה.

ויהי בחצי הלילה, שלח ההגמון איש אחד אל חלון המלתחה אל ר׳ קלונימוס הפרנס ויקרא לו ואמר: שמעני קלונימוס, הנה ההגמון שלחני אליך לידע אם אתה חי עדין וצוני להציל אותך וכל הנמצאים עמך; צאו אלי, והנה עמו שלש מאות חלוצי מלחמה שלופי חרב ולבושי שריונים ונפשנו תחתיכם למות — ואם אין אתם מאמינים בי, הריני נשבע לכם, כי כן צוני אדוני ההגמון והוא אינו בעיר, כי הלך לו לכפר רודשהיים (Rüdesheim) ושלח אותנו הנה להציל הפליטה שלכם הנשארה ורוצה להיות בעזרתכם. והם לא האמינו עד שנשבע להם. ואז יצא אליו ר׳ קלונימוס וסיעתו והניחם השר באניות והעבירם את נהר ריינוס והביאם בלילה אל מקום שהיה שם ההגמון בכפר רודשהיים. וישמח ההגמון על ר׳ קלונימוס שמחה גדולה, כי עודנו חי — ואמר להצילו וגם את האנשים שבאו עמו.

לב ההגמון היה לכתחלה לטובה, ואחר כן חזר בדבורו וקרא לר׳ קלונימוס ואמר לו: איני יכול להציל אתכם, ואלהיכם סר מעליכם, ואין רצונו להשאיר לכם שריד ופליט, ואין כחי עוד להציל ולעזור מעתה ואילך. ועתה דע לך מה תעשה, אתה וסיעתך העומדים עמך. או תאמינו ביראתנו או תשאו עוון אבותיכם. ענהו ר׳ קלונימוס החסיד וצוַח במר נפש: אמת הוא, כי אין רצונו של אלהינו להצילנו — ולפיכך אמת דבריך ונכונים הם, שאין בך כח לעזור עוד; ועתה תנה לנו זמן עד מחרת להשיב לדבריך.

ואז שב ר׳ קלונימוס לחבריו החסידים והגיד להם את דברי ההגמון. ואז קמו כולם ביחד וברכו על עקידתם והצדיקו עליהם את הדין פה אחד ובלב אחד וקבלו עליהם עול היראה. ויקח ר׳ קלונימוס החסיד תחלה, קודם שחזר להגמון, את בנו מר יוסף וינשק לו וישחטהו. וכאשר שמע ההגמון ששחט את בנו, חרה לו עד מאד ואמר: מעתה ודאי איני חפץ לעזור לכם עוד. כששמעו בני הכפרים מה שאמר ההגמון, נאספו עליהם — וגם התועים עמהם — להרוג את היהודים.

בין כך ובין כך חזר ר׳ קלונימוס באותו יום אל ההגמון ונשמע לר׳ קלונימוס בדרך מה שאמר ההגמון. וכשחזר לפניו לקח בידו סכין ובא

לפניו ורצה להרגו. ואנשי ההגמון וגם הוא בעצמו הרגישו בדבר, ויאמר ההגמון להוציאו מלפניו. ויקומו עליו עבדיו של ההגמון והרגוהו בנס של עץ. ויש אומרים, שלא חזר פעם שנית להגמון, ומיד ששחט את בנו לקח את חרבו ונעץ בארץ ונפל עליה ויתקעה בבטנו. ויש שאומרים: האויבים הרגוהו בדרך. בין כך ובין כך נהרג הנשיא על יחוד שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, והיה תמים ושלם עם יי אלהי ישראל, ושם נפל ונהרג הצדיק עם קהלו כה).

וגם ר' יהודה בן רבנא יצחק ומר יצחק דודו ב"ר אשר גם הם נהרגו. וגם בנות ישראל שהיו שם נהרגו כולם ונשחטו על יחוד שם אלהי ישראל.

ואלו מאותם שהיו בתבורה הזאת השנית: ר' שניאור ור' קלונימוס ב"ר יוסף הזקן משפיירא ומר יצחק ב"ר שמואל ומר יצחק ב"ר משה ור' אלעזר ב"ר יעקב ומר חלבו ב"ר משה ועוד אחרים הרבה עמם — וגם הם בטחו בצור ישראל. והרג ר' שניאור גוי אחד, ויתקבצו עליהם בני הכפרים על היער אשר הדיחם שם ההגמון ויסקלום באבנים ויורום בחצים וידקרום ויהרגום בחרב — עד אשר נפלו שם גבורי ישראל ביד יי.

וגם אלו היו באותו הכת השנית במקום אחד ביער: ר' אברהם ב"ר אשר ומר שמואל ב"ר תמר ורבים עמהם. גם הם קדשו את עליון הגדול. ויתקבצו על מר אברהם ב"ר אשר האויבים ויבקשו לטנפו במים הזדונים, כי הוא היה איש ידוע ונעים. ויתקבצו עליו מקצת מכיריו. ויאמר להם: היש פה איש אשר יודע אם נשאר מכל בני־ביתי או מבני אפילו אחד? ויאמרו: אין אנו יודעים. ויבקשו ממנו מאד לטמאו. ויען להם ויאמר: עד מתי תאתרוני? בחייכם, תהרגוני; כי לא אשמע לכם לדבר הזה. באל חי אבטח ובו אדבק עד אשלים לו את נפשי. וכן אמר גם מר שמואל למר אברהם: עמך אהיה לחיים ולמות. ויכום האויבים, כי לא רצו לשמוע אל דבריהם. ויכו את מר אברהם, ויפול ארצה וימות. וגם מר שמואל נהרג שם עמו.

כה) המספר לא היה עד ראיה בדבר; אלא ספרו לו אופן מיתתו של ר' קלונימוס בפנים שונים. הוא זהיר בספורו ורושם את כל אשר הוגד לו בפרט זה.

וישימו בטחונם בקדוש ישראל, ונכנסו שניהם יחד לאוצר מכללו — עד יום פקודת דם עבדיו השפוך.

וגם את ר׳ יקותיאל ב״ר משולם ותתנו הרגו שם בדרך בין מעגנצא ובין רודשהיים, כששבו ממקום שנהרג שם ר׳ קלונימוס אחיו הפרנס — כי אמרו לשוב אל העיר למעגנצא, כדי שיהרגום שמה האויבים ויקברום לשם בבית הקברות עם אחיהם החסידים הישרים והתמימים. ולא יכלו להגיע למקום אשר אמרו, ופגעו בהם המתועבים והרגום בדרך. והנה נפשותם צרורה בצרור החיים את יי אלהינו.

*

ו. ועתה אגידה ואספרה מה שנעשה בו ביום כו) לאלו הצדיקים: הנשים הטהורות בנות מלכים היו זורקות את המעות והכסף בעד החלונות אל האויבים, כדי שיהיו טרודים ללקט הממון ולעכבם מעט עד שיגמרו שחיטת בניהם ובנותיהם. וידי נשים רחמניות שחטו ילדיהם, כדי לעשות רצון יוצרם. ויהי כאשר באו האויבים אל החדרים ושברו את הדלתות ומצאום מפרפרים ומתגוללים בדם עדין, ויקחו את ממונם ויפשיטום ערומים ויכו הנותרים ולא השאירו בהם שריד ופליט. וכן עשו לכל החדרים אשר היו שם בני ברית קודש. רק חדר אחד היה חזק מעט וילחמו גם עליהם האויבים עד הערב. ויהי כאשר ראו הקדושים, כי חזקו מהם האויבים ולא יכלו לעמוד כנגדם — ויזרזו עצמם, ויקומו האנשים והנשים וישחטו את הילדים בתחלה. ואחר כך הצדקניות היו משליכות את האבנים דרך החלונות על האויבים והאויבים מסקלים כנגדן באבנים והיו מקבלות האבנים עד שנעשה כל בשרם ופניהם חתיכות חתיכות והיו מחרפות ומגדפות את התועים בשם התלוי כז). ויגשו התועים לשבור הדלת.

מי ראה כזאת ומי שמע מה שעשתה הצדקת אשה החסידה מרת רחל הבתורה בת ר׳ יצחק ב״ר אשר אשת ר׳ יהודה? ותאמר אל

כו) „בו ביום" — בג׳ בסיון תתנ״ו. כאן נרשמים פרטי ההרג, שעשו ביום ההוא כבני קהלת מגנצא.

כז) בגוף הספור נמצאים כאן דבורים חריפים כלפי ישו המשיח.

חברותיה: ארבעה ילדים יש לי — גם עליהם אל תחוסו, פן יבואו הערלים הללו ויתפשום חיים ויהיו מקויימים בתעותם. גם בהם תקדשו את האל הקדוש. ותבוא אחת מחברותיה ותקח את המאכלת לשחוט את בנה. ויהי כאשר ראתה אם הבנים את המאכלת, ותצעק צעקה גדולה ומרה, והיתה מכה על פניה ועל החזה ואומרת: איה חסדיך יי? ותאמר האשה אל חברתה במרת נפשה: אל תשחטי את יצחק לפני אהרן אחיו, שלא יראה במיתת אחיו ויברח ממנו. ותקח האשה את הנער ותשחוט אותו — והוא היה קטן ונעים מאד. והאם היתה פורסת בתי־ידים שלה לקבל דמים, וקבלה בכנפיה הדם — תמור מזרק דם. והנער אהרן, כשראה שנשחט אחיו, היה צועק: אמי, אַל תשחטיני! והלך לו ונחבא תחת תיבה אחת. והיו לה עדין שתי בנות בילא ומדרונא נוות בית, בתולות יפות, בנות ר׳ יהודה בעלה — ולקחו הנערות את המאכלת וחדדוה, שלא תהיה פגומה, ופשטו צוארן — וזבחה אותן ליי אלהי צבאות, אשר צונו שלא להמיר יראתו הטהורה ולהיות תמימים עמו. וכשהשלימה הצדקת לזבוח שלשת בניה לפני יוצרם, אז הרימה קולה וקראה לבנה: אהרן אהרן, איפה אתה? גם עליך לא אחוס ולא ארחם. ותמשכהו ברגלו מתחת התיבה אשר נחבא שם, ותזבחהו לפני אל רם ונשא. ותשימם בשני בתי ידיה — שנים מכאן ושנים מכאן — אצל מעיה, והיו מפרפרים אצלה, עד אשר תפשו האויבים את החדר וימצאוה יושבת ומקוננת עליהם. ויאמרו אליה: הראה לנו את הממון שיש בבתי ידים שלך. ויהי כאשר ראו הילדים והנם שחוטים — ויכוה ויהרגוה עליהן, ופרחה רוחה ונפשה השלימה. ועליה נאמר: „אם על בנים רוטשה". והיא על ארבעה בניה — כאשר מתה הצדקת על שבעה בניה, ועליהם נאמר: „אם הבנים שמחה".

והאב צוח בבכי וילֵלה, כאשר ראה במיתת ארבעת בניו יפי־תואר ויפי־מראה, והלך והפיל עצמו על חרבו שבידו, ויצאו מעיו — והוא מתגולל בדם בתוך המסלה עם ההרוגים המתגוללים והמפרכסין בדמם. ויהרגו האויבים כל אותן שנשארו בחדר, ויפשיטום ערומים.

אז התחילו להתהלל התועים בשם התלוי, כי עשו רצונם בכל אותם שנמצאו בחדר ההגמון ולא נשאר מהם פליט.

★

ז. וירימו את דגליהם ויבואו בקול שאונם על שארית הקהל לפני החצר של הפחה, ויצורו גם עליהם — עד שתפשו את מבוא שער החצר. ויכו גם אותם הנמצאים שם.

ויהי שם איש אחד חסיד שמו משה ב״ר חלבו, והיו לו שני בנים. ויקרא אל בניו, ויאמר להם: בני, חלבו ושמעון, בזו השעה גיהנם וגן עדן פתוח; באיזה מהם רצונכם ליכנס עתה? ויענו ויאמרו אליו: רצוננו ליכנס בפתח גן־עדן. ויפשטו את צוארם, ויכום האויבים אב על בנים. נשמתם תהא בגן עדן באור החיים.

וגם ספר תורה היה שם בחדר, ויבואו התועים בתוך החדר וימצאוה, ויקרעוה קרעים. ויהי כאשר ראו הקדושות והטהורות, בנות מלכים, כי נקרעה התורה — ותקראנה בקול גדול לבעליהן: ראו התורה הקדושה, כי האויבים קורעין אותה. ואמרו הנשים כולן פה אחד: אי תורה הקדושה, כלילת יופי, מחמד עינינו, כשהיינו משתחוות בבית־הכנסת ונשקו לה בנינו הקטנים, וכבדנו אותה — ואיך עתה נפלה ביד אלו הערלים הטמאים? ויהי כאשר שמעו האנשים את דברי הקדושות, ויקנאו קנאה גדולה לי״י אלהינו ולתורתו הקדושה והחמודה. ויקרא שם בחור אחד ושמו ר׳ דוד בר רבנא ר׳ מנחם ויאמר להם: אחי, קרעו בגדיכם על כבוד התורה! ויקרעו בגדיהם. וימצאו תועה אחד בחדר, ויקומו כולם — אנשים ונשים — ויסקלוהו באבנים, וימות.

ויהי כאשר ראו העירונים והתועים, כי מת התועה, וילחמו בם. ויעלו על הגג אשר שם בני ברית קודש בבית, וישברו את הגג, ויורום בחיצים, ויקלעום באבנים, וידקרום — עד אשר כלו אותם.

ויהי שם איש טוב מאד, ושמו מר יעקב ב״ר סולם, והוא לא היה ממשפחה מיוחסת, ואמו לא היתה מישראל — ויקרא בקול גדול לכל הנצבים עליו לאמר: עד עכשו הייתם מבזים אותי, עכשו ראו מה אעשה! ויקח הסכין שבידו, וישם בגרונו לעין כל, וישחוט את עצמו בשם אדיר אדירינו הוא שמו י״י צבאות.

ועוד היה שם איש אחד ושמו מר שמואל ב״ר מרדכי הזקן — גם הוא קידש את השם. ויקרא לכל הנצבים עליו ויאמר להם: ראו, אחי,

אשר אעשה היום על קדוש שם חי־העולמים! ויקח את סכינו ויתקעהו בבטנו, וישפוך מעיו ארצה. שם נפל זקן בקדושה על יחוד שמו וקדוש יראתו.

★

ת. ויפנו משם התועים והעירונים ויבואו אל תוך העיר אל חצר אחד בגסות לבם, כי ראו שעשו רצונם באויביהם. והיה לשם נחבא מר דוד ב״ר נתנאל הגבאי הוא ואשתו ובניו וכל בני ביתו בחצר גלח אחד מוחזק כח). ויאמר אלידם הגלח: ראו, כי לא נשארו בחצר ההגמון ובטירותיו וגם בחצר הפחה שריד ופליט; כולם הרוגים ומושלכים ורמוסים כטיט חוצות — לבד מעט מהם אשר טנפום ושבו לתורתם. גם אתה עשה כן, ואז תוכל להנצל, אתה וממונך וכל בני ביתך, מיד התועים. ויען האיש ירא יי: אתה לך לך חוצה אל התועים ואל העירונים ודברת להם בשמי שיבואו אלי כולם. ויהי כשמוע הגלח את דברי החסיד מר דוד הגבאי וישמח מאד על דבריו, כי אמר: כבר נתרצה יהודי חשוב כזה לשמוע בקולנו. וירץ חוצה לקראת העם ויגד להם את דברי הצדיק אשר שלחו. וישמחו גם הם מאד ויתאספו סביב לבית לאלפים ולרבבות. ויהי כראות אותם הצדיק, בטח באלהי אבותיו ויקרא אליהם ויאמר: אתם, בני זנונים, בממזר ותלוי אתם מאמינים — אבל אני מאמין באל חי לעולמים הדר בשמי מרום; בו בטחתי עד היום הזה וכן אעשה עד יציאת נפשי. וידעתי האמת: אם אתם הורגים אותי, נשמתי תהא מונחת בגן עדן באור החיים; ואתם יורדין לבאר שחת לדראון עולם ובגיהנם אתם נידונים עם אלהיכם.

ויהי כאשר שמעו את דברי החסיד ויחר להם מאוד אשר גדף אותם ואשר הגיד להם קלונם, וירימו את דגליהם ויחנו סביב לבית והתחילו לקרות ולזעוק בשם התלוי, ויעלו אליו ויהרגו אותו ואת אשתו הצדקת ובנו ובתו וחתנו וכל בני־ביתו ושפחתו — כולם נהרגו על קדוש השם. שם נפל הצדיק עם אנשי ביתו, וישליכום בעד החלונים אל הרחוב.

כח) היה מוחזק בעיני מר דוד היותו אדם ישר ונאמן, שלא ימסור אותו לידי האויבים.

ויפנו משם העירונים והתועים ויבואו אל בית אחד לבית ר׳ שמואל ב״ר נעמן — וגם הוא קדש את השם הקדוש. ויתקבצו סביבות ביתו, כי הוא נשאר מכל הקהל בביתו ומעט מאחרים שנשארו עמו. וישאלו לו ויבקשו ממנו לטנפו במים סרוחים שלהם — והם בטחו במי שבראם, הוא וכל אשר עמו, ולא שמעו אליהם לעשות כרצונם. ויהרגום כולם וירמסום ברגליהם.

★

ט. על אלה אני בוכיה ועיני יורדה מים — על שנשרף בית מקדש אלהינו ועל שרפת מר יצחק ב״ר דוד הפרנס שנשרף בביתו.

ועתה אגיד ואודיע לכל היאך נהיה הדבר.

ויהי ביום ה׳ לחדש סיון, בערב שבועות, ויבואו אלו שני החסידים מר יצחק הצדיק ב״ר דוד הפרנס ומר אורי ב״ר יוסף והכירו את בוראם וקידשו שם יוצרם עד מאד. כי ביום ג׳ כשנהרגו הקהל בו ביום ניצלו אלו שני החסידים לגיהנום וצתנום האויבים בעל כרחם — ועל כן קבלו עליהם מיתה אשר לא כתובה בכל התוכחות.

ויבוא מר יצחק החסיד אל בית אביו לראות המטמונות אשר היו טמונים שם מימות אביו — ויבוא אל המרתף וימצאהו כי לא נגעו בו האויבים. ויאמר בלבו: מה שוה לי עתה כל הממון הזה — הואיל ועשו בי האויבים מזמות לבם, כדי להרחיקני מעם יי ולמרוד בתורת אלהינו הקדוש — ואם יש לי עוד צדקה בממון הזה, ואין מלוין לו לאדם לבית עולמו לא כסף ולא זהב אלא תשובה ומעשים טובים. הרהר בדעתו: אעשה תשובה ואהיה תמים ושלם עם יי אלהי ישראל, עד אשלים לו את נפשי ובידו אפול — אולי יעשה כחסדו ואגיע עוד אל חברי ואבוא עמם אל מחיצתם אל המאור הגדול; וגלוי וידוע לפני בוחן לבות, כי לא שמעתי אל האויבים, אלא כדי להציל בני מיד בני עולה ושלא יהיו מקויימים בתעותם, כי קטנים הם ולא יודעים בין טוב לרע[כט]. והלך אל בית אביו וישכור פועלים והתקינו את דלתות הבית אשר שברו האויבים. ויהי כאשר כלו לתקן

כט) עלוב זה אמר תחלה להמיר ולחיות, כדי להציל את בניו הקטנים, שלא יפלו אחרי מותו בידי האויבים והם יתחנכו אותם בדת המשיחית.

הדלתות ביום ה׳ ערב שבועות, ויבוא אל אמו ויגד לה את אשר בלבו לעשות. ויאמר לה: אהה, אמי גברתי, גמרתי בלבי להקריב קרבן חטאת לאלהי מרום — אמצא בזה כפרה. ויהי כאשר שמעה אמו את דברי בנה וכי היה ירא את יי השביעה אותו שלא לעשות דבר זה, כי נכמרו רחמיה עליו והוא נשאר לה יחיד מכל אוהביה. אשתו הקדושה נהרגה — מרת שקולשטר והיא היתה בת ר׳ שמואל הגדול — וגם אמו עצמה היתה מוטלת במטתה, כי הכוה האויבים ועשו בה כמה פצעים, וזה בנה מר יצחק הצילה מן המות בלא ציתון אחרי שכבר טנפוהו.

ומר יצחק בנה החסיד לא הסכים לדבריה ולא שמע אליה, ויבוא ויסגור דלתות הבית בעדו ובעד בניו ואמו מכל צדדיו. וישאל החסיד אל בניו: רצונכם שאזבח אתכם לאלהינו? ויאמרו: עשה לנו מה שתרצה. ויען הצדיק ויאמר: בני בני! אמת הוא אלהינו ואין עוד אחר. ויקח מר יצחק הצדיק את שני בניו, בנו ובתו, ויוליכם דרך החצר בחצי הלילה ויביאם אל בית הכנסת לפני ארון הקדש — וישחטם שם על קדוש השם הגדול, אל רם ונשא, אשר צונו בלי להמיר יראתו הטהורה ולהדבק בתורתו הקדושה בכל לבבנו ובכל נפשנו. ויז מדמם על עמודי ארון הקדש כדי שיבואו לזכרון לפני מלך יחיד חי־העולמים ולפני כסא כבודו.

וישב החסיד דרך החצר אל בית אביו והדליק את הבית בארבע זוויתיו. ואמו נשארה בבית ונשרפה על קדוש השם. החסיד מר יצחק חזר לשרוף בית הכנסת, והדליק האור בכל הפתחים. והחסיד היה מהלך מפנה לפנה ומזוית לזוית וכפיו פרושות השמימה לאביו שבשמים, ויתפלל אל יי מתוך האש בקול גדול וקול נעים. ויצעקו אליו האויבים בעד החלונות: אדם רשע, צא מן האור — עוד תוכל להנצל. ויושיטו לו תורן אחד, כדי למשכו מן האור, ולא אבה הצדיק ונשרף שם — איש תם וישר ירא אלהים, והנה נפשו גנוזה בגורל הצדיקים בגן עדן.

ומר אורי היה גם הוא באותה עצה לשרוף את בית הכנסת — לפי ששמעו, כי האויבים והעירונים מדברים לעשות ולבנות ממנו בית עבודה־זרה או בית מטבע ל). וכשהדליק מר יצחק את בית אביו ובית הכנסת היה

ל) מקום ליציקת מטבעות.

מר אורי בבית אחר, ורצה גם הוא לסייע אל מר יצחק לשרוף את בית הכנסת גם עליו — לקדש השם עם חברו מר יצחק — ולא יכול להגיע אליו, כי קמו האויבים ממטתם בחצי הלילה, כשהרגישו את האור, וקודם שבא אליו הרגו את מר אורי בדרך, טרם שהגיע אל האור. ונפלו שניהם יחד לפני יי בלב אחד בלב שלם.

✶

י. היו שם נשים הרבה אשר קידשו שם בוראם עד מצוי־נפש, ולא אבו להמירו בתלוי ...: מרת רחל תברתו של רבנא ר׳ אלעזר הנפטר לא) (חברו של ר׳ יהודה ב״ר יצחק התייר הגדול שנהרג על קדוש שמו) וגם נשים אחרות הקדושות אשר היו עמהם קידשו את השם. והובאו הטהורות לפני חצר ע״ז, והיו [האויבים] מפייסים אותן שירחצו עצמן במי צחנתם. ויהי כאשר הגיעו אל בית תרפותם לא רצו [הנשים] להכנס שם לבית עבודה־זרה. ותתקענה רגליהן על המפתן ולא רצו ליכנס לעבודה־זרה שלהם להריח ריח העורותלב) תועבה. וכאשר ראו התועים, שלא היו מתרצות בגעולם, וגם כי היו בוטחות ומתחזקות באל חי בכל לבן — אז קפצו האויבים עליהן ויכון בקרדומות ובמהלומות, ושם נהרגו הטהורות על קדושת השם.

ועוד היו שם שתי החסידות: האחת מרת גוטא, אשת רבנא ר׳ יצחק ב״ר משה הנהרג בתחלה, והשנית מרת שקולשטר אשת מר יצחק הנשרף על קדוש השם — גם הן קידשו שם הקדוש והיחיד המיוחד בפי כל חי. בעת שנהרגו הקדושים בחצר ההגמון, היו הן בחצר עירוני אחד. אז דחפן האויב מחוץ לביתו. ויתקבצו עליהן התועים והעירונים ויבקשו מהם לצחנן במים הזדונים שלהם. ותשימנה בטחונן בקדוש ישראל, ויפשטו צוארן — ויכון התועים בלי חמלה. שם נהרגו הקדושות על קדוש השם הנכבד והמיוחד.

✶

לא) הרב ר׳ אלעזר ממעגנצא נפטר כשנה לפני השמד.
לב) Weihrauch

יא. גם מר שמואל ב"ר יצחק ב"ר שמואל גם הוא קידש השם. כי היה טמון בבית אחד, וכאשר הגידו לו, כי נהרגו הקדושים, וירץ מחוץ לעיר להמלט על נפשו עם קהל שפיירא — ויתפשוהו האויבים. וישאלוהו האויבים: אם תרצה לטנף עצמך — מוטב; ואם לאו — הרי אנו חותכין את צווארך במקום הזה. ושתק מר שמואל ולא הוציא דבר מפיו, והצדיק עליו את הדין. ומיד פשט את צווארו — וחתכוהו. שם נפל החסיד על קדוש השם, וייחד שם אלהינו — שהוא האל הקדוש.

★

יב. ואחרי־כן, כשנהרגו בני ברית קדש שהיו בחדרים, באו עליהם הערלים לפשט החללים ולפנותם מן החדרים — והשליכום לארץ בעד החלונים ערומים, הרי הרים תלי תלים, עד שנעשו כהר גבוה. ורבים מהם חיו כשהיו זורקים אותם; היתה עדיין הנפש צרורה בחלדם והיתה בהם חיות מעט. ורמזו להם באצבעותיהם: תנו לנו מעט מים ונשתה. וכשהיו רואים התועים כן, שהיתה בהם עדיין קצת חיות, היו שואלים אותם: רוצים אתם לטנף את עצמכם — ונתן לכם מים לשתות, ועוד תוכלו להנצל. והיו מנענעים בראשם ומסתכלים לאביהם שבשמים, לאמר: לא. ומראים באצבעותיהם על הקב"ה, כי לא יָכלו להוציא דבר מפיהם — מרוב פצעים שנעשו להם. ועוד הוסיפו להכותם על אלו המכות מכה רבה עד שהרגום פעם שנית.

כל אלה עשו אותם אשר פרשנו בשמותם; ושאר כל הקהל ונשיאי העדה אשר לא פרשנו פעולתם וחסידותם — על אחת כמה וכמה. ונעשה להם נס, כמו שנעשה להרוגי ביתר, שהתקינו לומר עליהם: „הטוב והמטיב", הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה לג). וגם לאלו הצדיקים והחסידים נעשה הנס הזה, שקברום העירונים מן ממונם שלהם שהפקידו אצלם; אבל ערומים היו נקברים. ויכרו תשע חפירות בבית הקברות; ויקברו שמה נערים עם זקנים, אנשים עם נשים, אב עם הבן, בת עם האם, עבדים עם אדונים, שפחה עם גברתה — כולם יחד השליכו אותם זה על זה וקברו אותם שם.

★

לג) ברכות דף מ"ח ע"ב.

יג. ועתה אספר מה עשו קהל קלוניא (Köln) והיאך קדשו שמו המיוחד והנשגב.

ויהי בחמשה בסיון, בערב שבועות, באה השמועה למדינת קלוניא, עיר נאה, משם יצאו חיים ומזון ודין קבוע לכל אחינו המפוזרים בכל קצות [הארץ]. וכששמעו שנהרגו הקהלות לד), ויברחו כל איש ישראל אל מכירו גוי ויהיו שם שני ימים של עצרת. ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר, ויהי קולות, ויקומו עליהם האויבים וישברו הבתים וישללו שלל ויבוזו בז ויהרסו את בית־הכנסת. ויוציאו משם ספרי תורות ויתעוללו בהם ויתנום למרמס חוצות ביום נתינתה — ועתה קרעוה ושרפוה ודרסוה זדים עושי רשעה ובאו בה פריצים וחללוה.

ואותו היום מצאו חסיד אחד, מר יצחק ב"ר אליקים שמו, שיצא חוץ לביתו ותפשוהו האויבים והוציאוהו לבית תרפותם — והוא ירק בפניהם ולפני עבודה־זרה שלהם וחרפם וגדפם. והרגוהו שם על קדוש השם, לפי שלא רצה לברות מפני כבוד הרגל, ובעבור כי היה שמח לקבל דין שמים.

וגם אשה חשובה מצאו שם, מרת רבקה שמה. כשיצתה מביתה, פגעוה האויבים טעונה כלי זהב וכסף בבתי־ידים שלה, ורצתה לשאת אותם אל בעלה ר' שלמה — כי הוא יצא כבר מביתו והיה בבית מכירו גוי — ונטלו ממנה הממון והרגוה. שם מתה הצדקת בקדושה ועוד אשה אחת עמה מרת מטרונה. ושאר הקהל נצלו והיו בבתי מכיריהם אשר ברחו שם. ויהיו שם עד שהלך ההגמון לכרכים שלו ביום העשירי לחודש סיון וחלקם ונתנם בשבעה כרכים שלו, כדי להצילם. והיו שם עד ראש־חודש תמוז — יום יום מצפים למות. והיו מתענים יום יום. וגם שני הימים של ראש־חדש תמוז, שהיה בשני ושלישי [בשבת], וגם למחרתו צמו לילה ויום — שלשה ימים רצופים.

★

לד: שפיירא, וורמיישא ומעגנצא.

יד. וביום השלישי נהרגו אלו שבכפר נ ו ש א (Neuß) ונקברו. לפי שהיה יום אידם ונתקבצו כולם לשם מן הכפרים. והיה שם החסיד מר ש מ ו א ל ב"ר א ש ר והרגו אותו על שפת הנהר ריינוס, וגם שני בניו עמו, וקברו אותו בחול אצל הנהר; ואחד מבניו תלו על פתח ביתו כדי להלעיג.

וגם חסיד אחד היה שם ור' י צ ח ק ה ל ו י שמו ויסרוהו ביסורים קשים. כאשר ראוהו חלוש צחנוהו בעל־כרחו, כי מן המכות אשר הוכה לא היה יודע עד מה. וכשעמד על דעתו חזר בעוד שלשת ימים והלך לקלוניא ונכנס בביתו והמתין מעט רק שעה אחת והלך לנהר ריינוס וטבע עצמו בנהר. רצף [גופו] במים, עד שבא לכפר נושא והשליכוהו המים לשם על שפת הנהר. והיה מונח בצד אותו חסיד מר שמואל הנהרג בנושא ונקברו אותם שני החסידים לשם על שפת הנהר בחול יחד בקבר אחד.

ומר גדליה היה בכפר ב ו נ א (Bonn) קודם הגזירה ווגתו וכניהם. גם הם נהרגו שם בכפר נושא וקידשו השם מאוד.

*

טו. ובו ביום, יום שלישי, באו האויבים לכרך אחד[לה]. ולעת הערב קידשו גם הם השם — חתנים וכלות היפות, זקנים וזקנות, בחורים וילדות פשטו צוארם ושחטו עצמם זה את זה, ונתנו נפשם על קדוש השם בתוך אגמי מים אשר סביבות הכרך[לו]. וכשבאו האויבים לפני הכרך, עלו למעלה על המגדל קצת מן החסידים והפילו עצמן בתוך נהר ריינוס, שהולך סביב הכרך, וטבעו עצמן בנהר ומתו כולם. רק שני בחורים לא יכלו למות בתוך המים: החתן ר' ש מ ו א ל ב"ר ג ד ל י ה ומר י ח י א ל ב"ר ש מ ו א ל, הנעימים בחייהם — כי אהבו זה את זה ביותר ובמותם לא נפרדו. כשעלה על דעתם, שיפילו עצמם במים — נשקו זה את זה ותפשו זה את זה וחבקו זה לזה בכתפים שלהם ובכו זה לזה ואמרו: אוי לנו שלא זכינו לראות

לה) שם המקום לא נזכר כאן. מרשימה אחרת אנו למדים, כי ארע זה בווובלינק־הובא (Wevelinghofen), צפונית־מזרחית לכפר נושא.

לו) הקדושים עמדו בתעלת המים סביב לבירה ושם הרגו זה את זה.

זרע יוצא ממנו ולא הגענו לימי שיבה וזקנה. אעפ״כ נפלה נא ביד יי, והוא אל מלך נאמן ורחמן. מוטב לנו למות בכאן על שמו הגדול, ונטייל עם הצדיקים בגן עדן — ולא יתפשו אותנו הערלים הטמאים הללו ויטמאו אותנו על־כרחנו במים הזדונים שלהם.

ואחרי כן באו אותם שנשארו בכרך, אותם שלא עלו למגדל, וראו אלו והיו טבועים. ומצאו שם את שני הרֵעים הטובים צדיקים גמורים — והיו תפושים ודחוקים [זה בזה]. וכשראה החסיד שמואל את בנו מר יחיאל שהפיל עצמו בנהר, ולא מת עדיין — והיה בחור נאה, מראהו כלבנון — וצעק: יחיאל בני, בני! פשוט צוארך לפני אביך ואקריב קרבן לפני יי נפש בני — ואברך על השחיטה, ואתה תענה: אמן. ועשה כן ר׳ שמואל החסיד ושחט את בנו בחרבו בתוך המים.

ויהי כאשר שמע החתן ר׳ שמואל ב״ר גדליה. כי נתרצה חברו מר יחיאל הצדיק אל אביו לשחטו בתוך המים — וחשב גם הוא להעשות כן. וקרא למנחם, שהיה שמש בבית הכנסת של קלוניה, ואמר לו: בחייך! קח את חרבך החדה ובדוק אותה יפה, שלא יהא בה פגימה, ושחוט אותי כמו כן — ואל אראה במיתת חבירי; ואתה תברך על השחיטה, ואני אענה אחריך: אמן. ועשו כן החסידים הללו. וכשנשחטו ביחד, קודם צאת נפשם תפשו זה את זה בידים שלהם ומתו יחד בנהר. וקיימו עליהם המקרא: „ובמותם לא נפרדו״.

וכשראה ר׳ שמואל הזקן החסיד אביו של ר׳ יחיאל את הקידוש הזה שעשו, אמר גם הוא למר מנחם החסיד השמש: מנחם! כבוש יצרך כגבור ושחטני בזאת החרב ששחטתי את בני יחיאל בה — ואני בדקתי אותה יפה ואין בה שום פגימה לפסול השחיטה. ולקח רב מנחם החרב בידו ובדק אותה יפה ושחט את ר׳ שמואל הזקן, כאשר שחט לר׳ שמואל החתן — וברך על השחיטה, והוא ענה אחריו: אמן.

ויפול גם הוא, מר מנחם החסיד, על החרב, ונעצה בבטנו — וימת שם.

כך קידשו את השם הקדוש קנוא ונוקם החסידים האלו בתוך המים.

גם היה שם זקן אחד, ומר אלעזר הלוי שמו, ואשתו הצדקת — והיה חותנו של ר׳ לוי ב״ר שלמה — ויסרו אותם האויבים ביסורים גדולים ופצעום בפצעים רבים, שיאמינו בשקוץ שלהם — והם לא רצו להאמין

בתועבותם. ומתה הצדקת מיד ברעב ובצמא. אבל בעלה החסיד חי עוד שלשה ימים וצעק בקול גדול לאל מרום, שיטול נשמתו. והאויבים באים עליו מדי שעה בשעה, כי האגמי מים שיצאו משם היו קרובים לכרך, והכוהו ביסורים קשים. וכשרצו האויבים להאכילם לז) מפת־בג שלהם והם לא רצו לאכול — מתו שניהם ברעב ובצמא ונקברו שם.

והרבה היו שם באותם שני הכרכים ששכחתי [את שמותם] ולא נכתבו — ונהרגו על קידוש שמו הגדול. ומכל אותן הנפשות לא נשארו כי אם שני בחורים ושתי תינוקות.

*

טז. ובשלישי בחדש תמוז, ביום חמישי, נהרגו חסידי עליון בכרך אילנרא (Eller) וקידשו גם הם את השם המיוחד, ולא נשאר מהם כי אם מתי מעט.

*

יז. וברביעי בחדש תמוז, ביום ששי, אז נוסדו יחד האויבים על קדושי אילנראלח) ליסרן ביסורים גדולים ועצומים — עד יאותו לצחנם. ונודע להם הדבר לחסידים, ויתודו לפני בוראם, ויתנדבו, ויבחרו להם חמשה חסידים צדיקים אנשי לבב יראי אלהים, שישחטו האחרים כולם. *ואלה שמות החסידים אשר נדבו לשחוט: ר׳ גרשום ומר יהודה ב״ר אברהם ואחיו מר יוסף ור׳ יהודה הלוי בן רבנו שמואל ור׳ פטר. ויחזיקו בחרבותם, ויסגרו הדלתות בעדם, וישחטו את כלם. ואחר־כן שחט ר׳ פטר את ארבעתם, ויעל על מגדל אחד ויפיל את עצמו לארץ — וימת לפני יי*. והיו שם כשלש מאות נפשות הנדיבים, שהיו מקהלת קלוניא, ונשחטו כולם — ולא נשארו מהם* כי אם שני בחורים ושני תינוקות; וגם הם היו שחוטים בגרגרת, וחיו*.

כולם מתו על קדושת השם המיוחד בטהרה.

לז) הוא חוזר ומספר מה שארע לחסיד מר אלעזר הלוי ולאשתו הצדקת טרם שמתה ברעב ובצמא — אלא שלמעלה הקדים ואמר, כי מתה האשה שלשה ימים לפני מות בעלה.

לח) למחרת היום התנפלו האויבים על היהודים, אשר נמלטו והתכצרו בבירת הכרך.

ושם היה הפרנס ראש לכולם, הנדיב שבנדיבים וראש לכל המדברים, מר יהודה ב"ר אברהם, יועץ וחכם ונשוא פנים. וכשהיו כל הקהלות באים לקלוניא לשוקים שלש פעמים בשנהלט), היה הוא מדבר בראש כולם בבית הכנסת והם שותקים בפניו ושומעים לדבריו. וכשהתחילו ראשי הקהלות לדבר דבריהם, היו גוערים כולם ומהססים אותם לשמוע לדבריו, ואומרים: אמת הוא והדברים כנים ונכוחים. והוא היה משבט הדני, ואיש אמונים ומופת הדור והיה מוסר עצמו על צרת חברו וכל ימיו לא נעשה לרעהו רעה על ידו והיה אהוב לשמים ונחמד לבריות. וכל המזמור כולו אמרו דוד עליו: „מזמור לדוד מי יגור באהליך..." (תהלים ט"ו).

והנשים גם הן קידשו את השם הרבה לעין כל.

וכשראתה שרית הבתולה הכלה, כי הרגו את עצמם בחרבות שלהם ושחטו זה את זה, והיא היתה יפת תואר ויפת מראה ונעימה מאד בעיני רואיה — ורצתה לברוח, מפחד שהיתה רואה, בעד החלון חוצה. וכשראה חמיה מר יהודה ב"ר אברהם החסיד, שכך היתה דעת כלתו — קרא לה ואמר: בתי, מאחר שלא היית זוכה להנשא לבני אברהם לא תנשאי לאחר אל הנכרי. ותפשה והוציאה מן החלון ונשקה בפיה. והרים קול בבכי עם הנערה וצעק בקול גדול במר נפש מאד, ואמר לכל הנצבים: ראו כולכם, זאת חופת בתי כלתי שאעשה היום הזה. ויבכו כולם בבכי גדול ויללה, תאניה ואניה. ואמר לה החסיד מר יהודה: בתי, בואי ושכבי בחיקו של אברהם אבינו, כי בשעה אחת תקני עולמך ותבואי במחיצת הצדיקים החסידים. ויקח אותה וישכיבה בחיקו של בנו אברהם ארוסה ותתכה בחרבו החדודה לשני גזרים בתוך — ואחרי כן שחט גם את בנו.

ויהי כאשר קיימו על נפשם לצום שלשה ימים לילה ויום — התענו בחור ובתולה, עולל ויונק ודבק לשונם אל חכם בצמא; לא ינקו שדי אמם עד השחטם. ויהי ביום השלישי זרזו בעצמם והשכימו למצות בוראם ואהובוהו עד מות. וגם האיש הזה החסיד דוד ב"ר יצחק ענה כותו

לט) שלש פעמים בשנה היה יריד בקלוניא, ומכל המקומות סביבותיה היו באים לשם בימי היריד.

בתענית ולא נשארה בו רביעית הדם; וכששחטו אותו יצא ממנו רובע רביעית הדם. אז חלף רוחו ותשב לאלהיו ויצתה נשמתו הטהורה.

ולסוף שלשה ימים, כאשר עברו אויבי יי, ובאו העברים הנאנסים מ) אשר רחמו עליהם ורצו לקברם, כי היו למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ — ומצאו אשה אחת מפרכסת בדמים ורחצוה מן הדמים והוליכוה לבית אחד והיתה שבעה ימים שלא דברה ולא נכנס לפיה מאכל ומשתה, ואחר כך ותחי רוחה בקרבה ורפאוה. ומאותו היום והלאה נתענתה בכל יום ולא אכלה אלא מדי יום ביום, לבד משבתות וימים טובים וראשי חדשים — עד הנה, שנת תת"ק לפרט מא).

*

יח. ובששי בשבת, ברביעי לחדש, בערב־שבת בין השמשות, בערב המרגוע, באו האויבים אל חסידי זנטש (Xanten) וקמו עליהם האויבים בשעה שקדש היום. וישבו לאכל לחם וקידשו היום ב„ויכלו" וברכו „המוציא" על הפת, ושמעו — והנה קול נוגש, ובאו עליהם המים הזדונים. ולא אכלו כי אם „המוציא" בלבד.

פתח הראש שבכולם ואמר (להחסיד ר' משה הכהן): בנו של אהרן הכהן היה שליח־צבור) היה אומר: זה קול כנור ועוגב תוף וחליל; ותפלתו הכהן, ראוי אתה לגדולה. כל מי ששומע קולו כשהוא מתפלל (ר' משה עולה למרום פני כסא ערבות לחי עולמים ונעשית כתר ועטרה בראש אל עליון מלך מלכי המלכים הקב"ה — אבל נגזרה גזירה ונעשית כמין מחבת נחושת בינינו לאבינו שבשמים, וסתם תפלתנו ולא מצאנו מליץ יושר אחד מיני אלף. פתח ואמר החסיד, איש אמונים, הכהן הגדול מאחיו, אל העדה המסובין אצלו על השלחן: נברך ברכת המזון לאל חי לאבינו שבשמים — כי תמור המזבח, עכשו השלחן ערוך לפנינו. ועתה נקומה ונעלה בית יי ונעשה רצון יוצרנו במהרה (כי באו האויבים עלינו היום), לשחוט

מ) קצת יהודים לא עמדו בנסיון והמירו. הם שאמרו לקבור את אחיהם הנהרגים.

מא) בשנת תת"ק (1140) עדיין היתה האשה בחיים. המחבר מוסיף ואומר שם, כי גבה עדות מפי אנשים נאמנים — והם קימו את ספור המעשה.

בשבת איש את בנו ובתו ובאחיו ולתת עלינו היום ברכה. ואל יחוס אדם לא על עצמו ולא על חברו. והאחרון הנשאר ישחוט עצמו בגרזנו בסכין שלו או ידקור בבטנו בחרבו — שלא יטמאו אותנו הטמאים וידי רשעה בפגוליהם, ונקריב עצמנו את קרבן יי כעולת כליל לגבוה הקרבה על מזבח יי. ונהיה בעולם שכולו טוב בגן עדן באספקלריא המאירה ונראהו עין בעין בכבודו ובגודלו. ותנתן לכל אחד ואחד עטרה של זהב בראשו ובה קבועות אבנים טובות ומרגליות. ונשבה שם בין יסודי עולם, ונסעוד בחבורת הצדיקים בגן עדן, ונהיה מחבורת ר׳ עקיבא וחביריו. ונשב על כסא של זהב תחת עץ החיים, ונראהו ונאמר: „הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו, זה ה׳ קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו" (ישעיה כה, ט). שם נשמור השבתות, כי בכאן בעולם־החושך הזה לא נוכל לשבות ולשמרו כהלכתו.

הם ענו כולם בקול, פה אחד, בלב אחד: אמן, כן יהיה ובכן יהי רצון.

פתח החסיד רבנו משה לברך ברכת המזון, כי הוא היה כהן לאל עליון וברך: נברך לאלהינו שאכלנו משלו. והם ענו אחריו: ברוך הוא אלהינו וכו׳. וברך: הרחמן הוא ינקום בימי הנשארים אחרינו לעיניהם נקמת דם עבדיך השפוך והעתיד עדין להשפך; הרחמן הוא יצילנו מאנשי רשע ומשמד ומעבודה־זרה ומטומאת העמים ומפגוליהם. ועוד ברך ברכות הרבה מענין המאורע, מחמת הגזירה שנתרגשה עליהם. — כך ספרו לי אבותי ושאר הזקנים אשר ראו את המעשה הגדול הזה.

ויהי כאשר קמו מן השלחן, אמר להן החסיד: אתם בני אל חי, אמרו בקול רם פה אחד: שמע ישראל יי אלהינו יי אחד (הם עשו כן). ועתה אל תעכבו עוד יותר, כי באה העת לעשות להקריב קרבן נפשנו לפניו.

ובערב־שבת בין השמשות הקריבו עצמם קרבן לפני יי, במקום תמיד של בין הערבים, ועשו בעצמם כתמיד של השחר. היו ששים לעבוד עבודת אלהינו ולקדש שמו הגדול והקדוש, ובאו כולם ששים ושמחים לפני אל רם ונשא.

שם היה איש תם, ר׳ נ ט ר ו נ א י ב״ר י צ ח ק, ובאו אליו הגלחים מכיריו כל היום קודם לכן והיו אומרים לו, שיטנף עצמו במים הזדונים שלהם — כי היה בחור נאה ונחמד־מראה. וזרק זמורה בפיהם ואמר: חלילה

לי לכפור באלהי מרום; בו אבטח עד יציאת נפשי. ושחט את אחיו ואחר כך את עצמו על יחוד השם המיוחד והקדוש.

גם היה שם עבד יי, והוא גר צדק, ושאל לו לרבנו ר׳ משה כהן גדול ואמר לו: אדוני, אם אשחט את עצמי על יחוד שמו הגדול — מה תהא עלי? אמר לו: עמנו תשב במחיצתנו, כי גר צדק אתה — ותשב עם שאר צדיקים גרי צדק במחיצתם, ותהיה עם אברהם אבינו שהיה הראשון לגרים. כששמע החסיד כך לקח מיד הסכין ושחט את עצמו — והנה נפשו צרורה בצרור החיים בגן עדן באור יי.

ובעקידה הזאת לא נותר איש, זולתי אותם אשר היו מגוידים מב) ומתגוללים בתוך הדם בין המתים — וכשתפשו האויבים את המגדל קודם שנשחטו כולם, ברחו הם כולם בלילה מן המתים.

וכולם נתנו לקבורה, שבח לבורא. וזכותם וזכות האחרים הנשחטים ומדוקרים ונחנקים ונשרפים ונטבעים ונסקלים ונקברים חיים, שקבלו עליהם מאהבה ומחבה שבע מיתות כנגד ימות השבוע, על שם היראה הקדושה והטהורה, תעמוד לנו למליץ יושר לפני אל עליון לגאלנו מהרה מגלות [מלכות] אדום הרשעה במהרה בימינו.

*

יט. ויהי באחד בשבת, [בששי] לחדש תמוז מג), קמו אויבי יי גם על חסידי־עליון של מירא (Mehr) לאבדם מן העולם. וצרו על העיר עם רב כחול אשר על שפת הים. ויבוא שר העיר ויצא לקראתם אל שדה ובקש מהם להמתין להם עד אור הבקר. וכה דבר להם: אולי אסית את היהודים וישמעו אלי מחמת יראה, ויעשו רצוני. וייטב הדבר בעיניהם. ותזר השר לעיר אל היהודים מיד וצוה לקרותם ולהביאם לפניו. וכה אמר להם: באמת, בתחלה נדרתי לכם לשמור אתכם ולהגן עליכם

מב) שחוטים (אבל לא מתו); עיין אהלות פרק א׳, מ״ו ויבמות פרק י״ז, מ״ג.
מג) ברשימה אחרת נאמר, כי היה שמד זה ביום שלאחריו, בשני בשבת.

כל זמן שיהיה עוד יהודי [אחד] בעולם קיים — וזה התנאי קיימתי לכם; [אבל] מכאן ואלך איני יכול להציל אתכם מכל האומות הללו. ועתה ראו מה אתם רוצים לעשות. ידוע תדעו, אם לא תעשו כך וכך העיר הרוס תהרס — ומוטב לי שאמסור אתכם לידם, עד שלא יבואו עלי במצור להרוס המבצר.

ענו כולם למקטון ועד גדול כולם פה אחד: מזומנים אנחנו ותאבים אנו לפשוט צוארינו ביראת בוראנו וביחוד שמו.

וכשראה השר שלא היה יכול להם, מיד יעץ בעצה אחרת, להטיל עליהם אימת התועים (כדי שיעשו רצונם שיטנפום), להוליכם חוץ לעיר למקום שהיו חונים שם התועים.

כל זה לא הועיל, כי אמרו: אין אנו חוששין ליראת התועים, וככה ענו לו כולם.

וכאשר ראו, שלא הועיל להם מה שעשו, החזירום לעיר ותפשום ונתנום במשמר, כל אחד ואחד לבדו, עד למחר — כדי שלא ישלחו יד בעצמם. לפי ששמעו, כי [במקומות] אחרים שלחו [היהודים] יד בעצמם.

* ושם היו שתי חסידות, מרת ג י י נ ט י ל (Gentile) ומרת ר ב ק ה. האחת נהפכו עליה צִירֶיהָ, חבלי יולדה, וילדה בן זכר; והאחרת, מרוב פחד, תפסתה ואחזתה קדחת — והיו שתיהן חולות שם. וגם נערה אחת יפה מאד היתה שם עמהן — בת עשר שנים. ויהי כאשר ראו, כי קמו עליהן האויבים, שחטו אותה הנערה היפה; וגם תפסו בנער הרך הנולד וכרכוהו בעריסתו — כי נכמרו רחמיהן אליו — והפילוהו מן המגדל אשר הן בתוכו, וימת מד). *

וכשראו האויבים שעשו כן, באו בעצה עליהם. תפסום למחר בעל־כרחם ונתנום אל התועים ויצאו מבוהלים ודחופים מן הכרך — והרגו קצת מהם; ואותם שהחיו צחנום בעל כרחם ועשו בם כרצונם.

ומשם ברח חסיד אחד, ומר ש מ ר י ה שמו, הוא ואשתו ושלשה בניו באותו הלילה, כי הבטיחם הגזבר, עבדו של ההגמון, להוליכם עמו

מד) כנראה, שמו רק את האנשים בחדרים „כל אחד ואחד לבדו" ולא את הנשים.

ולהצילם — על־ידי ממון רב שנתן לו. והוליכם ביער עד תשעה־באב. והיה מוליכם לכאן ולכאן נע־ונד, עד ששלח אל בניו לשפיירא לר׳ נתן ור׳ מרדכי, שיתנו לו ממון. ושגרו לו זהובים. וכשקבל (ר׳ שמריה) הממון מיד מסרו (לגזבר), והוליכם לכפר טירמוניא (Tremonia = Dortmund). וכשבא לשם שמחו עליו שמחה גדולה, כי הכירו אותו. ויאותו להם להמתין למחר ולעשות ככל חפצם. מיד עשו משתה מרוב שמחה. אבל הם לא רצו לאכול עמהם מגעולים, אך בטהרות ובכשרות ובסכין חדש — כי אמרו: בעוד שאנו עדיין ביראתנו, אנו רוצים לעשות כאשר היינו נוהגים עד עתה; ולמחר נהיה לעם אחד. ושימו אותנו הלילה בחדר אחד עד למחר, כי עיפים ויגעים אנחנו מטורחת הדרך. וכן עשו כאשר דבר להם החסיד, למלאות תאותו.

ויקם בעוד לילה ולקח בידו המאכלת ונתאזר בגבורה ושחט את אשתו ושלשה בניו, ואחר כך שחט את עצמו — ונתעלפה רוחו, ועדיין לא מת. ולמחר, כשבאו האויבים עליו, היו סבורים שיבואו אליהם — כמו שנדר להם — וימצאוהו שוכב על הקרקע. ושאלו אותו: רוצה אתה להמיר אלהיך עדיין ולחזור לטעותנו, כי עוד תוכל לחיות. השיב ואומר להם: חס ושלום, לא אכפור באל חי, אלא אהרג על שמו של הקב״ה ועל תורתו הקדושה, ואבוא היום אל הצדיקים במחיצתם — וליום הזה קויתי כל ימי. אמרו: לא נהרוג אותך, כאשר אתה סבור — הנה נקבור אותך חי בקבר, או תהיה מודה על טעותנו. חזר ואמר להם: יהי כדבריכם, והכל אני מקבל עלי מאהבה.

וזדים כרו לו שוחה. והלך הוא בעצמו, ר׳ שמריה החסיד, אל הקבר; ולקח את שלשה בניו והשכיבם לשמאלו ואת אשתו לימינו והוא באמצע. ויזרקו עליו עפר מלמעלה. והיה צועק ובוכה בקול וקונן עליו ועל בניו וצלעתו השוכבים אצלו כל אותו היום עד למחרתו ובאו עליו אויבי יי בפעם שנית והוציאוהו מתוך הקבר חי, כדי שיחזור בו ויהא מודה לטעותם — ושאלו לו עוד: אם אתה רוצה להמיר אלהיך? ולא רצה החסיד ר׳ שמריה להחליף את הגדול והנכבד בנקלה, והחזיק בתומו עד יציאת הנפש.

ושמו אותו בקבר פעם שניה ויזרקו עליו עפר. ומת שם החסיד על יחוד השם הנכבד והנורא. ועמד שם בנסיונו, כאברהם אבינו — אשריו ואשרי חלקו!

*

כ. מכל אותם שבעה הכרכים, שנתפזרו שם קהל קלוניא, לא ניצלו אלא רק אותם המעטים שהיו בכרך ק ר פ נ א (Kerpen). הם לא נהרגו; אבל האויב המושל על הכרך הרע לעשות בענין אחר. כי צוה לעבדיו ולקחו את המצבות של המתים הקבורים בקלוניא ולעשות לו בנין באבני המצבות. ועשו כך. וכשהגביהו האבנים בסוללות על הבנין לבנות החומה, נתגלגל הדבר מן יי קנוא ונוקם ונפלה אבן אחת על ראשו של האויב מושל הכרך ושברה את ראשו ופצעה את מותו — ומת. ואחרי כן נשתגעה אשתו ויצאה מדעתה — ומתה באותו חולי. ורמז לנו אל קנא ונוקם, שנתן בהם נקמה על מה שעשו.

*

כא. וכאשר עשו האויבים מזמות לבם באלו הקהלות, כאשר ספרנו, כן עשו גם בקהלות אחרות: בעיר ט ר י ב ר ש (Trier), ב מ י ץ (Metz) וב ר ע ג נ ש פ ו ר ק (Regensburg) ו ב פ ר ג א ו ב ו ש ל מה) ו ב ב ה י י ם (Pappenheim). וקידשו כולם את השם הגדול והנורא מאהבה ותבה. והכל היה באותה שנה ובזמן אחד, כי כל אותו הדור הטוב בחר לו יה למנה ולזכות בהם את הדורות הבאים אחריהם.

*

כב. הוגד הוגד לי מעשה ט ר י ב ר ש:

ויהי בחמשה־עשר לחדש ניסן, ביום ראשון של פסח, ויבוא שליח

מה) לא נודע לאיזה מקום הוא מכוון כאן.

אל התועים מצרפת, שליח של ישו, ופידרון מו) שמו — והיה כומר, והוא הנקרא פידרבלרט.

ויהי כאשר בא שם לטריברש, הוא והאנשים אשר עמו הרבה מאד, ללכת בדרך תעותו לירושלים — והביא כתב עמו מארץ צרפת מאת היהודים, כי בכל המקומות אשר ידרוך כף רגלו ויעבור דרך היהודים, שיתנו לו צידה לדרכו. וידבר טוב על ישראל; כי היה כומר ודבריו היו נשמעים.

וכשבא אז, הנה יצאה נפשנו ושבר לבנו ורתת אחזתנו וחגנו לאבל נהפך. כי עד עתה לא היו מדברים העירונים לעשות עם הקהל שום רעה בעולם קודם שבאו אלו הקדֵשים. ונתנו לכומר פידור [מה ששאל מאתנו] והלך לדרכו.

אז באו שכנינו הרעים, העירונים, שנתקנאו בכל הקורות שמצאו את שאר הקהלות שבארץ לותר; כי שמעו מה נעשה להן ומה נגזר עליהן [באה עליהן] הרבה פורענות ולקחו ממונם. ושחדו [אנשו קהלת טריברש את] העירונים, כל אחד ואחד לבדו; וכל זאת הועיל ביום חרון אף יי. כי היתה סבה מאת יי מן השמים על כל אותו הדור הנבחר לו למנה לקיים מצוָתו.

בעת ההיא לקחו בני קהל טריברש ספרי־תורות שלהם ושמו אותם בבית חזק. וכשהתגישו בהם האויבים, הלכו בעוד יום לשם ושברו הגג מלמעלה ולקחו כל המטפחות והכסף שהיו סביב עץ הגולל, והשליכו הספרי־תורות ארצה וקרעום ורמסום ברגליהם. והקהל כבר ברחו אל ההגמון ולא היה בביתו. אז לקחו (היהודים) עמהם משרי ההגמון ועבדיו ומסרו נפשם למות והלכו לשם, ומצאו ספרי התורה רמוסים ברגל — וקרעו בגדיהם. וצרחו במר נפש: „ראה יי והביטה את עניי, כי הגדיל אויב" (איכה א, יט). ולקחו את ספר־התורה והקימו אותם מן הארץ ונשקו אותם והבריחום עמם אל הפלטר (של ההגמון). ובימים ההם הרבו צומות ועשו תשובה וצדקה, וצמו ששה שבועות מיום אל יום מפסח עד עצרת. ולעת הערב פזרו מעותיהם לעניים בכל יום.

מו) זהו פטר מן Amiens, שהוא היה הראשון להלהיב את הלבות לעלות לארץ־ישראל ולכבשה מיד בני דת האסלאם.

והטילו עליהם (העירונים) מס. ארבע פעמים נתנו מליטר דינר מעות מכל ליטר, ועדיין לא הספיקו — מרבוי השחדים — עד שנתנו כל נכסיהם, ואפילו מן הטלית שעל כתפם. ולבסוף אמרו לתת להגמון, כדי להצילם מיד זדי רשעה, כל מה שנמצא בידם — ולא הועיל להם מאומה. כי יי הסגירם ביד אויביהם, וחרה אפו בהם, והסתיר פניו מהם ביום פקודתם.

ויהי ביום ראשון של פינקושט (Pfingsten), והיה ביום ההוא גם שוק־תועבה מז) שלהם, ויבואו לשם [מערי] הנהר ריינוס לשוק. אז ברחו החסידים אנשי קדש אל הפלטר של ההגמון, והוא הנקרא פיילש (Palatium palais) והרוצחים באים ומשתבחים בהריגתם ואבידתם שעשו באנשי־השם של קהלות הקדש. וההגמון בא לתועבת־טימון (Domkirche) לשמור את היהודים מח).

כששמעו האויבים את דברי ההגמון, שהזכיר את היהודים, נאספו יחד להכות את ההגמון. אז ברח ההגמון לתוך העבודה־זרה [ונחבא] בחדר אחד. ויהי שם שבוע אחד.

ויבואו כל הגויים אל הפלייש, שהיו שם בני ברית קדש, להלחם — ולא יכלו. ויהי כאשר ראו אותם (היהודים) — וינע לבבם, כנוע עצי היער מפני רוח. כשראו (האויבים), שלא יכלו להלחם, כי חזק הוא מאד ורוחב החומה הוא חמש אמות־הבנין וגבוה מלא־עין, הלכו משם — ויאמרו להרוג ההגמון בתוך עבודה־זרה של טימון. וההגמון פחד מאד, כי היה נכרי בעיר; ולא היה לו קרוב ולא מכיר, ולא היה בו כח להצילם.

אז בא עליהם ההגמון בעצה, מה יעשו. ושאל אותם: מה תפצכם לעשות? הלא אתם רואים, כי בכל סביבותיכם נהרגו כבר היהודים, וברצוני היה, וראוי [הוא], לשמור אמונתי אתכם — כאשר הבטחתי אתכם — עד אותו הזמן שקצבתי לכם, עד שלא נשארה קהלה בכל מלכות לותיר. והנה ראו עתה, כי קמו עלי התועים להרגני ועדיין אני מתיירא מהם — והנה ברחתי מהם זה חמשה־עשר ימים.

מז) כלומר: Messe — יום מוקדש לאחד מקדושיהם והוא גם יום־השוק, יריד.

מח) ההגמון הלך אל בית־תפלתם לדבר לפני הנאספים טוב על היהודים, שלא יגעו בהם לרעה.

ויענו הקהל ויאמרו: הלא נתת לנו זמן באמונתך, שתהיה מחזיק בנו עד שיבוא המלך למלכות(מט).

ויען ההגמון ויאמר: המלך עצמו לא יוכל להצילכם מיד המסומנים — תשתמדו או תקבלו עליכם דין שמים.

ויענו לו ויאמרו: דע לך, אם היו לכל אחד נפשות עשר היינו נותנים אותן על יחוד שמו — קודם שיטמאו אותנו. אז פשטו צוארם ואמרו: נתן ראשינו, ואל נכפור באלהינו.

כשראה ההגמון כך, הלך עם שריו והמציא להם מרגוע ארבעה ימים — עד שעבר יום מתן תורה. וכך בקשו ממנו החסידים. ועשו אותו חג לאבל, כי ידעו ושמעו, כי ההגמון וכל פוצה־פה יועצים עליהם רעה על לא דבר.

ויהי היום, וישלח ההגמון שליח לאמר להם: מה יעשה, ומה עצה יעשה — כי כולם קמו עליו להרגו. אז חשבו בדעתם, שהיה רוצה שיתנו לו שוחד. ואמרו לשליח, לשחדו בכל ממונם. ויען השליח ויאמר: בזה אין ההגמון רוצה. אז רפו ידי החסידים.

ויהפוך לב ההגמון ושריו עליהם לרעה. וויעצו יחדיו, שלא להרוג אותם, כי אם שנים או שלשה — כדי להפיג לב שאריתם, אולי יחזרו לטעותנו.

וישלח ההגמון ויקרא אל אנשי עירו החשובים, ושריו עמו, ויעמדו לפני פתח שער הפלטר. ובתוך השער היתה דלת כפי הכבשן. והאויבים עמדו סביבות הפלייש למאות ולאלפים, אוחזי חרבות שחוזות, ועמדו לבלעם חיים — הגוף עם הבשר. אז נכנסו שר־צבא של הגמון והשרים בפלייש, ויאמרו אליהם: כה אמר אדוננו ההגמון: תשתמדו או צאו חוץ מפלטר שלו, כי אינו רוצה עוד להחזיק בכם — כי פעמים הרבה קמו עליו להרגו בעבורכם; ואינכם יכולים להנצל, ואלהיכם אינו חפץ להציל אתכם עתה, כאשר עשה בימים קדמונים. ראו את ההמון הרב העומדים לפני פתח שער הפלטר.

מט) כלומר: עד שיחזור המלך היינריך הרביעי (ששהה אז באיטליה), למלכות גרמניה.

ויהי כאשר ראו, כי גדול הכאב מאד – ויבואו החסידים וישבו לארץ, וישאו קולם בבכי ויבכו בכי גדול במר נפש – אנשים ונשים וטף, ויתודו על חטאתם.

אז הוליכו לחוץ את מר אשר ב"ר יוסף הגבאי להרגו, כדי להטיל אימה ופחד על השארית, ויודו לטעותם.

ויען ויאמר מר אשר: מי בכם מכל עם יי, יהי אלהיו עמו ויעל! ומי הוא הרוצה לקבל פני השכינה – הנה עולם מלא כל טוב בשעה קטנה! ויען נער אחד ושמו מאיר ב"ר שמואל ויאמר: המתן לי, אני רוצה לבוא עמך לעולם שכולו אור ואיחד עמך שם המיוחד הנכבד והנורא בלב שלם ובנפש חפצה.

וכשיצאו מפתח הפלייש ויביאו לפניהם התועים [את פסלם] שישתחוו לו והטילו זמורה על הפסל ג). ונהרגו שם שני החסידים האלה על קידוש השם.

והיה שם מר אברהם ב"ר יום־טוב, איש אמונים, צדיק וישר ואהוב לשמים והיה משכים ומעריב לבית־התפלה. הוא נפל על פניו והתודה על עוונותיו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, וישא קולו ויבך – ויאמר: אנא יי אלהים, למה עזבת את עמך ישראל ללעג ולבזה ולחרפה, לאבדנו בידי העמים הטמאים כחזיר, שאוכלים אותנו – העם שבחרת בו להיות לך לעם סגולה מכל העמים, והגבהת אותם מן הארץ עד לרקיע, ועתה השלכת מן השמים ארץ תפארת ישראל והרבית בנו חללים.

ויפול החסיד מלוא קומתו על פניו ארצה לעיני השמש, והגביהו אותו והוליכוהו לחוץ – ונהרג שם על קידוש השם.

ושם היתה נערה קטנה בת טובים וקידשה גם היא את השם בקדושה.

ואחרי שנהרגו אלו ראו האויבים את הנשארים בפלייש והיו מחזיקים עדיין בתמימותם כבתחלה, ולא רפתה ידם ממה שנעשה בראשונים, ויאמרו איש אל אחיו: כל זאת עושות הנשים שמסיתות את בעליהן להחזיק

ג) רמז של גנאי – יחזקאל ח, י"ז. כנראה היה דבור זה שגור הרבה בפיהם (עיין למעלה עמ' קפ"ג).

ידם למרוד בתלוי. ויבואו כל השרים ויחזיקו כל אחד ואחד בידי הנשים בכח גדול, הכה ופצוע, והוליכו אותן לעבודה־זרה, כדי לטנפן. ואחר־כך שלחו ולקחו בן מחיק אמו בכח והוליכו עמם, לקיים מה שנאמר: בניך ובנותיך נתונים לעם אחר. ותשאנה הנשים קולן ויבכו.

ושלשה ימים קודם שהודיעו להם האונס הזה באו השרים שבפלייש וסגרו הבור שהיו שם מים בפלייש, כי יראו שלא ישליכו שם את בניהם להמית. ולא הניחו אותם לעלות על החומה, כדי שלא יפילו עצמם מן החומה. וכל הלילה שמרו אותם, שלא יהרגו זה את זה, עד אור הבקר. וכל זאת הערימו, כי לא אבו להרגם — אבל לתפשם נתעסקו ולאנס אותם.

ונערה היתה לפני פתח הפלייש, והושיטה צוארה לחוץ ואמרה: כל מי שרוצה להתיז את ראשי, על יראת צורי — יבוא ויעשה. ולא רצו לנגוע בה הערלים, כי היתה הנערה הזאת יפת תואר ובעלת חן. אבל הרבה פעמים רצו ליקח אותה ולהוליכה עמם. נתכוונו — ולא יכלו, כי הפילה עצמה לארץ ושכבה כאילו היתה מתה. וכן נשארה בפלייש. אז באה אליה דודתה ואמרה אליה: רוצה את למות עמי ביראת צורנו? ענתה ואמרה לה: הן, ברצון. הלכו ושחדו את שומר הפתח, ויצאו והלכו על הגשר והפילו עצמם במים — על יראת מלך עולם. וכן עשו גם שתי בתורות מקלוניא. ושבח ליי שניתנו לקבורה.

*

כג. ועתה אספר מאותם שבמיץ.

הוכי הם וזרעם. נהרגו בה חסידי עליון, נכבדי ארץ, בעלי תורה, ר׳ שמואל הכהן הגבאי ואחרים. נהרגו שם קדושים, איתנים, מוסדי ארץ. ויהי מספר ההרוגים במקום ההוא עשרים ושנים. ורובם נאנסו ברוב עון ואשם, עד שעברו ימי הזעם — ואחרי כן שבו אל יי בכל לבם. המקום יקבל תשובתם ויכפר עוונות עמו.

*

כד. הקהל שהיה ב ר ע ג נ ש פ ו ר ק נאנסו כולם, כי ראו שלא יוכלו להנצל.

גם אותם שהיו בעיר, העירונים, כשנקבצו עליהם התועים ועם הארץ, דחקו אותם (את היהודים) בעל־כרחם והכניסום לנהר אחד; ועשו סימן רע על המים, שתי וערב, והטבילום כולם בבת אחת באותו הנהר. וגם המה שבו מיד אל יי, אחרי שעברו אויבי יי, ועשו תשובה גדולה — כי מה שעשו עשו מחמת אונס גדול, ולא יכלו לעמוד כנגד האויבים, וגם האויבים לא רצו להרגם.

*

כה. ועתה נאה לנו לספר בשבח הנאנסים:

כל מה שהיו אוכלים ושותים, מוסרים על זה את הנפש. היו ש ו ח ט י ם בשר למאכלם ומנקרים ממנו החלב וגם בודקים את הבשר כתקון חכמים ולא שתו יין נסך. גם לא היו הולכים לבית תרפותם, כי אם מעט לפעמים — כי כל שעה שהלכו, הלכו מרוב אונס ומרוב פחד והלכו בנפש צרה. וגם הגויים בעצמם ידעו, שלא נשתמדו בלב שלם — כי אם מפחד התועים — ואינם מאמינים ביראתם. כי אם ביראת יי היו דבוקים והיו מחזיקים באל עליון קונה שמים וארץ, ולעיני הגויים היו שומרים שבתם כהלכתה ושמרו תורת יי בצנעא. והמדבר עליהם רעה כאילו מדבר על השכינה.

* * *

על המאורעות האלה יסדו כמה פיוטים וקבעו אותם לאמרם בשבת שלפני שבועות (כי עיקר השמד הנורא היה מראש־חדש סיון עד אחר חג השבועות) או בתשעה־באב או בימי הסליחות. תפלת ישראל היתה בדור ההוא ובדורות הבאים נ א ד ש ל ד מ ע ו ת. בה שפך ישראל, על כל הצרות שבאו עליו, את שיחו לפני אלהיו; בה השקיע את גניחותיו ודמעותיו ובה הביע את תקוותיו לימי גאולה. מן הפיוטים האלה נקבעו כאן רק אותם, שיש בהם ספור פרטי המאורעות המבהילים:

כו. אֱלֹהַי אֶקְרָאֲךָ בְּמַחֲשֵׁב,
שִׁיר מַעֲנִי לְהַקְשֵׁב,
וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

בְּעֻזְּךָ תְּפֹאַר כַּהֲמוֹנַי,
מִכְלַל יוֹפִי בְּהֶגְיוֹנַי,
מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְיָ.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

גָּעוּנִי יְמֵי עֶבְרָה,
וְצָר בְּזָדוֹן נִתְגָּרָה,
כִּי דִבֵּר סָרָה.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

דָּאוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה,
אֲגַפֵּי תֵּימָן לְהַחֲזִיקָה,
יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

הֲמוֹן חֵיל שֵׂעִיר,
לַהֲקָקתָם בְּכָלָה לְהַסְעִיר,
קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

וּוְעָדוּ לְקֶרֶן אֲפֵלָה,
בִּכְבוֹד נוֹצְרִי לְהִתְהַלְלָה,

וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדוֹלָה.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

זָעוּ וְנִתְפַּלְּצוּ אַבִּירִים,
רָשָׁע כֶּאֱסוֹף עֲדָרִים
עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים.
יְיָ אַל דָּמִי לָךְ!

חִבֵּל יַלְדֵי שַׁעֲשׁוּעִים,
יִשְׁרֵי לֵב מַדָּעִים,
עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרוֹעִים.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

טִבְחָה כַּצֹּאן נֶחֱשָׁבוּ,
הַמְּסֻלָּאִים בַּפָּז נִסְחָבוּ,
הָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אָהֵבוּ.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

יִחֲדוּ שִׁמְךָ לְקַדֵּשׁ,
וְנַפְשָׁם הִשְׁלִימוּ לְהָדֵשׁ
בְּיוֹם אֶחָד לְחֹדֶשׁ.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

כָּל־אַלּוּפֵי תוֹרָה,
דּוֹרְשֵׁי מִצְוָה בָּרָה,
יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

לְיוֹם מִצְוַת הַגְבָּהָה
הֻזְבְּחוּ בְּנֵי הַקְּהִלָּה,
מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

מְשַׂחֶקֶת נא) קְרוּעָה וּשְׂרוּפָה,
רְמוּסָה וּבְדַם הוּצָפָה,
אִמְרַת אֱלֹהַּ צְרוּפָה.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

נוֹצְרֶיהָ הֻקְדְּשׁוּ לְהִתְחַיֵּב,
זוֹלְלוּ חוֹלְלוּ לְדַיֵּב,
כִּי גָבַר הָאוֹיֵב.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

סָמוּךְ לְחַג הַשָּׁבוּעוֹת,
קְרָאוּנִי רַבּוֹת רָעוֹת,
בְּיִשְׂרָאֵל בִּפְרוֹעַ פְּרָעוֹת.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

עֵינֶיךָ פְּקַח אָיוֹם,
הַבִּיטָה לְהָחִישׁ פִּדְיוֹם,
כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָּל־הַיּוֹם.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

נא) „משחקת" — כנוי לתורה על־פי דברי המדרש למשלי ח׳ ל״א.

פִּרְחֵי לְוִיִּם וְכֹהֲנִים
תַּמּוּ בְּהַסְתֵּר פָּנִים,
חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

צִיּוֹן שַׁעֲרֵי תְעוּדָה
רְעוּצִים בִּישִׁיבַת בְּדוּדָה,
וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

קָרֵב קֵץ הַפְּלָאוֹת,
הַצֵּל עַמְּךָ מִתְּלָאוֹת,
גּוֹאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

רַחֲמֵם בְּאֶבְרָתֶךָ לְהַנְחוֹת,
אַמְּצֵם לְהַשִּׂיג רְוָחוֹת,
אוֹרַח חַיִּים וְשׂוֹבַע שְׂמָחוֹת.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

שְׁאוֹן קָמִים הָדֵק,
מַהֵר בְּנֵה עִיר הַצֶּדֶק
לְחַזֵּק אֶת בֶּדֶק.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

תְּמַלֵּא שִׁמְךָ בְּעֶרֶץ,
נֹעַם כִּסְאֲךָ לְהַעֲרֵץ,

עֶלְיוֹן עַל כָּל־הָאָרֶץ.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

שְׁנַת חֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה
מַחַץ מַכָּתִי אֲנוּשָׁה —
יְיָ לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

חַנּוּן וְקוּף מְטוּי קַרְנֵנוּ,
כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שַׂמְּחֵנוּ —
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ.
יְיָ אַל דֳּמִי לָךְ!

(זולת לשבת שלפני שבועות כמנהג אשכנז — על סדר א"ב).

★

כז. אֶת־הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב נֹהֵם,
בִּידֵי רָשָׁע בָּהֶם מִתְלַהֵם;
גְּבִיר שַׁמְּתוֹ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם,
דִּכְּאוּם בְּעַבְדוּת וְעֻלָּם מְטִילִים עֲלֵיהֶם.

הוֹרְגִים תּוֹלִים מַשְׁמִידִים בְּכָל מִינֵי מַשְׁמֵד —
וּבְכָל־זֹאת עָלֶיךָ אוֹתָם לְהַצְמֵד;
וְנוֹחַ אֵל חַי קִלְקוּלָם לְלַמֵּד,
חוֹבְטִים וְחוֹבְלִים בְּאֵין מָאֳמָד.

טוֹמְנִים פַּח לִלְכּוֹד כְּשַׁךְ יְקוּשִׁים,
יִחוּדְךָ לְהָמִיר בְּבַעַל לְהַאֲשִׁים;

כָּלָה לְגַמֵּר בְּעַם קְדוֹשִׁים —
לֹא יִזָּכֵר שֵׁם יִשְׂרָאֵל לְהַרְשִׁים.

מְזִמּוֹת נִכְּלוּ תְּעוּבָם בְּשַׁלְמוּתָם לְצַיֵּן —
נְטוּשׁ יִרְאָתְךָ בְּהַבְלֵיהֶם לְעַיֵּן;
שִׂיחַ פּוֹצִים עִמְּךָ לְהִדַּיֵּן,
עַד מָוֶת אֲהַבְנוּהוּ חֲצָצֶיךָ הִזְדַּיֵּן.

פּוֹשְׁטִים צַוָּאר לְאִבְחַת הֶרֶג רַב;
צִדְקָנִיּוֹת חָשׁוֹת קְנֵיהֶן לְקָרֵב,
קָרְבָּן כָּלִיל רֵיחַ הַנֶּעֱרָב.
רוֹגְשִׁים לְקַדֵּם מִנְחָתָם לְהַעֲרִיב.

שׁוֹחֲטִים הָאָבוֹת בְּנֵיהֶם בְּדָמֵיהֶם מִתְבּוֹסְסִים,
תְּבוּסָתָם עֲלֵיהֶם בְּאַהַב מִתְעַלְּסִים;
קָצִים בְּחַיֵּיהֶם וְנַפְשׁוֹתָם לֹא חָסִים,
לְיַחֵד שִׁמְךָ דָּצִים וְשָׂשִׂים.

וּמִתְאַשְּׁרִים לְהַשְׁמִיעַ שְׁמַע יִשְׂרָאֵל בִּקְרִיאָתָם,
נוֹהֵם פִּיהֶם בְּבִרְכַּת וּבְחָתָם;
יַחַד אָבוֹת וּבָנִים חֲתָנִים וְכַלּוֹתָם,
מְמַהֲרִים לָטֶבַח כְּבְאַפִּרְיוֹן חֻפָּתָם.

וְלָדֵי גָעֳמֶךָ נִטְעֵי שַׁעֲשׁוּעִים,
סְפִים כָּלִים גְּוֵעִים מְנוּעִים;
בְּךָ נִשְׁבַּעְתָּ בְּעֵקֶד הָרוֹעִים,
רְבוֹת זַרְעָם כְּכוֹכְבֵי רְקִיעִים.

רָאֹה תִרְאֶה עֲקֵדוֹת אֵלֶּה נֶעֱקָדוּ,
בְּחַיֵּיהֶם נֶאֱהָבוּ וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ;
יִחוּד שִׁמְךָ לְקַדֵּם שָׁקָדוּ,
יְדִידוּת יָשְׁרָם פְּקוֹד כַּאֲשֶׁר נֶאֱחָדוּ.

הָאֵל! זְכוֹר וְאַל תִּשְׁכַּח,
וּשְׁאֵרִית הַפְּלֵיטָה מִכְּאוֹב מוּכַּח;
דּוֹרֵשׁ דָּמִים דְּרוֹשׁ לְהִתְוַכַּח,
הוֹפִיעַ בְּנִקְמַת עַם נִשְׁכָּח.

חֲפוֹץ וּבַעֲבָרוֹת צוֹרְרַי הִנָּשֵׂא,
וְעָוֹן תָּשִׁים מַפְרִיךְ וְשׁוֹסֶה;
קְנוּיֶיךָ תָּחֹן בְּאֶבְרָתְךָ מַחְסֶה,
וְעַל כָּל־פְּשָׁעֵימוֹ אַהֲבָה תְּכַסֶּה.

אַמֵּץ וְשַׂגֵּב פְּלֵטַת שְׂרִידֶיךָ,
מְיַחֲלִים לְחַסְדְּךָ זֶרַע חֲסִידֶיךָ;
צַעֲקָתָם קְשׁוֹב מִמְּכוֹן הוֹדֶךָ,
זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ.

(בסליחות כמנהג אשכנז — על סדר א"ב, ובסוף חתום שם המחבר: קלונימוס ברבי יהודה).

*

כח. אֱלֹהִים אַל דֳּמִי לְדָמִי!
אַל תֶּחֱרַשׁ וְאַל תִּשְׁקֹט לְמִתְקוֹמְמִי.
בַּקְּשֵׁהוּ דָּרְשֵׁהוּ מִיַּד מַחֲרִימִי —
בַּל תְּכַסֶּה אֶרֶץ בְּכָל־מְקוֹמִי.

גּוֹל יִגָּלֶה לְפָנֶיךָ יִשָּׁפֵךְ וְיִזָּלֵף,
גַּם בְּפוּרְפְּרָךְ מָלֵא גְוִיּוֹת יִגָּלֵף נב);
דּוֹן יָדוֹן שׁוֹפֵךְ חֵלֶף בְּחֵלֶף נג),
דְּמֵי עֲנִיֶּיךָ הַנִּשְׁפָּךְ כְּשִׁגְרֵי אֲלָפִים.

הִתְיָעֲצוּ יַחַד סוֹךְ מֶסֶךְ רַעַל,
הַלּוֹט הַלּוֹט פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ לְהַעַל —
וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם קֹדֶשׁ הַמַּעַל,
וְלֶכֶת אַחֲרֵי הַתֹּהוּ מְשֻׁקָּץ וּמְגֹעָל.

זֶרַע קֹדֶשׁ בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ —
זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ! זָעֲקוּ וְשׁוֹרֵרוּ;
חֶבֶל נַחֲלָתֵנוּ הוּא וּבוֹ נִתְאַמָּרוּ.
חַיַּת יְחִידָתָם בִּצְרוֹר הַחַיִּים צָרָרוּ.

טַף וְנָשִׁים יַחַד הִשְׁלִימוּ לֵעָקֵד,
טְלָאִים הַמְבֻקָּרִים בְּלִשְׁכַּת בֵּית הַמּוֹקֵד;
יָחִיד וְנִשָּׂא! עָלֶיךָ נֵהָרֵג וְנִשָּׁקֵד נד),
יִחוּדוֹ נְיַחֵד לוֹ לְבַד רֹאשׁ לְיִקֵּד.

כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה לְעוֹלָה תְּמִימִים,
כְּבְשׁוּ עוֹלוֹת כְּזִבְחֵי אֵמוּרֵי שְׁלָמִים;
לְאִמּוֹתָם אוֹמְרִים: לֹא יִכְמְרוּ רַחֲמִים —
לְקָרְבַּן אִשֶּׁה לַיְיָ נִתְבַּקַּשְׁנוּ מִמְּרוֹמִים.

נב) „גם בפורפרך מלא גויות יגלף" — על בגדיך תזה דמי האויבים („בפורפרך" מענין „בגדי־פורפורא" שלובשים המלכים).
נג) „חלף בחלף" מדה כנגד מדה.
נד) נהיה שוקדים ליהרג על יחוד שמך.

מְפַרְפְּרִים הַיְלָדִים וְזֶה עַל זֶה מְפַרְכְּסִים,
מְמַהֲרִים שְׁחוֹט אֲחֵרִים וּבְדְמֵיהֶם מִתְבּוֹסְסִים;
נָתוֹן עַל רֹבֶד הֵיכָלְךָ וְאַף לִמְמָרְסִים,
נֶגֶד עֵינֶיךָ לָעַד יִהְיוּ תּוֹסְסִים.

סִדְּרוּ לְפָנֶיךָ סִדּוּר מַעֲרָכָה גְּדוֹלָה,
סֹבֵב וְגַם הַיְסוֹד קָטוֹן מֵהָכִילָה;
עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים הַנִּזְבָּחִים כָּלִיל עוֹלָה,
עוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה יִזְכֹּר כָּל-מִנְחֹתֶיךָ סֶלָה.

פְּנוֹת וַעֲזָרוֹת מָלְאוּ קָרְבְּנֵי זְבָחִים,
פְּדָרִים וְאֵבָרִים הָרֹאשׁ וְהָרֶגֶל וּנְתָחִים;
צְרָדֵי מְנָחוֹת כַּמָּה עֶשְׂרֹנֵי מֹחִים,
צִדְקָנִיּוֹת קִנֵּיהֶם — הֵמָּה עוֹלְלֵי טִפֻּחִים.

קַיִץ לַמִּזְבֵּחַ הֵם בְּנֵי בֵי רַב,
קָרְבַּן הָעָם לְכַפֵּר תַּלְמִיד עִם צוֹרַב נה);
רַחַשׁ מֻרְבֶּכֶת זֶה מֵאָז לֹא נִקְרַב,
רֵיחַ נִיחֹחַ מִנְחַת יְהוּדָה תֶּעֱרַב.

שָׂרְתֵי כְהֻנָּה כָּשְׁרוּ נָשִׁים כַּאֲנָשִׁים,
שְׁחִיטָה וּזְרִיקָה וְקַבָּלָה מַקְרִיבִים וּמַגִּישִׁים —
תִּקְרֹבֶת מִנְחָה טְהוֹרָה נַפְשׁוֹת הַקְּדוֹשִׁים,
תְּנוּפַת חָזֶה וְשׁוֹק וּלְחָיֵי הָרָאשִׁים.

נה) „תלמיד עם צורב" — תינוקות של בית-הספר עם רבם („צורב" מלשון צורבא מרבנן).

דְּמָעוֹת מִפֹּה וּמִפֹּה נוֹבְעִים וּמְקַלְּחִים,
וְשׁוֹחֲטִים וְנִשְׁחָטִים אֵלּוּ עַל אֵלּוּ גּוֹנְחִים.
דְּמֵי אָבוֹת וּבָנִים נוֹגְעִים וְטוֹפְחִים —
בִּרְכַּת הַזֶּבַח שְׁמַע יִשְׂרָאֵל צוֹרְחִים.

יִרְאֶה יֵרָאֶה פְּעֻלַּת בָּנוֹת בּוֹטְחוֹת,
בְּחֹם הַיּוֹם עֲרֻמּוֹת לַשֶּׁמֶשׁ נִשְׁטָחוֹת;
יָפוֹת בַּנָּשִׁים מְבַקְּעוֹת כֶּרֶס וּמְפַלְּחוֹת,
מִבֵּין רַגְלֵיהֶן שִׁלְיָה וָלָד מַפְרִיחוֹת.

שָׁמוּעַ הֲנִשְׁמָע אוֹ אִם נִרְאָה?
לְהַאֲמִין מִי יַאֲמִין? גְּדוֹלָה פְּלִיאָה!
מוֹלִיכִים בְּנֵיהֶם לָטֶבַח כִּלְחֻפָּה נָאָה.
הַעַל אֵלֶּה תִּתְאַפַּק רָם, גָּאֹה גָּאָה?

קֶדֶם נִשְׁעַנְנוּ וַתַּעֲמֹד עֲקֵדַת הַר מֹר,
טְמוּנָה לְיֶשַׁע בְּכָל דֹּר וָדֹר לִשְׁמֹר —
נִתּוֹסְפוּ אֵלֶּה וְכָאֵלֶּה עַד בִּלְתִּי לֵאמֹר;
חַי! זְכוּתְךָ קוּם תִּשְׁמָר־לָנוּ וְצָרוֹתֵינוּ תִּגְמוֹר.

(בסליחות כמנהג אשכנז — על סדר א"ב כפול, ובסוף חתום שם המחבר: דוד ברבי משלם).

★

כט. מִי יִתֵּן רֹאשִׁי מַיִם וְעֵינַי מְקוֹר נוֹזְלַי,
וְאֶבְכֶּה כָּל־יְמוֹתַי וְלֵילַי,
אֶת חַלְלֵי טַפִּי וְעוֹלָלַי וִישִׁישֵׁי קְהָלִי.

וְאַתֶּם עֱנוּ: אֲבוֹי אוֹי וְאַלְלַי!
וּבְכוּ בֶּכֶה רַב וְהֶרֶב —
עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל עַם יְיָ כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב!

וְדָמוֹעַ תִּדְמַע עֵינִי וְאֵלְכָה לִי שָׂדֶה בוֹכִים,
וַאֲבַכֶּה עַמִּי מָרֵי לֵבָב הַנְּבוֹכִים,
עַל בְּתוּלוֹת הַיָּפוֹת וִילָדִים הָרַכִּים,
בְּסִפְרֵיהֶם נִכְרָכִים וְלַטֶּבַח נִמְשָׁכִים.
אָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים סַפִּירִים וָנֹפֶךְ כִּים —
כְּמוֹ טִיט חוּצוֹת נִדוֹשִׁים וְנִשְׁלָכִים.
סוּרוּ טָמֵא! קָרְאוּ לָמוֹ מִלְּקָרֵב.
וּבְכוּ בֶּכֶה רַב וְהֶרֶב —
עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל עַם יְיָ כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב!

וְתֵרַד עֵינִי דִּמְעָה וְאֵילִילָה וְאָנוּדָה,
וְלִבְכִּי וְלַחֲגוֹר שָׂק אֶקְרָא לְהַסְפִּידָה.
מִפָּז יְקָרָה וּמִזָּהָב חֲמוּדָה,
כְּבוּדָה פְּנִימָה כְּבוֹד כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה —
רְאִיתִיהָ קְרוּעָה שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה;
הַתּוֹרָה וְהַמִּקְרָא וְהַמִּשְׁנָה וְהָאַגָּדָה.
עֱנוּ וְקוֹנְנוּ זֹאת לְהַגִּידָה:
אִי תוֹרָה תַּלְמִיד וְהַלּוֹמְדָהּ!
הֲלֹא הַמָּקוֹם מֵאֵין יוֹשֵׁב חָרֵב.
וּבְכוּ בֶּכֶה רַב וְהֶרֶב —
עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל עַם יְיָ כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב!

וַעְפְעַפַּי יִזְּלוּ מַיִם דֶּמַע לְהַגִּירָה,
וַאֲקוֹנֵן מַר עֲלֵי הֲרוּגֵי אַשְׁפִּירָה.
בַּשֵּׁנִי בִּשְׁמוֹנָה בוֹ בְּיוֹם מַרְגּוֹעַ הֻקְרָה;
מַרְגּוֹעַ לִרְגּוֹעַ נו) נֶחְלְפוּ לְהַבְעִירָה.
נֶהֶרְגוּ בַּחוּרֵי חֶמֶד וִישִׁישֵׁי הֲדָרָה,
נֶאֶסְפוּ יַחַד, נַפְשָׁם הִשְׁלִימוּ בְּמוֹרָא.
עַל יִחוּד שֵׁם הַמְיוּחָד יִחֲדוּ בִּגְבוּרָה,
גִּבּוֹרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ לְמַהֲרָה;
וְכֹהֲנֵי וַעְלָמֵי נִגְוְעוּ כֻּלָּהַם עֲשָׂרָה נז).
וּבְמַר יְגוֹנִי וְעָצְבִּי יְלֵל אַחְבִּירָה,
קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ הֲרִיגָתָם הַיּוֹם בְּזָכְרָה:
קְהַל וּרְמַיְזָא בְּחוּנָה וּבְחוּרָה,
גְּאוֹנֵי אֶרֶץ וּנְקִיֵּי טָהֳרָה,
פַּעֲמַיִם קִדְּשׁוּ שֵׁם הַמְיוּחָד בְּמוֹרָא —
בְּעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה בְּחֹדֶשׁ זִיו לְטַהֲרָה,
וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי בִּקְרִיאַת הַלֵּל לְשׁוֹרְרָה
הִשְׁלִימוּ נַפְשָׁם בְּאַהֲבָה קְשׁוּרָה.
אָהִימָה עֲלֵיהֶם בִּבְכִי יְלֵל לְחַשְׁרָה,
כְּלוּלֵי כֶתֶר עַל רֹאשָׁם לַעֲטָרָה.
וְעַל אַדִּירֵי קְהַל מַגֶּנְצָא הַהֲדוּרָה,
מִנְּשָׁרִים קַלּוּ מֵאֲרָיוֹת לְהִתְגַּבְּרָה;
הִשְׁלִימוּ נַפְשָׁם עַל יִחוּד שֵׁם הַנּוֹרָא,

נו) יום מרגוע נהפך להיות נרגז ונרגש — מלשון „רוגע הים".

נז) בעיר אשפיירא נהרגו י"א נפשות ועמד ההגמון יוחן בפרץ והציל את שאר בני הקהלה (עיין למעלה עמ' קנ"ב). אבל בקצת רשימות נאמר, כי נהרגו רק ע ש ר נפשות, ולזה מכוון כאן הפיטן.

וַעֲלֵיהֶם זַעֲקַת שֶׁבֶר אֶזְעַק בְּנֶפֶשׁ מָרָה.
עַל שְׁנֵי מִקְדְּשֵׁי יְסוֹדָם כְּהַיּוֹם עֶרְעָרָה,
וְעַל חָרְבוֹת מְעַט מִקְדְּשֵׁי וּמִדְרְשֵׁי הַתּוֹרָה.
בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי בַּשְּׁלִישִׁי נוֹסַף לְדַאֲבוֹן וּמְאֵרָה;
הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לְיָגוֹן וְצָרָה —
בְּיוֹם מַתַּן דָּת שִׁבַּרְתִּי לְהִתְאַשְּׁרָה,
וּבְיוֹם נְתִינָתָהּ כְּמוֹ כֵן אָז חָזְרָה —
עָלְתָה לָהּ לַמָּרוֹם לִמְקוֹם מְדוֹרָהּ,
עִם תֵּיקָהּ וְנַרְתִּקָהּ וְהַדּוֹרְשָׁהּ וְחוֹקְרָהּ,
לוֹמְדֶיהָ וְשׁוֹנֶיהָ בְּאִישׁוֹן כְּמוֹ בְאוֹרָה.
שִׂימוּ נָא עַל לְבַבְכֶם מִסְפֵּד מַר לְקָשְׁרָה,
כִּי שְׁקוּלָה הֲרִיגָתָם לְהִתְאַבֵּל וּלְהִתְעַפְּרָה,
כִּשְׂרֵפַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ הָאוּלָם וְהַבִּירָה.
וְכִי אֵין לְהוֹסִיף מוֹעֵד שֶׁבֶר וְתַבְעֵרָה,
וְאֵין לְהַקְדִּים זוּלָתִי לְאַחֲרָה.
תַּחַת כֵּן הַיּוֹם לִוְיָתִי אֲעוֹרֵרָה,
וְאֶסְפְּדָה וְאֵילִילָה וְאֶבְכֶּה בְּנֶפֶשׁ מָרָה,
וְאַנְחָתִי כְּבֵדָה מִבֹּקֶר וְעַד עָרֶב.
וּבְכוּ בֶכֶה רַב וְהֶרֶב —
עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל עַם יְיָ כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב!

וְעַל אֵלֶּה אֲנִי בוֹכִיָּה וְלִבִּי נוֹהֵם נְהִימוֹת,
וְאֶקְרָא לַמְּקוֹנְנוֹת וְאֶל הַחֲכָמוֹת —
אֵלַי וְאֵלֶיהָ! כֻּלָּן הוֹמוֹת.
הֲיֵשׁ מַכְאוֹב לְמַכְאוֹבִי לְדַמּוֹת?
מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימוֹת.

חֲלָלֵי חַלְלֵי חֶרֶב מוּטָּלִים עֲרֻמִּים וַעֲרֻמּוֹת;
נִבְלָתָם כַּסּוּחָה לְחַיַּת אֶרֶץ וְלַבְּהֵמוֹת.
יוֹנֵק עִם אִישׁ שֵׂיבָה עֲלָמִים וַעֲלָמוֹת –
מִתַּעְתְּעִים בְּמוֹ מוֹנַי וּמַרְבִּים כְּלִמּוֹת.
אֵי אֱלֹהֵימוֹ, אָמְרוּ, צוּר חָסָיוּ בוֹ עַד מוֹת?!
יָבוֹא וְיוֹשִׁיעַ וְיַחֲזִיר נְשָׁמוֹת!
חֲסִין יָהּ, מִי כָמוֹךָ נוֹשֵׂא אֲלֻמּוֹת נח) –
תֶּחֱשֶׁה וְתִתְאַפַּק וְלֹא תַחְגּוֹר חֵמוֹת?
בֶּאֱמוֹר אֵלַי מַלְעִיגַי: אִם אֱלֹהִים הוּא יָרֶב!
וּבְכוּ בֶכֶה רַב וְהֶרֶב –
עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל עַם יְיָ כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב!

עֵינִי עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם, כִּי נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל מְשׁוֹרֵר,
וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים מִלְּהָפֵג וּלְקָרֵר.
מִי יָנוּד לִי וּמִי יַחֲזִיק לְהִתְעוֹרֵר?
חֵמָה בִּי יָצְאָה וְסַעַר מִתְגּוֹרֵר.
אֲכָלַנִי הֲמָמַנִי הַצַּר הַצּוֹרֵר;
שִׁבַּר עַצְמוֹתַי זוֹרֵר וּמְפָרֵר,
סִלָּה כָּל־אַבִּירַי הַטַּבּוּר וְהַשֹּׁרֶר נט).
מַכָּתִי אֲנוּשָׁה בְּאֵין מַתְעִיל ס) וּמְזוֹרֵר;
רְטִיָּה וּמָזוֹר אֵין לְזוֹרֵר.

נח) מענין „אלמים"; מי כמוך שומע חרפתו וחרפת ישראל ושותק.
נט) החשובים והגדולים — על־פי מה שדרשו לשיר־השירים ז', ג'.
ס) „מתעיל" — מביא תעלה, רפואה.

עַל כֵּן אָמַרְתִּי: שְׁעוּ מֶנִּי אֲמָרֵר
בִּבְכִי — דִּמְעָתִי עַל לֶחְיִי לְצָרֵב.
וּבְכוּ בֶּכֶה רַב וְהֶרֶב —
עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל עַם יְיָ כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב!

(קינה לתשעה־באב מנהג אשכנז ופולין, מחברה ר' קלונימוס ב"ר יהודה).

*

ל. אֱלֹהִים, בְּאָזְנֵנוּ שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ לָנוּ
פּוֹעַל פָּעַלְתָּ בִּימֵי קֶדֶם לְמַעֲנֵנוּ;
בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר נוֹרָאוֹת שַׂמְתָּ עֲבוּרֵנוּ —
רַבּוֹת עָשִׂיתָ אַתָּה יְיָ נִפְלְאוֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבוֹתֶיךָ אֵלֵינוּ.

גְּאַלְתָּנוּ בְּחוֹזֶק יָד מִנָּחָשׁ וְצָרִים,
מֵאֲרִי וְדוֹב וְנָמֵר וּשְׁאָר צוֹרְרִים;
דִּכְּאוּנוּ רַגְלֵי חַיּוֹת יְעָרִים —
כִּמְעַט נָטָיוּ רַגְלֵינוּ וְשֻׁפְּכוּ אֲשׁוּרִים.

הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהִים וְנַחְתָּנוּ לְשִׁכְחָה,
יוֹתֵר מֵאֶלֶף שָׁנִים בְּיָגוֹן וַאֲנָחָה;
וְתִזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשֵׁנוּ בִּפֶרֶץ וּצְוָחָה —
כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם, נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה.

וְמָן אַחַר זְמָן נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה,
וְאָרַךְ הַקֵּץ וַאֲרוּכָה לֹא עָלְתָה;
חֶשְׁבּוֹן רנ"ו לְיַעֲקֹב חִכִּינוּ יֶשַׁע בְּעִתָּהּ —
קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב, לְעֵת מַרְפֵּא וְהִנֵּה בְעָתָה.

טוֹב קִוִּינוּ וְהִנֵּה אוֹפֶל וְאַשְׁמַנִּים;
בְּ מַ חֲ ז וֹ ר ר נ"ו אַ חַ ת עֶ שְׂ רֵ ה שָׁ נִ י ם
יַחְדָּו נוֹעֲצוּ הַשּׂוֹנְאִים —
אֲזַי עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים.

בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ חַיִּים בְּלָעוּנוּ,
טַף וְנָשִׁים כַּצֹּאן לַטִּבְחָה הִתְקִינוּ;
לְהַכְרִית עוֹלֵל מִחוּץ, בַּחוּרִים מֵרְחוֹבוֹתֵינוּ —
פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ וּזְקֵנִים לֹא חָנָנוּ.

מִקּוֹל מְחָרֵף וּמְגַדֵּף, אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם
מִמְּךָ לְהַפְרִישׁ סְיָג אוֹרְחוֹתֶיךָ לְעַקֵּם —
נַפְשֵׁנוּ נִבְהֲלָה מְאֹד מִפְּנֵי חֲמַת הַמְּעַקֵּם.
הַעַל אֵלֶּה לֹא תִפְקוֹד בָּם וְלֹא תִתְנַקֵּם?

סֵפֶר הַתּוֹרָה נִתְעוֹלְלָה בְּיַד צָרִים,
וְגַם שִׂכְלוּ דוֹרְשֶׁיהָ מִפְּנִינִים יְקָרִים;
עֶלְבּוֹנֵךְ תְּבַע וְעֶלְבּוֹן נֶפֶשׁ אַדִּירִים —
כִּבְתוּלָה חֲגוּרַת שַׂק עַל בַּעַל נְעוּרִים.

פְּנֵי יְיָ שִׁפְכִי לִבֵּךְ לְאַבְּדָם,
לִנְקוֹם נִקְמָתֵךְ יַשְׁכִּיר חִיצָּיו מִדָּם;
צוֹרְרָיו תֹּאכַל חַרְבּוֹ בְּמָגֵן מְאָדָּם —
עֶזֶר מִצָּר הָבָה וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם.

קוּמָה יְיָ בְּאַפְּךָ לִשְׁפּוֹט קָמִים,
וְלֹא יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם אַנְשֵׁי דָמִים;
רָצִים אַחֲרֶיךָ וְנַפְשָׁם עָלֶיךָ לַמָּוֶת מַשְׁלִימִים —
בְּרַבִּים תְּחַלֵּק לָמוֹ שָׁלָל עֲצוּמִים.

שִׁיתָה יְיָ מוֹרָה לְאַנְשֵׁי רִיבֶךָ,
לְבַל יְעַנּוּ עוֹד זֶרַע אוֹהֲבֶיךָ;
תְּקַיֵּם לָמוֹ אֲשֶׁר הִבְטַחְתָּ בִּנְבִיאֶךָ:
וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ.

חֲשׂף זְרוֹעַ קָדְשְׁךָ שֵׁנִית קְנוֹתֵנוּ,
כַּאֲשֶׁר מִנּוֹף גָּאַלְתָּ אֶת אֲבוֹתֵינוּ;
אַמֵּץ זְרוֹעֵנוּ כְּאָז בַּיָּם עָבְרָתֵנוּ —
חוּשָׁה לְעֶזְרָתֵנוּ אֲדֹנָי תְּשׁוּעָתֵנוּ.

(מסליחות כמנהג וורמיישא; על סדר א"ב, ומחברה הוא ר' אליעזר ברבי נתן בעל ה„רוקח").

✶

לא. הֶרֶג רַב וְיוֹם טְבוֹחַ בְּתַתְנ"ו גְּזֵרָה גְּזוּרָה,
וְנֶהֶרְגוּ קְהִלּוֹת הַקּוֹדֶשׁ בְּזַעַם וְעֶבְרָה וְצָרָה;
זָקֵן וּבָחוּר וּבְתוּלָה עֲרוּמִים נִמְשְׁכוּ לִקְבוּרָה—
חֲפוּרוֹת מְלֵאוֹת יְלָדִים וִילָדוֹת וְתַלְמִידֵי הַתּוֹרָה.

טֶרֶם הָיָה אֶזְרָחִי כְּזָרוֹ יְחִידוֹ לַעֲקֵדָה,
יַשְׁמִיעוּ מִן הַשָּׁמַיִם: אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ לְהַשְׁמִידָה;
כַּמָּה עַתָּה נִשְׁחָטִים בָּנִים וּבָנוֹת בִּיהוּדָה —
לֹא חָשׁ לְהוֹשִׁיעַ טְבוּחִים וּשְׂרוּפִים עַל מוֹקְדָה.

מַתַּן שַׁעֲשׁוּעִים, סִפְרֵי־תוֹרוֹת יְדוּעִים,
נְטוּעִים לְאֹהֶל פְּרוּעִים עֲלֵי מוֹטוֹת רְקוּעִים;
סוּף עֲשָׂאוּם בָּתֵּי־שׁוֹקַיִם לְמַנְעֲלֵי רַגְלֵי מְצוֹרָעִים —
עַל אֵלֶּה אֲנִי בּוֹכִיָּה וְעֵינַי כְּמַיִם נוֹבְעִים.

(מקינה על סדר א"ב שנוסדה על גזרת תתנ"ו ונשתרבבה בטעות לתוך הקינה הקודמת).

ט) המאורעות בשנות ד׳ אלפים תתק״ו — תתקנ״ז

אחרי המאורעות האיומים בשנת ד׳ אלפים ותתנ״ו, אשר תוצאותיהם הרעות היו מרובות, עברו כחמשים שנה. בשנת תתק״ו (1146) היתה עוד הפעם בגויים התעוררות עצומה לעלות על ארץ־ישראל ולכבשה מידי אנשי האסלאם. בפעם הזאת נתקשר הקיסר קונרד השלישי עם המלך לודוויג השביעי מפרנסיה. האפיפיור אבגיניוס השלישי שלח כרוז, כי כל הגלוה על חיל נוסעי־הצלב פטור מתשלומי חובותיו ליהודים. זה גרם, כמובן, רעה רבה לישראל; וביחוד בערי פרנסיה, אשר שם קיימו את דברי כרוזו של האפיפיור. להתעוררות זו גרם הרבה האַבא ברנהרד מן קלרווה (Clairvaux), אשר הלהיב את הלבבות למלחמת־מצוה, לטובת שחרור ארץ־ישראל מידי המוסלמים.

תיכף, בתחלת מסע־הצלב השני (1147—49), נתחדשו בערי פרנסיה וגרמניה הגזירות והרדיפות על היהודים. בפעם הזאת היה הפך המאורעות בימי מסע־הצלב הראשון. בקהלות גרמניה לא היה השמד גדול, כי חזקה מצות הקיסר על השרים וההגמונים, להגן על היהודים, לעומת זה הסית הכומר פטר מן Cligny את צוררי היהודים בערי פרנסיה — לא להשמידם ולכלותם מעל האדמה, אלא לענותם ולהרוס את בתיהם. עם ישראל יתקיים, אמר הכומר הזה, לאות ל„בני מרי״, בעניו ושפלותו; יען כי סרבו אבותיו להאמין בישו המשיח וצלבו אותו. בכמה קהלות פרנסיה היה שמד גדול. בינתים עמד האַבא ברנהרד בפרץ והוכיח את הגויים לבלתי ישלחו את ידיהם ביהודים. בהיותו חביב ונכבד מאד בעיני אנשי דתו פעלו דבריו לעצור את המגפה. הוא התרעם גם על כרוזו של

האפיפיור, לפטור את נוסעי־הצלב מפרעון חובותיהם ליהודים. אך, כנראה, לא עצר כח בדבר הזה; כי תאות הבצע גברה על השפעת האדם הישר והחביב.

אף כי לא היו המאורעות בימי מסע־הצלב השני נוראים ואיומים כאלה, אשר אֵרעו בשנת תתנ״ו — הנה גרמו לחזק בלב הגויים את השנאה לישראל. בימים ההם התחילו בכמה מקומות להעליל על היהודים. מכאן ואילך תקופת העלילות בהיסטוריה הישראלית. אין עוד „סדר״ לרדיפות; אלא לפנינו מאורעות נפרדים במקומות שונים. הסדר הוא פנימי. השנאה לישראל ילדה את העלילות — והעלילות הגבירו את השנאה. זה היה מכאן ואילך מעין „מעגל־קסם״, שאי־אפשר היה לצאת ממנו. הסבות גרמו למסבות, ואלה חזרו וחדשו את הסבות. זוהי הרשעות הנצחית, שאין לה הפסק עד ימינו. פעם העלילו על היהודים, כי הרגו נפש גוי; ופעם העלילו, כי לחג־פסחם הם צולבים איזה גוי; או שהם מעליבים בקדשי הדת המשיחית ומבזים את „לחם אלהיהם״ — את ה„עוגה״ של „סעודת־הערב״; או שהרעילו את בארות המים. הצד השוה שבעלילות־שקר אלה היה, כי אבדו על ידיהן נפשות רבות מישראל.

אחד המאורעות האלה הוא אותו מעשה נורא, אשר אירע בעשרים בסיון בשנת תתקל״א בעיר בלויש אשר בפרנסיה. עד כמה שהיו כבר רגילים במעשים כאלה, עשה מאורע זה רושם גדול. קבעו את יום העשרים בסיון יום צום ובכי לדורות — שיהא מעשה קדושי בלויש נזכר בקהלות ישראל מדי שנה בשנה. גם יסדו עליו קינות וסליחות. אחד מבני הדור ההוא, ר׳ אפרים מבונא, יסד על מאורע בלויש קינה תוקפת את הלב ברוב המרירות שבה. המעשים עשו את התלמודי הזה (הוא היה אחד מבעלי ה„תוספות״) לפיטן אמתי. בקינתו „למי אוי למי אבוי״ אין אנו מוצאים יפי השירה, אלא אמתותה — קולות טבעיים יוצאים מפי איש יהודי, אשר גדל כאבו מאד. אלו הן גניחות, בכיות

וילְלות, בלי שום הדור מליצי. ודוקא בפשטותן ובטבעיותן הן חודרות אל הלב. בקינתו זו, בסופה, אנו מוצאים בכיָתו של הפיטן על מצב ישראל בגויים — ציור של אמתות הענינים בלי שום הפלגה מליצית.

ספור המעשים והמאורעות משנת תתק"ו עד שנת תתקנ"ז אנו מוצאים ברשימה של ר' אפרים מבונא. בתחלת מסע־הצלב השני היה נער בן שלש־עשרה שנה וראה בעיניו מה שעבר על הקהלות בגרמניה. אחרי־כן אסף בשקידה גדולה את פרטי המעשים בשאר המדינות — בפרנסיה ובאנגליה. הכל רשם זכרון בספר בסגנון פשוט. ברשימותיו השתמש ר' יוסף הכהן בספרו „עמק הבכא" — אלא כי הוא קשט את ההרצאה הספורית במליצה מקראית. אילו נתקימה לנו רשימתו של ר' אפרים מבונא בהעתקה שלמה, ודאי כי טובה היא מן ההרצאה המליצית של ר' יוסף הכהן. אבל בקצת ספורים מוכרח הייתי להביא את דברי זה, שהם מסודרים באופן יותר טוב, וגם יש בהם קצת ענינים שאינם בספורי ר' אפרים מבונא. חוץ מרשימת ר' אפרים מבונא משמשים לנו קצת פיוטים, קינות וסליחות, שנוסדו על המאורעות האלה, בתור מקורות הסטוריים לתקופת־שמד זו.

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

א. ויועדו קונרדו הקיסר ולודוביקו מלך צרפת ללכת ירושלימה ביד חזקה. וישימו הצלם על בגדיהם לאות ויקומו ללכת בחדש מאיא (הוא חדש אייר) בשנת ארבעת אלפים ותתק"ו (1146).

גם השנה ההיא היתה לבית יעקב עת צרה ומצוקה, בוקה ומבוקה ומבולקה, ופיק ברכים וחלחלה בכל מתנים, ופניהם קבצו פארור.

בא רודולפוס הכומר לארץ אשכנז לתור ולציין בשתי וערב הנצמדים ללכת ירושלימה. וידבר על היהודים, יתר הפליטה הנשארה מהמהומות הראשונות, תועה. ויאמר בלבו: עת לעשות ולדבר על עם לא אלמן, להשמיד להרוג ולאבד; וילך הלוך וצעוק בשם אלהיו ללכת לירושלים,

ובכל המקומות אשר עבר שם הסית בהם את עמי הארץ לאמר: נקמו את נקמת אלהינו מאויביו אשר לפנינו — ואחר נלך.

וישמעו היהודים, וימס לבבם ורעדה אחזתם חיל כיולדה; ולא קמה רוח בהם, מפני חמת המציק אשר כונן להשחית. ויצעקו אל ה׳ ויאמרו: אהה ה׳ אלהים, הן עד הנה לא עברו חמשים שנה כשני היובל אשר נשפך דמנו כמים על קדוש שמך הגדול והגבור והנורא ביום הרג רב. הלעולמים תזנח ה׳? ומה תעשה לשמך הגדול? התקום פעמים צרה?

וישמעו לקולו, כי גדול היה ביניהם, וישובו מחרון אפם, ויחדלו מהר״ע חסדיו. וישלח אחר הבליעל הזה את שאן בירנרדו מקלארה ואלי העיר אשר בצרפת, ויקרא גם הוא כמשפטם לאמר: לכו ונעלה ציון, אל קבורת משיחנו; אך השמרו לכם מדבר על היהודים מטוב עד רע, כי כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו של ישו, כי עצמו ובשרו הם, ורודולפוס לא דבר נכונה.

וישמעו לקולו, כי גדול היה ביניהם, וישובו מחרון אפם, ויחדלו מהרע להם, כאשר דמו לעשות. ולא לקח האיש הזה מהיהודים כופר, כי מלבו דבר טוב על ישראל. ובשאר המקומות נתנו היהודים זהבם וכספם להציל נפשותם משחת ולא כחדו מהם מאומה מכל אשר שאלו, ויצילם ה׳.

ויהי בחדש אלול בבוא רודולפו הכומר, ירדפהו וַיִּרְפֵּהוּ אל, לקולוניא, ויצא ר׳ שמעון מהעיר לשוב לעירו טריבים, כי שם ביתו, ויפגעו בו אנשים ריקים מהמצוינים ללכת, ויפצרו בו ליגאל במים, ולא שמע אליהם. ויצא גוי עז פנים, אשר לא ישא פנים לזקן, ויכרות ראשו מעליו, ויתנהו על פנת גג. ותהי נבלתו כדומן על פני השדה ואין מאסף.

וישמעו היהודים ויתעצבו ויחרדו חרדה גדולה מאד בעת ההיא, ויאמרו: באו ימי השלום, יצא הקצף מלפני ה׳, החל הנגף, מלאו ימינו כי בא קצנו, אמרנו נגזרנו לנו. ויבכו העם בכי גדול מאד מאד. וילכו ראשי הקהל וידברו באזני בעל העיר, וישיבו אליהם את ראש הצדיק ואת נבלתו, ויקברוהו בקבורתם, ויספדו עליו: הוי אדון!

בימים ההם לקחו את מינה היהודית בצאתם משפירה ויכרתו את אזניה ואת בהונות ידיה, ותט שכמה לסבול על קדוש יוצרה. וידל יהודה בימים הרעים ההם מאד.

וישאו בני ישראל את עיניהם, והנה חיל הנצמדים לבעל נוסע אחריהם, וייראו ויצר להם מאד. וישאו עיניהם אל ההרים ואל המבצרים, ויבקשו איש מאת מכּרו אשר לו מגדל ומצודה לשבת בנקרת הצורים ובנקיקי הסלעים להתחבא עד יעבור זעם. ויצאו מביתם אחר חג הסוכות, בשנת תתק"ז וארבעת אלפים (1146). וילכו אל המבצרים ואל המצודות, וישבו שם עד עבור אנשי החיל, וישובו אל בתיהם.

אז נתנו היהודים אשר בקולוניאה אל ההגמון ככל אשר שאל, ויתן בידם את מבצר וואלקינבורג, כי חזק הוא מאד, ואת שומרי המבצר הוציא החוצה, ולא עבר זר בתוכם. ויתנו בתיהם וכל קנינם אל ההגמון לערבון, ויודע הדבר ולא רדפו אחריהם עוד. וגם אל יתר היהודים אשר נאספו אל המבצרים לא דברו מהיום ההוא והלאה מאומה.

גם כל היהודים אשר בכל מדינות המלך נמלטו איש איש כפי דרכו אל בית מכּרו ובמצודות ובמגדלים, והביא את קרוביו ורעיו עמו, וישבו שם עד עבור הזעם, ויצילם ה'.

✶

ב. בימים ההם, כשבת היהודים במבצר וואלקינבורג, והנה איש יהודי אחד בא בימים יושב בתחתית ההר, ולו שני בנים, שם האחד אברהם ושני השני שמואל. ותשאם ילדותם לעלות ההרה, לראות בעולים. ויפגע בהם איש בליעל ויכם נפש וילך לדרכו. והנה שני כּמרים יורדים מן ההר, ויראום שוכבים מתים ויקרעו שמלותם. וירדו ויגידו אל אביהם, ויבך ויתאבל על בניו ימים רבים. ויבוקש הדבר, וַיִּמָּצֵא הרוצח, ויתנו אל ההגמון שוחד וינקרו את עיניו. ויהי לשלשת ימים וימות.

✶

ג. ושני יהודים יצאו ממגנצא בעת הבציר, אשר שם האחד יצחק ושם השני יהודה, ויקם עליהם גוי עז פנים ויהרגם, וילך לתרפות ולא שב עוד לביתו, וַיְנַקֵּשׁ את כל אשר לו בעת ההיא.

✶

ד. איש גבור חיל היה במגנצא ושמו שמואל בן יצחק. ויצא החוצה, ויקומו עליו האויבים בין ארמישה ובין מגנצא ויכוהו. ויתחזק גם הוא, ויך שלשה מהקמים עליו — וימות.

*

ה. ושלשה אנשים עברים יושבים בכפר בקרקא (Bachrach) ברחו אל המצודה הם ונשיהם וטפם. וישבו שם ימים רבים. וירדו מן המצודה בחדש השלישי בחמשה לחדש, ויקומו הנצמדים עליהם ופצרו בהם מאד לאמר: לכו אתנו והיינו לעם אחד. ולא שמעו אליהם לשוב מאחרי ה׳. ואלה שמות האנשים ההם: אליקים נדרי בן משה ואברהם בן שמואל וקלונימוס בן מרדכי. וירוק קלונימוס רוק בפסלם, ויכוהו נפש. והשנים הנשארים נחבאו תחת המטות וידקרום בחרבותם וימותו, ויקברום במגנצא.

*

ו. בימים הרעים ההם אין מלך שופט לישראל, כי גם קונרדו הקיסר היה בנצמדים, וילך גם הוא ירושלימה. ויהודים רבים אחרים הדיחו מאחרי ה׳ אלהי ישראל ביד חזקה, וישובו אחרי כן אל קדוש ישראל כבראשונה, ויעבדו את ה׳.

ויהודית אחת גוטאלדא שמה נתפשה באיספורק (Innsbruk), ותמאן להמיר את כבודה ונטבעה בנהר על קדושת יוצרה.

*

ז. בימים ההם ברחו כל היהודים אשר באשכנז אחד הנה ואחד הנה, אל הסלעים ואל המבצרים, להציל משחת חייהם; רק קהל ווירצבורק לא שמו אל לבם לברוח וישבו בבתיהם. ויהי בכ״ד יום לחדש שנים עשר, בשנת תתק״ז וד׳ אלפים (1147), העלילו עליהם עלילות דברים להתגולל ולהתנפל עליהם ויאמרו: מצאנו גוי בנהר, אתם המיתם אותו ותשליכוהו

המימה, וַיִּקדש בנו, והנה עושה אותות. ויקומו הטועים ודלת העם עמהם ויכום נפש, לא השאירו עוללות. שם נהרג ר׳ יצחק על ספרו ועמו כאחת ועשרים נפש. ושם אתו תלמיד אחד ויכוהו כעשרים פצעים, ויחי עוד שנה אחת וימות. ואת אחותו הוליכו לבית־תפלתם ותרוק על פסלם, ויכוה פצעוה באבן ובאגרוף ותתעלף, עד כפשע בינה ובין המות, ויכוה ויפצעוה ויטבלוה במים וישכיבוה על אבן שיש, ולא הקיצה משנתה ולא הרימה את ידה ואת רגלה, הערימה עד הלילה — למען יאמינו, כי מתה תחת ידם. ויהי באישון הלילה ותבוא גויה אחת ותשאנה אל ביתה, כי נכמרו רחמיה עליה, ותטמנה — למען הצל אותה, להשיבה אל אחיה. ושאר היהודים נמלטו אל בתי מכריהם, וביום המחרת ברחו אל מבצר שטולפן וישבו שם עד עבור הזעם — ויצילם ה׳. ויהי ממחרת ויצו ההגמון ויאספו את כל המתים במגפה, וישאום בעגלות, כל נתח טוב ירך וכתף ובהונות ידים וכל הנמצא מהם, ויקברום בגנו. ויקנו ר׳ רחקיה ויהודית אשתו את הגן מאתו, ויהי להם לאחוזת קבר עד היום הזה.

(ספר „עמק הבכא" עמ׳ 28—33).

✶

המאורע המסופר כאן נמצא ברשימת ר׳ אפרים מבונא. גם סופרים גויים מבני הדור ההוא רשמו את ספור המעשה. ההגמון זיגפריד מווירצבורג הגין על היהודים. אך נוסעי־הצלב, ועמהם היו גם קצת מן העירונים, התנפלו על היהודים, אשר אל נתחבאו בבתי מכיריהם הגויים, ויהרגו אותם. מספר הנהרגים לא נאמר בפרטות; אך כנראה היו ודאי יותר מכ"א נפשות, כפי שרשום כאן. ביום כ"ד באדר הוציאו מן הנהר נטבע גוי, אשר אמרו כי זהו אחד מהם ושמו תיודוריך. לאחר שהוציאוהו מן הנהר מת אמרו עליו, כי גופו עשה נסים ונפלאות, וברור הדבר, כי נהרג בידי היהודים. תבעו, כי יעמידהו ההגמון במחיצת ה„קדושים". אך ההגמון וסייעתו סרבו להם. לבסוף הודו בעצמם, כי מעשי „הנסים והנפלאות" עשו הם בערמה. השמד היה בווירצבורג בשלשת הימים מכ"ד עד כ"ו

באדר. מווירצבורג הלכו נוסעי־הצלב והתפשטו בשאר הערים הקרובות. בחול־המועד של פסח היתה ידם בכמה קהלות בגרמניה, וביחוד גבר השמד ביום הרביעי לחול־המועד פסח, עשרים לחדש ניסן.

על המאורעות האלה יסד הפייטן ר׳ יצחק בן שלום את קינתו:

ח. אֵין כָּמוֹךָ בְּאִלְּמִים א),
דּוֹמֵם וְשׁוֹתֵק לְמַעֲגִימִים —
צָרֵינוּ רַבִּים קָמִים.

בְּהִוָּסְדָם יַחַד לְגַדְּפֵנוּ;
אַיֵּה מַלְכְּכֶם — חֵרְפוּנוּ,
לֹא שְׁכַחְנוּ וְלֹא שִׁקַּרְנוּ.

גְּרוּשִׁים מִן גֵּו נָאוּ ב),
וְעַמְּךָ בְּפֶרֶךְ דִּכְּאוּ —
מְשַׂנְאֶיךָ רֹאשׁ נָשָׂאוּ.

דּוֹרְשֵׁי אוֹבוֹת וָאֱלִילִים,
יֹאמְרוּ אוֹיְבֵינוּ פְּלִילִים:
מָה הַיְּהוּדִים הָאֲמֵלָלִים?

הָבוּ לָכֶם עֵצָה,
פֶּן תִּהְיוּ לְשִׁמְצָה —
הֵן לָרִיב וּמַצָּה.

א) על־פי מדרשם למקרא: „מי־כמכה באלים יהוה" (שמות ט"ו, י"א) — אל תקרי באלים, אלא באלמים: הקדוש ברוך־הוא רואה ושומע עלבונו ושותק.

ב) אנשים פחותים ופוחזים, שהקיאה אותם החברה האנושית (איוב ל, ה), התנשאו.

וְאִם תִּהְיוּ כָּמוֹנוּ,
לְנֵצֶר נִתְעָב תִּפְנוּ —
לְעַם אֶחָד וְהָיִינוּ.

וְעָקוּ לוֹקִים וַיַּעֲנוּ:
לֹא נָשׁוּב וְלֹא נַעַבְדֶנּוּ,
שַׁקֵּץ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב תְּתַעֲבֶנּוּ.

חַי וְקַיָּם גֹּאֲלֵנוּ,
אוֹתוֹ נַעֲבוֹד וּנְחַטְבֶנּוּ (1 —
בְּעֵת צָרָה יְשׁוּעָתֵנוּ.

טְבוֹחַ יְלָדִים הֵכִינוּ,
בִּרְכַּת הַזֶּבַח כִּוְּנוּ —
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ.

יְיָ אֶחָד—וּנְיַחֲדֶנּוּ,
וְעַל קִדּוּשׁ שְׁמוֹ הֹרַגְנוּ;
לִנְפּוֹל בַּחֶרֶב נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ.

כֹּהֲנִים לְזֶבַח עוֹלָתָם,
עָקְדוּ יְלָדִים וְאִמּוֹתָם —
וְשָׂרְפוּ בָאֵשׁ אֶת־עוֹרוֹתָם.

1) אותו נעשה חטיבה אחת בעולם — על־פי מדרשם למקרא: „את ה׳ האמרת... וה׳ האמירך“ (דברים כ״ו, י״ו — י״ז).

לִזְרוֹק דְּמֵי אַחְיוֹת וְאַחִים,
וּלְקַטֵּר אֲמוּרֵי נִיחוֹחִים —
אֶת הָרֹאשׁ וְאֶת הַנְּתָחִים.

מַעֲרָכָה גְּדוּשָׁה שְׁזוּפָה,
כְּכִירָה לֹא קְטוּמָה וּגְרוּפָה —
וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת־הַשְּׂרֵפָה.

נוֹפְלִים לְרִשְׁפֵּי שַׁלְהֶבֶתְיָה,
נוֹעָדִים לִמְחִיצַת בְּנֵי עֲלִיָּה —
חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה.

סְחִי שָׂמוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה,
וְתַלְמוּד רַבִּינָא וְרַב אַשֵׁי —
הַעַל אֵלֶּה תִּתְאַפַּק וְתֶחֱשֶׁה?

עַמּוּדִים וּגְוִילִים לַאֲבָחוֹת ד),
וְאוֹתִיּוֹת קְדוֹשׁוֹת פּוֹרְחוֹת —
מִכְתָּב אֱלֹהִים חָרוּת עַל הַלֻּחוֹת.

פָּסַע אוֹיֵב בְּזַיִן,
וְאִבַּד טוּבִי וְשָׂם לְאַיִן —
וַיַּהֲרוֹג כָּל־מַחֲמַדֵּי עָיִן.

ד) חתכו יריעות ספר תורה בחרב (עיין יחזקאל כא, כ).

צִיּוֹן לִפְרַט וַאֲרֶשֶׁ״ת ה),
צָרָה אֶל אֲחוֹתָהּ נִגֶּשֶׁת –
הֵכִינוּ לְפַעֲמַי רֶשֶׁת.

קֵץ קָדוֹשׁ נַחְשׁוֹן ו),
נָגַע צָר בְּאִישׁוֹן –
בְּעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן.

רָטְשׁוּ דּוֹרְשֵׁי חֲמוּרוֹת
וְקַלּוֹת וְשָׁווֹת גְּזֵרוֹת –
הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרוֹת.

שַׁדַּי, קַנֵּא לְתוֹרָתֶךָ!
לְבַשׁ נִקְמָתְךָ וְקִנְאָתֶךָ
וְעוֹרְרָה אֶת גְּבוּרָתֶךָ.

תִּגְעַר חַיַּת גּוֹבֵר ז),
בְּכִלְיוֹן שׁוֹד וָשֶׁבֶר –
אוֹתוֹ וְאֶת עַמּוֹ בַּדֶּבֶר.

יְמִינְךָ רַהַב מַחֲצֶבֶת,
הָרֵץ גֻּלְגֹּלֶת בְּמַקֶּבֶת –
זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת.

ה) שנת תתק״ז.
ו) השמד אֵרע בעשרים בניסן — בששי לפסח; לפי דברי אגדה עברו בני־ישראל בכ׳ בניסן את בחרבה, לאחר שקפץ נ ח ש ו ן אל הים ו ק י ד ש שם שמים.
ז) „חית גובר״ — זהו ח ז י ר מ י ע ר שׁ מ נ ק ר באשפה (תהלים פ, יד), על־פי התרגום לתהלים. באגדה אמרו, כי „חזיר מיער״ זהו ר ו מ י.

צַח וְאָדוֹם מִשֵּׂעִיר ח),
נְסִיכָה בְּכִלָּיוֹן תַּסְעִיר —
כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת קִנְאָה תָעִיר.

קִנֵּה שֵׁנִית שְׂרִידֵנוּ,
בְּרַבִּים נִפֶּיךָ תַּרְאֵנוּ —
שָׁלוֹם תִּשְׁפּוֹת לָנוּ.

חֲמוֹל זְרוּיֶיךָ, קְדוֹשֵׁנוּ,
וְרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמְכֵנוּ —
קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ.

(יוצר לשבת ראשון אחר פסח כמנהג פולין; על סדר א"ב, ובסוף חתום שם המחבר: י צ ח ק).

✶

ט. גם בהםט) הוכו כמאה וחמשים נפש לפי חרב, גם בסולי י) הוכו רבים לפי חרב, על אשר מאנו לשוב מאחרי ה'. גם בקרנען (Cornia) עלה הכורת עלידם פתאום ויאספו תוך חצר אחת, ושם שנים בחרים בני איש אחד, גבורי החיל, ויעמדו על נפשם, ויכו באויביהם ולא יכלו לעשות אלידם מאומה, וישמע קולם למרחוק. ויהי בהלחמם ויבאו מאחריהם אל תוך החצר ויכום נפש, לא נשאר גם אחד.

✶

ח) רמז לדברי המקרא: „מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה" (ישעיה סג, א).

ט) היא העיר Ham בפרנסיה בגליל Somme

י) היא העיר Sully בפרנסיה בגליל Eure

י. גם הרב הגדול ר' פטר תלמיד רבנו שמואל ורבנא יעקב מן רמרו יא) נהרג בלכתו לקבור פרנס אחד. ירא ה' וישפוט.

*

יא. ובחדש השלישי בשבעה לחדש נאספו הנצמדים ברמרו אשר בצרפת ויבואו ביתה ר' יעקב (רבנו תם) ויקחו את כל אשר לו, ואת ספר תורת אלהינו קרעו לקרעים לפניו בעת ההיא, ויתפשוהו ויוליכוהו אל השדה וידברו אתו קשות ויתנכלו אותו להמיתו, ויכוהו בראשו, לאמר: הלא גדול אתה בישראל; לכן נקחה ממך היום את נקמת אלהינו, וכאשר עשיתם אליו יעשה לך, גמולכם ישוב בראשך. וכמעט דומה שכנה נפשו בעת ההיא. וימן ה' שר גדול עובר בשדה ויכירנו ויקראהו: רבי, וירכיבהו על הסוס, למען הצל אותו מידם יב). וידבר על לב הנצמדים לאמר: הניחוהו אלי ואדברה על לבו אולי יפותה, ואם אין, כעת מחר אשיבנו אליכם. וישמעו לקולו ויצילנו מידם, בחמלת ה' עליו. ישתבח שמו לעד אמן ואמן.

*

יב. בשאר מדינות צרפת לא נשמע מאומה, אך ירדו לשערים עם ה', כי צוה המלך לודוביקו, ויעבירו קול בכל ערי מלכותו לאמר: כל איש אשר ידבנו לבו ללכת אתי לירושלים נקי יהיה מכל חובותיו אשר יהיה חייב אל היהודים. וידל ישראל מאד בעת ההיא.

(ספר „עמק הבכא" עמ' 34—33).

*

יא) רבנו פטר (אחד מבעלי התוספות) היה תלמידם של האחים רבנו שמואל (הרשב"ם) ורבנו יעקב (רבנו תם) בני ר' מאיר (נכדי רש"י). ישיבתו של רבנו תם היתה בעיר Rameru קרובה לעיר Troyes בפרנסיה הצפונית, אשר שם ישב רש"י.

יב) על־פי הגדת עדות של רשימה אחרת (והיא נראה לנו יותר לאמת) הטה רבנו יעקב את לב אותו השר בשוחד, כי יצילהו מידי הרוצחים.

יג. מעשה שרופי ביאולואיש (Blois).

ויהי בשנת תתקל"א וד' אלפים (1171), וילך איש אחד להשקות סוסו לעת ערב, וימצא שם גוי אחד אשר הלך גם הוא שמה, וירא היהודי ויתחלחל, ויצא מחיקו כנף עור מתחת למדיו יג). ויראנו סוס הגוי בחשך ויירא גם הוא, וישב אחור וימאן לבוא המימה.

ויבהל הערל ההוא וישב אל אדוניו ויגד לו לאמר: ראיתי איש יהודי אחד אשר השליך נער קטן המימה, אשר הרע ליהודים, ואירא פן יהרגני גם אני; וגם הסוס נבעת מרגשת המים — ואבואה להגיד לך.

ובביאולואיש נמצאה יהודית אשת חיל, פולצלינה שמה. העבד ידע באדוניו, כי שונא הוא לה מתמול שלשום. ויהי ממחרת וירכב על סוס וילך אל שר העיר והוא בן בליעל וידבר אליו כדברים האלה. ויחר אפו מאד ויקח את כל היהודים כארבעים איש ויתנם בבית הסהר. ותדבר פולצלינה על לבם, כי בטחה בשר באהבתו אותה, כי אשת חיל היא, ולא עשתה מאומה, כי הסתו אשתו ברוב לקחה ותדבר על היהודים שטנה, ולא מצאה האשה חן בעיניו ושנאה בלבו מאד. ויצו על השומרים שלא יתנו את פולצלינה לבוא פנימה לדבר עמו, כי היא לבדה לא נתנה בבית הסהר. ויבקש להתעלל עליהם ולא יכול, כי נמצאו עדים בדבר הרע הזה, אשר העלילו עליהם.

ויבוא בחור אחד ויאמר: איעצך נא אדוני את אשר תעשה, ותוציא לאור משפט, אך אל תקח מאתם כופר. הבא נא את העבד אשר ראה והשליכהו אל תוך מקום מלא מהמים אשר יזו הכומרים עליהם, והיה אם כנים דבריו יצוף על פני המים, ואם אין ירד תחתיו. וייטב הדבר בעיני אדוני הארץ ויעש כן. ויביאו את העבד, ויציפו אותו במים ויעלוהו. ויצדיקו את הרשע וירשיעו את הצדיקים. ותהום כל העיר עליהם בעת ההיא.

וישלח השר איש יהודי אחד לשאול מאתם את אשר ידבם לבם לתת בעד כופר נפשם ויחיו. ויתיעצו ויאמרו לתת לו מאה ליטרים והובותיהם אשר היו כמאה ושמונים. עודם מדברים והכומר עומד על ימינם

יג) כנראה היה ליהודי זה עור בלתי מעובד תחת בגדו — וכשנתחלחל ונזדעזע גופו יצא כנף־העור מתחת למדיו. הסוס נבעת למראה עור לבן מבריק בחשכת הלילה.

לשטנם. ויאמר אל השר: אל תפן אל מנחתם. ויסב את לבו אחורנית, ולא שמע לקולם.

ויצו הצורר ויתנו אותם אל בית־עץ אחד ויערכו עצים וזמורות סביב סביב. ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמרו אליהם: המלטו על נפשותיכם והיו כמונו ותחיו ולא תמותו. ולא אבו לשוב מאחרי ה' אלהיהם. וייסרום ויענום, לראות אולי יוכלו להדיחם מעל ה' אלהי ישראל.

וימאנו, ויאמרו איש אל רעהו: חזק ונתחזק בעד אלהינו, כי אנחנו עמו וצאן מרעיתו וה' הטוב בעיניו יעשה, כי זולתו אין אלהים.

ויצו הצורר ויקחו את ר' יחיאל בר' דוד ואת ר' יקותיאל בר' יהודה הכהנים תלמידי רבנו שמואל ואת ר' יהודה בר' אהרן ויקשרום בעבותות, ויציתו אש בעצים, ותתלקח אש בעבותות אשר על ידיהם וינתקו ויצאו שלשתם. ויאמרו אל עבדי הצורר: הן לא שלטה בנו אש ומדוע לא נצא? ויאמרו: חי נפשנו אם תצאו מזה. ויפצרו בהם, וישיבו אותם שנית אל בית המוקד, ויוסיפו עוד לצאת. ויתפשו בערל אחד להביאו עמהם אל המוקד, כי גבורי חיל היו. ויתחזקו הערלים ויקחוהו מידם. ויכו אותם לפי חרב וישליכום אל תוך האש, ולא נשרפו — גם הם גם יתר היהודים אשר היו אתם שלשים ואחת נפש. ותצא נשמתם וימותו לפני ה' — שריפת נשמתם וגוף קיים.

ויראו הערלים ויתמהו איש אל רעהו לאמר: אך קדושים המה, אצבע אלהים היא.

ור' ברוך ב"ר דוד הכהן, היושב באחת מערי הצורר, ראה כל הדברים האלה, הוא נסע להליץ בעדם ולא הועיל. ויתר היהודים אשר בארצו נתנו אל הצורר אלף ליטרין, וגם את ספרי הקדש הצילו מידם.

והמגפה הזאת היתה ביום הרביעי בעשרים יום לחדש השלישי.

כדברים האלה יד) כתבו אל ר' יעקב אנשי העיר אורליאנש (Orleans) הקרובה אל חללי ה':

יד) מעיר אורליאנש, „העיר הקרובה אל החלל", כתבו לרבנו תם והודיעו לו את מעשה קדושי בלויש. במכתב זה היה כתוב איך קדשו הרוגי בלויש את השם: כשנמצאו על המוקד, וכבר עלה הלהב, הרימו קולם בנעימה וישוררו „עלינו לשבח". — רבנו תם הסכים לקבוע את יום העשרים לחדש סיון תענית, וזה קבלו עליהם היהודים בצרפת ובאנגליה. באותו הקיץ, שארע בו מעשה נורא זה, נפטר רבנו תם.

ויהי כעלות הלהב וישאו קולם פה אחד וירונו. ויאמרו הערלים: שמענו שירכם ולא ידענו מה, אך לא שמענו כמוהו בלתי היום. ויוָדע באמת, כי עלינו לשבח היה השיר ההוא אשר שמעו הערלים בעת הנמהרה ההיא.

ויהי לימים עוד ויבואו היהודים ויקברו את עצמותם ויבכו עליהם בכי גדול, כי גדל הכאב. וקבל היהודים אשר בצרפת ואיי הים את היום המר הזה ליום הספד ותענית וזכרו לא יסוף מזרעם, בדבר הגאון רבנו יעקב ב"ר מאיר אשר כתב לאמר: גדול יהיה הצום הזה מצום גדליה, כי יום כפורים הוא. (שם עמ' 40—37).

*

יד. לְמִי אוֹי לְמִי אֲבוֹי וּמִדְיָנִים?
לְמִי שִׂיחַ לְמִי פְּצָעִים וְקִלוֹנִים?
לְמִי חַכְלִילוּת עֵינַיִם מִבְּכִי וִיגוֹנִים?
לַמְאַחֲרִים בְּשִׁבְיָם, לַבָּאִים לַחֲקוֹר פִּדְיוֹנִים,
לַמְקַוִּים לְשָׁלוֹם וּמַרְפֵּא — וְהִנֵּה דַאֲבוֹנִים,
לַנִּסְקָלִים וְנִשְׂרָפִים וְנִשְׁפָּטִים בְּכַמָּה דִינִים,
בָּאִים בָּאֵשׁ וּבַמַּיִם — וּבָהֶם נִידוֹנִים.
זוֹבְחִים זֶבַח מִשְׁפָּחָה אָבוֹת וּבָנִים,
בְּהֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לְאִשִּׁים לְיוֹקְדָה —
וְזֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה, הִיא הָעוֹלָה עַל מוֹקְדָה.

אוֹי נָא לָנוּ, כִּי חָטָאנוּ!
וְאַף כְּתוּרמוּס (טו) לֹא עָשִׂינוּ לְאָבִינוּ.
מִקְדָּשׁ הוֹדֵשׁ וּמִשְׁכָּן מְמוּשְׁכָּן בַּעֲוֹנֵינוּ;

טו) „כתורמוס" — אנשי־חיל העושים חובתם; לא היינו לאבינו שבשמים כאנשי־חיל הממלאים את תפקידם.

נְבוּכַדְנֶאצַּר בִּלְּעָנוּ אֲכָלָנוּ הֲמָמָנוּ,
טִיטוּס וְאַסְפַּסְיָנוּס וְאַדְרִיָּנוּס וּטְרַגְיָנוּס טז) עֲקָרוּנוּ.
בְּחַרְתָּנוּ לִסְגֻלָּה — וְהִנֵּה לִקְלָלָה אֲנַחְנוּ;
הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ, כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ!
בְּתַתְנ״ו לְקֶרֶץ נְתָנָנוּ, וּבְתַתְז״ק הֻזְקַנּוּ יז),
וּבְתַתְקְלָ״א הֲרִיגָה וּשְׂרֵפָה בִּבְלוֹיְשׁ נוֹעֲדָה —
וְזֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה, הִיא הָעוֹלָה עַל מוֹקְדָה.

אוֹי לָנוּ, כִּי שֻׁדַּדְנוּ, וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה
הַנָּאוָה וְהַמְּעֻנָּגָה — קְהִלַּת בְּלוֹיְשׁ הַיָּפָה,
הַנּוֹעָדָה יַחַד לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה לְעַדְפָּה.
אֵיךְ הַבְּעֵרָה לְחֵלֶק יָצָאת וְלִטְרֵפָה?
שָׂמוּ צָרִים עֲלִילוֹת דְּבָרִים בַּעֲקִיפָה:
אַתֶּם הֲמִתֶּם גּוֹי בַּנָּהָר לְהַשְׁטִיפָה!
וְהֱבִיאוּם בַּסּוּגַר וּבַחוֹחִים בָּהֶם לְהַסְגִּפָה,
וְעִנּוּם וְהִכּוּם — דָּתָם וְיִרְאָתָם לְהַחֲלִיפָה.
וְעָמְדוּ בְנִסָּיוֹן בְּמַסָּה וּבְתַבְעֵרָה וִיקִידָה —
וְזֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה, הִיא הָעוֹלָה עַל מוֹקְדָה.

אוֹי לְרָשָׁע רַע, אָבוֹד יֹאבַד זִכְרוֹ,
יָעַץ רַע, קֶשֶׁר רְשָׁעִים קָשְׁרוּ,
לְשַׁקַּע אִישׁ בַּמַּיִם — הַדָּבָר לְבָרְרוֹ;
וְהִצְדִּיקוּ רָשָׁע וְהִרְשִׁיעוּ צַדִּיק לְעָקְרוֹ.

טז) „טרגינוס“ — Trajanus, שבימיו היה, כנודע, השמד הגדול בקירינִי.
יז) בשנת תתנ״ו היה השמד הראשון ובשנת תתק״ז ארע השמד בימי מסע־הצלב השני. תתנ״ו — נתננו, וכן תתז״ק — הוזקנו, לשון נופל על לשון.

אֲזַי מוֹשֵׁל מַקְשִׁיב לִדְבַר שִׁקְרוֹ,
תְּבַל נַפְשׁוֹ טִבְלַת לְאָרְרוֹ [יח],
מֵאֵן בְּשׁוֹחַד וְאָמַר בְּלִי לְהַזְכִּירוֹ;
וְלֹא הוֹעִיל הוֹן יוֹם עֶבְרָה לְהַעֲבִירוֹ.
וַיְצַו לְהָבִיא בָּנַי בְּנֵי עָקוּד [יט] לַעֲקֵדָה —
וְזֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה, הִיא הָעוֹלָה עַל מוֹקְדָה.

אוֹי לִי עַל שִׁבְרִי, נַחְלָה מַכָּתִי הָעֲצוּמָה!
כִּפְעֹר רָשָׁע [כ], יִמַּח שְׁמוֹ מֵאֲדָמָה,
לִשְׂרוֹף חֲסִידֵי עֶלְיוֹן מְלֵאֵי חָכְמָה —
וְהִכְנִיסוּם לְבֵית הַמּוֹקֵד לְהִשָּׂרֵף שָׁמָּה —
סָחוּ: הָמִירוּ כָבוֹד בְּלֹא יוֹעִיל מְאוּמָה.
פָּצוּ צַדִּיקִים עָפָר בְּפִיהֶם לְהָשִׂימָה;
הַבְעָרָה וּבִשּׁוּל אֵינָהּ מִשְׁנָה שְׁלֵמָה
כְּנֶגֶד שִׁנּוּן יִחוּד הַיִּרְאָה הַתְּמִימָה.
וְהִנְעִימוּ „עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ" יְיָ אֶחָד לְיַחֲדָה —
וְזֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה, הִיא הָעוֹלָה עַל מוֹקְדָה.

אוֹי לִי אִמִּי, כִּי יְלִדְתִּנִי לְדַאֲבָה!
אַנְשֵׁי סְדוֹם כְּנִסַּבּוּ עַל הַבַּיִת לְסוֹבְבָה,
הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים חֲבִילֵי זְמוֹרוֹת לְהַרְחִיבָה.
וְנִשְׂרְפוּ שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם עוֹלוֹת לְהַקְרִיבָה;
וְיוֹלְדוֹת אָצוּ וְרָצוּ מֵרֵעוֹתֵיהֶן לְהַשְׁרְבָה [כא],

יח) מרומז כאן לשם שר העיר בלויש Thibald, אשר צוה לשרוף את היהודים.
יט) מסר לעקדה את בני, שהם בני יצחק, אשר נעקד על גבי המזבח.
כ) כאשר פער הרשע את פיו והריץ משפטו לשרוף חסידי עליון.
כא) נשרפו שלשים ושנים אנשים ושש נשים. כנראה מדברי הפייטן היו במוקד זה אִמות ובנים ונשרפו יחד. מלת „להשרבה" היא כמובן „להשרף", והפיטן נדחק כאן על־ידי החרוז.

וְאֶת־בְּנֵיהֶם הֶעֱלוּ עוֹלָה נְדָבָה —
טְלֵה חֵלֶב כָּלִיל לְעוֹלָה נְדָבָה חֲשׁוּבָה.
בָּרְבִיעִי בְּשַׁבָּת בְּעֶשְׂרִים בְּסִיוָן לְהֵחָשְׁבָה כב)
אַךְ גָּדוֹל הָיָה בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם לְהַעֲלִיבָה,
וְנֵצַח יוֹם צוֹם וּמְבוּכָה לְאוּמָּה עֲלוּבָה כג).
זָכְרָה לִי אֱלֹהַי לְטוֹבָה,
כִּי הַמָּוֶת בֵּינִי וּבֵינֶיךָ לְהַפְרִידָה כד) —
וְזֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה, הִיא הָעוֹלָה עַל מוֹקְדָה.

אוֹי נָא לִי, כִּי עָיְפָה נַפְשִׁי לְהוֹרְגִים בִּכְאֵבִי;
אוֹי נָא לִי, כִּי יָסַף יְיָ יָגוֹן עַל מַכְאוֹבִי;
אוֹי לִי, כִּי נִדְמֵתִי וְנִכְאַב לְבָבִי;
אוֹיָה לִי, כִּי גַרְתִּי מֶשֶׁךְ בְּיַד אוֹיְבִי;
אוֹי, מִי יִחְיֶה מִשּׂוּם אֵל חוֹרְשִׁים עַל גַּבִּי;
אוֹי לִי, בּוֹגְדִים בָּגָדוּ, בּוֹזְזִים לְהַעֲצִיבִי!
אוֹי לְאָב שֶׁהִגְלָה בָנָיו — קוֹנֵן אָבִי —
אוֹי לִי שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי, וְאֵין מֵפֵר נִיבִי;
אוֹי לִי שֶׁהֶחֱרַבְתִּי בֵּיתִי וְהִגְלֵיתִי אוֹהֲבִי.
הוֹי אָדוֹן וְהוֹדוֹ, יִסְפְּדוּ לְמִשְׂגַּבִּי;
אוֹי לְבָנִים שֶׁגָּלוּ מִשֻּׁלְחָנְךָ, נְדִיבִי;
אוֹי לִסְפִינָה שֶׁאָבְדָה קַבַּרְנִיט מוֹצִיא וּמֵבִיא;
אוֹי לְאוֹתָהּ בּוּשָׁה וּכְלִמָּה, שֶׁהִכְלִימַנִי מְחַיְּבִי.
אוֹי מִבַּיִת וְאוֹי מִחוּץ לְהַסְבִּיבִי;

כב) „להחשבה" — לחשוב ולמנות את הימים, והמובן: למנין.
כג) לזכרון המעשה הנורא קבעו לדורות „יום צום ומבוכה" לאומה עלובה זו.
כד) זכרה לי אלהים לטובה, שרק המות יפריד ביני ובינך; וכל עוד שאני חי איני זז מעבודתך.

אוֹי לִי מִיִּצְרִי אֲשֶׁר עִקֵּל נְתִיבִי,
אוֹי לִי מִיּוֹצְרִי אֲשֶׁר חִיְּבִי.
אוֹי לִי, אִם אוֹמְרָה וְאֲהַרְהֵר עַל חוֹצְבִי;
אוֹי לִי, אִם לֹא אוֹמְרָה מֵהָסִיחַ דַּאֲגַת לִבִּי.
אוֹי לִי, כִּי פָּנָה יוֹם טוּבִי,
כִּי רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֲמִי וּקְרוֹבִי.
אֶל מִי תְדַמְּיוּנִי — וְאֶשְׁוֶה בְּדַאֲבִי?
כִּי מִי גוֹי מִכָּל־שְׁכֵנַי סְבִיבִי,
אֲשֶׁר חָטָא וְנִפְרַץ בּוֹ כַּאֲשֶׁר בִּי?
עָלַי עָבְרוּ חֲרוֹנֶיךָ נַפְשִׁי לְהַדְאִיבִי!
אֲנִי נִסְקָל, אֲנִי נִתְקָל לְהַלְעִיבִי;
אֲנִי נִשְׂרָף, אֲנִי נֶעֱרָף לְהַלְעִיבִי;
אֲנִי נֶהֱרָג, אֲנִי נִדְקָר בְּחוֹבִי;
אֲנִי נֶחֱנָק, אֲנִי נִשְׁנָק כה) לִמְרִיבִי;
אֲנִי מֻכֶּה, אֲנִי לוּקֶה בְּגֵוִי;
אֲנִי מוּמָת, אֲנִי מָצְמָת לְלָבִיא;
אֲנִי מְעֻבָּד בְּבֵית הַבַּד, דָּמִי לְהַזִּיבִי;
אֲנִי נִתְלֶה, אֲנִי נִקְלֶה וְגוֹלֶה לְהַכְאִיבִי;
אֲנִי נִדְרָס, אֲנִי נֶהֱרָס לְהַדִּיבִי!
דָּמִי נִשְׁפָּךְ, עוֹרִי נֶהְפַּךְ וְנָוִי כו)
אֲנִי נִרְדָּף וְנֶהְדָּף לְאִישׁ רִיבִי;
אֲנִי נֶאֱנָס, אֲנִי נִקְנָס לְאוֹיְבִי;
אֲנִי חָבוּי, אֲנִי שָׁבוּי בְּשִׁבְיִי!
שָׁבוּ לְאֵיתָנִים כָּל־גּוֹי מַחֲרִיבִי —

כה) „נשנק“ — מלה ארמית, ומובנה גם כן מענין ח נ י ק ה.
כו) „ונוי“ — יָפְיִי והודי.

וַאֲנִי ,עַד מָתַי אֲצַפֶּה לַהֲשִׁיבִי,
בְּיַד בֶּן־דָּוִד וְאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא?
הוֹי ,עַל כָּל־שְׁכֵנַי הָרָעִים רָעָה לְהָבִיא;
אוֹי לְנַפְשָׁם, כִּי גָמְלוּ לָהֶם רָעָה לְהַחֲרִיבִי.
הֵן לֹא קָצְרָה יָדְךָ מִלְהֵטִיבִי —
יָבֹא דְבָרְךָ וְכִבַּדְנוּךָ בְּעִיר מוֹשָׁבִי;
אֲעַלֶּה פָּרִים ,עַל מִזְבַּחֲךָ לְהַתְמִידָה.
בִּרְצוֹנְךָ — יְרוּשָׁלַםִ ,עִירְךָ קֹשֶׁט בִּכְבוּדָה,
וְהַתָּמִיד אֲזַי תַּעֲמִיד נֶצַח לְהַתְמִידָה —
וְזֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה, הִיא הָעוֹלָה ,עַל מוֹקְדָה.

(סליחה לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא במחזור שאלוניק. קצת טורים מחקו מפני היראה ומפני דרכי השלום, כי נמצאים בהם דבורים קשים כלפי ישו המשיח. הסליחה נדפסה ב„קובץ על יד" ג' עמ' 9—11).

*

טו. אֱמוּנֵי שְׁלֻמֵי יִשְׂרָאֵל, גּוֹרָתָם כְּשׁוֹהַם —
נְטַשְׁתָּם וְנִחַתָּם וְהָיִיתָ כְּגִבּוֹר נִדְהָם;
בְּתִתְךָ בְּיַד טִבְלַת[כז] הַמְזוֹהָם,
גְּדִיבֵי ,עַמִּים נֶאֶסְפוּ ,עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם.

בְּעֶשְׂרִים בְּסִיוָן גּוֹמֵר פֵּירוֹת וּמַפְרִיחַ,
בְּתַתְקָל"א לִפְרָט נִתְּנוּ בְּיָדוֹ לְהַכְרִיחַ.
בְּ„אֶחָד" נִתְרַצּוּ לְהֵעָלוֹת לְאִשִּׁים לְהָרִיחַ,
הַדּוּדָאִים נָתְנוּ רֵיחַ.

כז) גם כאן מרומז לשם שר העיר בלויש Thibald (עיין למעלה הערה י"ח).

נָמַר לְכַלּוֹת נַפְשָׁם בְּלִי פִּדְיוֹם;
בַּעֲצַת כֹּמֶר הַמְנֻוָּל לְהַרְחִיק הַתְּיוֹם כח),
נְתָנָם בְּמִגְדָּל לְהַכְרִיתָם אָיוֹם —
אַךְ בִּי יָשׁוּב יַהֲפוֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם!

דָּבָר זֶה בְּשָׁמְעָם נִתְרַצּוּ יַחַד,
כִּבְסִין „נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע" לְהָשִׁיב כְּאֶחָד.
כֻּלָּם בְּנֵי אִישׁ אֶחָד מִטָּה הַמְשֻׁלֶּמֶת מִלְּהִכָּחֵד,
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד.

הֵם כְּעָנוּ: עָלָיו נַשְׁלִיךְ יְהָב,
וְלֹא נָשִׂים כִּסְלֵנוּ בֵּאלֹהֵי זָהָב;
לַעֲרוֹךְ מַעֲרָכָה צִוָּה, קְדוֹשִׁים לְהַבְהַב.
וַיְהִי כַּעֲלוֹת הַלַּהַב —

וַיֹּאמְרוּ לְהוֹצִיא אוֹתָם לְבֵית הַשְּׂרֵיפָה,
יַחְדָּיו שָׂמְחוּ כְּהִכָּנֵס כַּלָּה לְחֻפָּה;
„עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ" שִׁבְּחוּ בְּנֶפֶשׁ כְּסוּפָה.
הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה!

זֻוְּגוּ יַחַד פִּרְחֵי כְהֻנָּה בַּעֲנִיבָתָם;
יְחִיאֵל וִיקוּתִיאֵל בִּכְהֻנָּה וּבְשֵׁרוּתָם,
בְּאַהַב נִמְתְּחוּ עַל הָעַמּוּד לִכְפּוֹתָם —
הַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם.

כח) „התיום" — הכפותים (עיין „ערוך השלם" ערך זה). הכומר יעץ להרחיק את הכפותים ולהוציאם לשריפה.

חִתְּמוּ כְּחוֹתָם קוֹדֶשׁ בַּחוּרִים וִישִׁישִׁים,
וְעָלוּ לְמִנְיָן וְהֵם אֶחָד וּשְׁלֹשִׁים.
יְהוּדָה וְיִצְחָק מֹשֶׁה חֲסִידִים מְאֻשָּׁשִׁים —
וִיהוּדָה עוֹד רָד עִם אֵל וְעִם קְדוֹשִׁים.

טְבוּעִים בְּחוֹתָמָם אַרְבָּעָה בְּלִי כַחַד —
בָּרוּךְ וּשְׁמוּאֵל אָחִיו נִגְוְעוּ כְּאֶחָד,
מְנַחֵם וִיהוּדָה אַחִים בְּאֵימָה וָפַחַד;
הִנֵּה מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם יָחַד.

יַחַד הַנָּשִׁים לְבֵית הַמּוֹקֵד בְּחִילֵךְ,
אִשָּׁה רְעוּתָהּ מְזָרֶזֶת לְמַהֵר וְלֵילֵךְ;
שְׁבַע עֶשְׂרֵה מֵהֶם נִמְנוּ בְּפֶלֶךְ,
בִּשְׂמָחוֹת וָגִיל תְּבוֹאֶינָה בְּהֵיכַל מֶלֶךְ.

כְּהִגִּיעַ הָאֵשׁ לַאֲסִירֵי יְדֵי הַכֹּהֲנִים,
נִתְּקוּ הַמּוֹסֵרוֹת מֵעַל יְדֵי הַבָּנִים;
צָרְחוּ: צְרָפַתְנוּ הָאֵשׁ וְיָצָאנוּ כֵנִים —
יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ וְרוֹזְנִים.

לֹא שָׁךְ חֲרוֹן הַצּוֹרֵר מֵעֲלֵיהֶם,
צִוָּה עֲבָדָיו לְהַחֲזִירָם לְבֵית מוֹקְדֵיהֶם;
הִכָּה וּפָצוֹעַ הִכּוּם בְּאָלוֹת וּבְמַקְלוֹתֵיהֶם —
תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל, יְיָ, כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם.

מַלְאֲכֵי מַעְלָה יִבְכָּיוּן עַל דַּאֲבוֹנִי,
כִּי רַבּוּ מַכְאוֹבַי גָּדְלוּ יְגוֹנַי.
שְׁלֹשֶׁת הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר נָפְלוּ לְפָנַי —
וַיַּצִּיקוּם לִפְנֵי יְיָ.

נוֹרָא וְאַדִּיר צוֹפֶה בְּעֶלְבּוֹן יְרֵאָיו,
לְבָרֵר לְקָרְבְּנוֹתָיו מִשְׁבְּחָיו בַּנָּאָיו;
בְּאֵלֶּה הַחֲסִידִים אֲשֶׁר נִקְרְאוּ מְקוֹרָאָיו,
הֵכִין יְיָ טֶבַח הִקְדִּישׁ קְרוּאָיו.

סֶמֶךְ וְתוֹקֶף אוֹת וָפֶלֶא לִגְדֻלָּה,
שְׂרֵפַת נְשָׁמָה וְגוּף לֹא כָלָה.
עַיִן רָאֲתָה וְאֹזֶן שָׁמְעָה וּמִלְּלָה,
נֵס לְהִתְנוֹסֵס מִפְּנֵי קֹשֶׁט סֶלָה.

עָמְדוּ בְּנִסְיוֹנָם וְקִבְּלוּ דִּין בַּעֲלִיזוּת,
וְלֹא נָסוֹג אָחוֹר לֵב וְעֵינַיִם נְלוֹזוֹת.
רְאוּיִם לִקְבּוֹעַ תְּפִלּוֹת עֲזִיזוֹת,
וְנָצוּמָה וּנְבַקְשָׁה עַל זֹאת.

פְּדוּת וְכַפָּרָה יְחוֹקְקוּ לִישֻׁרוּן בַּסֵּפֶר,
הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם כִּפּוּר לְכַפֵּר.
תַּעֲמוֹד זְכוּתָם לְעַמָּם בַּעַס לְהָפֵר —
עַל הַכֹּהֲנִים וְעַל כָּל־עַם הַקָּהָל יְכַפֵּר.

צַדִּיק יִצְרַח: אָפְסוּ חֲסִידֵי הַזֶּבַח.
חֲנַנְיָה וַחֲבֵרָיו חָסְרוּ נַפְשָׁם לָאֶבַח,
רַבִּי עֲקִיבָא וַחֲבֵרָיו בַּעֲלֵי הַטֶּבַח –
כּוֹרְתֵי בְרִיתִי עֲלֵי זָבַח.

קָדוֹשׁ זָכוֹר יִזְכּוֹר זֹאת הָעֲקֵדָה,
עִם עֲקֵדַת יִצְחָק אוֹתָהּ לְהַעֲנִדָה.
רְצוּיָה וַעֲשׂוּיָה כְּדַת וְכִתְעוּדָה –
זֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה, הִיא הָעוֹלָה עַל מוֹקְדָה.

רְאֵה תִרְאֶה בָּעֳנִי יִשְׂרָאֵל,
וְקַנֵּא לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וּלְחָרְבוֹת אֲרִיאֵל,
וּלְדַם חֲסִידֶיךָ הַשָּׁפוּךְ – הוֹאֵל
נְקוֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

שְׁפִיכַת דַּם חֲסִידֶיךָ לְעֵינֵינוּ תוֹדִיעַ –
וְעַד מָתַי תִּהְיֶה כְּגִבּוֹר לֹא יוּכַל לְהוֹשִׁיעַ?
אוֹיְבֵי רִיב תָּרִיב וּדְמֵיהֶם תַּשְׁפִּיעַ,
אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ!

תָּבֹא תְפִלָּתִי לְפָנֶיךָ לְמַעְלָה לְמָעְלָה,
אֶנְקַת אָסִיר וּדְמֵי חֲסִידֶיהָ לְהִתְקַבְּלָה.
בַּהֲבִיאֲךָ עַל הָאוֹיֵב נֶחֱרָצָה וְכָלָה –
תַּבַּעְנָה שְׂפָתַי תְּהִלָּה.

הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב בִּצְוָחָה וּבִנְהִימָה —
מֵהֶם שֶׁשָּׁפְכוּ יְדֵי עֵשָׂו לְהִנָּקְמָה;
שְׂרֵפַת בֵּית הַבְּחִירָה וְתוֹרָתְךָ הַמְּרוֹמְמָה (כט) —
תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה.

יִתְאַשְּׁרוּ עַל מְחִיצָתָם הֲרוּגֵי בְּלוֹיַשׁ!
לֹא נִסְתַּפְּקוּ לוֹמַר: יְיָ בְּקִרְבֵּנוּ הֲיֵשׁ?
נִתְחַזְּקוּ בְּמָעֻזָּם כְּמוֹ אַרְיֵה וָלַיִשׁ —
לְהַנְחִיל אוֹהֲבַי יֵשׁ.

לָנֶצַח יָרִיב רִיבָם לְמַעַן שְׁמוֹ,
יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ תְּשׁוּעַת נוֹאֲמוֹ,
מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב מְהֵרָה בְּהִנָּקְמוֹ —
הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ.

לְעֵמֶק הוֹרִידוּם בְּלֹא קֶבֶר לְהִשָּׁפֵט —
רְאֵה וְהַבִּיטָה אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט!
קַיֵּם נָא בְּאוֹיְבֵי הֶחָזוֹן וְהַמִּשְׁפָּט:
וְהוֹרַדְתִּים אֶל עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט.

בִּינָה הֲגִיגִי אֱלֹהֵי תְּהִלָּתִי וְתוֹחַלְתִּי,
שִׂימָה בְּנֹאדְךָ וּלְפָנֶיךָ דִּמְעַת לְחָיָתִי;
קַיֵּם נָא מְהֵרָה חֶזְיוֹן נְבוּאָתִי:
וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי.

(כט) בעיר בלויש שרפו הצוררים את בית־הכנסת עם ספרי־תורה שבו.

יַעַן עָבְרוּ חוֹק וְחָלְפוּ תְעוּדָה,
מִקְדָּשִׁי וְצִיּוֹן חָרְשׁוּ רֵיקָם לְהַעֲמִידָה;
נִקְמַת הַדָּם וְנִקְמַת הֶחָמָס תַּצְמִידָה —
מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה.

קַבֵּל נָא צִקּוּנִי אֵל עֶלְיוֹן,
חִישׁ מְפַלֵּט וְהַצֵּל עַמְּךָ הָאֶבְיוֹן;
תָּשֵׁב עִירְךָ וְנָוְךָ כְּמִקֶּדֶם בְּצִבְיוֹן —
וַיְיָ שׁוֹכֵן בְּצִיּוֹן.

חָזָק וְאַמִּיץ אָמֵן יֵאָמֵן בֶּאֱמוּנָה,
דְּבָרוֹ הַטּוֹב יְמַהֵר וְיָחִישׁ לַהֲקִימֶנָּה;
הֲמוֹן עִיר לְמַלְאוֹת וְאַרְמוֹן לְכוֹנְנָה —
וּפְדוּיֵי יְיָ יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה.

(סליחה למוסף יום-כפור כמנהג ליטא רייסין וזאמוט — על סדר א"ב, ובסופה חתום שם המחבר: הילל בן יעקב).

✶

טז. ויהי בשנת ד' אלפים תתקל"ט ל), והנה ספינה באה מקלוניא ובה יהודים. ובבואה סמוך לבוברט (Boppard) והנה אחריה ספינה אחרת. וימצאו מושכיה ומלחיה ריבה אחת גויה נופלת מתה על שפת נהר רינוס, ולא נודע מי הכה. ומקצת היהודים אשר בספינה הראשונה היו הולכים על שפת הנהר. ויצעקו הגויים אחריהם לאמר: מדועה הרגתם את הגויה? וילכו הלוך וצעוק אחריהם בעיר בוברט, ויתפשום ויפצעום וישליכום חיים

ל) מעשה זה ארע בימי הקיסר פרידריך ברברוסה בקיץ שנת ד' אלפים תתקל"ט, כנראה ברור מדברי הקינה, אשר יסד רבנו מנחם (עיין להלן). בטעות רשם ר' אפרים: בשנת ד' אלפים תתק"מ (ואחריו נמשך יוסף הכהן בספרו „עמק הבכא").

ברינוס גם הם גם שאר היהודים אשר בספינה. ויפצרו בם להניח אלהים חיים ולדבוק במת — ולא אבו, ויקדשו את השם.

והמלך ורידריך (Friedrich) לקח מן הקהלות בעלילה זאת ת"ק זקוקים כסף וההגמון לקח מן היהודים אשר בהגמוניא זו ארבעת אלפים ומאתים זקוקים כסף. מהם נתנו פה בבונא ד' מאות, כי היו אז פה עשירים. ולולא ה' צבאות הותיר לנו שריד, כמעט כסדום היינו -- כי היה הפורענות הולך וגדול. כי היו מושכים וסוחבים את ר' יהודה ב"ר מנחם ז"ל, אחד מן ההרוגים, ברגליו, סחוב והשלך במים ברינוס וביבשה, מעיר לעיר וממדינה למדינה. גם בקלוניא משכוהו וגררוהו בכל העיר. כמעט קמו כל אויבינו לבלענו חיים — לולא רחמי שדי, אשר נתן הוננו כופר לנפשנו.

(מספורי ר' אפרים מבונא).

*

יז. אַלְלַי לִי, כִּי בָאוּ רֶגַע אַלְמוֹן וְשָׁכוֹל,
וְנוֹתַרְתִּי רֵיק בְּעֵירוֹם וּבְחוֹסֶר כֹּל;
בִּכּוּרָה אֵין אִוְּתָה נַפְשִׁי לֶאֱכוֹל –
כִּי הָיִיתִי בְּאוֹסְפֵי קַיִץ וְאֵין אֶשְׁכּוֹל.

גָּבְרָה עָלַי נוֹקֶמֶת נְקַם בְּרִית,
לְהַשְׁמִיד עוֹלֵל מִחוּץ לְהַכְרִית;
דְּבָרֶיךָ מְצָאוּנִי בְּצַר לִי בְּאַחֲרִית –
יְיָ אֱלֹהִים! הֲמַשְׁחִית אַתָּה אֶת כָּל־שְׁאֵרִית?

הֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים וַיֹּאבְדוּ כְּלֵי מִלְחָמָה –
קְדוֹשֵׁי אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הֵמָּה?
וַאֲנִי שְׁכוּלָה אֲבֵלָה וְשׁוֹמֵמָה –
מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה.

זַכִּים סֻפּוּ בַּעֲוֹן הַדּוֹר אָשֵׁם,
גָּלוּ עַל יְיָ לְאַהֲבָה אֶת הַשֵּׁם;
חַטָּאתִי כָּבְדָה, עֲוֹנִי נִכְתַּם לְהֵרָשֵׁם —
  הוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם.

טְהוֹרִים נֶאֶסְפוּ נְשׂוּאֵי פָנִים,
נִבְחֲנוּ בְּצֵרוּף צְרוּפִים וּבְחוּנִים;
יָהּ בָּחַר בְּפַרְדֵּסוֹ נִצָּנִים —
  לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקוֹט שׁוֹשַׁנִּים.

כָּרְתוּ בְרִית עֲלֵי זֶבַח הֲגוּנִים,
בְּמַכַּת חֶרֶב וְהֶרֶג נְדוֹנִים;
לְנָהָר הָשְׁלְכוּ פְּצוּעִים וּמְעוּנִים —
  אֱוִי עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים.

מָוֶת אַכְזָרִי הֵמִיתוּ חַיָּתָם,
מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם נָתְנוּ נִבְלָתָם;
נִמְשְׁכוּ מִפִּנָּה לְפִנָּה גְּוִיָּתָם —
  וְלֹא נָחוּ בְמוֹתָם יְהוּדָה רִגְמָתָם.

סְגוֹר הוֹנָם לֹא הוֹעִיל לְפִדְיוֹם,
בְּיוֹם עֶבְרַת נוֹרָא וְאָיוֹם;
עֲלֵיהֶם חָשַׁךְ הַיּוֹם וְהַשֶּׁמֶשׁ בְּחֶבְיוֹם לא) —
  וְהַיָּרֵחַ לְדָם לִפְנֵי בּוֹא יוֹם.

לא) ח ב י ו ם כמו „חביַון" (חבקוק ג, ד) — השמש חשכה בגרתיקה (לצורך החרוז נסח הפייטן „חביום" במקום „חביון"). נשתבשו המדפיסים בטור זה ונסחו: „ברון" או „בדויום"; ואין לזה שום מובן.

פְּרָחַי נִקְטְפוּ בֶּאֱלוּל בְּיִלְלָה,
וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדוֹלָה;
צִמְּתוּנִי בְּתַתְקַל"ט וְהֻעֲלַט אוֹר בְּתוּלָה –
נִשְׁבְּרָה בַּת עַמִּי מַכַּת נַחְלָה.

קְבוּרָה לַחֲמוֹרִים, צָרַי נָתְנוּ קְדוּמָה [לב] –
וַחֲסִידַי לְדוֹמֶן עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה;
רְטוּשִׁים נְטוּשִׁים נְתוּנִים לִכְלִמָּה
וּלְחֶרֶב, וְאֵין מְקַבֵּר לָהֵמָּה.

שָׂשׂוּ עַל קְדוּשַּׁת אֵל לְהַקְדִּישׁוּ,
וְלֹא אָבוּ בְּמִרְמָה לְכַחֲשׁוּ;
תָּקְפוּ כַּמָּה וְכַמָּה בְּפַחֲווּת לְעָנְשׁוּ,
וְלֹא נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשׁוּ – הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוּ.

מִי כָמוֹךָ בָּאֵלִמִים [לג], אֵלִי, הִתְאַפַּקְתָּ –
גּוֹיִם קִרְקְרוּ בְּהֵיכָלְךָ וְשָׁתַקְתָּ!
נֵכִים מִתַּעְתְּעִים בְּבָנֶיךָ וְהֶחֱשֵׁיתָ,
תִּמְכּוֹר עַמְּךָ בְּלֹא הוֹן וְלֹא רִבִּיתָ.

חַלּוֹתִי הִיא, וִימִינְךָ לֹא קָצְרָה מִשְּׂגַּבָּם –
לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדִים חוֹרְשֵׁי עַל גַּבָּם?
מַעֲלֵה מַיִם, אַיֵּה הַשָּׂם בְּקִרְבָּם?
הָיִינוּ – מֵעוֹלָם לֹא מָשַׁלְתָּ בָּם.

לב) הקדימו כבוד חמורים לכבוד הנהרגים, כי לאלה לא נתנו קבורה.
לג) עיין למעלה (עמ' רי"ז) בהערה.

בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמַּיִם וְלֶהָבָה,
בְּעָלוּנוּ סְקָלוּנוּ וְתָלוּנוּ צְלִיבָה,
רָכְבוּ לְרֹאשֵׁנוּ, וְעָשִׂינוּ לְךָ חֲטִיבָה —
כִּי עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה.

בְּכָל־מִינֵי שְׁמַד מִמְּנוּ חֻבָּטְנוּ,
כָּבְשׁוּ כָּתְשׁוּ כְּבַד וְנִדְרַכְנוּ;
יָרַדְנוּ שְׁאוֹל חַיִּים וְנִבְלָעְנוּ —
הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ.

יוּקַשׁ לְפָנִים כּוֹפֶר לְאִישׁ בְּקָרְבָּנוֹ,
בְּהַגִּישׁוֹ תּוֹר אוֹ מִנְחַת עֶשְׂרוֹנוֹ;
עֲנִי דוֹר הַלָּז יְרוּצָה מֵעֲוֹנוֹ —
מִלְאוּ הַיּוֹם לַיְיָ, כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ.

קַנּוֹא וְנוֹקֵם, אַיֵּה קִנְאָתֶךָ?
רְאֵה, כִּי נִאֲצוּ לְעוּמָּתֶךָ!
בֵּן עַם הָאָב טָבְחוּ לְחַלֵּל בְּרִיתֶךָ —
כָּרוּ לִי זֵדִים שִׁיחוֹת אֲשֶׁר לֹא כְתוֹרָתֶךָ.

חֲסִידֶיךָ זְכוֹר וְעוֹבְדֵי עֲבוֹדָתֶךָ —
עוֹלָתָם יְדַשְּׁנֶה סֶלָה לִרְצוֹתֶךָ;
וּלְפֵם עַל פּוֹרְפֵרוֹן עֲטִיָּתֶךָ לד) —
מוֹר וַאֲהָלוֹת קְצִיעוֹת כָּל־בִּגְדוֹתֶיךָ.

לד) עטף אותם על בגדי פורפרון (בגדי מלכות) שאתה עוטה בהם.

קֶדֶם הֲרַחְתָּ נִיחוֹחַ שְׁלֹשֶׁת אֵיתָנַי לה) —
נָפְלוּ לְכִבְשַׁן אֵשׁ עֲבוּרְךָ, קַנָּאִי;
וְעַתָּה זְכוֹר כַּמָּה וְכַמָּה מִבָּנַי,
אֵת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ.

וְאִם אֵין אָנוּ כְּדָאִים לְהִגָּאֵל —
זְכוֹר מְשָׁרְתֶיךָ לֹא רָצוּ לְהִתְגָּאֵל לו)!
מְהֻלָּל צֶדֶק אֲמָרֶיךָ וּדְבָרֶיךָ אֵל:
לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה, כִּי אִם לְשֵׁם קָדְשִׁי — בֵּית־יִשְׂרָאֵל.

מַה תִּתְהַפְּכִי חֶרֶב, כָּל־סְבִיבַיִךְ תְּלַהֲטִי?
טוֹבִים אֲשֶׁר בָּנוּ תְכַלִּי וְתַמְעִיטִי;
וְאֶל אִיֵּי הַיָּם לז) גַּם שָׁם תְּשׁוֹטְטִי!
הוֹי חֶרֶב לַיְיָ, עַד אָנָה לֹא תִשְׁקוֹטִי?

נִדְמוּ יוֹשְׁבֵי אִי וְנִכְרַת מַאֲוַיָּם,
אִי כָבוֹד גָּלָה — וְהִנֵּה אַיָּם?
יָדוֹ בְעִי שָׁלַח וְהֵנִיף בַּעְיָם —
יָרְדוּ מִכִּסְאוֹתָם כָּל־נְשִׂיאֵי הַיָּם.

חֵיק אִמּוֹתָם יְלָדִים צַוָּאר פָּשְׁטוּ —
וְאָבוֹת מְבָרְכִים זֶבַח, וְתֶכֶף שָׁחֲטוּ!
שׁוֹעֵיהֶם יְדֵי סֶלַע נִשְׁמְטוּ,
מְעִילֵיהֶם וְאֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתָם יִפְשְׁטוּ.

לה) חנניה מישאל ועזריה.
לו) חנניה מישאל ועזריה לא חפצו התגאל בפת־בג המלך — וכמוהם כל הקדושים שסרבו להמיר.
לז) הכוונה לערי אַנגליה, שגם שם היה שמד.

מִי יָנוּד כְּלִילֵי יוֹפִי, כְּלִילֵי הַתּוֹרָה,
הָאֱמוּנִים עֲלֵי תוֹלָע מֶמְשָׁלָה וּשְׂרָרָה,
לְבוּשֵׁי מֵילָתִין לח), מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שַׁעְרָה —
אֵיכָה נִשְׁבַּר מַטֵּה עֹז מַקֵּל תִּפְאָרָה?

חֶמְדַּת אוֹצְרוֹתָם לֹא חָמְדוּ נְקִיִּים,
זָכוּ לִצְרוֹר נֶפֶשׁ בִּצְרוֹר הַחַיִּים;
קָצוּ בְּחַיֵּי הֶבֶל כְּאֶבְיוֹנִים וַעֲנִיִּים —
יָשִׂימוּ לַיְיָ כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים.

בִּיטָּה לט), אִם יִכְלוּ עֲדֵי מָרוֹם עָלוּ מ) —
בְּגָדְרָם פָּרוֹכֶת מא) וְנָאָצוּ בֵּיתְךָ הִגְדִּילוּ;
בִּנְטוֹתָם עָלֶיךָ רָעָה וַיִּתְהוֹלָלוּ —
חָשְׁבוּ מְזִמּוֹת בַּל יוּכָלוּ.

תָּמִים פּוֹעַל גְּמָלָתוֹ בִנְתִיבָיו,
מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ וּשְׂאֵתוֹ בְחוֹבָיו;
וּבִרְיָה קַלָּה אַכְלָתוֹ מב) בִּנְקָבָיו —
אַךְ אֱלֹהִים יִמְחַץ רֹאשׁ אוֹיְבָיו.

לח) לבושי משי (עשירים); „משיבי מלחמה שערה" — על פי המדרש: במלחמתה של תורה.

לט) „ביטה" — הביטה.

מ) אם יתמו אותם הרשעים, אשר נועזו לעלות למרום — כלומר: לשלות לשונם באל עליון.

מא) רמז למסופר בגיטין דף נ"ו על טיטוס, וגם הצוררים בימי הפייטן קלקלו וטנפו בתי־כנסיות וספרי־תורה ותשמישי קדושה.

מב) רמז גם כאן למעשה טיטוס, שנכנס יתוש ונקר במוחו.

דָם, כֵּן הָשֵׁב לְאַחֲרוֹנִים אֶל חֵיקָם!
גְּמוּל שִׁבְעָתַיִם לְטִבְחָה הַתִּיקָם;
הַרְאֵה חוֹכֶיךָ מִשְׁאֲלוֹתָם וְהַשְׁקָם —
יִשְׂמַח צַדִּיק, כִּי חָזָה נָקָם.

אֶל עַמְּךָ הַפְלֵא יֶשַׁע,
בְּאַהֲבַת הֲרוּגֶיהָ תְּכַסֶּה פֶּשַׁע;
מְנָת חֶלְקְךָ תָּגִיל וְשַׁעֲשַׁע —
פְּעָמָיו יִרְחַץ בְּדַם הָרָשָׁע.

וְאָז אָשִׂישׂ בָּךְ, מְחוֹלְלִי,
אֲזַמְּרָה לָךְ, צוּרִי וְגוֹאֲלִי;
מִינֵי זֶמֶר אַכְתִּיר מַהֲלָלִי —
הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי!

(סליחה שיסד על מאורע בופרד רבנו מנחם ב"ר יעקב על סדר א"ב ואחריו חתום שמו; ב„קובץ על יד" ג' עמ' 9—5).

✶

יח. ויהי בימי פידריקו הקיסר מג), וילכו שלשה נערים נוצרים בויאינה (Wien) אשר באשכנז לצחק על הקרח. וישבר הקרח תחתם ויפלו המימה ואיש לא יצא. ויעלילו על היהודים כ מ ש פ ט ם, ויעידו עדים לאמר: ראו ראינו אותם הולכים אל בתיהם; המה עשו הדבר הזה. ויוסיפו עוד לאמר: ז ה ד ר כ ם ל ז ב ו ח ל א ל ה י ה ם, וגם זה ימים נתנה ל ה ם א ש ה א ח ת את ה ע ו ג ה ו י ת ע ל ל ו ב ה. ויבאישו את ריחם בעיני העמים. וישמע הקיסר, ויתנו את כל היהודים אשר בערי מלכותו במשמר.

מג) לא נרשם כאן המאורע. אבל גם זה ארע בימי הקיסר פרידריך ברברוסה, קרוב לשנת ד' אלפים תתק"מ (1180).

ותהי עת צרה ליעקב בעת ההיא, וישרפו מהם כשלש מאות איש על לא חמס בכפם. והנשארים נמלטו משחיתותם, כי חמל ה׳ עליהם.

ויהי לימים עוד וישובו המים לאיתנם, וימצאו את הנערים תחת הקרח; ויחפרו השופטים ויכלמו מאד.

*

יט. וירבו היהודים בפאריש (Paris) וסביבותיה ויעצמו בעושר ובנכסים מאד, ויקחו להם עבדים ושפחות בנות אֵל נכר מכל אשר בחרו. ויקנאו בהם הצרפתים מאד וישימו עליהם עלילות דברים לאמר: לוקחים אתם את כלי הכסף ואת הגביעים[מד] אשר בבמות לערבון ותשקו בהם את בניכם ואת בנותיכם יין למען חלל. ויוסיפו עוד שנוא אותם וישימו עליהם עלילות דברים לאמר: בכל שנה יתנו ערל אחד בצלב במערות. וישרפו מהם שמונים איש ביום אף ה׳. וישמע פיליפו המלך בנעוריו בימי לודוביקו אביו וישמור את הדבר[מה].

ויהי בשנת ארבעת אלפים ט׳ מאות וארבעים ואחת (1181), ויצו פיליפו ויתפשו את היהודים אשר בכל מדינות מלכותו, ויקח את כספם ואת זהבם ויגרשם מעל אדמתו. וידחו רבים בעת ההיא, וישיבו להם הונם וכל קנינם ויתערבו בגוים ויעשו מעשיהם. ומבית תפלתם עשה במות לאלהיו. ומאשר לקח מהם בנה בנינים רבים, ואת הארמון ואת חומת יער ויצינאש (Vincennes) אשר אצל פאריש ואת קיאנפיאוש (Champs-Élisées) אשר יעשו שם הירידּ בפאריש.

ויצאו היהודים בשבעה דרכים מן הארץ הארורה ההיא, וידל ישראל מאד.

(„עמק הבכא“ עמ׳ 43—44).

*

מד) הגביעים שבהם שותים את היין ב„סעודת הערב“.

מה) המלך פיליפו מלך בחיי אביו, והוא עודנו ילד. אז אֵרע מעשה זה. והמלך הילד שמע את הדבר וישמור אותו בלבו. ובשנת ד׳ אלפים ותתקמ״א (1181) גזר גירוש על כל היהודים בפרנסיה. רבים המירו ונטמעו בגויים. השאר יצאו והתישבו בארצות שונות. בספר „עמק הבכא“ נאמר בטעות, כי היה הגירוש בשנת תתקנ״ו (1196); והנכון כפי שרשמתי כאן.

כ. בשנת ד׳ אלפים ותתק״נ מו) רע לישראל משמים נתקן, כי הועמד מלך באיי הים הנקרא אינגלטירא. ויהי ביום שהוקם למלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו בעיר לונדרש, בבית המלכות אשר מחוץ לעיר, נאספו שמה עם רב מצרפת ומאיי הים. ויבואו גם היהודים הקצינים והעשירים אשר בהם להביא למלך מנחה. ויחלו רשעים לאמר: לא נכון שיבואו היהודים לראות בעטרה של מלך, שעטרו לו כמרים וגלחים, ביום שמוכתר למלך. וידחפום ויתעללו בהם. והמלך לא ידע.

ותבא השמועה בעיר לאמר: צוה המלך להשמיד את היהודים. ויחלו להכות בהם ולהרוס בבתיהם ומגדליהם. ויהרגו בהם כשלשים איש ומקצתם שחטו את עצמם ואת בניהם. ושם נהרג הרב המובהק ר׳ יעקב מאורליינש מז) על קדוש השם. ולא ידע המלך בכל זאת. כי כשמעו את קול ההמון בעיר שאל: מה קול הרעש הזה? ויאמר השוער: אין דבר, רק הנערים שוחקים ושמחים. ויהי אחרי־כך, בהוָדע לו האמת, צוָה לקשור את השוער בזנבות סוסים, סחוב והשלך ברחובות ובשוָקים, עד צאת רוחו — וימת במיתה רעה.

*

מו) ר׳ אפרים מבונא רשם מפורש שנת ד׳ אלפים ותתק״נ, וסמך מספר זה בחרוז שלאחריו: „רע לישראל משמים נתקן". אחריו נמשך ר׳ יוסף הכהן בספרו „עמק הבכא" והוסיף עוד, כי ארע השמד בלונדון בשנת 1190 למנינם. אבל עם כל הסימנים האלה רשימת השנה היא בטעות. הינריך מלך אנגליה מת ביום ו׳ ביולי שנת 1189, וימלוך תחתיו בנו ריכרד „לב־הארי". ביום ג׳ בספטמבר של אותה השנה נכתר בכתר מלוכה, ובו ביום היה השמד, כפי שמסופר כאן. והנה יש מן החוקרים הסוברים לתקן לכל־הפחות את דברי ר׳ אפרים מבונא: ג׳ בספטמבר שנת 1189 חל בתחלת שנת תתק״נ. אבל אין הדבר כן. בשנת 1189 חל יום ג׳ בספטמבר בראשון בשבת ביום כ״א אלול, וראש־השנה שנת תתק״נ חל ביום ה׳ בשבת, י״ד בספטמבר. — פרטי המעשה הנורא מסופרים בדברי ר׳ אפרים מבונא על אמתותם. אבל מסופרי הגויים יש מלמדים זכות על הרוצחים ואומרים, כי נדחקו היהודים אל בית־הכנסת של הגויים לראות בהכתרת המלך ריכרד, ועל זה חרה בהם אף העם. עדות זו מזימים גם קצת הסופרים מן הגויים מבני הדור ההוא.

מז) זהו ר׳ יעקב או סתם ר״י, אחד מבעלי ה„תוספות" המובהקים. אבל אינו רבנו יעקב תם (כפי שטעו בזה קצת סופרים), אלא תלמידו. רבנו יעקב תם נפטר כבר בימי הקיץ של שנת תתקל״א, אחרי המעשה הנורא שהיה בבלויש (עיין למעלה עמ׳ רכ״ד).

כא. אחר־כך בשנת תתק״נ מח) קמו טועים על עם ה׳ בעיר אברוך (York) אשר באנגלטרא בשבת הגדול. ועת הנס נהפך לאונס ולעונש. ויברחו [היהודים] אל בית התפלה, כי סברו, כי שמה בית מנוס. ויעמוד הרב ר׳ יום־טוב מט) וישחט כששים נפשות. וגם אחרים שחטו. ויש שצוה לשחוט בנו יחידו, אשר לא נסה כף רגלו הצג על הארץ, מהתענג ומרוך. ויש מהם שנשרפו על יחוד בוראם. ויהי מספר ההרוגים והשרופים כמאה וחמשים נפשות קדושים. ואת בתיהם הרסו. ויבוזו זהב וכסף וחמדת ספרים, אשר כתבו לרוב, נחמדים מזהב ומפז רב, אשר אין כערכם בנוי וביופי, והביאום לקלוניא ולשאר מקומות ומכרום ליהודים. וכן עשו אויבינו בכמה עירות. ושם שחטום ושרפום.

ובעיר אחת שהיו בה רק גרים נ) כעשרים איש — קהל גרים איקרי קהל — והרגום כולם, ולא רצו להטנף במי צחנה; אך כולם קדשו את השם הנכבד.

★

כב. בעיר ברייש (Bray) אשר בצרפת רצח גוי רשע את יהודי אחד, ויבואו קרוביו ויצעקו אל גברת הארץ נא) — והרוצח היה עבד מלך

מח) בספורי ר׳ אפרים מבונא נרשם: תתקנ״א; אבל זוהי טעות. המעשה בעיר יורק ארע בשבת הגדול שנת תתק״נ, ויש לנו על זה ערות ברורה של אחד מסופרי הגויים בימים ההם (עיין גרטץ בספרו ההסטורי חלק ו׳ הערה ט׳). המלך ריכרד „לב־הארי״, אשר הטה חסד ליהודים, נמצא אז בפרנסיה; כי הלך להתקשר עם מלך פרנסיה על־דבר מסע־הצלב השלישי, אשר הכינו בימים ההם.

מט) זהו רבנו יום־טוב מן יוֹני (Joigny) אשר בפרנסיה, אחד מבעלי ה„תוספות״ המובהקים (עיין גרטץ בספרו במקום שסמנתי). כנראה, ישב רבנו יום־טוב אז בעיר יורק ושמש שם ברבנות.

נ) מדברי ר׳ אפרים מבונא נראה ברור, כי בעיר אחת באנגליה (את שמה אינו מזכיר) נמצאו עשרים גרים — גויים שנתגירו והיו ליהודים (הוא אומר בפירוש על־פי דברי הגמרא בקידושין דף ע״ג: „קהל גרים איקרי קהל״). ואף־על־פי שהיו האנשים האלה מלידתם גויים עמדו בנסיון ונהרגו על קידוש השם. בספר „עמק הבכא״ נחסר פרט חשוב זה והוא אומר סתם: „כעשרים איש״.

נא) העיר ברייש היא במדינת שמפניה. ובראש המדינה עמדה אז גבירה.

צרפת — ויתנו לה שוחד לתלות את הרוצח. ויתלוהו ביום פורים. וישמע מלך צרפת — הוא המלך הרשע אשר גרשם לפני זה מעל אדמתו בשנת תתקמ"א, כל היהודים אשר בארצו, ויקח כל ממונם; הוא המלך ברשעו מתחלתו ועד סופו — ויבוא אל עיר ברייש, ויצו לשרוף את היהודים. מקצתם עשירים גדולים חשובים כשרים ומקצתם רבנים גדולים ומקצתם חברים) ולא אבו לטנף עצמם, לכפור בה' אחד. את הנערים הפחותים משלש־עשרה שנה צוה המלך להניחם ולהמלט על נפשם. — את כל זה ראיתי בימי הבלי, נקטה נפשי בחיי.

*

כג. ויהי בימי המלך היינריך, בן המלך ורידריך, חמת אל בעמו האריך ומכתו הערִיך ומחצו בהם הדריך והפריך; כי בשנת ד"א ותתק"נו באדר נמצאת גויה נרצחה קרוב לעיר אשפירא, כשלש פרסאות. וישמחו הגויים ללא דבר, להוציא קול על היהודים לאמר, כי הם רצחוה. ויקומו לבלעם חיים. ויוציאו את בת הרב ר' יצחק ב"ר אשר הלוי מקברה, בתוך ימי אבלה, ויתלוה ערומה בשוק — ועכבר תלוי בקלעי שער ראשה, ללעג ולקלס לישראל. ויפדה אותה אביה בשוחד, וישיבוה אל קברה. ויהי ממחרת — ואנשי העיר, אנשי סדום, נסבו על בית הרב ויפרצו בו פרץ, ויהרגוהו — ושמונה נפשות עמו. גם שרפו את כל בתי הקהל. והיהודים עלו אל העליה אשר על בית־הכנסת, ואחר־כך העלו אליהם את הסולם אשר עלו בו. ושבו נמלטו עד בא להם עזר, והורידו את הסולם וירדו בו. ויצאו מן העיר בעוד לילה. והאויבים שללו את כל אשר בבתים, ואת ספריהם וספרי התורה השליכו במים, ואת בית־הכנסת שרפו באש.

ולפני הריגתם צוה עליהם הדוכוס אוטו, אחי המלך, [אשר היהודים הטו את לבו] על־ידי שוחד, שלא ישלחו את ידם ביהודים. ויהי כשמעו את שמע ההרג, ויחר אפו בהם ויאסוף חיל ויצר על העיר אשפירא, וישרוף להגמון

נב) „חברים" — בגרמניה ובפרנסיה היו קוראים את בעלי־הבתים החשובים, שלא הגיעו להוראה אבל היו בעלי תורה, בשם „חברים". וזה על־פי הכנוי „חבר" בתלמוד.

הרשע ולעירונים את הכפרים אשר להם וישחית את עציהם ויעקור את כרמיהם וידרוך את קמותיהם — עד לאין מרפא. ולולי כי שמע שהמלך אחיו בדרך לשוב מארץ פוליא לא עלה מעליהם, עד נתצו חומות העיר. ואחר־כך בא המלך ותפש את הרוצחים עד שנתנו לו הון רב. וליהודים נתנו כחמש מאות זקוקים, ובנו להם את בתיהם ואת מקדש מעט, כאשר בתחלה.

וקהל גרמייזא עשו חסד גדול עם החיים ועם המתים — יברכם יוצרם. והנותרים שבו לעירם. וכל ההצלה הזאת והצלת כל הקהלות היתה על ידי ר׳ חזקיה הנגיד ב״ר ראובן מבוברט ועל־ידי ר׳ משה ב״ר יוסף הכהן — יזכרם [אלהים] לאלף אלפי טובות וברכות על החסד והטורח וההוצאה, אשר עשו בעבור כל הקהלות.

✶

כד. למי אוי, למי אבוי, למי פצעים חנם — למאחרים בשבים, למצפים לישע, והנה חרב חדש על צוארם, ליוצאים מרעה אל רעה; כי מקץ שבע ימים אחרי הכות ה׳ באשפירא באו האויבים בפופרט, בליל מוצאי שבת, ויהרגו את ר׳ שלמה החזן ושבע נפשות עמו. ויער ה׳ את רוח אוטו, אחי המלך, ויעַוֵר שנים מן הרוצחים. ואחר־כך בא המלך אחיו, וצוה לאנשי העיר לתת לר׳ חזקיה הנדיב כשלש מאות זקוקים.

(מספורי ר׳ אפרים מבונא).

✶

מעשה זה מסופר בפרטות בפיוט נהדר, אשר מחברו היה עד־ראיה בדבר. ר׳ שלמה החזן וחבריו (ובתוכם היתה גם אשה אחת שנהרגה ביחד עם בנה) לא נהרגו בשעת המהומות; אלא נוסעי־הצלב סחבו אותם אל רחוב העיר ועִנו אותם ביסורים קשים לאנסם, והם עמדו בנסיון ומתו באומץ לב. המאורע מסופר בפיוט זה בחיות דרמטית. גם נאמר שם, כי הרסו הצוררים את בית־הכנסת והוציאו את ספרי־התורה וחתכו אותם ורמסו

ברגליהם. כדי להקניט את היהודים חרפו וגדפו את אלהי ישראל, בנקבם את השם המפורש. ההרוגים לא ניתנו לקבורה, אלא היו מושלכים בחוץ ערומים. מחבר הפיוט הזה, שהוא אחד הפיוטים היותר נהדרים מימי הבינים, לא נודע לנו בשמו.

והנה לפי ספורו של ר' אפרים מבונא אירע מעשה שפירא בחודש אדר שנת תתקנ"ו, ומעשה בופרט היה שבעה ימים אחר־כן. ור' אפרים מבונא אומר עוד, כי אמר הדוכוס אוטו לתפוש את העיר שפירא ולהשחיתה, אלמלא שמע, כי אחיו הקיסר (זהו היגריך הששי) נסע מפוליא ומתעתד לבוא לגרמניה. בפרט זה יש מבוכה. הקיסר הינריך נסע מפוליא בתחלת ימי הקיץ שנת תתקנ"ה (1195). בחודש יולי של אותה השנה היה כבר בפרנקפורט. הוא נתעכב בגרמניה עד חודש יולי של שנת 1196 והלך לאיטליה — ומשם לא חזר עוד (עיין ארוגיוס Regesten סי' 38—337). לפי זה אומר ארוניוס, כי ארע המעשה לא בשנת תתקנ"ו אלא בשנת תתקנ"ה. בנוגע למעשה בופרט, הרי זמנו מקוים לנו גם בסליחה שלפנינו. בה נאמר מפורש, כי היה הדבר בשנת תתקנ"ו — ואי־אפשר להטיל ספק באמתות הספור. גם ברור הוא, כי אותו השמד המסופר בסליחה שלפנינו הוא המעשה הנאמר בספורי ר' אפרים מבונא. שהרי גם הוא אומר, כי בשמד זה נהרג ר' שלמה החזן (עיין זלפלד בספרו Martyrologium עמ' 142). ונראה לי, כי טעה ר' אפרים מבונא רק בנידון מצור העיר שפירא — כי חדל אוטו ממנו, יען כי שמע, כי נסע הקיסר מאיטליה לבוא לגרמניה. אפשר, כי צוהו הקיסר (שהיה אז בגרמניה) לעלות מן העיר. שאר הפרטים ברורים. בחודש יוני שנת תתקנ"ו היה הקיסר בבופרט והעניש את העירונים, אשר סיעו לנוסעי־הצלב בהתנפלם על היהודים, עונש ממון — לשלם נזקם. ר' חזקיה הנגיד היה ממונה מטעם הקיסר. הוא תבע את עלבון היהודים בשפירא ובבופרט מידי העירונים, אשר סיעו לנוסעי־הצלב הצוררים לישראל.

כה. אֶמָּרֵר בִּבְכִי בְּזָכְרִי אֵת אֲשֶׁר נַעֲשָׂה,
רִאשׁוֹנָה וְשֵׁנִית בִּשֵׁת פָּנֵינוּ כִּסָּה;
וּנְתָנֵנוּ לַהֲרֵיגָה וְלִדְרִיסָה וְלִרְמִיסָה —
יִשְׂרָאֵל לְבוֹזְזִים וְיַעֲקֹב לִמְשִׁסָּה.

בְּיוֹם לָקִיתִי וְהָקְבַּע לְדוֹרוֹת,
בַּעֲוֹן הָעֵגֶל הֻנְצַלְתִּי מֵעֶדְיִי וַעֲטָרוֹת;
וּמֵאָז הָקְבַּע יוֹם צוּקוֹת וְצָרוֹת —
וְגַם עַתָּה דָּמִים בְּדָמִים נָגָעוּ, פָּרְצוּ כִּנְהָרוֹת.

גָּדַע בָּחֳרִי אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל,
וְהֵשִׁיב צוּר יְמִינוֹ אָחוֹר כְּאֵין יָדוֹ לְאֵל;
וְהִכָּה אוֹיֵב אָחוֹר וּפָנִים וַיּוֹאֶל
לְהַשְׁחִית, כִּי אָמַר: לֹא יִרְאֶה יָהּ וְלֹא יָבִין אֵל.

דִּלְדַּלְתִּי עַתָּה בְּתַתְקְנ״ו לִפְרָט,
בְּנוֹשְׂאִים עָלַי צֶלֶם כְּבוֹדִי נִמְרָט;
וְגַם לִי: הִשְׁתַּחֲוֵה לוֹ אוֹ לְמָוֶת תָּחְרָט —
לֹא אָבִיתִי לִשְׁמוֹעַ בְּקוֹלוֹ וְהָיִיתִי שׂוֹרָט.

הֵחֵלּוּ מִמְּקֻדָּשַׁי לְיַסֵּר, פֶּן יִתְרַצֶּה לָמוֹ;
וְצָרַח בְּקוֹל מַר וָרָם וְקִלֵּל אֱלֹהֵימוֹ:
בְּמֵת לֹא אַחֲלִיף אֵל חַי, אֲשֶׁר יְצָרַנִי בְּעוֹלָמוֹ.
שְׁחִיטָתוֹ הָכְשְׁרָה בְּרָרִים, וּמִשְׁפָּטֶיךָ אֱלֹהִים לִשְׁלֹמֹה נג).

נג) מכוון לר׳ שלמה חזן, שנהרג תחלה באותו מעמד. מכאן ואילך מזכיר הפיטן את שמות שאר הרוגי בופרט בשנת תתקנ״ו, שמתו על קדוש השם לאחר שנתיסרו ביסורים קשים.

וְהָעֵת אֲשֶׁר עָנָה: אֵת שֵׁם אֱלֹהַי תָּמִיד אֲיַחֲדוֹ;
בְּמֵת לֹא אָמִיר אֵל, אֲשֶׁר קְרָאָנִי יְחִידוֹ —
וְאָז הִקְרוֹ אוֹיֵב בַּחֲנִיתוֹ עַל לִבּוֹ וְצִדּוֹ,
וַיָּסַר אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ.

וַיַּחֲזִיקוּ מַכּוֹתָיו וְנִתְאַמֵּץ מֵהִכָּסֵף,
וַיִּתְחַזֵּק מִכּוֹבֶד יְסוּרִים וַיְשַׁסֵּף
אֱלִילֵיהֶם וּתְמוּנָתָם; וַיַּשְׁחִיתוּ בְּבִידָה נד) כִּכְבָרָה גוּפוֹ הַנָּקִי כְּכֶסֶף —
וַיֹּאמְרוּ: רַב, עוֹד חַי יוֹסֵף.

זִנּוּק הַדָּם בִּרְאוֹתוֹ — וַיִּזְעַק בְּקוֹל מַר וְקָשֶׁה:
אֶת־יְיָ הֶאֱמַרְתִּי, וְהַיּוֹם אֵיךְ אֶחֱשֶׁה?
נָשָׂאתִי יָדִי אֵלָיו, וּמִמֶּנּוּ לֹא אִנָּשֶׁה.
וַיִּתְקַדֵּשׁ הַזֶּבַח — וַיּוֹאֶל עִמּוֹ מֹשֶׁה.

חָסוֹן הָאִישׁ בִּרְאוֹתוֹ אוֹיֵב מַאֲבִיד,
נוֹשְׂאֵי תִפְאֶרֶת עֲטָרָה וְרָבִיד;
וַיִּתְרוֹמֵם שֵׁם קָדְשׁוֹ, וַיִּטֹּשׁ יִרְאַת הַמַּעֲבִיד —
וַיְמִיתוּהוּ וַיִּסְקְלוּהוּ בָּאֲבָנִים אֵת דָּוִד.

טֶבַח הַקֹּדֶשׁ בִּרְאוֹתוֹ בַּהֲרִיגַת נְסִיכַי —
וְנָם: לֹא אִירָא, כִּי בְּאוֹרַח חַיִּים דְּרָכַי;
כֹּהֵן אֲנִי כָּלִיל וּמְקֻטָּר וּמֻגָּשׁ לְאֵל חַי —
וְאֶל רְחוֹב הָעִיר יָצָא מָרְדֳּכַי.

נד) „בכידה“ — בכידון, חנית. לא תקנתי מלה זו, כי מסומנת היא למעלה בכתב־יד; ואפשר שיש בזה איזה רמז.

יָצָא לְפַרְסֵם קְדוּשׁ שְׁמוֹ וּבִתְפִלָּתוֹ שָׁח:
אָנָּא, חַנּוּן, חֲמוֹל עַל שְׁאֵרִית וּפְסַח!
אֶת יְיָ יִחֵד — וּגְוִיָּתוֹ נִפַּח נה),
וַיִּשְׁחֲטוּהוּ בְּמָקוֹם שֶׁשָּׁח.

כָּמַה לְךָ שׁוֹעֵר מִשְׁכְּנוֹתַי,
נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי לַחֲצֵרוֹתַי;
וַיִּפּוֹל לִפְנֵי הַדְּבִיר וְאָמַר: קַח מִיָּדִי מַפְתְּחוֹתַי —
וַיִּרְמְסוּהוּ שָׁם וַיִּמְצְאוּ אֶת שַׁבְּתַי נו).

לַהַט בִּרְאוֹתוֹ מִבְטָחִי עָלֶיךָ שַׁת,
וְנָם: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֶחָד! בְּגִישַׁת
אוֹיֵב לְדָקְרוֹ, וַיִּתְּנוּ לִהְיוֹת יְחִידָתוֹ בְּמִכְסַת
ר׳ עֲקִיבָא וַחֲבֵרָיו — וַיִּתְפְּשׂוּ אֶת שַׁשַּׁת נז).

מַעַן הֵשִׁיב: וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים
בְּשִׁקּוּץ אֱלִיל — וַאֲנַחְנוּ בְּאֵל חַי מַחֲזִיקִים;
הַלְהַחֲלִיפוֹ אַתֶּם אוֹמְרִים, אֲרוּרִים וְרֵיקִים?
תּוֹרִדוּ שְׁאוֹל בְּדָמִי — וְנִבְלָתִי אֵל יָקִים!

נָעִים בִּרְאוֹתוֹ אוֹיֵב סְבִיבִי,
וַיָּקָם מִן הַסֵּפֶר וַיִּשְׁאַג כְּלָבִיא:

נה) סחבוהו וישחטוהו במקום תפלתו. מפני דוחק החרוז כתב הפיטן „נסח" במקום „נ ס ח ה".

נו) הוא היה שמש בית־הכנסת ובידו המפתחות.

נז) כך מצריך החרוז, וזהו גם הנקוד האמתי על־פי הברת הספרדים (לא כהברת האשכנזים המוטעית).

אֵלִי, אֵלִי, לָמָּה עֲזַבְתָּנִי — וְרָחוֹק מִישׁוּעָתִי, אָבִי?
וּמֵעַתָּה מִי לַיְיָ אֵלַי! וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כֹּל בְּנֵי לֵוִי[נח].

שָׂשׂוּ יַחְדָּו וְנָמוּ זֶה לָזֶה: אַל תִּרְחַק
מִדֶּרֶךְ הָאוֹר, כִּי לָעַד שְׁמֵנוּ יוּחַק;
כָּל־אַחֵינוּ, כִּי לָהֶם צַר בְּגָלוּת וּבְרוֹב דוֹחַק,
יְכֻפַּר לָהֶם בְּדָמֵנוּ בַּעֲקֵדַת יִצְחָק.

עֲנָוִים אַחִים נְעִימִים נִלְכָּדוּ,
מֹשֶׁה וְאָחִיו יִצְחָק בְּנִסָּיוֹן עָמָדוּ;
וַיִּתְחַזְּקוּ יַחַד וְשֵׁם אֱלָהוּתְךָ יִחֲדוּ —
נֶחֱמָדִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ.

פֶּרַח קָטָן נֶהֱרַג בְּחֵיק אִמּוֹ,
וְלֹא חָסוּ עַל „אֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ" בְּיוֹמוֹ.
תָּבֹא כָּל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ וְשַׁלֵּם גְּמוּלְמוֹ,
וְהָשֵׁב לָהֶם שִׁבְעָתַיִם אֶל חֵיקָמוֹ.

צַדִּיקִים אֵלּוּ כְּאֶחָד נֶהֶרְגוּ וְנִטְבָּחוּ,
מְשֻׁלָּכִים בְּחוּצוֹת וּבְפִיהֶם עָפָר לָחָכוּ;
וְכִנְבֵלוֹת נָפְלוּ וַעֲרוּמִים נִשְׁלָחוּ.
אַרְזֵי לְבָנוֹן, אֵיךְ לְעָפָר שַׁחוּ!

קָדוֹשׁ! הַנִּשְׁאָרִים לְחֶרְפָּה וּלְמַכָּה נִשְׁאָרוּ,
גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמוֹרְטִים נִמְסָרוּ;
מַכִּים וְשׁוֹנִים, עַד שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם יְדַקְּרוּ —
זְכוֹר יְיָ לִבְנֵי אֱדוֹם הָאוֹמְרִים עָרוּ עָרוּ.

נח) בתוך אלה שקדשו את השם בבופרט היו גם האחים הלויים משה ויצחק.

רְאֵה, אֱלֹהִים, כִּי בָאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ
וְהָרְסוּ בָתֵּי עֲבָדֶיךָ, מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ,
וְחָתְכוּ סְפָרֶיךָ וְנָקְבוּ שֵׁם אֲדוֹנוּתֶךָ —
„וְנוֹקֵב שֵׁם יְיָ מוֹת יוּמָת", אָמַרְתָּ בְּתוֹרָתֶךָ.

שַׁדַּי, אִם מִשֶּׁפֶךְ דְּמֵי בָנֶיךָ תִּתְעַלָּם —
רְאֵה תוֹרָתְךָ אֲשֶׁר בְּטִיט יִדְרְסוּ בְרַגְלָם,
וְנוֹאֲמִים: אַיֵּה מַלְכָּם וְצוּר מָעֻזָּם וְגוֹאֲלָם?
יָבֹא וְיַצִּילֵם, כִּי שָׂמוּ בוֹ כִּסְלָם!

תָּשִׁיב לָהֶם כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם,
תֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם;
יִוָּדַע לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ בָּהֶם —
וְלֹא יֹאמְרוּ: אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם?

(סליחה לשבעה־עשר בתמוז על סדר א"ב, במחזור כתב־יד משאלוניקי).

*

כו. ויהי בשנת ד' אלפים ותתק"נז ליצירה נט), ב ש ש י באדר הראשון, בב' בשבת, נגע קצף ה' בעמו — על ידי משוגע, אשר פגע בנערה גויה בעיר נ ו ש א (Neuss) ושחטה לעין כל. וכראות הערלים כן הרגוהו תחלה. ואחר־כך הרגו עוד ששה משאר היהודים, ובבזה אשר בבתיהם שלחו את ידם. ולקחום והביאום חוץ לעיר ל ע ל ו ת ם ב א ו פ נ י ע ג ל ו ת, והעמידום בארץ ללעג ולחרפה לישראל.

נט) בספורי ר' אפרים מבונא נאמר, כי ארע הדבר בשנת ת ת ק מ"ז ביום ז' באדר הראשון בשני בשבת. אין ספק, כי יש בזה טעות המעתיקים. שנת תתקמ"ז לא היתה שנת־העבור; וחוץ לזה נפסקת ההרצאה הספורית על־ידי קביעת המאורע בשנת תתקמ"ז. ר' יוסף הכהן (בספרו „עמק הבכא") רשם אל־נכון: תתקנ"ז. ועוד אנו צריכים לתקון קל: ו' באדר הראשון, במקום „ז' באדר הראשון" (ראש־חדש אדר הראשון חל בשנת תתקנ"ז ברביעי בשבת).

אחר־כך, לקץ ה׳ ימים, בי״ב לחדש, ביום מנוח, לא נתנו להם מנוחה, ותפסו את אם המשוגע ואחיה. וקדשה ויחדה האם את השם וקברוה חיים. ואת אחיה אפנו וקלעו באופן והעמידוהו עם הצדיקים חוץ לעיר.

ויהודית אחת ושלש בנות החסידה אנסו ויטבלום במים המרים המאררים. והיהודים אשר נותרו בחיים העניש ההגמון ק״ן זקוקים. ושאר היהודים אשר בכל שאר ההגמוניא ענשום ההגמון והשרים ולקחו מהם הון רב. ואח״כ נתנו הקהלות ממון להגמון, ונתן רשות להוריד את החסידים מן האופנים בליל י״ז לחדש אדר שני. ויורידם בספינה למטה לעיר זנטא. וקברום אצל קברי הצדיקים אשר נקברו שמה בגזרת ד׳ אלפים ותתנ״ו. והיהודית הנאנסה חזרה למוטב קודם הפורים.

ואלה שמות הצדיקים אשר נהרגו על יחוד השם בנושא: ר׳ יצחק החזן ב״ר גדליה ור׳ שמואל ב״ר נתן ובנו ר׳ נתן ור׳ יצחק ב״ר שמשון, שיחד את השם הרבה, ור׳ שמואל ב״ר נטרונאי וברוך ב״ר יוסף.

וברוך אלהי ישראל, אשר פדה את נפשי מנסיון ובזיון, כי אני הייתי דר בנושא, ובאתי ג׳ ימים לפני הרעה לקלוניא. אך נפסדתי הרבה מהוני.

(מספורי ר׳ אפרים מבונא).

ג) המאורעות עד סוף האלף החמישי

הגזרות והרדיפות נמשכו בקהלות רוב המדינות בלי הפסק. אלא כי אין לנו הרצאה ספורית שלמה על המאורעות משנת תתקנ״ח ואילך, כאותן של ר׳ שלמה בן שמעון ושל ר׳ אפרים מבונא. כבר נלאו לספר את רוב הצרות, אשר עברו על ישראל, ומצאו די ספוקם ברשימת שמות הקדושים שמתו על קדוש השם. רשימות כאלה נתקימו לנו בפנקסים להזכרת־נשמות של כמה קהלות. בהם אנו מוצאים שמות הערים והמדינות, שבהן אֵרעו מעשי שמד, ושמות ההרוגים וההרוגות. לפעמים הוסיפו לסמן גם את כל מיני המיתות הקשות, אשר ברוּ הצוררים לנפשות האלה; או שנרשם, כי הקדושים המיתו את עצמם מפחד האויֵב. על־פי־רוב היתה יד נוסעי־הצלב באמצע. כי חוץ ממסע־הצלב הרביעי בשנות תתקס״ב — תתקס״ד והחמישי בשנות תתקפ״ח — תתקפ״ט התלקטו בימים ההם תמיד המון בני־אדם, אשר א מ ר ו לעלות להלחם בישמעאלים ולשחרר את הארץ הקדושה משעבודם. קבוצים אלה היו בכל הארצות מעֵין מכת־מדינה. בני־אדם אלה הסיתו תמיד את אנשי המקומות ביהודים. השנאה לישראל היתה שורש נשמתם, וחוץ לזה שאפו להתעשר בחרבן הקהלות.

על קצת מאורעות של שמד נוסדו פיוטים — קינות וסליחות. אלה משמשות לנו בתור רשומים היסטוריים. פיוטים כאלה נתקיימו לנו על המאורעות ב ק ל ו נ י א (תתקע״ו), עֶ ר פ ו ר ט (תתקפ״א), ו ו י נ ר ־ נ ו י ש ט ט (תתק״צ), ל ו י ד א ו ב י ש ו פ ס ה י י ם (תתקצ״ה), ו ו ל פ ה ג ן (תתקצ״ו) ו פ ו ל ד א (תתקצ״ו). מה שמסופר בפיוטים האלה מקויים גם על־ידי רשימות

של סופרי הגויים בדורות ההם. לפעמים אין הסופרים האלה נושאים פנים לבני אמונתם, אלא מספרים את הדברים על אמתותם.

ערכם של הקינות והסליחות האלה אינו בצורתן הפיוטית, אלא בתכנן ונושא ענינן. הן מספרות לנו את פרטי המעשים הנוראים — נאד של דמעות, אשר אספו פיטני הדור וקבעו אותן בסדרי תפלה. סיום קולות הבכי בפיוטים האלה הוא על־פי־רוב תפלה ובקשה לאלהי ישראל, כי יקום במהרה דם עבדיו השפוך. זה גרם לרובם, שנשתכחו בזמן מאוחר. מפני היראה, או מפני דרכי השלום גנזו אותם. כי בדורות מאוחרים היו הגויים מונים את ישראל בדבריהם, כי יש בו משנאת הבריות, משאיפה לנקם. את אשר אמרו והתפללו אבותנו בזמן קדום היו מודיעים; אבל את אשר עשו אבותיהם לישראל לא היו מודיעים.

בקצת פיוטים רשמתי, כי לקוחים הם מחבור „קובץ על יד“ חלק ג׳ וחלק ד׳ (ברלין, תרמ״ז — תרמ״ח). אלה נאספו על־ידי ר׳ אברהם ברלינר מתוך כתבי־יד שונים. בקצתם רשמתי, כי הם במחזור כתב־יד. הפיוטים האלה אסף זלפלד בספרו Martyrologium (Berlin 1898) — קובץ שמות הקהלות, שהיה בהן שמד משנת תתנ״ו ואילך, ושמות הקדושים שנהרגו באותם השמדות, מתוך הפנקסים להזכרת־נשמות של הקהלות וורמיישא, מגנצא וכו׳, אשר נקבעו בספר־הזכרון (Memorbuch) של קהלת נירנברג; בסוף הקובץ הזה קבע את הפיוטים ההיסטוריים שלא נתפרסמו מקודם. החכם זלפלד אסף את כל הפרטים האלה בשקידה מרובה וברר את יסודם ההיסטורי בדיוק. פנקס הזכרת־נשמות, אשר פרסם החכם זלפלד, היה נודע תחלה בשם „מימורבוך לקהלת מגנצא“ (כי שם נמצא פנקס זה). לפיכך נקרא ברשימות ההיסטוריות על־שם קהלה זו. אבל באמת נוסד בנירנברג — מה שברר זלפלד לאין ספק.

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

בעיר קלוניא נהרג ונשרף על קדוש־השם אדם גדול בתורה, הרב ר׳ אורי בן הרב ר׳ יואל הלוי. עמו שרפו, כנראה, גם ספר־תורה. זה אֵרע בשנת ד׳ אלפים תתקע״ו (1216) ביום השבת (החודש והיום לחודש לא נרשמו). סבת המאורע לא נתבררה. עליו נוסדה סליחה זו. בראשי התרוזים נרשם שם המחבר: מרדכי ברבי אליעזר. ואולם לפי אגדה עממית יסדה הקדוש עצמו. לאחר מיתתו נתגלה בחלום למרדכי בן אליעזר ואמרה לפניו וגם צוהו להעתיקה, ושתאָמר בנגון „תוחלת ישראל". בראש הקינה (בכתב־יד) נרשם, כי נהרג ונשרף הרב הקדוש ר׳ אורי. וזה נראה גם מדברי הפייטן: „ונתח אותו לנתחיו — לבד לבד שם על מזבח קרבניך". כך היה מנהגם בדורות הראשונים, שלא ידעו קצב וגבול לאכזריותם ופראותם. ענו את הקדוש ביסורים קשים וחִתכו את גופו ואחרי־כן שרפוהו. גם נראה מדברי הפייטן, שהיה זה במעמד קהל רב מישראל — אלא בראות העומדים את מעשה־אכזריות זה נסו ונתפזרו.

א. בָּאתִי לְפָנֶיךָ, מַלְכִּי צוּרִי,
לִמְצוֹא חֲנִינָה וּלְרַפֵּא שִׁבְרִי;
הִנֵּה נִשְׂרַף בָּאֵשׁ אוּרִי —
נַפְשׁוֹ בִּצְרוֹר הַחַיִּים צְרוּרָה, בִּימִין עוֹזְרִי.

מַר לִי מַר — צָוְחָה הָאֲדָמָה וְצָרְחוּ הַרְרֵי אֵל —
עַל גְּוִלָּה אֲשֶׁר גָּזַל מַלְאַךְ סַמָּאֵל;
אֶפְרוֹ צָבוּר שָׁלַח לְעַמּוֹ, וַיּוֹאֶל
לִשְׁלוֹחַ יָדוֹ בִּקְדוֹשֵׁי אֵל.

דָּם עַל רָמִים! תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ
בְּקָרְבַּן כָּלִיל, אֲשֶׁר הִקְרִיב לְפָנֶיךָ,
וְנָתַח אוֹתוֹ לִנְתָחָיו — לְבַד לְבַד שָׂם עַל מִזְבַּח קָרְבָּנֶיךָ,
וּתְכַפֵּר בַּעֲדוֹ לִשְׁאָר בָּנֶיךָ!

דְּמָעוֹת נָזְלוּ מֵעֵינֵי כָל־אָדָם
עַל הֲרִיגַת לֵוִי, אֲשֶׁר שָׁפְכוּ דָמוֹ בַּהֲזִידָם.
וּתְהִא תוֹרָתוֹ נוֹקֶמֶת לוֹ בְּדָם —
כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם.

כְּקָשׁוּר בַּחֶבֶל מוֹשְׁכִים בְּגוּפוֹ,
הָאֶחָד מִפֹּה וְהָאֶחָד רַגְלוֹ מִפֹּה;
נִפְלְאוּ מַכּוֹתָיו בְּמַכּוֹת, וְאֵין רִפּוּא —
מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ בְּעַצְמוֹתָיו בְּזַעַם אַפּוֹ.

יְיָ רְאֵה וְהַבִּיטָה לְתוֹרָתְךָ אֲשֶׁר הִתְעוֹלָלוּ,
בְּנֵי שְׁקוּדֶיךָ לֹא חָסוּ וְלֹא חָמָלוּ;
כֵּן בַּר אֲבָהָן וּבַר אוֹרְיָן בָּאֵשׁ אָכָלוּ —
וַתִּבְעַר כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ, כָּלוּ בֶעָשָׁן כָּלוּ.

בְּנְיַן הַמִּזְבֵּחַ זְכוֹר אֱלֹהֵי עוֹלָם,
וַעֲקֵדַת יִצְחָק מִמְּךָ אַל תִּתְעַלָּם;
בָּנֶיךָ פָּחֲדוּ וְרָעֲדוּ וְחָלוּ כֻלָּם —
כָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם נָסוּ לְקוֹלָם.

רְאֵה יְיָ בְּשִׁפְלוּת עַמֶּךָ,
כִּי דַלּוּ עֵינֵיהֶם בְּצִפִּיָּתָם לְנִקְמָתֶךָ;

שְׁפוֹךְ חֲמָתְךָ עַל הַגּוֹיִם בְּזַעְמֶךָ —
וְאַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא מִמֶּנּוּ רַחֲמֶיךָ.

בַּצַּר קְרָאנוּךָ הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ,
מִמְּכוֹן שִׁבְתְּךָ הַשָּׁמַיִם תָּעִיר וְתָרִיעַ;
לְהַכְרִית מְרֵעִים וְזֵדִים תַּכְנִיעַ —
אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ.

יְחַיֵּנוּ מִיּוֹמַיִם, בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִימֵנוּ;
יִגְהֶה מָזוֹר לְרַפֵּא אֶת שִׁבְרֵנוּ.
בְּצִדְקַת אִישׁ תָּם תָּאִיר חֶשְׁכֵּנוּ —
כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ יַךְ וְיַחְבְּשֵׁנוּ.

אוּרִי הָיְתָה כְּעֶגְלָה בְּלִי הֲפוּכָה,
אֵשׁ אוֹכְלָה אֵשׁ — וְעִיר יִשְׂרָאֵל נְבוֹכָה.
כּוֹכְבֵי שָׁמַיִם קָדְרוּ וְהַשֶּׁמֶשׁ חָשְׁכָה,
וְיָרֵחַ לֹא יַגִּיהַ אוֹרוֹ בְּדַרְכּוֹ לְהִתְהַלְּכָה.

לְמַעַן חַסְדְּךָ הוֹשִׁיעֵנוּ, כִּי נַפְשֵׁנוּ נִבְהָלָה,
וְיִכָּמְרוּ רַחֲמֶיךָ עַל הַמּוֹקֵד וְעַל הָעוֹלָה,
אֲשֶׁר נִשְׁלַךְ בָּאָח וַתּוּקַד בָּאֵשׁ אָכְלָה —
וְיִזְכּוֹר כָּל־מִנְחוֹתֶיךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה־סֶּלָה.

יְחִי לָעַד! כַּפָּרָתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל שׁוֹרָה,
אֲשֶׁר לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי עוֹטֶה אוֹרָה —
לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא,
מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְיָ מוֹשִׁיעוֹ בְּעֵת צָרָה.

עַד מָתַי יְיָ עָשַׁנְתָּ בְּאַפֶּךָ?
כִּי נִכְלַמְנוּ מְאֹד וּמָטָה יָדֵנוּ מִזַּעְפֶּךָ.
כִּלּוּנוּ עַתָּה עִם סְעִיפֶיךָ א) —
סוֹקְלִים וְהוֹרְגִים וְחוֹנְקִים וְשׂוֹרְפִים אוֹתָנוּ בְּלַהַב רְשָׁפֶיךָ.

זַלְעָפָה וְאֵימָה אֲחָזוּנִי בִּרְעָדָה,
עַל שֶׁנִּסְתַּלְּקוּ בְּיַחַד נָבִיא וּתְעוּדָה;
כִּי יְיָ הִשְׁלִיךְ חֲמָתוֹ עַל הָעֵדָה —
בַּלַּיְלָה הַהוּא שְׁנָתָם נָדְדָה.

רָאֲתָה הַנֶּפֶשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ נִצָּב אֵל,
וְכָל־כִּתֵּי מֶרְכָּבָה מִתְחַנְּנִים לְהַשְׁמִיעַ אֵל:
הֲלֹא זֶה בֶּן הָרַב רַבִּי יוֹאֵל.
קוּמוּ לָכֶם הַשָּׂרִים וּתְנַקְּמוּהוּ, מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל!

אֵל עָזְרִי, תְּקַנֵּא בְקִנְאָתֶךָ!
אַיֵּה קִנְאָתְךָ וְכָל־נִפְלְאוֹתֶיךָ?
קוּמָה וּנְקוֹם דַּם חָסִיד בִּנְקָמָתֶךָ,
וְתַחֲמוֹל עַל שְׁאֵרִית הַפְּלֵיטָה וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ.

בַּחֶרֶב יִפְּלוּ אוֹיְבֵינוּ בִּפְלִילִים,
בִּנְקוֹם נִקְמָתֵנוּ וְיִשָּׁאֲרוּ בְּנֵיהֶם אֲבֵלִים;
יַחְדָּו יְבֻקְּעוּ וִירֻטְּשׁוּ יוֹנְקִים וְעוֹלְלִים —
וְתַשְׁלִיכֵם בִּמְצוּלוֹת יָם, בְּמִשְׁבְּרֵי גַלִּים.

א) האויבים כלו עתה אותנו, שאנחנו עם נטיעותיך.

יְחַיֵּינוּ וִיקִימֵנוּ בִּהְיוֹתָם בְּרַעַשׁ וּבִרְעָמִים,
וְלִרְאוֹת מַגֵּפָתָם כְּמַגֵּפַת נָבָל בְּתוֹךְ עֲשֶׂרֶת הַיָּמִים;
הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם יָמוּתוּ בִּזְעָמִים —
וַאֲנוּ וְכָל־יִשְׂרָאֵל נִשָּׁאֵר בְּנָוֶה שְׁלוֹמִים.

חַזְּקֵנוּ וְאַמְּצֵנוּ וְתוֹצִיאֵנוּ לִרְוָחוֹת,
וְתַצִּילֵנוּ מִכָּל־גְּזֵרוֹת וַאֲנָחוֹת;
וְנֵשֵׁב לָבֶטַח בְּגִיל וּבִשְׂמָחוֹת —
עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל, כִּי לְךָ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת.

(„קובץ על יד" ג', עמ' 24—25).

★

בששי בטבת בשנת ת ת ק ע"ו (שלשים בנובמבר שנת 1215 למספרם) הסכים ועד הכנסיה ברומה (הקונסיליום הלאטירני) להצעת האפיפיור א י נ ו צ נ צ י ו ס ה ש ל י ש י, לחייב את היהודים, כי יסמנו את בגדיהם, שיהיו ניכרים במלבושיהם. כוונת הגזרה הזאת היתה, להגדיל את הפירוד בין היהודים ובין הגויים ולהגביר את שנאת עם הארץ לישראל. בימים ההם התחילו היהודים כבר להתישב ברחוב מיוחד להם, ב ג י ט ו. כשהיו מסומנים בבגדיהם היה קשה להם לצאת מחוץ לרחובם. וכשהיו צריכים לזה במשא ומתן שלהם עם הגויים, היו אלה מתקלסים בהם, לשימם ללעג ולחרפה. לפעמים היו באים לידי הכאות ועל־ידי־זה גם למהומות. כמה מאורעות שמד התחילו באופן זה. היהודים הרגישו מאד בתוקף העלבון, לאחר שהתפשטה גזרה זו בכל המדינות. אחד הפייטנים (ר' ב נ י מ ן ב ן א ב ר ה ם) יסד בדור שני לגזרת הסימנים פיוט על העלבון שנעשה ליהודים.

גזרה זו יצאה תחלה על ה א נ ו ס י ם בפאס ובאספמיה הדרומית. א ב ו ־ י ו ס ף י ע ק ב א ל מ נ צ ו ר, שמלך במדינות אלה, גזר על האנוסים, שנשתמדו בכפיה בשנת תתק"ו, להיות מסומנים במלבושיהם. וכך היה

אומר: אילו ידעתי ודאי, כי האנוסים הם משלמים בלבם ובנפשם, הייתי משתדל שיטמעו בערביים ויהיו עמנו לעם אחד; ואילו ידעתי ודאי, כי אין פיהם ולבם שוים, הייתי גוזר להרגם ולהחרים את רכושם ולמכור את בניהם ובנותיהם לעבדים ולשפחות. עכשו, שמסופקני בדבר, הרי אני גוזר עליהם, שיבדלו משאר המשלמים במלבושיהם. מה שגזר הוא על **האנוסים** — גזר אינוצנציוס על כל היהודים.

ב. אֹתוֹתֵינוּ לֹא־רָאִינוּ וְאֵין יוֹדֵעַ לְעִתּוֹת;
בָּגֹד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ אֵשׁ קִנְאָתָם לַחֲתוֹת,
גַּם כָּל־מַחְשְׁבוֹתָם לְהַשְׁנָיָא זְמָנִין וְדָתוֹת —
שָׂמוּ אוֹתָתָם אֹתוֹת.

דָּתֵיהֶם שׁוֹנוֹת וּמִשְׁתַּנּוֹת וּמְפַחֲדָם אָנוּ חַתִּים;
הִוָּסְדָם יַחַד עָלַי יַעֲרִימוּ סוֹד וְחוֹרְתִים —
וְאַיֵּה קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ הֶעִירוֹתָ רַבּוֹת עִתִּים,
בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָדוֹל וּבְאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים.

וְכָר־זֹאת, אוֹיֵב בְּכָל־מוֹצָא וּמָבוֹא
חֵרֵף בְּגַאֲוָה וָבוּז עַם קָדְשְׁךָ לְהַלְעִיבוֹ;
טוֹעֵן: אַיֵּה אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט? יָרִיב רִיבוֹ!
שִׁיתִי אֹתַתִי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ.

יוֹם יוֹם יִכְתְּבוּ עָמָל וְעָלַי יִתְמַרְמָרוּ,
כְּבוֹדִי מֵעָלַי הִפְשִׁיטוּ וְאֶדֶר שַׁלְמוֹתַי הֵמִירוּ;
לְבַשְׁתִּי חֲרָדוֹת מְפַחֲדָם, וָאִירָא כִּי יֹאמְרוּ:
הֲלֹא שְׁאֶלְתֶּם עֹבְרֵי דֶרֶךְ וְאֹתֹתָם לֹא־תְנַכֵּרוּ.

מָתַי תַּעֲשֶׂה בְּרֹדְפֵי מִשְׁפָּט, אֱוִלוּת מְחוֹלֵל?
נָקָם תִּלְבַּשׁ וְקִנְאָה תַּעְטֶה נֹזְרָם לְחַלֵּל;
סַכֵּל עֲצָתָם וּמַחְשְׁבוֹתָם, וְבַעֲלִילוֹתָם לָמוֹ עוֹלֵל —
מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל.

עוֹרֵר יִשְׁעֲךָ לְעַמְּךָ לְהַצִּילוֹ מִיַּד מְשַׂנְאוֹ,
פֶּן יֹאמַר אוֹיֵב יְכוֹלְתִּי וְיִתְפָּאֵר בְּהִתְנַשְּׂאוֹ:
צוּרוֹ אַיֵּה הַשָּׂם בְּקִרְבּוֹ שֵׁם מוֹרָאוֹ —
אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת אוֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ?

קִצִּים וּזְמַנִּים עָבְרוּ — וְנַפְשִׁי כָּלְתָה לִתְשׁוּעָתֶךָ;
רִיבִי לְמָתַי תָּרִיב וְתָפֵר כַּעַס עֶבְרָתֶךָ?
שְׁאוֹן זָרִים תַּכְנִיעַ, כְּמֵאָז נוֹרָאוֹת בַּעֲשׂוֹתְךָ —
וְיִירְאוּ יֹשְׁבֵי קְצָוֹת מֵאוֹתֹתֶיךָ.

תַּלְבִּישׁ בֹּשֶׁת וּכְלִמָּה כָּל־בַּעֲלֵי מְדָנַי,
בִּגְדֵי יֶשַׁע וּמְעִיל צְדָקָה לַעֲטוֹף אֱמוּנַי;
נוֹגְשַׂי יֵבוֹשׁוּ בַּעֲשׂוֹתְךָ עִמִּי לְנֶגֶד מוֹנַי —
אוֹת, כִּי אֶעֱלֶה בֵּית יְיָ.

יַעְטוּ חֶרְפָּה וּכְלִמָּה הַמַּגְדִּילִים לְחָרְפֵנִי,
מַדְהֵבַת נוֹגֵשׂ כִּי תַשְׁבִּית וְתָשׁוּב לְרַחֲמֵנִי;
נֶאְדָּרִי חֲשׂוֹף זְרוֹעַ קָדְשְׁךָ כַּאֲשֶׁר הוֹחַלְתָּנִי —
עֲשֵׂה עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ
כִּי־אַתָּה יְיָ עֲזַרְתָּנִי וְנִחַמְתָּנִי.

(„קובץ על יד" ד', עמ' 24—22; על סדר א"ב,
ובסופו חתום שם הפיטן: ב נ י מ ן).

*

מעשה השמה, אשר אֵרע בערפורט בשנת תתקפ"א (1221), מספרים גם סופרי הגויים של הדור ההוא. באו לשם סוחרים גויים מחוץ למדינה (פריזים), אשר קנאו, כנראה, ביהודים מתוך תחרות מסחר, שהיתה להם עמהם. הם הסיתו את העירונים ביהודים. העלילו עליהם, כי גנבו ילד גוי, כדי לשחטו ולאכול את דמו. עלילה זו היתה סבת השמד. בערפורט שרפו את בית־הכנסת וקצת בתים של היהודים, מה שמסופר ברשימת ההרוגים וגם בפיוט של ר' שלמה ב"ר אברהם (שמו חתום בסוף השיר בראשי החרוזים), כי על זה מרמזים דבריו: „היא אכלה נחלתך". הפייטן מספר את כל פרטי המעשה. כמנהג פייטני הדור (זה נמצא, למשל, בפיוטו של ר' יהודה הלוי לשבת פרשת „זכור", תחלתו „מי כמוך") סיים הפייטן כל בית ובית בדברי מקרא — חצים ממגלת אסתר. בכנוי „מלך" הוא משתמש ביחוס לאלהים. בזה יש חדוד מיוחד. אין זה לפי טעמנו, להתהדר במליצות וחדודים בקינה, אשר נוסדה על מאורע מבהיל כזה. אך דור דור ושירתו, דור דור וטעמו הספרותי. לעומת זה כמה חודרים דבריו אל הלב באמרו:

דוברים שקר: אכלתם את האדם —
הם אכלוני, הבשר והדם.

ג. הרוגי ערפורט (כ"ה בסיון שנת תתקפ"א):
ר' שמואל חזן בר קלונימוס ואשתו מרת חנה.
ר' יואל החסיד ואשתו מרת שלוידא.
ר' שם־טוב הלוי, ששחט עצמו לפני ארון הקודש.
ר' מרדכי בר אליקים הלוי.
ר' יוסף בר שמואל.
ר' יצחק.
ר' משה ושתי בנותיו.

מדרונא ורחל אחותה, הבתולות, השליכו עצמן באש ב).
ר' קלונימוס ואשתו.
ר' זלקמן הבחור, ובחור אחר.
ר' שבתי ואשתו ובתו.
ויוסף הנער הלוי השליך עצמו באש ג).
ר' קלונימוס ובתו.

(בפנקס הזכרת־נשמות של קהלת מגנצא).

*

ד. אֱלֹהִים חַיִּים! אָצִים בִּי נוֹגְשִׂים,
בְּנֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמָעֵאל גּוֹזְרִים קְדוֹשִׁים;
גּוֹלְלִים לְהִתְנַפֵּל עַל אֲנָשִׁים וְנָשִׁים —
וְאֶת־דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עוֹשִׂים.

דּוֹבְרִים שֶׁקֶר: אֲכַלְתֶּם אֶת־הָאָדָם —
הֵם אֲכָלוּנִי, הַבָּשָׂר וְהַדָּם;
וְלָהֶם נִתְּנָה הָאָרֶץ לְבַדָּם —
אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יִכָּתֵב לְאַבְּדָם.

זָמְמוּ עַל חֲסִידֶיךָ לְהַזְנִיחָם,
חָשְׁבוּ מְזִמּוֹת לְהַכְשִׁיל כֹּחָם;
טְבָחוּם אֲכָלוּם כְּטְבוֹחַ טִבְחָם —
וְלַמֶּלֶךְ אֵין שֹׁוֶה לְהַנִּיחָם.

ב) הפילו עצמן באש השרפה אשר שרפו הצוררים את בית־הכנסת ושאר בתי היהודים.

ג) מפורש בהערה הקודמת.

יָזְמוּ וְחָשְׁבוּ פִּסְלָם לְהוֹשִׁיב;
כְּבוֹדְךָ לְהָמִיר, אֱלִילִים לְהַחְשִׁיב.
לֵוִי אִישׁ חֲסִידְךָ מֵאֵן לְהַקְשִׁיב —
כִּי כְתָב אֲשֶׁר נִכְתָּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֵין לְהָשִׁיב.

מִהֵר לַטֶּבַח שְׁמוּאֵל בְּכֹהֲנָיו ד)׃
נָשִׁים הֲגוּנוֹת, אִשְׁתּוֹ וּבִתּוֹ, לְעֵינָיו.
סִדְּרוּ מַעֲרָכָה כַּלָּתוֹ וְאֶחָיו וּבָנָיו —
וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו.

עָלַץ הַלֵּוִי שִׂמְחָה אֵלֶיהָ,
פָּשַׁט צַוָּאר וְנִשְׁחַט בִּגְלָלֶהָ!
צָהַל יוֹסֵף וְנִינוֹ וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ —
וְעַתָּה אֲדוֹנֵנוּ הַמֶּלֶךְ עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ.

קִדֵּשׁ מֹשֶׁה בְחִירְךָ שִׁמְךָ בְּלִי כַחֵד,
רָצוּ בָאֵשׁ בְּנוֹ וּבִתּוֹ יַחַד;
שְׁתֵּי אֲחָיוֹת קְדוֹשׁוֹת קָפְצוּ בָאֵשׁ בְּלִי פַחַד —
וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ וּשְׁמוֹ אֶחָד.

תְּמִימֶיךָ זְכוֹר, וְלֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם:
שַׁבְּתַי וְאִשְׁתּוֹ שֹׂרְפוּ וְלֹא מֵאֲנוּ לְהִכָּלֵם;
לְבִתָּם זְכוֹר, עֲנֻתָה וְרֻקְּקָה בַּצֶּלֶם —
מַלְכִּי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם.

ד) „בכהניו" — הקדוש ר' שמואל היה חזן. הוא נשחט עם אשתו ובתו וכלתו ובניו ואחיו.

מַדּוּעַ תַּחֲרִישׁ, מַלְכִּי וּקְדוֹשִׁי?
הַעַל אֵלֶּה תִתְאַפַּק, וְלֹא תַעֲבוֹר בְּרֹאשִׁי?
בְּנֵי לֵב הוֹצֵא לַחָפְשִׁי —
אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֵן לִי נַפְשִׁי.

אֲבִיר יַעֲקֹב, רְאֵה בַּת אֱדוֹם מֶה עָשְׂתָה!
הִיא אָכְלָה נַחֲלָתְךָ, וְהֶחֱרִב בֵּיתָהּ;
מַהֵר קַח אֶת־הַלְּבוּשׁ חָמוּץ לְכַלּוֹתָהּ —
לֹא עַל הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה.

יַד עַמְּךָ חַזֵּק, לִפְדוֹתוֹ הוֹאֵל!
וְהַכְשֵׁל יַד עַם לְמֵת שׁוֹאֵל;
הוֹשִׁיעַ וּגְאַל כִּי אַתָּה גוֹאֵל —
וְיִוָּדַע הַיּוֹם, כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל.

בְּתוֹרָתְךָ בָּגְדוּ רְמָסוּהָ נִקְרָאוֹת ה),
חִלְּלוּ בְּרִיתְךָ בֵּינִי וּבֵינֶךָ אוֹת;
שְׁפוֹט כֵּן דִּינֶיךָ מוֹפֵת לְהַרְאוֹת —
כִּי אַתָּה מֶלֶךְ וְגוֹאֲלוֹ יְיָ צְבָאוֹת.

(„קובץ על יד" ג', עמ' 27—26).

★

ה. קוֹל יַעֲקֹב צוֹעֵק מִמְּצוּקוֹת מַעֲשָׂיו,
טְרָפוּם כִּזְאֵבִים בְּלִי רַחֲמָיו.
נֶחְתְּכוּ לְאַרְבָּעָה יְדֵיהֶם — מִי שָׁמַע וְהִקְשִׁב!
לְבוֹשֶׁת לְחֶרְפָּה וְלִכְלִמָּה בְּכָל־מוֹשָׁב.

ה) אפשר שרמז הפייטן לפרשיות התורה. ויתכן להגיה: נקרעות — רמסו את התורה, לאחר שקרעוה קרעים קרעים.

נִתְּלוּ אֲחָדִים שְׁלֹשָׁה לְיַחֵד שְׁמֶךָ;
עָשׂוּ כִּרְצוֹנָם לִבְנֵי עַמֶּךָ.
בְּעֵת אַפְּךָ עֲשֵׂה בָהֶם נָקָם בְּזַעְמֶךָ,
יַחְדָּו נוֹסְדוּ עָלֶיךָ לְשַׁחֵק מְרוֹמְמֶיךָ.

נִשְׂרְפוּ אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּבִתּוֹ בְּיוֹם מְנוּחָה[1],
וְקִדְּשׁוּ שִׁמְךָ הַמְיוּחָד — חַיֵּיהֶם לְזָנְחָה;
יָעֲצוּ לְהַכְרִית בָּנֶיךָ, רָבְתָה בָּנוּ אֲנָחָה —
הָהּ לְיוֹם עֶבְרָה! רוּחֵנוּ לַאֲנָחָה.

וַיַּהַרְגוּ בְזָדוֹן בַּחוּרֵי חֶמֶד וּבַחוּרוֹת מְחֻטָּבוֹת,
דָּמִים נִשְׁפְּכוּ מִן בָּנוֹת הֲגוּנוֹת וְטוֹבוֹת.
הֵם גְּרָרוּם בְּטִיט חוּצוֹת חֲסִידִים וַחֲשׁוּבוֹת;
חֲמָסוּם וּגְזָלוּם, קְלָעוּם בְּמִקְלָעוֹת בִּרְחוֹבוֹת.

וַכִּים נֶהֶרְגוּ וְנִשְׂרְפוּ חֲסִידִים מְכֻשָּׁרִים,
קְדוֹשִׁים נִסְחֲבוּ וְהֻמְתוּ עִם אֲנָשִׁים יְשָׁרִים;
וּבָא הַלֵּוִי וְנִשְׁחַט, כֻּלָּם מְכֻתָּרִים —
אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים בְּמִצְוֹת מְעֻטָּרִים!

(מסליחה „ולתך אין אלהים" לר' אליעזר ב"ר יהודה, בסליחות כמנהג וורמייזא).

★

מעשה השמד בעיר ווינר־נוישטט.

בחודש תמוז שנת ד' אלפים תתק"ץ (1230) היה שמד בעיר ווינר־נוישטט ותרבה הקהלה. נהרגו כמה נפשות, „בחור ובתולה אלמנות

1) השמד היה בערפורט ברביעי בשבת ביום כ"ה בסיון (י"ו ביולי 1221), מה שמביאים הסופרים הגויים. אבל כנראה מדברי השיר הזה נשרפו קצת הקדושים בשבת שלאחריו.

ויתומים", ובראשם הרב הישיש ר' מ א י ר ו א ש ת ו. זה נראה ברור מדברי הפייטן בפיוט הבא להלן:

הקדיר עלי השמש בלי יאיר,
כ נ ה ר ג ה י ש י ש ג ב ו ר מ א י ר;
וגם ירח אורו הכאיר —
ה ש ח י ת ו ת מ ת ו בלי להשאיר.

כי היה החרבן גדול, נראה משאר דברי הפיוט. בתשעה בתמוז התחילו המהומות וארכו עד יום שמונה־עשר בו. העירונים התנפלו על בתי היהודים וחמסו ושללו ומלאו בתיהם מן הבזה. חדוש היה במאורע זה, כי השתתפו גם נ ש י העירונים במעשי החמס והשוד ובהריגת הנפשות — מה שמטעים הפייטן ביחוד.

מאורע זה לא נזכר בשום מקום. רושמי מאורעות הדור ההוא, שהיה מרובה בצרות כאלה, אינם מזכירים את השמד בווינר־נוישטט. אלמלא הסליחה במחזור כתב־יד היתה צרה זו נשכחת לגמרי. סבת השמד לא נאמרה בסליחה זו. אבל השנאה לישראל גברה מימי מסע־הצלב ואילך בכל המדינות ובכל הערים; גם בלי שום סבה קודמת היו רגילים להתנפל על היהודים, להרוג בהם ולבוז רכושם. אחד המעשים האלה אֵרע בחודש תמוז שנת תתק"ץ גם בעיר ווינר־נוישטט.

בסליחה שלפנינו נפלו בהעתקה קצת שגיאות („גבור מ ע י ר", במקום „גבור מ א י ר"; וכן בנוגע לימי השמד שנרשמו בהעתקה בטעות). אני תקנתי את הדברים על־פי אמדן דעתי, כפי שנראה מתוך ההמשך.

ו. אֶתְאוֹנֵן בְּיוֹם זֶה שֶׁנֶּהֶרְגוּ עֲדָתִי,
בְּחַרְבָּם הֲגִירוּנִי בַּעֲוֹן פְּקֻדָּתִי;
בְּרִית כָּרְתוּ לְהַכְרִית שְׁאֵרָתִי —
לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה בְּעֶזְרָתִי.

גַּם נְשֵׁי אוֹיְבֵינוּ שָׁפְכוּ דָמֵנוּ,
בְּרַגְמָתָם רָמְסוּ לָאָרֶץ חַיֵּינוּ;
דָּרְכוּ קַשְׁתָּם לְהַפִּילֵנוּ —
בַּעֲווֹנֵינוּ נִתַּן מַאֲוַיָּם עָלֵינוּ.

הִקְדִּיר עָלַי הַשֶּׁמֶשׁ בְּלִי יָאִיר,
כְּנֶהֱרַג הַיָּשִׁישׁ גִּבּוֹר מֵאִיר;
וְגַם יָרֵחַ אוֹרוֹ הִכְאִיר ז) —
הִשְׁחִיתוּ תַמָּתוֹ בְּלִי לְהַשְׁאִיר.

זֹאת אוֹחִיל אֵלָיו,
כִּי לֹא אַלְמָן יִשְׂרָאֵל מֵיְיָ אֱלֹהָיו:
חֲבָלוֹת וּפְצָעִים שֶׁסָּבְלוּ עָלָיו —
נָקֹם יִנָּקֵם, וְגִלְּתָה הָאָרֶץ דְּמֵי חֲסִידָיו.

טְבוּחִים כְּאֵילִים וּכְבָשִׂים
בָּחוּר וּבְתוּלָה אַלְמָנוֹת וִיתוֹמִים;
יָהּ, הַבֵּט נָא מִמְּרוֹמִים
אֵת אֲשֶׁר עָשׂוּ בַּעֲנָיֶיךָ חֵלְכָּאִים.

כַּף אֶל כַּף אַכֶּה וְאֶפְרֹשׂ יָדַי —
שֶׁנָּפְלוּ בַחֶרֶב עַם יְיָ;
לְעוֹלָם לֹא יִדְּמוּ עֵינַי מִיגוֹנַי,
עַד שֶׁיִּרְאוּ נְקָמָה בְּאוֹיְבַתִי עֵינַי.

ז) „הכאיר" — הכעיר (א' במקום ע' לצורך החרוז), ומובנו: האפיל.

מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי עָלַי נַפְשִׁי –
כִּי כָל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָבְרוּ עַל רֹאשִׁי.
נָאוֹר אַתָּה מִקֶּדֶם, קְדוֹשִׁי –
וְעַתָּה אֵיךְ נַחֲלָתְךָ חָרְשׁוּ חוֹרְשִׁי!

סִלָּה בְּיֶרַח תַּמּוּז אַבִּירַי,
בְּשִׁבְעָה עָשָׂר וּבְתִשְׁעָה בוֹ הָכְפְּלוּ צָרוֹתַי;
עַתָּה בִּשְׁמוֹנָה עָשָׂר בּוֹ ח) בִּתַתְקַ"ץ לַעֲוֹנַי –
אֲכָלוּנִי וּבְלָעוּנִי וּמִלְאוּ כְרֵשָׂם מֵעֲדָנַי.

פּוֹדֶה יִשְׂרָאֵל יִשְׁלַח יֶשַׁע מֵאִתּוֹ,
וְלֹא יְכַלֵּנוּ בְּחֶרֶב רָשָׁע שֶׁלְּמִשְׁפָּט שַׂמְתּוֹ;
צוּר לְהוֹכִיחַ לְסָר מֵאוֹרְךָ יְסַדְתּוֹ –
אַמֵּן דְּבָרֶיךָ: לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים לְכַלּוֹתוֹ.

קָדוֹשׁ וְנוֹרָא, אֵל עוֹנֶה יִשְׂרָאֵל,
כִּי אָזְלַת יָד וְאֵין יָדוֹ לְאֵל –
רְאֵה וְהַבֵּט חָרְבַּן אֲרִיאֵל;
נַחֲמֵנוּ וּבְנֵינוּ וּקְרָאֵנוּ: עַמִּי, וְאַתָּה לָנוּ אֵל.

שַׁדַּי! בַּעֲבוּר כְּבוֹד שְׁמֶךָ,
שֶׁנִּקְרָא עַל עִירְךָ וְעַל עַמֶּךָ,
תֵּטִיב עִמָּנוּ כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ –
צוּר חַרְבְּךָ תָּרִיק עַל עַם חֶרְמֶךָ.

ח) בכתב־יד נרשם: בשמונה, מה שאין לו מובן; ואני הוספתי מלת „עשר", שכן נראה מהמשך הדברים. התחילו בתשעה בתמוז והוסיפו להתנפל על היהודים בשמונה־עשר בו.

יִשְׁלַח לָעַד יֶשַׁע לְעַם קְרוֹבוֹ,
צֶדֶק וּמִשְׁפָּט יָלִין בְּקִרְבּוֹ;
חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם וְיָשִׁיב אַלְפֵי רְבָבוֹ –
יָקוּם וְיוֹשִׁיעֵנוּ, כִּי חָסִינוּ בוֹ.

בָּרוּךְ הוּא, בָּרוּךְ עַל כָּל־מַעֲשָׂיו, שֶׁלֹּא עָזַב חַסְדּוֹ –
כִּי לְבָאִים מַצִּיל זֶרַע יַעֲקֹב עַבְדּוֹ.
חַזֵּק וְאַמֵּץ מְעוּדֵי מַתְּנָיו לְעוֹדְדוֹ;
וְיֵדְעוּ הַכֹּל, כִּי אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ.

(ממחזור כתב־יד, על סדר א"ב; המחבר הוא ר' יצחק ב"ר יעקב).

★

בשנת תתקצ"ה (1235) היה שמד בעיר לוידא (Lauda) על נהר טויבר במדינת בדן ובעיר בישופסהיים הסמוכה לה. הצוררים העלילו על היהודים, כי הרגו ילד גוי. בעשירי בשבט (כא' ביאנואר) הרסו ושרפו את בתי היהודים. למחרתו הוציאו להריגה את ר' יוסף ואת ר' מאיר ב"ר משה הלוי ואת ר' יחיאל ב"ר יוסף הכהן ואת ר' נחמיה ב"ר חייא, וביום שלאחריו הוציאו להריגה את ר' חיים ואת ר' נתן הזקן ואת ר' שלמה ואת ר' יצחק ב"ר מאיר – חשובי הקהלות ונכבדיהן. יסרו אותם ביסורים קשים, באכזריות נוראה; קלעו את גויותיהם באופנים וכתתו עצמותיהם. וביום השלישי אחרי מותם שרפו אותם באש. שמות הקדושים נזכרים בפנקס הזכרת־נשמות של קהלת מגנצא. שם נמנו שבעה הרוגים; אלא שלבסוף נאמר, כי עמהם נהרג ר' יצחק ב"ר מאיר. ונראה, כי שבעת ההרוגים הנרשמים ראשונה היו חשובי קהלת לוידא, ור' יצחק ב"ר מאיר שנתפס ונהרג עמהם היה מקהלת בישופסהיים.

מדברי הקינות, אשר נוסדו על המאורע בלוידא וּבישופסהיים, נראה, כי שמונה הקדושים, אשר שמותיהם מפורטים כאן, נסחבו לרחוב והומתו, לאחר שנתיסרו ביסורים קשים. זה היה „גזר־דין" של הרוצחים. אבל זולתם נהרגו בשעת השמד עוד כמה נפשות.

והנה בפנקס להזכרת־נשמות נרשמו ימי המאורע של הריגת הקדושים: י' וי"א בשבט. אבל בסליחה „אתה בחרתנו" (הבאה להלן) נאמר מפורש, כי נהרגו הקדושים ביום אחד־עשר וביום שנים־עשר בשבט. הדין עם ארוניוס (Regesten עמ' 206 סי' 469), כי מחבר הפיוט הזה היה עד ראיה ועליו יש לסמוך; ובפנקס להזכרת־נשמות רשמו את ימי המאורע בזמן מאוחר בטעות.

ז. הרוגי לוידא ובישופשהיים.

בשנת תתקצ"ה, בשבט וי"א בו, נהרגו אלו שבעה צדיקים; נתיסרו ונכתתו עצמותם באופנים, ביסורים קשים ובמיתה מרה — וביום שלישי לטהרתם שרפום.

ואלו הם:

ר' נתן הזקן ור' יוסף ור' שלמה ור' חיים ור' נחמיה בר חייא ור' יחיאל בר יוסף הכהן ור' מאיר בר משה הלוי.

ועמהם ר' יצחק בר מאיר, בהתזת הראש בסייף — ואחרי הריגתו שרפוהו.

*

ח. אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים וִידַעְתָּנוּ,
בְּמַעֲלָלֵינוּ הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרָאשֵׁינוּ.
גָּבְרוּ וְעָבְרוּ רָאשֵׁינוּ חֲטָאִים וַעֲוֹנוֹת,
דִּמּוּ וְאָרְבוּ לָנוּ גַּם עַם לֹא־בִינוֹת.
הַגּוֹי הַמַּר וְהַנִּמְהָר הִרְבָּה לְהַרְשִׁיעַ,
וְרָשָׁע בְּגֹובַה אַפּוֹ יַצְרִיחַ אַף יָרִיעַ.

זֵדִים קָמוּ עָלֵינוּ בַּעֲלִילוֹתָם,
חָשְׁבוּ לְהַכְחִידֵנוּ וְנִלְכַּדְנוּ בִּשְׁחִיתוֹתָם.
טָמְנוּ רִשְׁתָּם עֲלֵי כֵּנִים נְדִיבִים,
יוֹם אַחַד עָשָׂר בִּשְׁבָט דָּנוּ אַרְבָּעָה הֲרוּגִים.
כֹּל הָרַע אוֹיֵב וְאַכְזָר מַכּוֹתָיו,
לְחֶרְפָּה עַל יִשְׂרָאֵל שָׂם אוֹתוֹת אוֹתוֹתָיו.
מִהֵר בְּלִיַּעַל וְעַל לְשׁוֹנוֹ רָגַל:
נֶרֶד נַעֲשֶׂה, נָחֵם הַמְּעֻגָּל;
סֹבּוּ וְהִקִּיפוּ בּוֹ זָהָב בּוֹ כֶּסֶף,
עַל זֶה אַתְחִיל מַכּוֹתַי בְּחֶטְאוֹ יָמוּת וְיֵאָסֵף.
פִּנָּה וְסִדֵּר מַעֲרָכָה בְּבֵית מִטְבָּחָיו,
צַדִּיק הוּא יְיָ עַל דּוֹכְנוֹ שֶׁבַח בִּשְׁבָחָיו.
קָם וְיָצָא אֶל הוֹרֵג אֲסִיר אֵל קַנָּא,
רָצָה וְהִשְׁלִים עֲבוֹדָתוֹ בִּנְשִׂיאַת כַּפָּיו בִּתְחִנָּה.
שָׁם אַחֲרָיו הֶחֱזִיק רַבִּי נְחֶמְיָה בַּר חִיָּיא,
תָּם וְיָשָׁר מוֹסֵר נֶפֶשׁ וּגְוִיָּה.
יוֹם שְׁנֵים עָשָׂר הִקְרִיבוּ רַבִּי חַיִּים הֶחָסִיד הַכֹּהֵן,
צוֹרֵר הַזֶּה דָמוֹ עַל תְּנוּךְ אֹזֶן וְעַל בֹּהֶן.
חִלֵּק וּבִלֵּק עַצְמוֹת יְשִׁישַׁי וַחֲכָמַי,
קוֹל יְלָלָה הִשְׁמִיעַ כֻּלּוֹ בְּיָגוֹן יָמַי.
בֶּן הָרַב עַד מָתַי יַעֲבוֹד בְּצָעִיר ט)?
רוּחַ יְיָ עַל חֲסִידָיו כּוֹרְתֵי בְּרִיתוֹ הֵעִיר.
כִּלָּה בְּשָׂרֵי מְמוּנֶּה הַבָּא לְקִצִּים י),
יְמָרְרוּהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמוּהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים.

ט) עד מתי יעבוד אדום („בן הרב") בישראל („בצעיר")?
י) אויבי בא תדיר להרגני ומסוגה הוא על זה (עיין עבודה־זרה דף ס"א ע"ב).

נְגִידִים שִׁבְעָה אֵלֶּה הִשְׁלִמוּ חַיָּתָם,
תַּמּוּ סָפוּ מִן בַּלָּהוֹת וַיֵּדְעוּ אֶת מוֹתָם.
נָצַח עַל הַשְּׁמִינִית הַיָּדִיד וְהָאָהוּב רַבִּי יִצְחָק;
חִבַּת שָׂרוֹת זָכוּר — צָרַח מְהַחַק.
יַד יָהִיר אָמַר: בַּמֶּה יִוָּדַע אֵיפוֹא?
קוֹפִיץ מִמּוּל עָרְףּ שָׁלַח בּוֹ חֲרוֹן אַפּוֹ.
וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְטַהֲרָתָם,
אֵבָרִים שֶׁנִּפְקְעוּ עַל מוֹקְדָה הֶעֱלָה אוֹתָם.
מַה נוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ מֶלֶךְ עוֹלָמִים —
צָפִיתָ בְּמַכְאֹב בָּנֶיךָ, וְלֹא הִשְׁגַּחְתָּ מִמְּרוֹמִים!
נֶאֱמָן עָלֵינוּ הַדַּיָּן נוֹרָא עֲלִילָה,
עַד מָוֶת אֲהַבְנוּהוּ כְּלוּלָה.
זָכְרָה אֱלֹהַי לְטוֹבָה הַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים —
הַרְאֵנוּ יוֹם נָקָם וּשְׁנַת שִׁלּוּמִים.
לָכֵן פָּקַדְתָּ עָלֵינוּ עֲוֹנוֹתֵינוּ,
כִּי בְחַנְתָּנוּ אֱלֹהִים צְרַפְתָּנוּ.
וּמְצָאֻנוּ צָרוֹת זוּ מִזּוּ שׁוֹנוֹת —
וְהַפַּחוֹת וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת יא).
נִבַּל אֶת עַם יְיָ בְּיָוֵן מְצוּלָה לְהַטְבִּיעַ —
וַיַּהֲרֹג בְּמִשְׁמַנֵּיהֶם וּבַחוּרֵי יִשְׂרָאֵל הִכְרִיעַ.
וּבִילָדַי — נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ תַּאֲוָתָם;
יִשְׁמַע אֵלִי! וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם:
וְנִתְפְּשׂוּ שְׁמוֹנָה אֲנָשִׁים צַדִּיקִים וְטוֹבִים,

יא) ממלכת גרמניה היתה נחלקת להגמוניות ומדינות, וכל „הפחות ושרי המדינות" הצרו לישראל.

וְהִנֵּה אַרְבָּעָה אוֹפַנִּים אֵצֶל הַכְּרוּבִים יב);
בְּרְסוּק אֵבָרִים יָדָיו גְּוִיּוֹתָיו –
וַיָּסַר אֵת אוֹפַן מַרְכְּבוֹתָיו
וַיֹּאמֶר אֶל הָעָם: לְכוּ וְנֵלְכָה הַגַּלְגַּל.
וַיֹּאמֶר אֶל הַכְּרוּב: בֹּא אֶל בֵּינוֹת הַגַּלְגַּל;
לֹא אֶחְמוֹל בְּיוֹם נָקָם מִלַּהֲרוֹג וּלְשַׁסֵּף.
חַיָּה רָעָה אֲכָלַתְהוּ טָרוֹף טוֹרַף יוֹסֵף.
פָּגַע בְּרַבִּי מֵאִיר הַלֵּוִי וְנָתַח אוֹתוֹ לִנְתָחָיו –
לֹא הָיָה לַלֵּוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם אֶחָיו.
רַבִּי יְחִיאֵל הַסָּגָן מִפִּרְחֵי כְהוּנָּה –
וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה;
כְּתֹם לְבָבוֹ וְרוּחַ טְהוֹרָה וּנְקִיָּה,
לֹא סָר מִמַּר הַמָּוֶת וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה.
וְנִשְׁבְּרוּ לוּחוֹת כְּתוּבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶן –
קוֹדֶשׁ לַיְיָ הֶעֱרִיכוּ הַכֹּהֵן.
עַל רַבִּי נָתָן הַזָּקֵן יִכְמְרוּ נִחוּמַי –
וַיֹּאמֶר: זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי.
כָּל־אַבִּירֵי סִלָּה בְּלָה חָם וְשֵׂעִיר –
לִמְקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּבְּחוּ בָעִיר יג).
בִּשְׁלֹמֹה הַנָּעִים פָּגְעוּ בוֹ פָּרִיצִים –
סִדְּרוּ נִתְחֵי נְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פִּדְרוֹ עַל הָעֵצִים.
בְּגַלְגַּל עֶבְרָתוֹ צָר הָמַם אוֹתָם,
מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם.
בִּרְאוֹתוֹ, כִּי הַצָּר אֶת־רֵעָיו יְשַׂחֵק –

יב) הצדיקים, שדומים לכרובים, נידונו ברסוק איברים ואופנו בארבעה אופנים.
יג) רמז לנוסעי־הצלב.

הַצֵּל לְקוּחַי לַמָּוֶת, וְלֹא תְּטוּף עַל בֵּית יִשְׂחָק יד).
אַהֲבָתֵנוּ אוֹתוֹ דָּנוּ בְּקַלָּה בְּקִצְפּוֹ טו) —
וּמָלַק אֶת רֹאשׁוֹ מִמּוּל עָרְפּוֹ.
הִצִּיתוּ בָּהֶם אֶת־הָאוּר וְשָׂרַף אֶת־גְּוִיָּתָם —
אֶל מַקְדִּשֵׁי אֵל אָבִינָה לְאַחֲרִיתָם.
אֶרֶךְ אַפַּיִם, אַתָּה יוֹדֵעַ יְמֵי תְמִימִים —
אָסַפְתָּ שְׁלוֹמְךָ אֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־הָרַחֲמִים.
עַל כָּל־מִדָּה לוֹ נָאוָה תְהִלָּה טז) —
עַד בְּשַׁחַק נֶאֱמָן סֶלָה.
דְּרוֹשׁ שֶׁפֶךְ דָּמָם מֵאַנְשֵׁי דָמִים —
אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים!

(סליחה, תחלתה על סדר א"ב, נדפסה מתוך כתב־יד בעתון „הגשר" שנה ג' גליונות כ"א—כ"ב; מחברה הוא ר' יצחק ברבי נתן, ושמו חתום בראשי החרוזים באמצע הפיוט).

✶

ט. יָמִים בָּרְחוּ וְטוֹבָה לֹא רָאוּ עֵינַי,
מִיּוֹם בָּא אוֹיֵב לְשַׁעֲרֵי אַרְמוֹנַי;
בְּצֵאתִי מִכּוּשׁ בִּרְכוּשׁ לְקִרְיַת נֶאֱמָנַי —
מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי יְיָ.

חֲדָשׁוֹת אַגִּיד הָרִאשׁוֹנוֹת הִנֵּה בָאוּ,
יְשָׁנִים נִשְׁכְּחוּ וּלְסַפֵּר נִלְאוּ;
בָּאַחֲרוֹנָה הִכְבִּידוּ זֵדִים וְצָבְאוּ —
יְדֵיהֶם דָּמִים מָלֵאוּ.

יד) כנראה, התלו הצוררים בקדושים, ובשחוק אמר אחד להצילם מידי מעניהם.
טו) אין לדברים מובן מחוור.
טז) מברכים על הרעה כשם שמברכים על הטובה.

יוֹם נְאָצָה פֶּגֶר נִמְצָא וְגָלְלוּ עֲלֵי חוֹבְלִים,
וַיָּחֵלּוּ לְהַכּוֹת מֵהָעָם חֲלָלִים;
שְׁנַת לְמַכָּ״ה יז) הֻכּוּ בְּיִרְאַת אֵל מוֹשְׁלִים —
חֶרֶב מָלְאָה דָם הֻדַּשְּׁנָה מֵחֵלֶב אֵילִים.

אֶרְאֶלִּים צָעֲקוּ וּמְצוּקִים עַל מִתְגוֹלְלִים בְּדָם,
קְדוֹשִׁים שְׁמוֹנָה נְסִיכֵי בְּנֵי־אָדָם;
אֲהֵבוּךָ יְיָ בְּנַפְשָׁם וּמְאוֹדָם —
לְקַדֵּשׁ אוֹתָם וּלְמַלֵּא אֶת־יָדָם.

לִשְׁבּוֹר זְרוֹעַ — רָשָׁע אָמַר בְּפִיהוּ,
אֶת־אוֹפַן מַרְכְּבוֹתָיו בִּכְבֵדוּת לְנַהֲגֵהוּ;
פְּרִיקַת מִפְרַקְתָּם—יַבִּיט אֵל לְמַעֲשֵׂהוּ,
וְאֶת־שׁוֹק הַיָּמִין — כִּי מִלּוּאִים הוּא.

בָּאֵשׁ קָלָם אַחֲרֵי טְרִיָּה,
רְשָׁפֶיהֶם רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה.
נִשְׁבַּעְתָּ לְהָשִׁיב נָקָם מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה —
מַלֵּא שְׁבוּעָה, וְנִתְּנָה לְךָ הוֹדָיָה.

רְטוּשִׁים נְטוּשִׁים רְמוּשִׂים לְהָדֵשׁ;
לְנָתָן חָכְמָה וְלִשְׁלֹמֹה נָתַן אֵל בְּגוֹדֶשׁ.
לְמַכֵּיהֶם תֵּת לֶחִי לְבָקְעָם בְּקוֹנְדֵם —
וּמַלֵּא אוֹתָם חָכְמַת לֵב לַעֲשׂוֹת מְלֶאכֶת קוֹדֶשׁ.

יז) שנת צ״ה לפרט.

בָּא מְחָרֵף בַּחֲנִית וּבְחֶרֶב שְׁנוּנָה,
וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק עוֹלָה מְדֻשָּׁנָה.
יְחִיאֵל הַכֹּהֵן יָדָיו אֱמוּנָה,
וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְמַלֵּא כַפּוֹ מִמֶּנָּה.

יוֹסֵף הוּרַד וּמֵאִיר לָאָרֶץ לְעֵינַי;
נִבְחַר מָוֶת לְחַיִּים – כְּשׁוֹר שָׁחוּט לְפָנַי.
חִזְקוּ – לְרֵעָיו גַּם – וּרְאוּ עִנְיָנַי,
מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיְיָ!

יְדִידִים נֶחֱמָדִים נִלְקְחוּ בַּעֲווֹנַי,
אַחֲרֵיהֶם הֶחֱזִיק נְחֶמְיָה – הִתִּיר שָׁתָה יח) כּוֹס עוֹנִי;
דּוֹרֵשׁ דָּמִים, צִדְקָתָם תַּעֲמוֹד לַהֲמוֹנַי –
יַעַן אֲשֶׁר מִלְאוּ אַחֲרֶיךָ יְיָ.

עַל בַּת־עַמִּי בָּאוּ שׁוֹדְדִים,
רָצְחוּ וְגַם יָרְשׁוּ לָקְחוּ מַחֲמַדִּים;
חָשְׂפוּ שׁוּלֶיהָ, וְשִׁבְעָה נְדוּדִים –
וְהִנֵּה כָּל־הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה בוֹגְדִים.

קָמוּ עָלַי פְּרָאִים – הַשְׁמִידֵם וְשָׁרְשֵׁם;
הַמְטֵר עָלֵימוֹ גָּפְרִית, וַיַּעֲשֶׂה רוֹשֶׁם.
שָׁמְנוּ עָבוּ כָּשׂוּ וַיֵּצֵא לָהֶם שֵׁם –
יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גָּשֶׁם.

יח) זהו ר׳ נחמיה שנהרג; הפייטן משתמש במליצתו בכנוי „נחמיה התרשתא״.

בָּנִים הַיְקָרִים יָרְדוּ פְּלָאִים,
שַׁחוּ וְנָפְלוּ מְדוֹמָם חֲלְכָּאִים;
עֲבָדִים כְּשָׂרִים הוֹלְכִים וּבָאִים –
כִּכְלוּב מָלֵא עוֹף כֵּן בָּתֵּיהֶם מְלֵאִים יט).

חַנּוּן, מָחַצְתָּ – וּלְךָ לְהַעֲלוֹת מַרְפֵּא;
רַחֵם עַל צֹאנְךָ, פֶּן יִסָּפֶה.
יְדֵי אַנְשֵׁי מִלְחַמְתְּךָ אוֹיֵב מְרַפֶּה,
וְדָם נָקִי שָׁפַךְ הַרְבֵּה מְאֹד וּמִלֵּא עִיר פֶּה לָפֶה.

זֵד יָהִיר בְּרִשְׁעוֹ מַרְשִׁיעַ,
הֵנִיא עַל רָאשֵׁי עַם קוֹדֶשׁ מַפְסִיעַ;
הוּצַג כִּכְלִי רִיק – וְעַם עָנִי תוֹשִׁיעַ.
רֵיקִים אַל תַּמְעִיט – וְהַמָּלֵא תַּפִּיעַ.

קוֹל דּוֹפֵק – בְּפָנָיו לֹא תִנְעוֹל דֶּלֶת;
פְּתַח שַׁעֲרֵי רַחֲמִים לְנֶפֶשׁ מִתְחַלֶּלֶת.
עַד אָנָה חֲבוּיָה בְּצֵל עֵשָׂו חֲבַצֶּלֶת?
שְׂפָתָיו מָלְאוּ זַעַם וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אוֹכֶלֶת.

וַיַּךְ בָּעָם מַכָּה גְדוֹלָה;
שׁוֹמֵם, וְאֵין יוֹם שֶׁאֵין בּוֹ קְלָלָה.
לוֹעֵג אֶל רָשׁ וְאַבִּירָי סִלָּה –
עַל כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי חַלְחָלָה.

יט) פחותי עם, עבדים, היו כשרים ובתיהם מלאו ממה שגזלו מן היהודים השדודים.

אָצוּ נוֹגְשִׂים וְהָרְגוּ חֲסִידֶיךָ,
וַיִּשְׁטְחוּ שָׁטוֹחַ מוֹרְדִים לְנֶגְדֶּךָ
חֳמָרִים חֳמָרִים מִבְּשַׂר יְדִידֶיךָ —
וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ. . . כ)

צַדִּיק אַתָּה עַל כָּל הַבָּא, אַתָּה הָאֵל!
פִּיךָ מָרִינוּ וְרַחֵק מְנַחֵם הַגּוֹאֵל.
עִמְּךָ חֶסֶד — וְרֵיקָם יָדֵינוּ לָאֵל;
וּמִלֵּאתָ מִלּוּאַת אֶבֶן רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל.

(סליחה ממחזור כתב־יד; שם מחברה, ר׳ יחיאל ברבי יעקב, חתום בראשי החרוזים).

★

י. אֶזְעַק חָמָס קוֹרוֹתַי הַשּׁוֹד וְהַשֶּׁבֶר:
בֶּן־עַוְלָה עַל בָּנֶיךָ מִתְגַּבֵּר;
גָּדוֹל כַּיָּם שֶׁבֶר בַּת עַמִּי מְדַבֵּר —
כִּי־בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר.

דָּבָר דִּבֵּר לְשַׁבֵּר בְּאוֹפַנָּיו — וְנִשְׁבָּרוּ;
הָמַם גִּלְגַּל עֶגְלָתוֹ וּמֵחַיִּים נִגְזָרוּ.
וַיְנַהֲגֵם בִּכְבֵדוּת בְּאוֹפַן מַרְכְּבוֹתָיו הִתְפּוֹרָרוּ —
כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ.

וּבְחֵי רוּחַ נִשְׁבְּרָה שַׂדַּי יֶחֱוֶה;
חֶרְפָּה שָׁבְרָה לִבִּי וּמִשְׁמַנֵּי יֵרָזֶה.
טָפְלוּ עָלַי שֶׁקֶר זֵדִים — יְזֶה.
לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה.

כ) כאן חסר, כנראה, בית אחר שתחלתו באות מ׳; אפשר שהחסירוהו מפני היראה.

יֵרֶא יְיָ וְיוֹכַח וְיִשְׁפֹּט מֵחֲזִירִים,
כִּי רָמְסוּ נִבְלַת עֲבָדֶיךָ — אֱלֹהֵי הָעִבְרִים!
לַעֲזוֹב מְקוֹר חַיִּים לַחְצוֹב נִשְׁבָּרִים —
בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵם שׁוֹבְרִים כא).

מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְיָ מוֹשִׁיעוֹ,
נַחְלָה עָבַר עַל נֶפֶשׁ עַם מְשַׁוְּעוֹ;
שָׂרַף עָרַף טָרַף קָדְקֹד וּזְרוֹעוֹ —
שְׁבוֹר זְרוֹעַ רָשָׁע וָרָע תִּדְרֹשׁ רִשְׁעוֹ!

עָלֶיךָ הוֹרַגְנוּ כָּל־הַיּוֹם; סְבָבוּנוּ
פָּרִים אַבִּירִים וּכְצֹאן טִבְחָה נֶחְשַׁבְנוּ.
צִפּוֹר נִלְכְּדָה בְּפַח יוֹקְשִׁים נִדְמִינוּ —
הַפַּח לֹא נִשְׁבַּר וַאֲנַחְנוּ לֹא נִמְלָטְנוּ.

קֹדֵר בְּלֹא חַמָּה הִלַּכְתִּי בְּלַחַץ אוֹיְבְתִי —
רְאֵה עָנְיִי וְחַלְּצֵנִי וְשָׂא חַטָּאתִי.
שַׁמָּה הֶחֱזַקְתְּנִי עַל שִׁבְרִי, נַחְלָה מַכָּתִי —
עַל שֶׁבֶר בַּת עַמִּי הָשְׁבַּרְתִּי קָדַרְתִּי.

תּוֹרְךָ נַפְשָׁהּ נָתַתָּ לְחַיַּת כְּפִירִים;
יִרְעָה לָּהּ — וְיִרְדּוּ בָהּ זִיז שָׂדַי וַחֲזִירִים,
סָחוֹב וְהַשְׁלֵךְ לִכְלָבִים קְבוּרַת חֲמוֹרִים —
וּשְׁבָרָהּ כְּשֵׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים.

כא) הפייטן השתמש בדברי המקרא („בראשית מ״ז, יד) לכוונה אחרת: „הם
ונסים את ישראל בעגויים וביסורים („בשבר״), לעזוב את אלהיהם „מקור חיים״ ולהחליפו
„בורות נשברים״.

פֶּתַע יִשָּׁבְרוּ לְאֵין מַרְפֵּא שׁוֹבְרַי!
בָּאתִי בָּאֵשׁ וּבַמַּיִם בְּיַד עוֹכְרַי;
רַבִּים לוֹחֲמֵי חִנָּם מִסָּבִיב מְגוּרַי —
קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבּוֹר בַּחוּרָי.

לוֹחֵם לוֹחֵץ מוֹחֵץ הֵבִיא בְּכִלְיוֹתַי,
וַיְפַשְּׁחֵנִי וַיְשַׁסְּעֵנִי וַיִּתְּכוּ כַּמַּיִם שַׁאֲגוֹתַי;
נְתָנַנִי שׁוֹמֵם דּוֹמֵם וְרַבּוֹת אַנְחוֹתַי,
בִּלָּה בְשָׂרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי.

יָדוֹ כָבְדָה, פִּתְאֹם הָיוּ מַכּוֹתָם —
מַכּוֹת בִּלְתִּי מָזוֹר וּטְרִיָּה לִטְרִיָּתָם;
וְלֹא חֻבְּשׁוּ וְהָחְתֵּל לֹא חֻתָּלְתָּם —
הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם;

שָׂרֵיהֶם צָרֵיהֶם לְרֹאשׁ — עַצְמוֹתֵיהֶם לְגָרֵם;
נָתַן לִמְשִׁסָּה נָתַנוּ, צָדוּ חֵרֶם.
קִדְּשׁוּ שְׁלֹמֹה לְיוֹם הֲרֵגָה מְגוֹרָם כב) —
יוֹם רָעָה וּמִשְׁנֵה שִׁבָּרוֹן שְׁבָרָם.

דַּם צַדִּיקִים נְקִיִּים אוֹיְבֵי חִנָּם שְׁפַכְתֶּם,
נוֹחַם מִנֶּחָמָיָה נִסְתַּר אִבַּדְתֶּם וְשִׁבַּרְתֶּם;
חַיִּים לֹא חִיִּיתֶם. וְאוֹתָם לֹא הֲמִתֶּם —
הַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא חִבַּשְׁתֶּם וְהַחוֹלִים לֹא רִפֵּאתֶם כג).

כב) לאחר שגרמו ושברו עצמותיו באופן—הרגוהו.
כג) מלבד אלה הקדושים שנהרגו, היו עוד קצתם מוכים ופצועים; כמובן, לא המציאו האויבים להם רפואה, אלא שלא המיתו אותם.

זְכוֹר דּוֹרֵשׁ דָּמִים! יִצְחָק הַבִּיטָה,
קָלוּ בָאֵשׁ נַפְשׁוֹ שְׁחוּטָה וְלֹא שְׁמוּטָה (כד);
וְנֶפֶשׁ יוֹסֵף חַיָּה רָעָה בָּהּ שָׁלְטָה —
פְּצַמְתָּהּ, רְפָא שְׁבָרֶיהָ כִּי מָטָה.

אָזַר חַיִל יְחִיאֵל הַכֹּהֵן לִסְבֹּל יַד עוֹנָי,
מָשְׁלוּ בוֹ מוֹנַי וַיְעוֹלְלוּהוּ בְּרֶשַׁע מְעַנָּי;
צָדוּ מֵאִיר הַלֵּוִי וְהֶחֱשִׁיכוּ אוֹר עֵינָי —
אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ.

אֵלֶּה שְׁמוֹנָה צַדִּיקִים מַדְּקָה חַיָּה רָעָה,
מְשַׁכֶּלֶת אוֹכֶלֶת אָדָם עָלַי הִתְרוֹעֲעָה;
נַפְשֵׁנוּ בְּתַתְקָצ״ה חֶרֶב עֶרְיָה (כה) נָגָעָה —
שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ יְיָ.

(סליחה ממחזור כתב־יד, על סדר א״ב; בסופה חתום
שם המחבר: יוסף בר קלונימוס).

✶

בחודש מרחשון שנת תתקצ״ו (היום לא נרשם) היה שמד בעיר
ולפשהגן (Wolfhagen) הסמוכה לקסל, ונהרגו י״ח נפשות. העלילו
ל היהודים, כי הרגו איש גוי, אשר מצאוהו מת. גם סופרי הגויים רשמו
אורע זה, מבלי להזכיר בדיוק את יום הפורענות.

יא. הרוגי וולפשהגן (תתקצ״ו לפרט במרחשון):
ר׳ שמואל בר שניאור ואשתו מרת גננא ובנותיו מרת רחל
מרת גוטא ושונא הבתולה.

כד) בשעה ששחטוהו לא שמטה נפשו, לסור מאחרי אלהי ישראל.
כה) „חרב עריה" — חרב שלופה (חבקוק ג, ט).

יצחק ויוסף וריכצא ... אחיותיהם כו).
ר' שמואל ור' יוסף ושני בניו.
מרת גנגא ובניה רחל ושמואל ויעקב ושונא.
ואחר הריגתם שרפום.

(מפנקס הזכרת־נשמות של קהלת מגנצא).

*

בשבעה־עשר בטבת שנת תתקצ"ו (כ"ח בדצמבר שנת 1235 למספרם) היה הרג רב בקהלת וולדא (Fulda). באו לשם נוסעי הצלב והסיתו את העם ביהודים. נמצאו אז חמשה ילדים הרוגים והעלילו על היהודים, כי הם שחטו אותם וקבלו את דמם בנאד של עור — כדי להשתמש בו לרפואה. איך נהרגו הילדים לא נתחוור. הצוררים הרגו, מתוך עלילה זו, שלשים ושתים נפשות מישראל. ברשימות הסופרים הגויים, שהאריכו בספור המאורע, אנו מוצאים הגדת־עדות, כי שני יהודים שנתפשו הודו בדבר. היה אפשר לשער, כי „הודו" לאחר שענו אותם בענויים קשים, כמנהג הימים ההם. אבל כל הדבר בדוי. העירונים הביאו את גויות הילדים הנרצחים אל הקיסר, אשר ישב אז בעיר האגינוי במדינת אלזאס. כאשר באו לשם — „ותהום כל העיר". אבל הקיסר קבל את השליחים בקרירות ואמר להם מתוך גועל־נפש: קברו את הפגרים האלה — אין תועלת בהם. אחר־כן שלח כרוז בכל מדינות גרמניה, כי יאספו חכמים מומחים, וביחוד יהודים מומרים, לדין בדבר: אם אוכלים היהודים דם גויים, ואם נצטוו על זה בספריהם הדתיים. נאספו המומחים והעידו, כי כל העלילה הזאת שקר. היהודים מצווים לבלי לאכול את הדם. אין שום רמז בספרי המקרא ובשאר ספרי היהודים, שיהיו היהודים אוכלים

כו) חסר בפנקס שם אחות אחת, ולפיכך נמנו כאן רק י"ז נפשות. אבל הסופרים הגויים מעידים, כי נהרגו בשמד זה שמונה־עשרה נפש.

דם הגויים. גם בספרי האוונגליום לא נמצא על זה שום דבר. אחרי הגדת-עדות מצד המומחים היה דינו של הקיסר לזכות את היהודים. מכאן ראיה, כי הגדת-עדותם של העירונים בחולדא, „שהודו שני יהודים בדבר", אינה אלא דברי שקר. עד כמה השתובב כבר העם במוסרו, אנו למדים מזה, שלא קבלו בני הדור את גזר-דינו של הקיסר ולא האמינו בו. אמרו, כי הטו היהודים בשוחד את לבו.

יב. הרוגי וולדא (י"ד בטבת שנת תתקצ"ו):

ר' אלעזר בר מרדכי ואשתו מרת רחל וחמותו.
מרת צרויה ושבעה בניה.
ר' יוסף הצרפתי ואחיו ר' שמואל ובניו ואמו מרת חנה.
ר' גושלק בר שמואל ואשתו מרת מינא.
ר' שמשון ואשתו מרת רחל ושלשה בניו, ויתומה אחת.
ר' דוד הצרפתי.
ר' אהרן ואשתו מרת ריצלין ובניהם בונא ושמואל.

(מפנקס הזכרת-נשמות של קהלת מגנצא).

*

יג. אַתָּה הָאֵל עוֹשֵׂה פֶלֶא,
בְּגוֹי נָבָל מַחְשְׁבוֹתָם לְמַלֵּא;
אָזְנַי שָׁמְעוּ, לָכֵן אֲגַלֶּה —
מִי שָׁמַע כָּזֹאת וּמִי רָאָה כָּאֵלֶּה.

בַּהֲרִיגַת קְרוֹבַי וַאֲהוּבַי לְהַשְׁמִימָה,
אֲשֶׁר יָעֲצוּ בְּנֵי הַשּׁוֹמֵמָה,
בִּנְהִי וְקִינִים קוֹלִי אָרִימָה —
קוֹל דָּמִים צוֹעֲקִים מִן הָאֲדָמָה.

גֶּבֶר מִי יוּכַל לְסַפֵּר —
הַחוֹשְׁבִים עָלַי בְּרִיתְךָ לְהָפֵר?
גִּבּוֹר לְהוֹשִׁיעַ וְרַב כּוֹפֶר —
כִּי אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר.

דְּבָרַי לְהַגִּיד אֲשֶׁר נֶעֱקַד:
עוֹקֵד וְעָקוּד שְׁנֵיהֶם כְּמִפְקָד,
דָּמָם וְאֵימוּרָם מִפְּשָׁעַי נִשְׂקַד —
וְהָאֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד.

הַתּוֹרָה חָלַל וְיִלֵּל וְגַם נִכְחַד,
מֵרוֹב צְוָקָה פַּחַת וָפַחַד;
הַצּוֹרְרִים לֹא חָשׁוּ בְּיַחַד:
אוֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד.

וּמִי יִשְׁמַע וְלֹא יִדְמַע?
וָתִיקִים וּנְעִימִים קוֹרְאֵי שְׁמַע
וְעֵדוּת בִּיהוֹסֵף דּוּמָה וּמִשְׁמָע כז) —
וּשְׂפַת לֹא יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע כח).

זֶה עַל זֶה נִטְבָּחִים
אִמָּהוֹת וְאַחְיוֹת וְגַם אַחִים.
זֹאת הַגְּבִירָה חַנָּה עוֹלַת מֵחִים —
אֲשֶׁר הָיְתָה כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים.

כז) הקדושים קראו את „שמע" לפני מותם „ויצאה נשמתם באחד". ומי ישמע דבר זה בדומיה, איך קידש ר' יוסף הצרפתי את השם? („דומה ומשמע" — זהו על־פי דברי האגדה: „שומע חרפתו ודומם").

כח) אני שומע דבר שלא שמעתי ולא ידעתי עד הנה.

חֶרֶב פָּתְחוּ רְשָׁעִים בְּקִנָּהּ(כט):
רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְאִשְׁתּוֹ וְגַם נִינֶיהָ;
חָמְטָה נַפְשָׁהּ וַתִּקְצַרְנָה שָׁנֶיהָ —
וְרָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ.

טְמֵאִים הָאוֹמְרִים נַחֲלָתְךָ לְשַׁסָּפָה,
עוֹלְלֵי טִפּוּחִים וְנֶפֶשׁ הַיָּפָה;
טְהוֹרִים וּנְקִיִּים לְיִחוּדְךָ הָלְכוּ כַּלְחֻפָּה —
וְלֹא נָשְׂאוּ עַל קְרוֹבָם חֶרְפָּה.

יָעֲצוּ וְזָמְמוּ בְּאָחִיו הַנֶּחְמָד,
רַבִּי שְׁמוּאֵל וּבָנָיו לְהָרְגָם בְּמַעֲמָד;
יַחַד הִשְׁלִימוּ נַפְשָׁם לְהִצָּמֵד —
לֹא יִסָּפֵר וְלֹא יִמַּד.

כַּאֲרָיוֹת טוֹרְפִים לְלִבְאוֹתָם מְחַנְּקִים,
שָׁרְקוּ וַיַּחַרְקוּ שֵׁן עַל רַבִּי אֶלְיָקִים.
כְּאֶחָד הוּא וְאִשְׁתּוֹ מִינָה נָצְרוּ חֻקִּים —
יִכָּתְבוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים עִם הַצַּדִּיקִים.

לָכֵן בִּתְמִימִים לְאֵבֶל נֶהְפַּךְ שָׂשׂוֹן,
בַּהֲרִיגַת מָרַת רָחֵל וּבַעְלָהּ רַבִּי שִׁמְשׁוֹן;
לִבְנֵיהֶם וְלִבְנוֹתֵיהֶם קָרָא אָסוֹן —
נְקוֹם לָתֵת פָּעֳלוֹ לְנִיצוֹץ וְלִנְעֹרֶת הֶחָסוֹן.

כט) במשפחתה, מלשון „קן צפור".

מִדַּת רַחֲמֶיךָ לֹא תְכַלֶּנָּה ·
בַּהֲרִיגַת הַבֵּן וְאִמּוֹ מָרַת בּוֹנָא.
מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ בְּעַצְמוֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה –
אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָּא.

נוֹקֵם וְנוֹטֵר יְמַהֵר חָרוֹן
בַּהֲרִיגַת מָרַת רִבְקָה וּבַעְלָהּ רַבִּי אַהֲרֹן.
נְטַשְׁתִּי וְהִשְׁפַּלְתִּי עַתָּה בְּשִׁכָּרוֹן –
וַאֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן.

שֹׂנְאֵי נַחֲלָתְךָ בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּטֵבֵת –
שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִלְּהִזָּכֵר וּלְהַשְׁבֵּת;
שָׁשִׂים בְּמִצְוַת תַּחְכְּמוֹנִי שֶׁבֶת –
לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי בְּכָל מְלֶאכֶת מַחֲשֶׁבֶת.

עַל אֵלֶּה תִּתְאַפַּק וְתֶחֱשֶׁה –
כִּי הוֹרְגְנוּ מִבְּלִי מַחֲסֶה?
עָלֵינוּ רוּחַ קָדְשְׁךָ יְעָרֶה, וְשׂוֹנְאֶיךָ תְּמַגֵּר בְּכֹחֲךָ הַקָּשֶׁה –
וְנָשִׁירָה וּנְזַמְּרָה כְּאָז יָשִׁיר מֹשֶׁה.

פַּחִים מוֹקְשִׁים טוֹמְנִים לְלָכְדֵנוּ,
יִחוּד שִׁמְךָ מִמֶּנּוּ לְהַפְרִישֵׁנוּ;
פָּצוּ פִּיהֶם חַיִּים לְבַלְּעֵנוּ –
בָּאנוּ בָּאֵשׁ וּבַמַּיִם, שִׁבֹּלֶת שְׁטָפָתְנוּ.

צָרוֹת לְבָבִי רִשְׁעֵי וְלָדָא הִרְחִיבוּ –
שֶׁן־בְּהֵמוֹת תְּשַׁלַּח בָּם, וְהֵם יִפָּחֵבוּ;

צָרֶבֶת הַשְּׁחִין וּבְכָל־מַדְוֶה יִדְאָבוּ –
וְהַנַּעַר כְּזָקֵן יִרְעֲבוּ וְיִכְאָבוּ.

קָרָאתִי בְּשִׁמְךָ לַעֲשׂוֹת כָּלָה בָהֶם;
תְּצַלֶּה בְּאִשָּׁם זַרְעֵיהֶם וּמִשְׁפְּחוֹתֵיהֶם.
קָדוֹשׁ, חָפוּץ לְקַיֵּם עֲלֵיהֶם:
תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם.

רַחוּם הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה וְהַצְלַח –
שְׂרֵפַת כָּל־אַרְצָם גָּפְרִית וָמֶלַח;
רִיבָה רִיבִי לְעָם נִתְעָב וְנֶאֱלָח –
כִּי אַתָּה יְיָ טוֹב וְסַלָּח.

שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי! וְעַל חָמָס קָם,
שׁוֹפֵךְ נְקִיִּים דָּמָם וּכְטִיט חוּצוֹת וְרָקָם –
שְׁפוֹךְ עֲלֵיהֶם זַעְמְךָ וְתִשְׁחָקֵם,
וְיִשְׂמַח צַדִּיק כִּי חָזָה נָקָם.

תַּשְׁפִּיל קָמַי וְאוֹיְבַי כִּימֵי קֶדֶם,
תֵּן לָהֶם כְּפָעֳלָם לְהַצְמִיתָם וּלְשָׁדְדֵם;
תַּכְנִיעֵם לְהַשְׁכִּיר חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים לְאַדֵּם –
תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם.

פְּקַח־קוֹחַ לַאֲסוּרִים לֵאמֹר צֵאוּ,
וְכָל־מַלְכֵי אֶרֶץ כְּבוֹדְךָ יִרְאוּ;
סֶלָה בִּגְאוֹן עוֹלָם יִשָּׂאוּ –
וְעַמִּים הַר יִקְרָאוּ.

חוֹסַי בְּךָ יִשְׂמְחוּ וְיַעַלְצוּ כְמַהֲלָל,
לִנְוַת בַּיִת כִּי תְחַלֵּק שָׁלָל;
בְּפִיהֶם שִׁבְחֲךָ לְדוֹר וָדוֹר יִתְמַלָּל —
וְאַתָּה תָּגִיל בַּיְיָ בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל.

רוֹכֵב בָּעֲרָבוֹת, יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת!
אָמַרְתָּ: מִבָּשָׁן אָשִׁיב, אֲשִׁיבֵם מִמְּצוּלוֹת.
זֶרַע אַבְרָהָם יְהַלְּלוּךָ בְּהִלּוּלוֹת —
וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד מָרוֹם, אֲשֶׁר עָשִׂיתָ גְּדוֹלוֹת.

הַכֹּהֲנִים מַקְרִיבֵי קָרְבָּנְךָ לְבֵית הַבְּחִירָה
יַעֲלוּ לְצִיּוֹן אָמֵן מְהֵרָה;
מִמַּטְּעֵי כֶרֶם יְנַסְּכוּ בִשְׁרָרָה —
יִשְׂרָאֵל וְכָל־סְבִיבָיו יוֹבִילוּ שַׁי לַמּוֹרָא.

חִזְקוּ וְאִמְצוּ בְּאַהֲבָה וּבְחִבָּה,
כִּי בָנָה יְיָ צִיּוֹן — וְנִתְיַשְּׁבָה
בְּתוֹרָה וּבְמִצְווֹת בַּעֲמִידָה וּבִישִׁיבָה;
וְנָס יָגוֹן וַאֲנָחָה, וְשָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ.

(סליחה במחזור כתב־יד; מחברה: פסח ב"ר אברהם הכהן).

*

על לודא:

יד. אַלְלַי, כִּי אוֹי וָהוֹי וַאֲבוֹי פִּינוּ מְלֵאתָה;
תְּמוּר שִׁירֵי רִנְנוֹתִי — נְהִי וְקִינִים לְמַדְתָּה.
בִּבְכִי דִמְעוֹתַי שִׁקּוּיֵי מָסַכְתָּה,
שָׁלִישׁ בִּדְמָעוֹת אוֹתָנוּ הִשְׁקִיתָה.

גָּבְרוּ וְנַחְלוּ מַכּוֹתַי בְּאַכְזָרִיּוּת מִיתָה;
רִצַּצְתָּ יְשִׁישַׁי וְרַבִּי שְׁמוּנָה מָחַצְתָּה.
דִּכִּיתָ עַצְמָם בְּאוֹפַנִּים פִּלַּחְתָּה;
קָלוּם שְׂרָפוּם כְּסוּחִים בָּאֵשׁ הִצַּתָּה.
הַבִּיטָה וּרְאֵה, לְמִי כֹה עוֹלַלְתָּה?
צְפֵה נַאֲקַת חַלְלֵי עַמְּךָ, אֻמָּתְךָ בְּרַדְתָּה[ל]:
וְלָמָּה מִרְמָס לְכֹל עוֹבְרֵי דֶרֶךְ נְתַתָּה,
פָּרַצְתָּ גְּדֵרָם וַתְּשִׂימֵהוּ בָתָּה?

על וולפהגן:

וְאַבְנֵי עֲרָבוֹת בָּקְעוּ בְּעֵדֶר קְצַפְתָּה;
עָלֶיךָ הוֹרְגְנוּ שִׁשָּׁה־עָשָׂר בָּנִים וְאִמּוֹתָם רִטַּשְׁתָּה[לא].
חָשְׁבוּ מְזִמּוֹת לְאַבֵּד עַם־זוּ יָצַרְתָּה.

על וולדא:

סִלּוּ וְכִלּוּ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים לָטֶבַח קִדַּשְׁתָּה;
טָבַחְתָּ וְלֹא חָמַלְתָּ, עוֹלְלֵיהֶם נִפַּצְתָּה.
נָגְעוּ דָמִים בְּדָמִים — הֲבֵאתָ יוֹם קָרָאתָה.
יָהּ, רְאֵה כִּי נֶאֱמְנוּ בִּבְרִיתְךָ גָּזַרְתָּה.
מִי כָמוֹךָ בָּאִלְּמִים — רָאִיתָ וְשָׁתַקְתָּה!

על צרפת[לב]:

כִּי הִרְעַשְׁתָּ אֶרֶץ צָרְפַת פְּצַמְתָּהּ,
לְהַשְׁמִיד וְלַהֲרוֹג כְּשֵׁשֶׁת אֲלָפִים מְסַרְתָּה.

ל) אומתך בוכה ומיללת. בשיר הנוסח: „חלק כרדתה" — מה שאין לו מובן.
לא) מספר הנהרגים היה שמונה־עשר: מהם שתי נשים אמהות.
לב) הקינה על השמד בצרפת מכוונת למאורעות שהיו בימי מסע־הצלב השני (תתק"ז — תתק"ט).

יוֹם נָקָם וְשִׁלֵּם מֵחָמַס וּשְׂרֵפַת בְּנֵי יְהוּדָה —
וְזֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה, הִיא הָעוֹלָה עַל מוֹקְדָה.

(„קובץ על יד" ג', עמ' 15).

*

טו. יזכור אלהים את נשמות כל הקהלות אותם שנהרגו ונשרפו ונסקלו ונחנקו ונטבחו ונטבעו ונתלו ונאפנו ונגררו ונקברו חיים ונתיסרו ביסורים קשים על יחוד השם.

(מתוך „ספר הזכרת-נשמות" של קהלת וורמיישא).

ד) חרבן הקהלה בפרנקפורט

מאורע־שמד זה מסמן שודט (בספרו „מאורעות היהודים") בשם „מלחמת היהודים הראשונה בפרנקפורט". זה אֵרע בששי בשבת שלשה־עשר לחדש סיון שנת חמשת אלפים ואחת (כ"ד במאי שנת 1241 למספרם). המלחמה החלה אור ליום שלשה־עשר בסיון. העירונים השתערו על רחוב היהודים, אשר מהרו לסגור את השער, וגם הזדיינו לעמוד על נפשם. כנראה, לא עלה בפעם הזאת בידי הצוררים לבקוע אל הרחוב, וגם נפלו מהם חללים. לאור הבוקר התנפלו עוד הפעם לפרוץ אל תוך רחוב היהודים. כשראו אלה, כי אי־אפשר להם לעמוד בפני אויביהם הרבים, הציתו אש בבתיהם, כדי לשרוף את עצמם. והאש יצאה ותאכל חלק גדול של העיר. הנשארים ברחוב היהודים הכירו בעוצם הסכנה, אם יפלו בידי האויבים; על כן המירו למראית עין, והעירונים השלימו עמהם. מספר היהודים הנהרגים במלחמה זו היה לערך מאה ושמונים נפשות, ובהם שלשה רבנים. זה אנו מוצאים גם ברשימות הסופרים הגויים מבני הדור ההוא. מספר הנשארים בחיים, אלה שהצילו את נפשם בהמרה למראית־עין, היה עשרים וארבעה. לפי עדותם של הסופרים הגויים היה בתוכם גם רב אחד. אבל נראה, כי אין זה אלא בדותא. שהרי ברשימת שמות הנהרגים אנו מוצאים שמות שלשה רבנים — כל חברי הבית־דין בקהלת פרנקפורט.

סבת מלחמה זו היתה, לפי עדותם של סופרי הגויים, הסכסוך בין היהודים ובין העירונים על אודות יהודי צעיר אחד, אשר אמר להמיר, ואביו ואמו ושאר קרוביו מחו בו. אמרו העירונים להכנס אל תוך רחוב היהודים, להוציא את הצעיר מידם. בזמן מאוחר המציאו למלחמה זו מעין רומן: מעשה בנערה יהודית, שהמירה על־כרחה, וגוי צעיר אחד חשק

בה ואמר לקחתה לאשה; אך היא מאנה להנשא לו, כי בילדותה היתה מאורסת לצעיר יהודי. זה היה הגורם לאותו הסכסוך בין היהודים והעירונים. ארוניוס משער, כי יסוד הספור הזה הוא במעשה שהיה באופן אחר: רוב אלה, אשר המירו ביום השמד באונס, ברחו אחר־כן וחזרו במקומות אחרים לדת ישראל. בהם היו שתי נערות אחיות, והאחת היתה מאורסת לצעיר יהודי בפרנקפורט. זה לקח לו אשה בווירצבורג, וארוסתו תבעה אותו לדין, כי יגרש את אשתו ויקח אותה, כפי שהתחייב באירוסין. שאלה זו באה לפני הרב ר׳ חיים בעל „אור זרוע״; והוא פסק, שאין האיש מחויב לעשות כדבר הנערה, ארוסתו מקודם. על עובדה זו נוסדה אותה האגדה, שנקבעה ברשימות הסופרים הגויים בזמן מאוחר.

זולת רשימת ההרוגים, שנקבעה בפנקס הזכרת־נשמות, אין זכר בספרים עבריים למאורע זה. אבל עליו נוסדו קצת פיוטים. חשובה ביותר היא הסליחה „אשא בכי ונהי״, שהיתה במחזור כתב־יד ונתפרסמה בדורנו על־ידי החכם זלפלד. בה אנו מוצאים פרטי המאורע בציור בולט. בשעת המלחמה, טרם שנחרבה הקהלה, יצאו היהודים מבתיהם — הגברים, כדי להלחם; והנשים והטף, כדי שלא יהיו בתיהם קבריהם. גם נשים יולדות הוציאו מבתיהן, וקצת נשים מעוברות ילדו ברחוב טרם באה עתן. הפייטן מצייר את המעמד הזה, את פחד הנשים ובשתן, בריאליות מרובה. בכלל מצוין פיוט זה בערכו השירי והספורי.

במאורע זה אנו מוצאים באמת מעין מלחמה. לא פשטו היהודים את צואריהם לשחיטה, אלא נלחמו על נפשם, עד כמה שהיו יכולים להלחם. לבסוף נפלו במלחמה.

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

א. הרוגי ורנקוורט (שנה אחת לאלף הששי, י"ג בסיון):
הרב ר' יצחק בן הרב ר' נתן ואשתו מרת אסתר ובנו יהודה ובתו יוטא הכלה.
הרב ר' יצחק הבחור החזן בר לוי הכהן ואשתו מרת רבקה ואמו מרת גוטהילא.
ר' יחיאל ואשתו מרת בת-שבע ובתו.
ר' אליעזר הבחור ואשתו מרת בילא וארבעה בניו.
ר' חזקיה הבחור ואשתו מרת ברונא ובנו ובתו.
ר' שמואל ואשתו מרת צפורה וחמשה בניו.
ר' יוסף הבחור ואשתו מרת זושא וארבעה בניו.
ר' יקותיאל הבחור ואשתו מרת יוטא ושלשה בניו.
מרת גוטהיל האלמנה ושתי נכדותיה.
מרת צפורה החסידה ונכדה.
מרת חנה ובנה אברהם.
ר' אכשלרד הבחור ואשתו מרת בילט ובנו.
ר' נחמיה הבחור ואשתו מרת אדלהיט ובנו.
ר' ברוך הבחור ואשתו מרת ריהצא ובתו.
ר' ורידריך הבחור ואשתו מרת גולדא.
ר' יעקב ואשתו מרת יוטא וחמשה בניו.
ר' שמואל ואשתו מרת צרויה ושני בניו.
מרת יוכבד וארבעה בניה.
מרת זושא האלמנה ובנה מאיר הבחור.
מרת רחל האלמנה.
מרת בת-שבע ושלשה בניה.
ר' נתן הזקן.
ר' שלמה הבחור ואשתו מרת שרה ובנו.
מרת רחל האלמנה ושבעה בניה.
ר' יוסף הצדיק הנטבע ונהרג ואשתו מרת גוטא וששה בניו.

מרת גולדא הבחורה וארבעה בניה.
ר' יוסף הבחור הלוי ובתו.
ר' יוסף הבחור הלוי ואשתו מרת אופמיאה.
ר' אשר הבחור הלוי ובנו.
ר' יצחק הבחור ואשתו מרת בילא ושלשה בניו.
ר' שמואל הבחור הלוי ואחיו ר' חלפתא הלוי.
ר' אורי הבחור ואשתו מרת אופמיאה.
ר' אורי הבחור ואשתו מרת יוטא ושלשה בניו.
ר' יצחק הלוי ואחיו אברהם הבחור.
ברונא הבתולה.
מרת מיימונא.
מרת ריהצא הבחורה ובתה.
מרת יינטיל.
מרת בת־שבע ושתי בנותיה.
ר' שונמן הבחור הלוי ואשתו מרת גולדא.
ר' שמשון.
ר' ורידריך ואשתו מרת בילא.
ר' נתן בר מנחם.
הרב ר' יצחק ואשתו מרת ריהצא.
ר' משה הבחור הלוי ואשתו מרת ריהצא.
מרת רחל האלמנה הזקנה.
ר' דוד הצרפתי.
ר' רחביה הצרפתי.
ר' מאיר הצרפתי.
ר' נמחיר.
מרת תרצה ובתה.
ר' יחיאל הלוי.
ר' יקותיאל הכהן.
ר' יהודה.
ר' יצחק.

ר׳ משה.
ר׳ יהודה הבחור.
ר׳ ברוך.
ר׳ שמואל אחיו הבחור.
ר׳ גרשם בר משה שנתיסר ביסורין קשים.

(מפנקס הזכרת-נשמות של קהלת מגנצא. לא נרשמו בפנקס זה שמות כל הקדושים; כשחזרו ויסדו את קהלת פרנקפורט ורשמו לזכרון את שמות הנהרגים, כבר היו קצתם נשכחים).

*

ב. אֶשָּׂא בְכִי וּנְהִי, וְאוֹמַר: אוֹיָה;
וְאַגִּיר עַיִן וְאַגְדִּיל בְּבְכִיָּה —
עַל קְהַל וְרַנְקְוּוֹרְט אוֹם שְׁלִישִׁיָּה,
כֹּהֲנִים לְוִיִּם וְיִשְׂרְאֵלִים בְּנֵי עֲלִיָּה.

טַף וְנָשִׁים נִשְׁחָטִים כִּבְנֵי צִדְקִיָּה,
וְנֶהֶרְגוּ כֻּלָּם כְּאֶחָד בְּמַכָּה טְרִיָּה —
בְּחֶרֶב שְׁלוּפָה וּבַחֲנִית וּבְקֶשֶׁת רְמִיָּה,
לֹא זֹרוּ וְלֹא חֻבְּשׁוּ בִּרְטִיָּה.

וְקִדְּשׁוּ שֵׁם הַמְיוּחָד בְּאֶחָד בִּקְרִיָּה א),
וְנִתְחַבְּרוּ לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק בְּהַר הַמּוֹרִיָּה;
שָׁם תַּחְתָּיו אַיִל נִתַּן בִּפְדִיָּה —
וְכָאן הִשְׁלִימוּ יַחַד נֶפֶשׁ וּגְוִיָּה.

א) „בקריה" — בקריאה; לפני מותם קראו כולם: „שמע ישראל" (הפייטן החסיר אות א׳ לצורך החרוז).

פְּעָמַיִם, אַחַת בַּלַּיְלָה וּבַיּוֹם שְׁנִיָּה,
וּפְשָׁטוּם מִכְּבוֹדָם וְהִנִּיחוּם עֵרוֹם וְעֶרְיָה;
וַיִּצְבְּרוּם וַיֶּאֶסְפוּם יַחַד כְּמִין חַרְצוּבִיָּה,
יוֹנֵק שְׁדֵי אִמּוֹ וּשְׁפִיר וְשִׁלְיָה —
יוֹצְאִים מִבֵּין רַגְלֶיהָ עֲנָפָה וּפוֹרִיָּה,
וְדָמָם נִתְעָרֵב וְיַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ.

וַיַּקְרֵב קָרְבְּנוֹתָיו כֻּלָּם בְּטָהֳרָה וּבִנְקִיָּה,
וְהָאֵם כּוֹבֶשֶׁת פָּנֶיהָ מִלִּרְאוֹת בִּרְאִיָּה;
וְנִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחְיָהּ,
וְעַל הֲרִיגָתָם נַעֲשָׂה קִינִים וַאֲנִיָּה.

רָאָה אִם נִרְאָה וְכָמוֹהוּ אִם נִהְיָה?
שָׁמוֹעַ אִם נִשְׁמַע לְנֶפֶשׁ חַיָּה?
רְשָׁעִים פּוֹשְׁטִים יְדֵיהֶם בְּלִי רְאִיָּה,
גַּם הַשָּׂטָן בָּא בְּתוֹכָם בְּעִרְבּוּבְיָה.

בִּשְׂרֵפָה, בְּחֶנֶק, בִּטְרִיָּה ב) וּבִתְלִיָּה,
וְכָל־מִינֵי כְלֵי־זַיִן לַעֲשׂוֹת כְּלָיָה;
וּבְקַרְדֻּמּוֹת כְּחוֹטְבֵי עֵצִים בְּיָד נְטוּיָה,
וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבּוֹר הַדֶּלֶת וְהַשַּׁעַר בִּשְׁאִיָּה.

וַיַּהַרְגוּ בְזָדוֹן מְעֻרְעָרָתָהּ ג) סוֹעֲרָה עֲנִיָּה;
וַיִּבְרְחוּ בְּהֵחָבֵא בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ בְּמַאְפֵּלְיָה,

ב) בסגוף (Folter). — ג) נשברה („ילקוט ישעיה" של"ט).

עַל הַמִּגְדָּל לְצוּר מָעוֹז לִתְחִיָּה —
וְשָׁם לֹא נָחוּ וַיָּמִיתוּם בִּצְדִיָּה.

וְדָנוּם בְּמִיתָה מְשׁוּנָה בִּסְקִילָה וּדְחִיָּה,
וַיֶּרֶב בְּבַת יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה.
תּוֹכָחוֹת מְצָאוּהוּ, כְּדִבְרֵי יִרְמְיָה —
וְנֶחָמוֹת אַיִן, כְּדִבְרֵי יְשַׁעְיָה.

וְעַתָּה הָקְרְצוּ בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה,
בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ עֲלוֹת טוֹבִיָּה ד),
בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה לְאֶלֶף שִׁשִּׁי לַעֲשִׂיָּה.

וְתוֹרָה תִּבְעִי עֶלְבּוֹנֵךְ כְּדִבְרֵי זְכַרְיָה,
לְהָשִׁיב הָעֲטָרוֹת לְחֵן בֶּן־צְפַנְיָה ה).
וְיִתְקַיֵּם לִשְׁאֵרִית סוֹף נְבוּאַת הַקְּרִיאָה:
„הִנֵּה אָנֹכִי שׁוֹלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה" ו);
וְהֶחָזוֹן: וְהָיָה אוֹר לְעֵת עֶרֶב ז) —
לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְעַם יְיָ שֶׁלֹּא יִפְּלוּ עוֹד בֶּחָרֶב.

(קינה מתוך מחזור שאלוניק).

*

ג. אֵין לָנוּ אֱלֹהִים עוֹד זוּלָתֶךָ,
מוֹשִׁיעַ וְגוֹאֵל אֶפֶס בִּלְתֶּךָ;
בָּעַמִּים הוֹדַעְתָּ עֹז נִפְלְאוֹתֶיךָ —
עֲדָתְךָ קָנִיתָ קֶּדֶם, גָּאַלְתָּ שֵׁבֶט נַחֲלָתֶךָ.

ד) בחודש סיון, שבו עלה טוביה (זה משה) למרום. — ה) רמז לביאת המשיח על־פי דברי המקרא (זכריה ו, יד). — ו) מלאכי ג, כ"ג. — ז) זכריה י"ד, ז.

גָּדוֹל שִׁמְךָ יְיָ מֵאָז מֵעוֹלָם,
מִשְּׁמֵי שָׁמֶיךָ יָרַדְתָּ לְגָאֳלָם;
דָּרַכְתָּ בַּיָּם סוּסֶיךָ לְהַצִּילָם —
אֱלֹהִים, יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם.

הוֹשַׁעְתָּ בָּנֶיךָ מִיַּד מְעַנֵּיהֶם,
פְּעָמִים רַבּוֹת הִכְנַעְתָּ צָרֵיהֶם —
וּמַדּוּעַ עַתָּה חֵרְפוּם אוֹיְבֵיהֶם?
לָמָּה יֹאמְרוּ: אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם?

וְמַנִּים אָרְכוּ וְחָלְפוּ עִדָּנִים —
מַה־תְּחַכּוּ עוֹד לְיָמִים הַנִּמְנִים?
חֶשְׁבּוֹן אָבַד וְעֵצָה מִבָּנִים;
שָׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים.

טְרָפָנוּ אַרְיֵה וְהַדּוֹב שִׁכְּלָנוּ,
וְנָמֵר כֵּרְסְמָנוּ, כִּלָּנוּ;
יָהּ, רְאֵה וְהַבִּיטָה עֲצָתָם לַמָּוֶת עָלֵינוּ —
לְהַכְרִית עוֹלֵל מִבְּחוּץ, בַּחוּרִים מֵרְחוֹבוֹתֵינוּ.

כָּלָה וְנֶחֱרָצָה יַעֲרִימוּ בְּסוֹדָם;
הִתְיָעֲצוּ יַחַד וְגַם מִלְאוּ יָדָם
לַהֲרוֹג וּלְהַשְׁמִיד לְהַכְחִידָם —
לָרַע יָרוּצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפּוֹךְ דָּם.

מִמְּךָ הוֹחַלְתִּי, אֵל, יֶשַׁע וּפִדְיוֹם,
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים מִיּוֹם אֶל יוֹם;

נַחְלָה עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ, נוֹרָא וְאָיוֹם —
כִּי עָלֶיךָ הוֹרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם.

סָמַר בְּשָׂרִי וְרָעֲדוּ אֵבָרַי,
מִקּוֹל עֲנוֹת וְקוֹל שְׁאוֹן צוֹרְרַי;
עָזְרוּ לְרָעָה וְכָלוּ בְּחֶרֶב אַבִּירַי —
נַעַר, זָקֵן, בְּתוּלוֹתַי וּבַחוּרַי.

פָּנֶיךָ, חַנּוּן וְרַחוּם, עַד אָנָה הִסְתַּרְתָּ?
הֲשָׁכַחְתָּ חַנּוֹת וְרַחֲמִים אָסַפְתָּ?
צַעֲקַת עֲנָוִים אֵיךְ שָׁמַעְתָּ וְהֶחֱרַשְׁתָּ?
בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ וְלֹא חָמַלְתָּ.

קַנֵּא לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל, מֶלֶךְ עוֹלָמִים!
הֲנָשָׂא בְּעֶבְרוֹת צוֹרְרִים וְקָמִים;
רָעִים תִּשְׁפּוֹט בִּבְגָדִים מְאָדָמִים ח) —
תּוֹרִידֵם לְשַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים.

שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי וְדִינִי מִיַּד מְעַנַּי,
מִן הֶחָמָס וְהַדָּם אֲשֶׁר שָׁפְכוּ לְעֵינַי;
תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל בְּקֶרֶב שָׁנַי —
אֶל חֵיקָם חֶרְפָּתָם, אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ יְיָ.

שִׁלּוּם שָׂפָה, תְּמוּר פָּרִים וְעוֹלַת מֵחִים —
דַּם נֶפֶשׁ וּבָשָׂר וְאֵבָרִים וּנְתָחִים;

ח) ישעיה ס"ג, ב.

מְקֻטָּר וּמֻגָּשׁ לְךָ לְאִשֵּׁי נִיחוֹחִים —
נָשִׁים פִּרְיָם עוֹלְלֵי טִפּוּחִים.

וַעַד אָנָה אֶזְעַק, אָרִיד בְּשִׂיחִי וְאָהִימָה?
אֶנְקַת דְּמֵי חֲלָלַי צוֹעֲקִים מִן הָאֲדָמָה!
לַשֶּׁמֶשׁ נִשְׁחָטִים לְבוֹשֶׁת וְלִכְלִמָּה —
וְאֵין מְאַסֵּף וְאֵין מְקַבֵּר לָהֵמָּה.

בֵּית מְעַט־מִקְדָּשְׁךָ הָרְסוּ בְּגַאֲוָתָם,
יְקָרָה מִפְּנִינִים שָׂרְפוּ וְקָרְעוּ בַּחֲמָתָם;
רְמָסוּם וּבְסָסוּם כְּדוֹמֶן עַל פְּנֵי חוּצוֹתָם —
בְּקֶרֶב מוֹעֲדֶיךָ שָׂמוּ אוֹתוֹתָם*).

אַיֵּה רַחֲמֶיךָ מֵעוֹלָם וַחֲסָדֶיךָ —
בִּרְאוֹתְךָ שׁוֹפְכֵי דַם חֲסִידֶיךָ?
רוּמָה יְיָ וְקוּמָה אֵל נִשָּׂא יָדֶיךָ —
יִוָּדַע לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ.

הַבֵּט מִשָּׁמַיִם יְיָ וּרְאֵה מַכְאוֹבָי,
מָה רַבּוּ צָרַי וְקָמַי וְאוֹיְבָי!
הָרְגוּ טוֹבַי וְאִבְּדוּ יְשִׁישַׁי וְרַבָּי —
הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה הֻכֵּיתִי בֵּית מְאַהֲבָי.

לָמָּה פָּנֶיךָ תַסְתִּיר וְלָעַד תֶּאֱנַף בָּנוּ?
וְאִם לָנֶצַח לֹא תָשׁוּב לְקַחְתָּנוּ?

*) את בית־הכנסת הפכו לבית־תפלה להם והעמידו שם את קדשיהם.

יָהּ זְכוֹר וְהַבֵּט, כִּי עַמְּךָ כֻּלָּנוּ –
יָשׁוּב נָא אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנוּ.

חַזֵּק וְאַמֵּץ שְׂרִידֶיךָ, שְׁבוֹר מוֹטוֹת עֻלָּם –
כִּימֵי עוֹלָמִים קוֹמְמִיּוּת לְנַהֲלֵם;
לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה, כִּי אַתָּה הוּא גוֹאֲלָם –
עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם.

(בסליחות כמנהג וורמיישא – על סדר א״ב; ובסופה שם המחבר: ר׳ שמואל ב״ר אברהם הלוי, בראשי החרוזים).

ה) שְׂרֵפַת התלמוד

כמעט בכל מאורעות השמד בימי נוסעי־הצלב (משנת ד׳ אלפים תתנ״ו ואילך) אֵרע, כי נכנסו הצוררים אל בתי־כנסיות והוציאו את ספרי התורה, אשר קרעו ורמסו אותם. על זה מקוננים הפייטנים. גם אֵרע, כי קרעו ורמסו שאר הספרים הדתיים של היהודים, מה שנאמר גם כן בספורי המאורעות ובפיוטים שנוסדו עליהם. ואולם בתחלת האלף הששי היה מעשה שרפת התלמוד מאורע לעצמו. המומר ניקולאוס דונין בפאריש נתחבר אל הכמרים הדומיניקנים והלשין לפני המלך על התלמוד, שיש בו דברים סותרים למוסר ולצניעות וגם תרוף וגדוף כלפי מעלה, חוץ מה שהוא מבזה בכמה מקומות את ישו המשיח. מלשינות זו היתה בשנת תתקצ״ט, ובשנה שלאחריה, בשני בשבת, יום העשרים בתמוז, שנת חמשת אלפים (כ״ד ביוני שנת 1240), היה במעמד המלך וכוח בין רבנים (בראשם היה הרב רבנו יחיאל מפאריש) ובין המומר ניקולאוס דונין ובני־סיעתו הדומיניקנים. תשובת רבנו יחיאל על טענות המומר ידועה, ונדפסה כבר כמה פעמים. כנראה, היתה יד המומר המלשין על העליונה, אף־על־פי שדברי הרב רבנו יחיאל, לסתור טענות המומר, הם נכוחים. מטעם המלך נגזר לשרוף בפומבי כל ספרי התלמוד הנמצאים בממלכת פרנסיה. בעשרים וארבע עגלות הביאו את הספרים אל הרחוב בפאריש ושרפו אותם. מתי אֵרע מעשה זה? בספר „שבלי הלקט“ נאמר, כי היה זה בששי בשבת פרשת „חקת“, שנת חמשת אלפים וד׳. וקהלות פרנסיה קבעו תענית בכל שנה ביום ששי פרשת „חקת“ (לא עשו את התענית ביום לחודש קבוע). אבל גרטץ ברר, שאין לקיים קביעת־זמן זו; שהרי בתחלת ימי הקיץ שנת ה׳ אלפים וארבע היו ספרי התלמוד בפרנסיה נשרפים כבר. לפיכך משער הוא, כי צריך לתקן בדברי בעל ספר

„שבלי הלקט": ארבעת אלפים וב', במקום ארבעת אלפים וד'. ולמה נתאחרה הגזרה לבוא שתי שנים אחרי הויכוח של רבנו יחיאל עם המומר דונין? הגורם לזה היה ארכיבישוף אחד, אשר צדד בזכות התלמוד ובזכות היהודים ועכב את המלך מלהוציא את גזר־דינו. לאחר שמת אותו הארכיבישוף (בימי החורף שנת חמשת אלפים ושתים) גברה השפעת הדומיניקנים על המלך, לעשות בספרי התלמוד כרצונם.

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

א. ועל שאנו עוסקין בהלכות תענית ובענין שריפת התורה כתבנו זה לזכר מה שאירע בימינו ... ונשרפה תורת אלהינו בשנת ה' אלפים וד' לבריאת העולם ביום ששי פרשת „חקת" בעשרים וארבעה קרנות מלאים ספרי התלמוד והלכות ואגדות בצרפת, כאשר שמענו לשמע אזן. וגם מן הרבנים שהיו שם שמענו, ששאלו שאלת־חלום: אם גזירה היא מאת הבורא — והשיבו להם: ודא גזירת אוריתא; ופירשו, ביום ו' פרשת „חקת" היא הגזירה. ומאותו יום ואילך קבעוהו יחידים עליהם להתענות בכל שנה ושנה ביום ו' של פרשת „חקת", ולא קבעוהו לימי החדש.

(בספר „שבלי הלקט" לר' צדקיה).

*

ב. שַׁאֲלִי שְׂרוּפָה בְאֵשׁ לִשְׁלוֹם אֲבֵלָיִךְ,
הַמִּתְאַוִּים שְׁכוֹן בַּחֲצַר זְבוּלָיִךְ,
הַשּׁוֹאֲפִים בַּעֲפַר אֶרֶץ וְהַכּוֹאֲבִים,
הַמִּשְׁתּוֹמְמִים עֲלֵי מוֹקַד גְּלִילָיִךְ.
הוֹלְכִים חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ, וְקוִֹים לְאוֹר
יוֹמָם עֲלֵיהֶם אֲשֶׁר יִזְרַח וְעָלָיִךְ.

וּשְׁלוֹם אֱנוֹשׁ נֶאֱנָח בּוֹכֶה בְּלֵב נִשְׁבָּר,
תָּמִיד מְקוֹנֵן עֲלֵי צִירֵי חֲבָלָיִךְ.
וַיִּתְאוֹנֵן כְּתַנִּים וּבְנוֹת יַעֲנָה,
וַיִּקְרָא מִסְפֵּד מַר בִּגְלָלָיִךְ.
אֵיכָה נְתוּנָה בְּאֵשׁ אוֹכְלָה תְּאֻכַּל בְּאֵשׁ
בָּשָׂר א) — וְלֹא נִכְווּ צָרִים בְּגַחֲלָיִךְ?
עַד אָן עֲדִינָה תְּהִי שׁוֹכְנָה בְּרוֹב הַשֶּׁקֶט —
וּפְנֵי פְרָחַי הֲלֹא כָסּוּ חֲרֻלָּיִךְ?
תֵּשֵׁב בְּרֹב גַּאֲוָה לִשְׁפּוֹט בְּנֵי אֵל בְּכָל-
הַמִּשְׁפָּטִים וְתָבִיא בִּפְלִילָיִךְ.
עוֹד תִּגְזוֹר לִשְׂרוֹף דַּת אֵשׁ וְחֻקִּים — וְלָ-
כֵן אַשְׁרֵי שֶׁיְּשַׁלֶּם-לָךְ גְּמוּלָיִךְ.
צוּרִי בְּלַפִּיד וְאֵשׁ הַלְבַעֲבוּר זֶה נְתָ-
נֵךְ — כִּי בְאַחֲרִית תְּלַהֵט אֵשׁ בְּשׁוּלָיִךְ?
סִינַי, הֲלָכֵן בָּךְ בָּחַר אֱלֹהִים וּמָ-
אַס בִּגְדוֹלִים וְיָרַדְתְּ בִּגְבוּלָיִךְ —
לִהְיוֹת לְמוֹפֵת לְדָת כִּי תִתְמָעֵט וְתֵ-
רֵד מִכְּבוּדָהּ? וְהֵן אֶמְשׁוֹל מְשָׁלָיִךְ:
מָשָׁל לְמֶלֶךְ אֲשֶׁר בָּכָה לְמִשְׁתֵּה בְנוֹ,
צָפָה אֲשֶׁר יִגְוַע — כֵּן אַתְּ בְּמִלָּיִךְ.
תַּחַת מְעִיל תִּתְכַּס סִינַי לְבוּשֵׁךְ בְּשַׂק,
תַּעְטֶה לְבוּשׁ אַלְמְנוּת תַּחֲלִיף שְׂמָלָיִךְ.
אוֹרִיד דְּמָעוֹת עֲדֵי יִהְיוּ כְנַחַל וְיַ-
גִּיעוּ לְקִבְרוֹת שְׁנֵי שָׂרֵי אֲצִילָיִךְ —

א) איך נשרפה התורה, שניתנה על-ידי אלהי ישראל (והוא „אש אוכלה"), „באש בשר" (של בשר-ודם) — ולא נכוו הצוררים בנחלתה?

מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר, וְאֶשְׁאַל: הֲיֵשׁ
תּוֹרָה חֲדָשָׁה, בְּכֵן נִשְׂרְפוּ גְלִילָיִךְ?
חֹדֶשׁ שְׁלִישִׁי וְהֻקְשַׁר הָרְבִיעִי ב) לְהַשְׁ־
חִית חֶמְדָּתֵךְ וְכָל־יְפִי כְלִילָיִךְ.
גֻּדַּע לְלוּחוֹת וְעוֹד שָׁנָה בְאִוַּלְתּוֹ
לִשְׂרוֹף בְּאֵשׁ דָּת — הֲזֶה תַּשְׁלוּם כְּפֵלָיִךְ?
אֶתְמַהּ לְנַפְשִׁי: וְאֵיךְ יֶעֱרַב לְחִכִּי אֱכוֹל —
אַחֲרֵי רְאוֹתִי, אֲשֶׁר אָסְפוּ שְׁלָלָיִךְ
אֶל תּוֹךְ רְחוֹבֵךְ כְּנִדַּחַת וְשָׂרְפוּ שְׁלַל
עֶלְיוֹן, אֲשֶׁר תִּתְאַם לָבֹא קְהָלָיִךְ?
לֹא אֵדְעָה לִמְצוֹא דֶּרֶךְ נְתִיבָתֵךְ,
הָיוּ אֲבֵלוֹת נְתִיב יוֹשֶׁר מְסִלָּיִךְ.
יִמְתַּק בְּפִי מִדְּבַשׁ לִמְסוֹךְ בְּמַשְׁקֶה דְּמָ־
עוֹת וּלְרַגְלַי הֱיוֹת כָּבוּל כְּבָלָיִךְ.
יֶעֱרַב לְעֵינַי שְׁאוֹב מֵימֵי דְמָעַי, עֲדֵי
כִּלּוּ לְכָל־מַחֲזִיק בִּכְנַף מְעִילָיִךְ;
אַךְ יֶחֶרְבוּ בְּרִדְתָּם עַל לְחָיַי — עֲבוּר
כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמַי לִנְדוֹד בְּעָלָיִךְ.
לָקַח צְרוֹר כַּסְפּוֹ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ לְמֵ־
רָחוֹק, וְעִמּוֹ הֲלֹא נָסוּ צְלָלָיִךְ;
וַאֲנִי כְּשָׁכוּל וְגַלְמוּד נִשְׁאַרְתִּי לְבַד
מֵהֶם, כְּתֹרֶן בְּרֹאשׁ הַר מִגְדָּלָיִךְ.
לֹא אֶשְׁמַע עוֹד לְקוֹל שָׁרִים וְשָׁרוֹת — עֲלֵי
כִּי נִתְּקוּ מֵיתְרֵי תֻפֵּי חֲלִילָיִךְ.

ב) התורה ניתנה בחודש השלישי — ובחודש הרביעי (תמוז), הסמוך לו, נשרפה.

אֶלְבַּשׁ וְאֶתְכַּס בְּשַׂק, כִּי לִי מְאֹד יָקְרוּ
עֲצֻמוּ כְּחוֹל יִרְבְּיוּן נַפְשׁוֹת חֲלָלָיִךְ.
אֶתְמַהּ מְאֹד עַל מְאוֹר הַיּוֹם, אֲשֶׁר יִזְרַח
אֶל כֹּל – אֲבָל יֶחֱשַׁךְ אֵלַי וְאֵלָיִךְ.
זַעֲקִי בְּקוֹל מַר לְצוּר עַל שִׁבְרוֹנֵךְ וְעַל
חָלְיֵךְ – וְלוּ יִזְכּוֹר אַהֲבַת כְּלוּלָיִךְ.
חִגְרִי לְבוּשׁ שַׂק עֲלֵי הַהַבְעָרָה, אֲשֶׁר
יָצְתָה לְחַלֵּק וְסָפְתָה אֶת־תְּלוּלָיִךְ.
כִּימוֹת עֱנוּתֵךְ יְנַחֲמֵךְ צוּר, וְיָשִׁיב שְׁבוּת
שִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן וְיָרִים אֶת־שְׁפָלָיִךְ.
עוֹד תַּעְדִּי בַּעֲדִי שָׁנִי, וְתֹף תִּקְחִי
תֵּלְכִי בְּמָחוֹל – וְצַהֲלִי בִּמְחוֹלָיִךְ.
יָרוּם לְבָבִי בְּעֵת יָאִיר לָךְ צוּר וְיַ־
גִּיהַּ לְחָשְׁכֵּךְ וְיָאִירוּ אֲפֵלָיִךְ.

(קינה לתשעה־באב כמנהג אשכנז ופולין; מחברה הרב ר׳ מאיר מרוטנבורג).

ו׳ עלילת הדם

בתחלת האלף הששי באה צרה איומה על ישראל, אשר לא נקינו ממנה עד היום הזה — זוהי ע ל י ל ת - ה ד ם. אמרו על היהודים, כי הם שוחטים גויים, וביחוד ילדים, כדי לאכול דמם.

איך יצאה דבה נתעבה זו, מי המציא אותה? — זה לא נתברר עוד. ידוע הוא, כי בעלילה זו השתמשו הגויים כלפי המשיחיים בדורות הראשונים. סופרי הכנסיה המשיחית צעקו על זה במר נפשם, כי קשה היתה להם דבה זו מכל הדבות הרעות, אשר הוציאו עליהם שונאיהם. לאחר שנצחה הדת המשיחית נשתכח שקר זה. בתחלת האלף הששי חזר ונעור, כי התחילו שונאי־ישראל מן המשיחיים להשתמש בו כלפי היהודים. זוהי אירוניה עוקצת של ההסטוריה. מה שהיה בדורות הראשונים למשיחיים עצמם דבר מתועב ומשוקץ, אכזריות נוראה, אשר לשמעה התפלץ הלב, היה להם לבסוף ודאי גמור בנוגע לישראל — ועליו אבדו כמה קהלות ונהרגו נפשות לאלפים ולרבבות.

במאורע פ ו ל ד א בשנת תתקצ״ו נשמעה בפעם הראשונה עלילה זו כלפי היהודים. אמנם לא העלילו אז על אנשי הקהלה הזאת, כי שחטו גוי, כדי לאכול את דמו בחג הפסח; אלא העלילו עליהם, כי אספו את דמי הילדים הנרצחים להשתמש בהם לרפואה. אבל בכל־אופן מוצאים אנו במעשה זה תחלת העלילה האיומה, ראשיתה ההסטורית. עד כמה נשתרשה כבר בעם הארץ השנאה הארסית לישראל, אנו רואים מזה, כי נתפשטה שמועה זו בכל ערי גרמניה במהירות נפלאה והרגיזה את הלבבות לאין שעור. הקיסר פ ר י ד ר י ך ה ש נ י אמר בכתבו הגלוי, שאמנם אין הוא מאמין בעלילה זו; אבל בהיות שהלבבות נרגשים במדה מרובה, על כן הושיב ועד של מומחים לבתון ולחקור את הדבר.

ראינו, כי העידו המומחים פה אחד, שאין שום יסוד לאותה העלילה. הקיסר זכה את היהודים בדין. ואולם כל זה לא עמד להם. אי־אפשר היה עוד להוציא מלב שונאיהם, אשר בסבת המאורעות בימי נוסעי־הצלב שובבו משובה נצחת. כמעט משנה לשנה נתחדשה שמועת־שקר זו וגרמה לאבדן נפשות ולחרבן קהלות שלמות.

בשנת ה' אלפים ושלש היה מעשה עלילת־הדם בעיר קיצינגן אשר במדינת בַּוָריה. בו בזמן ארע כזה גם בעיר מינינגן אשר במדינת טירינגיה. בתחלת שנת ה' אלפים וארבע נהרגו בסבת עלילת־הדם ארבעה יהודים בעיר אזרטנברג אשר במדינת בדן. צרעת זו היתה הולכת ונמשכת; אלא שלא נרשמו כל המאורעות האלה בספר. אילו היו באים לכתוב את כל הצרות האלה — לא היו מספיקים. לקצתם אנו מוצאים רשומות בזכרונות של סופרי הגויים. בשנת חמשת אלפים ועשרים וארבע יצא סער נורא על הקהלות אשר בגרמניה ובפרנסיה. נתחדשה עלילת־הדם בכל תקפה וגרמה בארצות האלה הרג רב ביהודים. בפנקס הזכרת־נשמות לקהלת נירנברג נרשמים שמות הקדושים של ארנשטט (במדינת טירינ־גיה) וקובלינץ (במדינת ריינוס). בקהלת קובלינץ היה השמד גדול, והדבר הגיע לידי כך, כי סוף סוף עמדו מושלי גרמניה בפרץ, לשכך את חמת ההמון בתוקף דיני־עונשין. מפרטי המאורע המבהיל בעיר זו אנו מוצאים רשימה מחרדת ב„שאלות ותשובות" לר' מאיר מרוּטנבורג: „יהודי אחד שאל את מהר"ם שיחי', אם צריך כפרה על ששחט אשתו וד' בניו ביום הרג רב בקובלינץ עיר הדמים; כי כך בקשוהו, יען ראו, כי יצא הקצף מלפני ה', והתחילו האויבים להרוג בני אל חי הנהרגים על קדוש השם — וגם הוא רצה להרוג את עצמו במיתתם, אלא שהצילו ה' על־ידי גויים". הרב מהר"ם מרוטנבורג השיב, כי אין האב האומלל (כנראה, היה זה אברהם בר משה, שנאמר עליו ברשימת הפנקס: „אשת ר' אברהם

ב״ר משה וילדיו שנשחטו״) צריך כפרה. מדברי השאלה אנו למדים, כי נהרגו אז נפשות רבות, ולא רק אותן הנרשמות בפנקס להזכרת־נשמות.

בשנת עשרים ושש לאלף הששי היה שמד בעיר זינצכא (Sinzig במדינת רייגוס). לפי הרשימה בפנקס הזכרת־נשמות נהרגו אז שבעים ושתים נפשות. רבנו מרדכי ב״ר הלל, אשר יסד קינה על המאורע הזה, מספר בקינתו גם מות־קדוש של אחד הגרים — אברהם. גר־צדק זה היה תחלה ראש לאגודת נזירים („כת היחפים״) ונתגיֵר. כשתפסו אותו ודנוהו לשרפה קדש את שם אלהי ישראל באומץ לב. השיר הספורי, שיסד רבנו מרדכי על עדות־דמים זו, נחשב גם מצד הפיוטי שבו ליצירות הפיוטיות היותר מעולות בספרותנו. אמנם אין אנו יודעים בברור, אם היה גר־צדק זה בתוך שאר הרוגי זינצכא; ואפשר שזהו מאורע לעצמו, שהיה באותו זמן או קרוב לו, ורבנו מרדכי יסד את קינתו על שני המאורעות. אם נסכים להשערה זו נסתלק מן המבוכה בענין קביעת יום המאורע, שיש בה קצת שנויים מרשימת הפנקס לקינה. עוד יש להעיר, כי בימים ההם ארעו מעשים כאלה מזמן לזמן. כמרים ונזירים נספחו אל היהדות ועמדו בנסיון כשדנו אותם למיתה. ובהיות שהיה מנהג לקרוא לגרי־צדק בשם אברהם בן אברהם אבינו, אי־אפשר להבחין תמיד במאורעות האלה — היכן ומתי היו. בפנקס הזכרת־נשמות לקהלת נירנברג נרשמים שלשה גרי־צדק אשר נתיסרו ביסורים קשים ונשרפו על קדוש השם.

בשנת עשרים ושבע לאלף הששי היה מעשה עלילת־הדם בעיר פפורצהים (במדינת בדן). העלילו על היהודים, כי שחטו נערה גויה, ושמה מרגריטה, ואספו את דמה. בפנקס להזכרת־נשמות נרשמים רק שלשה קדושים, אשר נתפסו בעלילה זו, ובתוכם הרב רבנו שמואל בן הרב ר׳ יקר הלוי. הוא ותבריו שחטו את עצמם, ולאחר מותם כתתו אותם באופנים (זה היה ביום עשרים בתמוז). הרב רבנו שמואל ותבריו נתפסו ועמדו לדין; הם נתיסרו ביסורים קשים טרם ששחטו את עצמם.

השופטים צוו לכתת אחרי כן את גופם באופנים, „לעשות בהם דין". אבל כנראה עשו בעיר פפורצהים הרג רב ביהודים ונהרג גם ר' יקר בנו של הרב רבנו שמואל. מותו של הרב רבנו שמואל עשה רושם גדול בזמנו ונוסדו עליו שתי קינות (הבאות להלן).

עד כמה התזיקו הגויים אז בעלילה זו, היותה ודאות גמורה, אנו רואים ברשימת המצבה שעל גבי קברה של הנערה מרגריטה: „נרצחה בידי יהודים".

בשנת שלשים לאלף הששי ארע מעשה עלילת־הדם בעיר וַיסנ־בורג (במדינת אלזס). העלילו על היהודים, כי שחטו ילד גוי. מעשה זה נזכר גם ברשומות של סופרי הגויים; אלא שהם מקדימים בטעות את זמן המאורע וקובעים אותו בשנת העשרים לאלף הששי.

בשנת ארבעים ושלש לאלף הששי ביום ד', ב' בניסן, היה שמד בסבת עלילת־הדם בקהלות מולריכשטט (במדינת פרנקן) וקרויצנכא (Kreuznach) על נהר רינוס; וביום שביעי של פסח בקהלות מעגנצא ובכרך (במאורע זה השתמש הפיטן היינריך היינה בספורו הנודע „הרבי מבכרך"). במעגנצא העלילו על היהודים, שקנו ילד גוי מיד מינקתו ושחטוהו לחג הפסח. בבכרך העלילו, כי שחטו היהודים ילד גוי; ואותו הילד היה בן עירוני מעיר לורך, אשר גם הוא נהרג (לפי דבריהם) בידי היהודים בשנת ה' אלפים ושלשים ושש. מרשומות סופרי הגויים אנו למדים, כי בימים ההם היו עלילות אלה מעשים בכל יום, ולא פסקו השמדות כל אותן השנים. ביום כ"ה בניסן שנת מ"ג לאלף הששי היה שמד בעיר רוקנהוזן (במדינת ריינוס). נהרגו שלש־עשרה נפשות. קצת היהודים נצולו, כי המירו למראית־עין ואחרי־כן חזרו בתשובה (עיין „שאלות ותשובות" למהר"ם מרוטנבורג הוצאת בלוך סי' פ' עמ' 187).

בשנת ארבעים ושש לאלף הששי היה הרג רב בעיר מינכן. העלילו על היהודים, כי קנו ילד גוי ושחטוהו. נהרגו כמה יהודים על־ידי ההמון.

קצתם ברחו לבית־הכנסת, ובאו האויבים ושרפו עליהם את בית־הכנסת באש. מספר הקדושים לא נרשם בדיוק. לפי רשימת גרטץ נהרגו ביום ההוא כמאה ושמונים נפשות; לפי רשימות הגויים נהרגו רק קל"ב נפשות או פחות מזה. ובפנקס להזכרת־נשמות נרשמו ששים ושמונה שמות של הרוגים. אבל מרשימה זו אין ראיה, שהרי נקבעה בזמן מאוחר וכבר שכחו שמות כמה הרוגים.

בה בשנה העלילו על היהודים בעיר ויזל הסמוכה לבכרך, כי שחטו אדם גוי (את „וֶרנר הטוב") ומצו את דמו. עוד הוסיפו, כי גופו של „הקדוש" הזה מַזהיר באור יקרות. התחילו „לעלות רגל" אל קברו. הקיסר רודולף ברר אחרי־כן את פרטי המאורע וזכה את היהודים בדין וגם בטל את „קדושתו" של אותו „ורנר הטוב". אבל גזר־דינו לא עשה רושם; מעשי־השמד נמשכו כמה שנים בקהלות על נהר ריינוס.

בשנת ארבעים ושמונה לאלף הששי היה מעשה עלילת־הדם בעיר טרויש אשר בפרנסיה. ביום השביעי לחג הפסח נכנסו גויים אל בית הרב ר' יצחק צ'שטליין (Châtelain) והיו מסיחים עמו „לפי תומם", ובשעה זו הטילו לביתו גוף ילד גוי מת. אחרי־כן התנפל ההמון על בית הרב ושלח בבזה את ידיו. משם התפשט על שאר בתי היהודים. לבסוף תפסו שלש־עשרה נפשות מחשובי הקהלה ודנו אותן לשרֵפה. ביום השבת, כ' באייר, נשרפו כלן על קדוש־השם.

בפנקס להזכרת־נשמות של קהלת נירנברג (זה שנמצא עכשו במגנצא) נרשמו עוד שמות כמה קהלות, שהיה בהן שמד בסבת עלילת־הדם; אלא שלא רשמו את שמות הקדושים, ולפעמים גם לא שנת המאורע (ממקורות אחרים אנו יודעים, כי היה השמד במקומות ההם קודם לשנת ה' אלפים ונ"ח).

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

א. הרוגי קיצינגא (י"ז באב שנת חמשת אלפים ושלש):

ר' אלכסנדרי בר יעקב ואשתו מרת יוטא בת ר' שמשון ושלשה בניו.

ור' יעקב בר מרדכי.

ובן ובת של ר' לוי בר מרדכי, ואחרי הריגתן שמום בסרן ואחרי־כן הושיבו על האופנים.

ר' בנימן בר יצחק ואשתו מרת בילט בת ר' אברהם ובנם נחמיה נתיסרו ונכתתו עצמותם באופנים ביסורין קשין ומתו במיתה מרה וקשה.

וכלם היו מונחים על האופנים ערומים י"ד יום, לחרפת ישראל, ואחר־כך נתנו לקבורה בווירצבורק.

✶

ב. הרוגי אורטנברק (בתשרי שנת חמשת אלפים וארבע):

ר' מנחם בר אברהם.

ר' יועץ בר יוסף וצרפתי אחד.

ור' אליה צרפתי נתיסר ונכתת באופן ביסורין קשים.

✶

ג. הרוגי ארנשטט (ביום ה', י"ג באב שנת חמשת אלפים ועשרים וארבע):

החבר ר' שבתי בר שמואל.

ובניו של ר' יחיאל בר חכים — יוסף ורשר.

ור' דוד כהן ממגנצא.

אליעזר הנער בר שמשון הצרפתי.

✶

ד. הרוגי קופלינץ (ט"ו בניסן שנת חמשת אלפים ועשרים וחמש):

ר' יואל ואשתו וילדיו.
מרת שונלין החסידה.
החבר ר' יוסף הבחור בר שמואל ואשתו מרת שונלין ושתי אחיותיו שטבחן.
ר' שלמה הבחור.
אשת ר' אברהם בר משה וילדיו שנשחטו.
החבר ר' אליעזר.

*

ה. שרופי זינצכא (שנהרגו ביום ט"ו באייר יום ששי ולמחרתו ביום השבת נשרפו בבית־הכנסת, שנת חמשת אלפים ועשרים ושש):

הרב ר' יצחק החזן מקלוניא ואשתו מרת רוזא.
מרת בילא החסידה בת ר' אליקים.
מיכל בת ר' אברהם ובנה ר' אברהם הבחור.
מרת בילא בת ר' יקר הלוי.
ר' שניאור בר נטרונאי ובתו מרת שרה.
ר' אברהם בר שניאור ואשתו מרת יוטא ושני בניו.
ר' שמואל בר שניאור וזוגתו מרת חנה ושני בניו ובתו.
ר' יעקב בר נתן הלוי וזוגתו מרת יוטא.
ר' נטרונאי בר נחמיה ואשתו מרת מרים.
ר' שמשון בר מנחם ואשתו מרת שונויף.
מרת ליפהיט בת ר' אליקים ושני בניה מאיר ואברהם.
ר' חיים בר שלמה ואשתו מרת פרונלין.
ר' שלמה בר יצחק ואשתו מרת בת־שבע ובנו שלום ובתו.
ר' יוסף בר יואל הלוי ושני בניו.
ר' יואל.
ר' דוד הבחור.
ר' יצחק בר יוסף הלוי.

ר׳ יהודה בר יצחק הלוי.
אליקים בר שמואל הלוי.
מינה הנערה.
החבר ר׳ יעקב בר מאיר ואשתו מרת ריקא ובתו מרת חנה.
ר׳ דולצלין בר יעקב ואשתו מרת ריכנצא.
ר׳ משה בר יוסף הלוי ואשתו מרת יוטא.
ר׳ משה בר אליקים.
החבר ר׳ מנחם בן הרב ר׳ דוד ובנו אפרים.
גרשם בר יעקב הלוי הבחור.
הבחור ר׳ יוסף בר יצחק וזוגתו מרת ריהצא ובניו: יצחק החתן, עתניאל, מאיר והילמן.
ר׳ מאיר בר יצחק.
ויבש הנער בר שמשון.
ר׳ אברהם הספרדי ואחותו מרת חנה.
ר׳ יצחק בר משה.
ר׳ מנחם בר בנימין ואשתו מרת הינא.
החבר ר׳ שמשון.
הרב ר׳ יצחק המלמד.
ר׳ ברוך בר ברוך הספרדי.
ר׳ אברהם הספרדי הגבאי.
ר׳ אושניא המלמד.
ר׳ אורשד מלמד.
ר׳ חיים מלמד.

(מפנקס הזכרת-נשמות לקהלת מגנצא).

*

ז. מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לְהוֹלְכֵי אָרְחוֹתֶיךָ,
מַגִּישִׁים נַפְשׁוֹתָם עֹלוֹת מֵחֶיךָ!
בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָהָם לְרֵיחַ נִיחֹחֶךָ,
קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל מִזְבְּחֶךָ.

רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֵּׁה הָעֲבוֹדָה,
בְּהַר יְיָ יֵרָאֶה לָשֵׂאת אֶת־עֲוֹן הָעֵדָה;
וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְיוֹם פְּקֻדָּה —
זאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִיא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה.

דָּבַק בְּעֵדוֹתֶיךָ לָתֵת תִּקְוָה לְאַחֲרִית,
וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ לְדָת עִבְרִית;
נִסְפַּח עַל בֵּית יַעֲקֹב וְעָרְלָתוֹ הִכְרִית —
בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְיָ אֶת־אַבְרָהָם בְּרִית.

כָּלִיל לְאִשִּׁים כְּנִכְנָס לְהַגִּישׁ עַצְמוֹ,
וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקוֹמוֹ,
וַיַּרְא הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצוֹרֵף רְקָמוֹ —
עֲשָׂאוֹ שְׁבָבִים, וְאָמַר: אֵי אֱלֹהֵימוֹ!

יָרִיב לוֹ הַבַּעַל — וְעַל מַה מִּשְׁתָּאֶה?
אִם אֱלֹהִים, עַל מַשּׁוֹר וּמְנִיפוֹ יִגְאֶה;
אַךְ כִּי שִׂיחַ וְכִי שִׂיג לוֹ אוֹ נִלְאֶה,
וּמֵת אוֹ נִשְׁבַּר אוֹ נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה.

בָּעִיר כְּהִשְׁמִיעוּ וְנִשְׁמְעָה שִׂיחָה,
הִתִּיקוּהוּ לְמוֹקֵד יְקוֹד אֵשׁ כְּסוּחָה.
וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם: אֵלְכָה בְּאוֹר יְיָ בְּשִׂמְחָה —
כִּי אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה.

הֻתַּק בְּזִיקִים וְהוֹצִיאוּהוּ בִּכְבָלִים,
וְהִנּוֹ חֲבוּשׁ פְּאֵר וּכְנָפָיו פְּטוּרֵי צִיצִים גְּדִילִים;

נָם לוֹ פַּלְמוֹנִי: לְמִי פִּקְדוֹן רוּחֲךָ תַּשְׁלִים?
וַיֹּאמֶר: הַכֶּר־נָא לְמִי הַחוֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים.

הַדִּשׁ כְּמוֹ מַתְבֵּן בְּמַדְמֵנָה כְּהִדּשׁ —
בְּעֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם לְתִשִׁיעִי הַחֹדֶשׁ.
הָאֵשׁ מָצְאָה קוֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ —
הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ בִּקְרוֹבַי אֶקָּדֵשׁ.

יָדֵיהוּ רוֹם נָשָׂא וְיִחֵד שׁוֹכֵן מַעְלָה,
וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל אֱלֹהִים בִּתְחִלָּה:
אֱלֹהִים יִרְאֶה לוֹ הַשֶּׂה זִיו שְׁכִינָה לְהַקְבִּילָה —
הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וַאֲנִי הַשֶּׂה לְעוֹלָה.

לְחֶרֶם יַעֲקֹב עַד מָתַי וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים?
אִם מְפַקּוּדֶיךָ נִרְפִּים הֵמָּה נִרְפִּים —
וְכָרָה לִבְנֵי וִינִצְבָּא מְסֻבָּלִים וַאֲלוּפִים,
וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחָה אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ הַשְּׂרוּפִים.

לְמִנְחָה זֹאת שְׁעֵה, כִּי אֵלֶיךָ יִדְרוֹשׁוּ —
אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת זִבְחֵיהֶם וְיַגִּישׁוּ;
מֵאֲרָיוֹת גָּבְרוּ וְעַל נַפְשׁוֹתָם לֹא חָשָׁשׁוּ —
כִּי הִקְרִיבוּם לִפְנֵי יְיָ וַיִּקָּדֵשׁוּ.

חֶרֶב שִׁכְּלָה מִחוּץ וּמֵחֲדָרִים אֵימָה,
וַיַּכּוּם וַיַּכְּתוּם בְּנֵי שֵׂעִיר עַד חָרְמָה;
עַל צְחִיחַ הַסֶּלַע נֶגְדְּךָ לְשׁוּמָה —
הֵן יוּבָא אֶת־דָּמָם אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה.

וְכוֹר אֱלֹהַּ לְיַעֲקֹב וּסְלַח לַעֲדַת מִי מָנָה,
בַּקֵּשׁ עָוֹן וְאֵינֶנּוּ וְחַטָּאת לֹא תִמָּצֶאנָה;
יֵרְדוּ בִמְצוֹלוֹת כְּמוֹ אֶבֶן כָּל־חַטָּאָה וְעָוֹנָהּ —
וְסָרוּ מֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמְּךָ רַק בִּיאוֹר תִּשָּׁאַרְנָה.

קַבֵּל צִקְיוֹן אֻיוּמָּתְךָ הַנֶּעֱלֶבֶת,
תַּשְׁלוּם פָּרִים עֶרֶךְ פְּגִיעָה חֹטֶבֶת א);
כִּי אָפְסוּ אִשִּׁים וּבָטְלָה הַתִּקְרוֹבֶת —
עַד בּוֹאָם אֶל אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת.

וְתִבְנֶה וּתְכוֹנֵן בְּנוֹי מַכְלְלֶיהָ;
עוֹד קָרָא לֵאמֹר: הַרְחִיבוּ אָהֳלֶיהָ,
וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי עָלֶיהָ —
כִּי מָלְאוּ יָמַי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ.

אָז יָחֵלוּ מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ וְשָׂרִים ב)
כְּרוֹעֶה עֶדְרוֹ יְקַבֵּץ בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים.
מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה יִשְׁאֲבוּן בְּשָׂשׂוֹן אַדִּירִים,
כִּי מִן הַבְּאֵר הַהִיא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים.

צֹאנְךָ צָמְתוּ בְּמֶתֶג וָרֶסֶן עֶדְיוֹ לִבְלוֹם,
עַתָּה שְׁלַח הָעֵז מִקְנְךָ וְקַשְּׁבֵם: גּוֹשׁוּ הֲלוֹם!
רַבְּצֵם בְּמִשְׁכְּנוֹת נֹפֶךְ סַפִּיר וְיַהֲלֹם —
וְכָל־הָעָם הַזֶּה עַל מְקוֹמוֹ יָבוֹא בְשָׁלוֹם.

(שם המחבר מ ר ד כ י ב ר ה ל ל חתום בראשי החרוזים; הפיטן רבנו מרדכי מת על קדוש השם בשנת נ"ח לאלף הששי. נדפס ב„מונטסשריפט" של פרנקל-גרטץ לשנת 1878).

*

א) האומה הישראלית מיחדת, עושה חטיבה אחת את אלהים ב„פגיעה" (כ ת פ ל ה, על פי הדרוש הגודע לפסוק „ויפגע במקום").

ב) תקבץ בני ישראל התולים ממשא מלך ושרים (כך מפרשים את דברי הושע ח, י).

ז. הרוגי פורצהים (כ׳ בתמוז שנת חמשת אלפים ועשרים ושבע):
הרב ר׳ שמואל בן הרב יקר הלוי.
ור׳ יצחק בר אליעזר.
ור׳ אברהם בר גרשום.
שטבחו עצמן, ואחר טביחתן נכתתו באופנים.
(מפנקס הזכרת־נשמות לקהלת מגנצא).

*

ח. אֶזְכְּרָה אֱלֹהִים נְגִינָתִי בַּלָּיְלָה,
בְּנִסִּים פְּלָאֶיךָ וְהֶאַרְתָּ אֲפֵלָה;
גָּעַרְתָּ זֵדִים וּפָסַחְתָּ בְּחֶמְלָה
בְּנֵי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף סֶלָה.

דְּדוּי הָמוֹן חוֹגֵג בַּסָּךְ בְּעָבְרִי,
הִסַּעְתָּנִי כְּצֹאן וּפָרַצְתָּ גְדֵרִי;
וּצְבִי עֶדְיִי הוֹרִידוּ וְנִזְרִי —
מַכַּת אוֹיֵב מוּסַר אַכְזָרִי.

זְבוּלֵי הֵשַׁמּוּ אֲרָיוֹת וּכְפִירִים,
חִלְּלוּ צְפוּנֵי דֻּבִּים וּנְמֵרִים;
טְרָפוּנִי וְכִרְסְמוּנִי גִּבּוֹרִים —
חַיַּת קָנֶה עֲדַת אַבִּירִים.

יָקְשׁוּ יוֹנָתְךָ בְּזוֹז חִפּוּי כְּנָפֶיהָ,
כֻּלּוֹ בִמְהוּמָה אֶבְרַת אֲגַפֶּיהָ;
לְךָ תִּתְיַפֵּחַ תְּפָרֵשׂ כְּנָפֶיהָ —
צַר וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ.

מוֹעֲדֶיהָ שָׂרְפוּ בָאֵשׁ וּמִקְדָּשֶׁיהָ,
נִאֲרוּ מִזְבְּחָהּ נִאֲצוּ קָדָשֶׁיהָ;
סִלּוּהָ בַּעֲרֵמַי בְּאֵפֶר לְהַכְפִּישָׁהּ –
רֶגֶל תְּזוּרֶהָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תְּדוּשֶׁהָ.

עֲדָרֶיךָ דִּפְּקוּם אַנְשֵׁי לָצוֹן,
פְּנֵי הַצֹּאן אֶל עָקוֹד לְיַחֶדְךָ בְּעִלָּצוֹן;
צוּר חָסָיו בְּךָ פְּקָדוּךָ בְּלַחְצוֹן –
הָרוֹעִים וְאַדִּירֵי הַצֹּאן.

קוֹל מְחַצְּצִים פְּרָצֵנִי פֶּרֶץ,
רָגְשׁוּ יֶהֱגוּ רִיק כָּלָה לְהַחֲרֵץ;
שָׁתוּ עָלַי וְהֶאֱכִילוּ בְּמֶרֶץ –
בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ אָרֶץ.

תּוֹצְאוֹת מָוֶת שְׁפָטִים הָרָעִים
יִסְּרוּ בָם טוֹבֵי בְּרִבּוּי פְּשָׁעִים;
קוֹל אוֹפָן וְגַלְגַּל עֲלֵיהֶם הִרְעִים –
רֶגֶל גַּאֲוָה וְיַד רְשָׁעִים.

רוֹמְמוּךָ זֶה אֵלִי עַם תִּגְרַת אֶבַח,
הִלְלוּךָ כָּל־הַיּוֹם בִּתְהִלָּה וָשֶׁבַח;
לְשִׁמְךָ הִקְדִּישׁוּ קְרוּאִים לָזֶבַח –
וּמִבְחַר בַּחוּרָיו יָרְדוּ לָטֶבַח.

וְכִתְּרָם הִדְרִיכוּ מְנוּחָה הֲדוּפִים,
יְחִידִים נִגְזְרוּ וְנִגְרְרוּ סְגוּפִים;

הֵן עַל כָּל־חוּצוֹת כְּתוֹא מְעוּלָּפִים –
לְחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים.

עָלַי הֶעֱרִימוּ קָמֶיךָ סוֹדָם,
לָקַחַת נַפְשִׁי יַחַד בְּהִוָּסְדָם;
וּמִחוּץ וַחֲדָרִים שִׁכְּלוּנִי מֵאָדָם –
בַּחֲרָבוֹת וּבִרְמָחִים עַד שְׁפוֹךְ דָּם.

בָּאוּ הַכְּרוּבִים בֵּינוֹת גַּלְגַּלַּי,
נִפְּצוּ וְשָׁפוּ עַצְמוֹת עוֹלְלַי;
רַבִּים וַעֲצוּמִים הֲרוּגַי וַחֲלָלַי –
בְּנֶפֶשׁ אוֹיְבַי יַקִּיפוּ עָלַי.

שִׂפְתוֹת שׁוֹשַׁנִּים קְדוֹשָׁה פֵּאֲרוּךָ,
מְכַּים בֵּית מְאַהֲבַי חֲטִיבָה הֶאֱמִירוּךָ;
וּלְךָ אִם תִּקְטוֹל שָׁבוּ וְשִׁחֲרוּךָ –
אֶת־שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק בִּדְרָכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ.

לַהַט הַמִּתְהַפֶּכֶת מִתּוֹכִי הֲרִמִּי;
רַב לָךְ, אַל תּוֹסִיפִי לְהָמְמִי!
שָׂבַעַתְּ מֵחֶלְבִּי וְרָוִית מִדָּמִי –
אֶל תַּעְרֵךְ הֵאָסְפִי הֵרָגְעִי וָדֹמִּי.

בּוֹסְסוּ מִקְדָּשַׁי עִם רָבֵּי תוֹרוֹת,
נְתָנוּם לִשְׂרֵפַת מַאֲכוֹלֶת תַּבְעֵרוֹת;
יָהּ, תַּצְמִיתֵם בְּחֵמוֹת וּגְעָרוֹת –
אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֶה וָעוֹז עֶזְרָה בְּצָרוֹת.

נַחֵם תְּנַחֵם בְּחִירֶיךָ נְעוּרֵימוֹ לְחַדְּשָׁה,
אוֹיְבֶיךָ תִּמְחַץ וְשִׁבְרֵי הַחְבִּישָׁה;
כְּמֵאָז הָפַכְתָּ יָם לְיַבָּשָׁה —
אֱיָלוּתִי אֱלֹהַי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה.

(בסליחות כמנהג וורמייישא; הקינה היא על סדר א״ב, ובסופה חתום שם המחבר יקר ברבי שמואל הלוי בראשי החרוזים. בראשה נרשם: „זולת לגזירת פורצהים יפרצנה פרץ על בני פרץ לכ׳ בתמוז נטבחו נגררו ונאפנו ועוד יקר העלוב בן ר׳ שמואל בני נחם תנחם״. לפי משמעות הדברים אפשר לשער, כי היה מחבר הסליחה אביו של ר׳ שמואל הנהרג; אלא שאין הדברים מחוורים די צרכם. עיין בספרו של זלפלד עמ׳ 129—130).

✶

ט. אֶזְעַק בְּמַר לֵב עָלַי נִפְשַׁט לְבוּשׁ הוֹדִי,
אָרִיד בְּשִׂיחִי עָלַי אָבְדַן מְתֵי סוֹדִי;
בָּגַד זְמָן בִּי וְאַף שָׂמַח בְּעֵת יָגוֹן,
בָּרַח יוֹם שִׂמְחָה נָכוֹן יוֹם אֵידִי.

רַבּוּ שְׂמָחוֹת בְּנֵי הַזְּמָן בְּהִוָּלֵד
הָרַב שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר לֻקַּח עָלַי מִרְדִּי;
הַזְּמָן מְקוֹר חָכְמָה הִשְׁחִית וְלֹא חָמַל,
טָבַח בְּאַפּוֹ יְקַר עֵינַי וּמַחְמַדִּי.

מִקְדָּשׁ בְּעֵת נֶחֱרַב אָז סָפְדוּ עָלָיו —
אֶסְפּוֹד לְהֶרֶג בְּנוֹ יָקָר יְמֵי חֶלְדִּי.
אוֹרוּ לְיַלְדֵי יוֹם, אוֹרוּ לְעֶזְרָתָם —
כָּרְתוּ בְּרִית הַשְּׁמַד, אָמְרוּ לְהַכְחִידִי.

לֹא נִמְצְאָה עַוְלָה בוֹ, אַךְ מְשׁוּבוֹתַי
הָרְגוּ יְלִיד טוֹב — וְגַם אָוֶן בְּתוֹךְ יָדַי;
הוּא נִלְכַּד בַּעֲוֹן וּבְחֵטְא בְּנֵי דוֹרוֹ,
מוֹתוֹ הֲלֹא יַעֲנֶה כַּחֲשִׁי וְהוּא עֵדִי.

שָׁמְעוּ בְּמַחֲנֵה תְּבוּנָה קוֹל עֲנוֹת הֵידָד:
מִי יַעֲשֶׂה לִי כְּנַף עוֹף אַרְחִיק נוּדִי!
לוֹ יָצְאָה נַפְשׁוֹ כְּגְוַע בְּנֵי אִישִׁים!
יָצָא לְבָבִי בְּרוֹב פֶּלֶץ וְרוֹב חֶרְדִּי.

מִשְׁנֶה שְׁבָרִים וְכִי עוֹלְלוּ עֲרֵלִים בּוֹ —
אוֹי לִי, וְאֵיךְ אֶמְצָא שׁוַֹע לְמוֹ פִּידִי?
שָׂטָן יְקַטְרֵג וְלֹא יַעֲמֹד בְּעֵת צַר לִי;
אֵל יַעֲנֶה לוֹ: וּבוֹ אֶתְמַךְ וְהוּא עַבְדִּי.

לֵוִי בְּדוּכָן לֵאלֹהִים שֵׁרֵת, וְזֶה
יִזְבַּח וְדָם יִזְרֹק לִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי;
שָׂבַעְתִּי מִמְּרוֹר מִשְׁפַּחַת מְרָרִי,
אָאוֹר נַאֲקַלְלָה הַיּוֹם בְּהִוָּלְדִי.

אַל תַּחְשְׁבוּ לְעָוֹן — אֶקְרְחָה בְּרֹאשׁ קָרְחָה,
אַל תִּתְמְהוּ יוֹדְעֵי דָת — גּוּף בְּהִתְגּוֹדְדִי.
לוֹמְדִים, עֲלֵי רַב שְׁמוּאֵל קוֹנְנוּ קִינָה —
הַמַּעֲטִיר עוֹז וָהוֹד וְאַף מַלְבִּישׁ עֶדִי.

יַעֲנוּ בְּתוֹךְ לוֹמְדִים: מִי יִדְרֹשׁ חַיִּים,
צוֹר הַתְּעוּדָה וְלַחְתּוֹם דָּת בְּלִמּוּדַי?

הַבְּרִית אֲשֶׁר נִכְרַת אִתּוֹ, וְהוּא חַיִּים,
הוּפַר בְּחֶטְאִי — וְאֵל נָטַל בְּמַעֲמָדִי.

שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק וְדִין יַצְדִּקוּ —
וְאָמְרוּ לַיְיָ: זֶה מַלְכִּי וְזֶה דוֹדִי.
יָבוֹא מְבַשֵּׂר, אֲשֶׁר יַשְׁמִיעַ בְּקוֹל שַׁדַּי
אוֹמֵר: אֲשֶׁר דִּמְעָם שַׂמְתִּי בְּתוֹךְ נֹאדִי;
דַּם הַחֲסִידִים, אֲשֶׁר נִשְׁפַּךְ לְנֶגְדִּי, הוּא
הִנֵּה לְפָנַי — וְיֵז נִצְחָם עֲלֵי בְגָדָי.

(קינה לר' אברהם ב"ר ברוך על־פי כתב־יד באוקספורד. קינה זו היא במשקל שתי תנועות ויתד ותנועה ויתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות; אלא שלפעמים אין המשקל מדויק, מה שאנו מוצאים גם ברוב שירי הספרדים).

*

י. הרוגי וישנבורק (בשנת ל' לאלף הששי י"ג בתמוז יום. ו').
אלו שבעה צדיקים נתיסרו ביסורין קשין ובמיתה מרה:
ר' משה בר שמשון.
החבר ר' שמשון בר שלמה.
ר' יעקב בר אברהם.
ר' משה בר נתן.
ר' שלמה בר שמשון.
ר' גרשום בר יקותיאל.
ובחור אחד מצרפת.

(מפנקס הזכרת־נשמות לקהלת מגנצא).

*

יא. טַף וְנָשִׁים אֶת הַתַּמּוּז מְבַכּוֹת,
כִּי גָבְרוּ עָלֵינוּ הַמַּכּוֹת —
וְגַם פֵּרַשׂ עָנָן לְסֻכּוֹת.

שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ מַזָּלוֹת וְכוֹכָבִים
יִצְעֲקוּ הוֹי עַל זֶרַע אֲהוּבִים —
כִּי שָׁלְטוּ עָלֵינוּ אוֹיְבִים.

בִּשְׁנַת חַיָ״ב וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים
נִתְחַיְּבוּ הֲרִיגָה נְעִימִים וַאֲלוּפִים —
לָכֵן יִבְכָּיוּן אוֹפַנִּים וּשְׂרָפִים.

שֶׁבַּעֲתָם מְזֻקָּקִים בַּעֲלִיל,
וְהָקְטְרוּ לְשֵׁם יְיָ כָּלִיל —
לָכֵן יִבְכֶּה יַרְדֵּן יְהוּדָה וְגָלִיל.

בַּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי שִׁבְעָה רוֹעִים
נֶהֶרְגוּ וְנִדּוֹנוּ בִּידֵי רָעִים —
לָכֵן יִבְכֶּה גַּלְגַּל הַמַּרְעִים.

בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ
רָצָה הַמֶּלֶךְ לִגְבּוֹת אֶת חוֹבוֹ —
לָכֵן יְקוֹנֵן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ.

יְדֵי רִשְׁעָה עֲלֵיהֶם חָבָרוּ
וְאֵבְרֵיהֶם בְּאוֹפַנִּים עָבָרוּ —
לָכֵן פָּנֵינוּ קָדָרוּ.

נְקוֹם אָדוֹן נִקְמַת עַמֶּךָ,
מֵעִיר נוֹישְׁנְבּוּרְק אֲשֶׁר גִּדְּפוּ לְעוּמֶּךָ —
לָכֵן עֲלֵיהֶם שְׁפוֹךְ זַעֲמֶךָ!

מֶלֶךְ עוֹלָמִים אָיוֹם וְנוֹרָא,
חוּשָׁה לִשְׁלֹחַ בָּם מְאֵרָה —
מְהֵרָה הָפְכֵם כִּסְדוֹם וַעֲמוֹרָה.

(„עמודי העבודה" עמ' 100 מתוך מחזור כתב־יד;
שם המחבר ר' יועץ ב"ר מלכיאל).

✶

יב. שרופי מולריכשטט (ביום ד', ב' בניסן, שנת חמשת אלפים וארבעים ושלש):
ר' נחמיה בר יחיאל.
ר' אליעזר בן הקדוש ר' יועץ.
ר' שמואל בר יחיאל.
ר' יצחק בר גרשם.

✶

יג. בקרוצנכא (ב' בניסן שנת חמשת אלפים וארבעים ושלש) נאפן הקדוש ר' אפרים בר אליעזר הלוי — נתישב על האופן.

✶

יד. בשביעי של פסח שנת חמשת אלפים וארבעים ושלש נהרגו עשר נפשות במגנצא:
ר' יצחק בר משה הזקן.
ר' נתן בר שמואל הזקן וזוגתו מרת בונא.
מרת ליפהייט הזקנה.

מרת מרים סגי־נהורא.
ר' רחביה בר גרשם.
ר' משולם בר יעקב.
ר' יוסף בן הקדוש ר' זרח.
ר' אברהם הבחור בר יצחק הלוי.
הנער יצחק בר חזקיה.

*

טו. ובו ביום נהרגו בבכרכא כ"ז נפשות ג):
ר' שמואל בר קלונימוס וזוגתו מרת מינגוט.
הבחור ר' מאיר בר מרדכי ושלשה ילדיו.
ר' שמואל בר בנימין ובתו ברונא.
מרת שרה אלמנת ר' יוסף.
ר' מאיר הלוי הסופר.
הנער חזקיה בן הקדוש ר' יעקב הנהרג בלורכא.
הנערה אוגיא בת ר' שלמה.
צריט נערה יתומה.
הבחור ר' מנחם, שהיה חזן בו ביום.
הנער אליעזר בר אשר.
ר' יוסף בן הרב ר' דוד.
ר' יהודה בן החבר ר' דוד.

*

טז. ובעשרים וחמשה בניסן, יום ו', שנת חמשת אלפים וארבעים ושלש נהרגו ברוקנהוזן י"ג נפשות (לא נרשמו שמות כלן):
החסיד ר' חזקיה בר מרדכי.

ג) בפנקס להזכרת־נשמות לא נרשמו שמות כלן.

הבחור ר' שלמה בר אליעזר וזוגתו מרת דולצא בת ר' יחיאל ובניהם שלשה — יחיאל ושמשון ויוסף — ואחות זוגתו מרת בילא בת ר' יחיאל ואחיו ר' יועץ בר אליעזר ובנו אליעזר.

ר' אפרים בר שמואל.

הבחור ר' שואיף.

*

יז. שרופי מינכן (ביום ו', י"ב במרחשון, שנת חמשת אלפים וארבעים וששׁ):

ר' שבתי וזוגתו מרת רבקה.

ר' יוסף בר שבתי.

ר' שלמה בר שבתי ואשתו מרת לאה.

ר' אליעזר בר שלמה.

החבר ר' שמריה בן הרב ר' ישראל וזוגתו מרת רות ובניהם ר' ישראל ותננאל ובנותיהם מרת מינא וגוטא.

ר' יוסף בר זרובבל וזוגתו מרת מרים ושלשה ילדיהם.

ר' משה בר זרובבל ובנו ר' מאיר וחתנו ר' יום־טוב הלוי וזוגתו מרת גולדא.

מרת נעמה.

ר' מרדכי הכהן וזוגתו מרת שלטלא ושני בניהם.

ר' אפרים בר ברוך וזוגתו מרת שרה ושני בניהם.

ר' שמחה בר אהרן וזוגתו מרת יונה ושני בניהם.

ר' חיים בר שר שלום וזוגתו מרת אסתר.

החסיד ר' דוד בר קלונימוס.

ר' מנחם בר יעקב וזוגתו מרת זלעלטלא ושני בניהם.

ר' פנחס וזוגתו מרת פערלא.

ר' יוסף הצרפתי וזוגתו ובנו.

ר' זרובבל בר נחמן.

מרת קושא הצדקת ושני בניה אליה ואליעזר.
מרת גרסנא אשת ר' יעקב.
מרת חנה הזקנה.
מרת ברונא ושני בניה.
ר' יעקב הבחור ויצחק.
מרת לאה האלמנה ובתה.
מרת נידנא וילדיה יוסף ובתה.
מרת פרומוט בת ר' שנתי וארבעה ילדיה.

(מפנקס הזכרת־נשמות לקהלת מגנצא).

*

יח. ויהי בשנת חמשת אלפים וארבעים ושבע (1287) ויעלילו על היהודים היושבים בבירנה אשר באשכנז לאמר: הרגו היהודים ילד אחד. וישימו רבים באופנים, ואת הנשארים הדיחו מעל אדמתם. ויצעקו היהודים אל רודולפו המלך. וילך עליה, ועמו כשלשים אלף איש הלוצי צבא, וילחמו עליה פעמים – ולא יכלו לה. ויעלו מעליה וישובו איש לביתו.

(„עמק הבכא" עמ' 56).

*

יט. הרוגי כוכמא (כ"ג בסיון – ולפי נוסח אחר: בניסן – שנת חמשת אלפים וארבעים ושבע):
ר' נתן הזקן וזוגתו.
ר' ויבש הזקן.
מרת רבקה וארבעה ילדיה.
שלשה נערים.
חנה הבתולה.
יצחק ושונא ושלשה נערים.

*

כ. הרוגי קוברנא (ביום א׳, כ״ט בתמוז, שנת חמשת אלפים וארבעים ושבע):

ר׳ אברהם בר יהודה וזוגתו מרת גיילא ובתו מרת דולצא ובתה גיילא.
בניו של ר׳ אברהם — יוסף ושלמה וחנה.
ר׳ אליה וזוגתו מרת בונא ובניו משה ושונא ורחל.
ר׳ אהרן.
ר׳ יצחק וזוגתו מרת בילא ובתו מרים.
ר׳ ברוך ובנו אברהם.
ברונא הכלה.

*

כא. הרוגי מינשטר (ביום ה׳, ד׳ באב, שנת חמשת אלפים וארבעים ושבע):

ר׳ ראובן הזקן וזוגתו ושני בניו.
מרת שרה הזקנה.
ר׳ יצחק ובנו.
מרת גוטא ושלשה בניה.
ר׳ יעקב הלוי וזוגתו ושני בנים.
ר׳ יעקב וזוגתו ושלשה בנים.
ר׳ משה וזוגתו ושלשה בנים.
ר׳ שמואל הזקן וזוגתו מרת זמלא הזקנה.
מרת גוטא וארבעה בניה וחתנה.
ר׳ קרפיל וזוגתו.
מרת בונפלייא ושלשה בניה.
בילא.
ר׳ אברהם הזקן.
ר׳ שמואל וזוגתו מרת דולצא וחמשה בנים.
ר׳ אהרן וכלתו.

ר' חיים וארבעה בנים וזוגתו.
ר' שמואל בר יצחק וזוגתו וחמשה בנים.
ר' משה וזוגתו ושני בנים.
ר' יוסף הלוי וזוגתו ובתו.
ר' אלים וזוגתו וארבעה ילדיו.
ר' יצחק וזוגתו מרת יוטא וארבעה ילדים.
שמונה בחורים אחרים.

✶

כב. הרוגי זיגבורג (ביום ה', כ"ג באלול, שנת חמשת אלפים וארבעים ושבע):
ר' יוסף בר מרדכי וזוגתו מרת מיכלין ובנו ר' שמחה וזוגתו מרת חנה וכל בניו.
ר' גרשם וזוגתו מרת גוטא ובנה שמואל.
מרת שרה.
ר' יעקב.
יוסף הנער.
ר' אברהם בר שמשון.
מרת מרים האלמנה.
מרת זימלא ובתה מרת בילא ונכדתה גוטא.
מרת בילא ושני נערים.

✶

כג. הרוגי לוגשטיין (י"ב בתשרי שנת ה' אלפים וארבעים ושמונה):
החבר ר' יוסף חזן וחתנו ר' יוסף הכהן וזוגתו ובתו.
ר' אהרן בן הרב ר' יואל.
ר' יחיאל.

✶

כד. שרופי טרויש (עשרים באייר שנת ה׳ אלפים וארבעים ושמונה):

ר׳ יצחק צ׳שטליין ואשתו ושני בניו וכלתו[ד].
ר׳ יצחק הכהן.
ר׳ שלמין בן ר׳ ויבש גבאי.
ר׳ חיים מבריניא.
ר׳ חיים מצ׳אורשא.
ר׳ שמעון סופר.
ר׳ בענדיט דאוירי.
ר׳ יונה.
ר׳ שמעון חתן קדמנת.

(מפנקס הזכרת־נשמות לקהלת מגנצא).

*

כה. אֶזְעַק חָמָס קִירוֹת לִבִּי הוֹמֶה לִי,
כִּי עָלָה שָׁמִיר וָשַׁיִת בִּזְבוּלִי;
מְאוֹר עֵינַי חָשַׁךְ וְשָׁבַת מְשׂוֹשׂ גִּילִי —
לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה לִי.

בְּרֹב עָם הִזְכִּירוּ מַעַלְלֵי יָהּ וּגְבוּרָתוֹ,
קְדוֹשֵׁי עִיר טְרוֹיֶשׁ חֶבֶל נַחֲלָתוֹ;
אֲשֶׁר הֶרְאָה לָהֶם אֶת־כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ
וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָתוֹ.

גְּדֻלָּתוֹ הוֹדִיעַ לְאוֹם עֲדַת חֶבְלוֹ,
הָעָם אֲשֶׁר בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ;
יוֹם שְׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח אָמְרוּ אִישׁ בְּאָהֳלוֹ:
בֹּקֶר וְיוֹדַע יְיָ אֶת אֲשֶׁר לוֹ.

ד) להלן בשיר נאמר, כי היתה אז כלתו של ר׳ יצחק בימי הריונה.

דְּבָרִים לָקְחוּ רְשָׁעִים לְהַכְרִית סְגֻלָּה,
בִּהְיוֹתָם כְּאֹבִים עַל אֲדוֹנֵיהֶם...
רָאוּ כִּי שִׂמְּחָם יְיָ בְּאַהֲבָה כְלוּלָה —
זָקֵן עִם נַעַר וְגַם בְּתוּלָה.

הָלְכוּ בִמוֹעֲצוֹת וַיַּחְגְּרוּ אִישׁ חַרְבּוֹ,
עַל אוֹדוֹת הַנִּצְלָב... בָּדָא מִלִּבּוֹ;
בָּאוּ בֵית יִצְחָק וְעוֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ —
שָׁלוֹם עִמּוֹ דִּבְּרוּ וּבְקִרְבּוֹ שָׂמוּ אָרְבּוֹ.

וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה בְּשָׁמְעוֹ קוֹל הַהֲמוּלָּה.

. . . .
רִנָּה וְשִׂמְחָה נָסוּ עַד אָבֵל מְחוֹלָה —
שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד וְבָלָה.

זֶבַח הֵכִין לוֹ וְשִׁלֵּם נְדָרָיו,
וַיִּקַּח אִתּוֹ אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו;
אִשְׁתּוֹ וְכַלָּתוֹ הָלְכוּ אַחֲרָיו —
עַל כֵּן יִשְׂמַח יְיָ עַל בַּחוּרָיו.

חַסְדֵי יְיָ הִזְכִּיר וּבִנְתִיבוֹתָיו אָרַח,
בְּמִצְוֹתָיו וּבְתוֹרֹתָיו עָסַק וְטָרַח;
לָנוּ זְכוּתוֹ יַעֲל וְאוֹרוֹ יִזְרַח —
וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יִבְחַר בּוֹ מַטֵּהוּ יִפְרָח.

טְהָר־יָדַיִם יוֹסִיף אוֹמֶץ הָאֵשׁ לִסְבּוֹל.
אָמְרוּ לוֹ גוֹיִם: נָבוֹל תִּבּוֹל.

יִתֵּן פִּרְיוֹ בְעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לֹא יִבּוֹל –
וּפִי שָׂטָן יִסָּכֵר וְעוֹד לֹא יַחְבּוֹל.

יִצְחָק בְּנוֹ יְחִידוֹ הַנֶּעֱקָד כַּשֶּׂה,
בְּתוֹרָה וּבְמִשְׁנָה בָּחוּן וּמְנֻסֶּה;
אָהֳלוֹ שָׁדְדוּ עָם לֹא יִנָּשֵׂא –
וְכוּתוֹ יַעֲמֹד לָנוּ וְאֵת כָּל־כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה.

כָּל־הַשּׁוֹמֵעַ יִרְעַד וְיֶחֱרַד לִבּוֹ,
עַל אוֹדוֹת הַנַּעַר כִּי רַב טוּבוֹ;
בַּר חַכִּים רוּחַ אֱלֹהִים צָלְחָה בּוֹ –
וְנִקְרָא שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה וַיְיָ אֲהֵבוֹ.

לֵב טָהוֹר בָּרָא לוֹ אֱלֹהִים עַצְמוֹ לְטַהֵר,
יִצְחָק הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר וְהַמְטַהֵר;
חַרְבּוֹ הִבְרִיק רָשָׁע וּלְשָׂרְפוֹ מִהֵר –
וְהִזָּה דַם הַטָּהוֹר עַל הַמִּטַּהֵר.

מְאוֹד חָשַׁק בְּלִבּוֹ נִפְלָאוֹת אֵל לְסַפֵּר
אִישׁ יָשָׁר וְנֶאֱמָן שִׁמְעוֹן הַסּוֹפֵר;
זָעֲקוּ הֵילִילוּ סוֹפְרִים וְלָבְשׁוּ שַׂק וָאֵפֶר –
אַחֲרָיו לֹא קָם כָּמוֹהוּ מַשְׂכִּים בְּשֵׁבֶט סוֹפֵר.

נָדְבוּ עַמִּים לָשׁוּב לְאֵל מוֹשִׁיעָם,
לִרְאוֹת בְּטוּב יְיָ וְלַחֲזוֹת בְּנֹעַם.
קוֹלוֹ הֵרִים בְּהִתְנַדֵּב רָאשֵׁי עָם –
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְשׁוֹן: נִקֵּיתִי הַפָּעַם.

שָׂשׂ מְאֹד בְּאִמְרוֹתֶיךָ וּדְבָרֶיךָ לוֹ עָרְבוּ,
וּמֹהַר וּמַתָּן מְאֹד עָלָיו הִרְבּוּ;
וַיְאַמֵּץ בְּיִרְאַת יְיָ וְשׂנְאָיו לִמְאֹד רַבּוּ —
וַיַּאַסְרוּהוּ בַּעֲבוֹתִים לַחִים אֲשֶׁר לֹא חֹרָבוּ.

עַל הַמַּעֲרָכָה נֶעֱקַד הוּא וַחֲבֵרָיו עִמּוֹ,
קְרָאֵי מוֹעֵד אַנְשֵׁי שֵׁם חַיִּים וּשְׁלֹמֹה;
בְּתוֹרַת מוּסָרִים גַּעְגּוּעָם וְלִוְיַת חֵן עֲנָקָתְמוֹ —
כִּי חֵלֶק יְיָ עַמּוֹ.

פִּרְצַת עַמְּךָ מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ הַשְׁקִיפָה,
הַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם נֶאֱמְנֵי שָׂפָה;
שְׁכִינַת אֵל חַי בְּכַנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה —
כִּי עַל כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה.

צַדִּיק אַתָּה יְיָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ יְשָׁרִים,
לְאִישׁ חֲסִידְךָ הֵלֶךְ מֵישָׁרִים;
חַיִּים חֵן מָצָא מֵאִיר עֵינֵי עִוְּרִים —
וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל עִם הַשְּׁנֵים־עָשָׂר בַּחוּרִים.

קִדְּשׁוּךָ עֲבָדֶיךָ בְּלַהֶבֶת תְּחִיָּה,
רְשָׁפֶיהָם רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה;
יְהִי זִכְרָם לָעַד וַעֲקֵדָתָם יִרְאֶה יָהּ —
כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ.

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ וְזִכְרוּ בַחוּנָיו,
עִבְדוּ אֶת יְיָ בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו;

עֲלֵי־פְּשָׁעֵינוּ יַעֲבֹר כְּאָז עָנִיתָ לֶעָנָו –
בְּיוֹם וַיַּעֲבֹר יְיָ עַל פָּנָיו.

שִׁמְעָה תְפִלָּתֵנוּ יְיָ וְלַעֲבָדֶיךָ הַצְלִיחָה,
וְהַעֲבֵר נָא עֲוֹנֵינוּ כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה;
אֶמְנֵי שְׁלֻמַי אֲשֶׁר יְהִי זִכְרָם לִמְנוּחָה –
שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה.

תִּקְרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי,
עֲנֵנִי יְיָ עֲנֵנִי לְקוֹל תַּחֲנוּנִי –
כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ לְקוֹל שַׁוְעַת אֱמוּנַי,
בְּקָרְאָם אֵלֶיךָ בָּאֵשׁ: יְיָ יְיָ!

(קינה זו על שרופי טרויש נדפסה מתוך כתב־יד בקובץ Revue des études juives חלק שני. הפיוט הוא על סדר א"ב, ובראשי השורה השלישית של הבתים נרשם שם המחבר: מ א י ר ב ר אליאב. בכתב־יד החסירו, כנראה מפני היראה, קצת מלים, ורמזתי על זה בנקודות).

★

כו. שַׁחַר אָבִיא תוֹדָה מְבַשֵּׂר צֹאן קָדָשִׁים,
הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה הִיא כָּלִיל לָאִשִּׁים –
יִתְאַחֵז בָּאֲנָשִׁים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר וּבְאִשָּׁה הָרָה מִשְּׁתֵּי נָשִׁים ה).
גָּאוֹן לִבּוֹ עָדָה וַיִּמְאַס בִּישִׁישִׁים
וּמִבַּחוּרֵי עֵדָה גָּאוֹן וּפְאֵר אִישִׁים;
יַחַד חָדוּ חִידָה לִהְיוֹת הָאֵל דּוֹרְשִׁים.
עָשׂוּ לָהֶם צֵידָה דָּם וּבָשָׂר וּנְפָשִׁים –
כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים.

ה) קינה זו, נהדרת ביפיה הפיוטי, היא על משקל שש תנועות בדלת ובסוגר; ובכל טור חרוז פנימי לדלתות — חוץ מטור זה, שכפי הנראה אינו שיך לבית הראשון ונשתרבב לכאן בטעות המעתיק.

לָמָּה תִישָׁן? עוּרָה אֵל אִלְּמִים מֵסִיחַ!
הֵן אוֹיְבְתִּי אָמְרָה, כִּי שִׂיג לְךָ גַּם שִׂיחַ,
וּמְאֹד יָדְךָ קָצְרָה אֵין אוֹנִים וְאֵין כֹּחַ.
וַאֲנִי אֵל מָה־אֹמְרָה — בִּרְאוֹתִי תַּקְשִׁיחַ
לֵב מִבֵּן הַבְּכוֹרָה וּכְקוֹל אוֹב יָשִׂיחַ,
וְלַבֵּן שׂוֹנֵא מִשְׂרָה עַל שִׁכְמוֹ יָנִיחַ?
בְּטְרוֹיְשׁ שֵׁם תַּבְעֵרָה קָרָא, גַּם מִזְבֵּחַ
עָרַךְ וּבָאֵשׁ זָרָה שָׁם כֹּהֵן מָשִׁיחַ
ר׳ יִצְחָק לְרֵיחַ נִיחוֹחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים —
כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים.

מַטַּע קֶרֶן שָׁמֵן ר׳ יִצְחָק יוֹפִי מִכְלָל —
אֵיךְ לָבוּז וּלְדֹמֶן תֹּאַר יָפְיוֹ חֻלָּל?
בָּנִים הָיָה אוֹמֵן, קִדְּשׁוּ שֵׁם הַמְהֻלָּל.
וּבְלִי חֵטְא יֵאָמֵן הוּא עִם בֵּיתוֹ אֻמְלָל,
כִּי לֹא רֶגֶל אַךְ מֶנְ־ הוּ הַצָּר יִתְעוֹלָל.
הַבַּיִת יִכָּמֵן, מִשָּׁם בָּא אִישׁ קִלָּל,
כָּל־אִישׁ . . . . טוֹמֵן יוֹם שִׁשִּׁי הַמְקֻלָּל[1].
בְּבֵית יוֹם אמן[2] אִישׁ אִישׁ לֹא יִתְהַלָּל;
כִּי יִמָּצֵא חָלָל, וְהָיָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים —
כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים.

הֵן נָסַכְתִּי מַלְכִּי — אָמַר שְׁלֹמֹה לַיְיָ —
וּלְרַצּוֹת אֶת דַּרְכִּי עָרַכְתִּי עִנְיָנַי,

[1] ביום ו׳, שביעי של פסח, שהיה לנויים יום צליבת המשיח (Char-Freitag), טמנו בבית ר׳ יצחק את הילד המת.

[2] אין לדברים מובן; כנראה, מקולקלים הם בכתב־יד.

וָאֶקֹּד עַל בִּרְכַּי   לְהִתְוַדּוֹת עֲוֹנַי,
וּלְהַגִּיהַּ חָשְׁכִּי   אַקְרִיב רֹאשׁ עִם פָּנַי
יָדַי גַּם רַגְלַי,   כִּי בוֹ כָּל־מַעְיָנַי;
וָאֶסֹּךְ אֶת נִסְכִּי   מִדָּם וְדֶמַע עֵינַי,
עַל מִזְבַּח אֵשׁ עֶרְכִּי   לֵב נֶפֶשׁ קָרְבָּנַי,
צִירַי צוּף אֶל חִכִּי —   לֹא שָׁלַט אֵשׁ מוֹנָי.
הֲיִיטַב בְּעֵינֵי יְיָ, אֵל נַעֲרָץ בִּקְדוֹשִׁים —
כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדשִׁים.

שֶׁבֶת אַחִים נָעֵמוּ —   אֵיךְ תּוּכַל הִתְעַלֵּם?
קָרְעוּ לֵב לֹא דַמּוּ,   הַסְכֵּן עִמְּךָ וְשַׁלֵּם;
יַחַד יִצְרָם שִׁלְּמוּ   לִהְיוֹת לִבָּם שָׁלֵם.
נָא רַחֲמֶיךָ יֶהֱמוּ   לְמַר בָּרוּךְ טוֹב עֶלֶם ח);
פָּנָיו בְּאֵשׁ דָּת אָדְמוּ   וְנִקְרָא יוֹנַת אֵלֶם —
צִירָיו בָּאֵשׁ עָצְמוּ   וּבְאַהֲבַת אֵל יִסְבְּלֵם.
קוּם אֵל רִיב רִיב הָלְמוּ   בּוֹ עֲקֵבוֹ צָר הוֹלֵם,
כִּי עוֹד עֵינָיו רָמוּ   הַצַּדִּיקִים לְהַכְלֵם.
וְגַם חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים —
כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדשִׁים.

מַה־טּוֹבוּ אָהֳלֵי   מְרוֹיִשְׁ, כִּי בָם לֹא נִמְצָא
מַחְסוֹר יִרְאָה וַעֲלֵי־   הֶם לֹא נִרְאָה שִׁמְצָה.
מַר בָּרוּךְ מִן בַּעֲלֵי   הַבְּרִית קֹדֶשׁ אִמְּצָה
וַיֹּאמֶר: כִּי אֶעֱלֶה   עַל בָּמֳתֵי עָב נִרְצָה;
רֹאשִׁי בָּאֵשׁ נִגְלֶה,   גַּם כָּל־דָּמִי נִמְצָה.

ח) מר ברוך (בענדיט) טוב עלם (ממשפחת Bonfils).

עִם אֲדֹנָי אֵלֶּה   מֵאַרְצוֹ לֹא יָצָא,
וּמֵאָז הַפֶּלֶא פֶּלֶא   מִי זָמַם הַפִּרְצָה.
אָכֵן אָמְרוּ חוֹבְלֵי   עָם — קוֹל יָצָא אַרְצָה
מִן הַבַּיִת חוּצָה: וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים —
כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים.

חוֹבְלִים בָּנוּ חָבְלוּ   שֶׁבֶט הַתַּחְכְּמוֹנִי
מַר שִׁמְשׁוֹן וְעוֹלְלוּ   בּוֹ האמין (?) שַׁמְנִי;
אַךְ עֵינָיו רוֹם דִּלּוּ   וַיֹּאמֶר: הִנֵּנִי
אֵל לַעֲבוֹדָתְךָ, לוּ   יֵרָצֶה קָרְבָּנִי!
עִם הַקְּדוֹשִׁים אֵלּוּ   מִי הוּא יְקַדְּמֵנִי?
דַּם מוֹרָשַׁי צָלֲלוּ   מֵהֶם אַפִּיךְ יֵינִי,
עַל מִזְבַּח אֵשׁ יַעֲלוּ   נִסְכֵּךְ וְדֶמַע עֵינַי;
רַעְיוֹנַי אֵל הִלְּלוּ,   כִּי בָחַר בִּי קוֹנִי
עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים —
כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים.

הֶרְאָנוּ אֵל אִשּׁוֹ   הַגְּדוֹלָה בַּמַּחֲנֶה.
וַיִּשְׁכַּח כָּל־רִישׁוֹ   מַר שִׁמְשׁוֹן וַיַּעֲנֶה:
הִנְנִי עַל שֵׁם קָדְשׁוֹ   נִשְׂרָף נֶגֶשׂ וְנַעֲנֶה,
אָבֹא אֶל מִקְדָּשׁוֹ   וּלְפָנָיו שִׁיר אֶעֱנֶה.
. . . . נַפְשׁוֹ   מַקְרִיב לֶחֶם מִשְׁנֶה,
יָדָיו רַגְלָיו רֹאשׁוֹ,   כִּי יוֹם שַׁבָּת הִנֵּה.
. . . . מוֹקְשׁוֹ   מַלְאָךְ סָבִיב יַחֲנֶה,
יָבִיא אֵפֶר קָדְשׁוֹ   בְּרַבִּים וַיְקַנֵּא.
. . . . יִדְרְשׁוֹ   לֹא יִשְׁלֹט עוֹד מוֹנֶה,

. . . . בּוֹ תַּעֲבֹרְנָה הַטּוֹנָה.
. . . . צֹאן קָדָשִׁים —
כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים.

הֲלָנֶצַח תַּמָּה חֶסֶד אָבוֹת בָּנוּ?
לָאֵלֶּה הַצֹּאן מַה יֵעָשֶׂה, כִּי נֻעְנוּ
חִנָּם? אִם הִיא שׁוֹמָה וַעֲוֹנֵינוּ עָנוּ —
מַעֲלוֹת טוֹבוֹת כַּמָּה לַמָּקוֹם עָלֵינוּ?
חֶלְבָּם דָּמָם אַשְׁמָה כֹּפֶר יֵעָמֵד לָנוּ.
אֶת דִּשְׁנָם הָרִימָה וּבְחֵיקְךָ שִׂימֵנוּ,
כִּי הֵם עוֹלָה תַמָּה וְלַשָּׁוְא נִגְּשׁוּ נַעֲנוּ.
אֵיךְ גָּדְלָה הַחֵמָה עִמְּךָ חִלַּלְתָּנוּ,
כִּי כַאֲשֶׁר אֵין עָצְמָה לִצְמִיתוּת נִמְכַּרְנוּ.
אִם לְעֶבֶד אוֹ אָמָה נִמְכַּרְנוּ — הֶחֱרַשְׁנוּ;
אַךְ לָרֵישׁ וּלְשַׁמָּה וּלְבַז וְלַשְּׁבִי נַחְנוּ.
הָעִירָה אֵל, קוּמָה שָׁפְטָה מִשְׁפָּטֵנוּ;
כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ אֱלֹהִים קְדוֹשִׁים —
כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים.

(גם קינה זו נדפסה מתוך כתב־יד בקובץ הנ״ל.
שם המחבר ש ל מ ה ש מ ח ה נרשם בראשי הבתים).

✶

כו. יֻצַּע עַל בְּשָׂרִי שַׂק וָאֵפֶר,
כָּלוּ בֶעָשָׁן מְלַמְּדֵי סֵפֶר;
מְאַזְּרֵי וִיקוּת בְּנַפְשָׁם לֹא נָתְנוּ כֹפֶר —
אַיֵּה שׁוֹקֵל אַיֵּה סוֹפֵר.

עָרְבָה כָּל־שִׂמְחָה עַל אָבְדַן מוֹלַדְתִּי,
הוּרַד שְׁאוֹלָה צְבִי תִפְאַרְתִּי;
הִשְׁקַנִי רֹגֶז וַאֲשֶׁר יָגֹרְתִּי —
פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי.

קַלּוּ מִנְּשָׁרִים בְּנֵי מְעַנָּי,
נִצְרֵי מַטָּעֵי הַשְׁחִיתוּם מוֹנָי;
אָמְרוּ: לְכוּ בְּאוּר אֶשְׁכֶם, וּמִהֲרוּ בָנָי —
וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ יְיָ.

בָּא נְדִיב לֵב לִמְקוֹם תַּבְעֵרָה,
וַיֶּחֱרַד יִצְחָק וַיֹּאמֶר: מַה־נּוֹרָא!
בְּיוֹם שַׁבָּתוֹן מָלְאוּ לוֹ יְמֵי טָהֳרָה —
בְּהַקְרִיבָם אֵשׁ זָרָה.

בָּרָה לְיוֹלַדְתָּהּ אֲחוּזָה בְּיַד טוֹרֵף,
תַּמָּתוֹ הַצְּרוּפָה לֹא פָּנְתָה עֹרֶף;
אָז אָמְרָה לְהַחֲזִיק בָּהּ, יָדְךָ אַל־תֶּרֶף —
הוֹצִיאוּהָ וַתִּשָּׂרֵף.

רַבֵּי שַׁעֲשׁוּעִים, עוֹלְלֵי טִפּוּחִים,
שְׁנַיִם בָּאוּ בֵּין אֵשׁ הַחוֹחִים;
אִישׁ לְרֵעֵהוּ יֹאמַר: טוֹב שֶׁבֶת אַחִים —
וַיַּעֲלוּ עוֹלוֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים.

רִיק הָגוּ לְאֻמִּים לְכַלָּה יְפֵהפִיָּה:
לְאֵל נֵכָר סוּרִי, אַתְּ גֶּפֶן פּוֹרִיָּה ט);

ט) כלתו של ר׳ יצחק היתה אז בימי הריונה („גפן פוריה”), והאויבים „נתמלאו רחמים” עליה ואמרו להחיותה אם תמיר; אך היא עמדה בנסיון ונשרפה על קדוש השם. הפיטן השתמש כאן במליצה „סורי הגפן נכריה” (ירמיה ב, כא) בלשון נופל על לשון.

מֵאֲנָה לְעָבְדוֹ הַיַּלְדָּה הָעִבְרִיָּה –
רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה.

בְּרָךְ־יַחַד הֵטִיבוּ נַגֵּן רִנָּתָם,
כְּבִמְחוֹל מְשַׂחֲקִים נָסְעוּ לִצְבָאוֹתָם;
פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם, וְהָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבוֹתָם –
הִנֵּה הָיוּ כְקַשׁ אֵשׁ שְׂרָפָתָם.

יֶחֱרַד בְּזֹאת לִבִּי וַיִּתֵּן מַיִם רֹאשִׁי,
כִּי גָבַר אוֹיֵב שׁוֹדְדִי וְחוֹרְשִׁי
לְיַדּוֹת בְּמַאֲכֹלֶת־אֵשׁ בֵּן יַקִּיר קְדוֹשִׁי –
וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן: תָּמֹת נַפְשִׁי!

יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ בְּעֵמֶק הַבָּכָה,
בְּחִיר יְיָ רֻתַּק עַל אֵשׁ הַמַּעֲרָכָה;
אָז חָלַף רוּחַ וְלִנְסוֹךְ מַסֵּכָה –
וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל כִּסֵּא הַמְּלוּכָה.

הָשֵׁב אֵין אוֹמֵר וְאֵין מַצִּיל מְשׁוֹסֵהוּ,
וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבּוֹל כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ;
לְהֲטָהוּ מִסָּבִיב וְאֵשׁ אֲכָלַתְהוּ –
כִּי בָרוּךְ הוּא.

וְנִגַּשׁ הַמְשׁוֹרֵר – וְזָר לֹא יְרַחֲמֶנּוּ,
לֹא תִכְבֶּה לַהֶבֶת אַף אֵשׁ תֹּאכְלֶנּוּ;
מֵטִיב נַגֵּן וְסוֹפֵר צוּר בָּדָד יַנְחֶנּוּ –
לָקַח אוֹתוֹ אֱלֹהִים וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ.

דּוֹד בֵּין הָעֲבוֹתִים צַמַּרְתּוֹ נִתְּנָה,
הֶחֱזִיק בְּתֻמָּתוֹ וְעֹז פָּנָיו לֹא שֻׁנָּה;
לַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה הָיָה לוֹ לְמָנָה —
וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל עַל יוֹנָה.

הוּכַן בַּחֶסֶד[י] שַׂר הַצָּבָא
וַיַּעֲמוֹד עַל מִשְׁמַרְתּוֹ אֶל־הַמְּלָאכָה לְקָרְבָה;
וְהוּא כֹּהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן וְרוּחוֹ נְדָבָה —
אוֹר יִצְחָק לְאֵשׁ וּקְדוֹשׁוֹ לְלֶהָבָה.

חֲמַת הַמֵּצִיק בְּעֶבְרָה בְּאִישׁ מְהוּגָן,
וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וּבְיָדוֹ מֻגָּן[יא];
נִצְרְבוּ פָּנָיו אֲשֶׁר צַחוּ מֵאֲגָן[יב] —
וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן.

זַךְ כָּתִית לַמָּאוֹר כִּכְפִיר נוֹהֵם
נְאֻם: יֵקַד גֵּוִי עִם רֵעַי בָּהֶם;
כַּיּוֹנִים תְּעוּפֶינָה אֶל־אֲרֻבּוֹתֵיהֶם —
כִּי חַיִּים הֵם לְמוֹצְאֵיהֶם.

קִרְאוּ יָהּ עוֹמֵד בְּמִדּוֹת שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה,
כֻּלּוֹ זֶרַע אֱמֶת וּדְבַר יְיָ יָרֵא;
נִשְׁאַר מִזֶּרַע אֱנוֹשׁ עַל־יַד לַעֲנָה פּוֹרֶה —
יִשְׁפּוֹט יְיָ וְיֵרֶא.

(קינה נדפסה מתוך כת"י בקובץ Romania לשנת 1874, שם המחבר יעקב בר רבי יהודה חתום בראשי הבתים).

✶

י) „בתסד", בחסידותו. — יא) „מגן", נמסר בידי האויב (בראשית י"ד, כ').
יב) „צחו מאגן" — מאגן הסהר (שיר־השירים ז', ג').

כח. שרופי איימביך (Einbeck — שנת המאורע הזה, שנשרפו שש־עשרה נפשות על קדוש־השם, לא נרשמה בכתב־יד; בכל־אופן היה זה קודם לשנת נ״ח לאלף הששי):

ר׳ נתן הכהן ווזגתו מרת ברונא ושני בניו.
ר׳ משה הכהן, משה נכדו וחתנו ר׳ אשר וזוגתו.
מרת גננא וארבעה ילדיה עמה יעקב וגושלק ושתי בנותיה
חנה ויוטא.
ר׳ דוד.
מרת בנקייא.
ר׳ דוד בר יעקב.
זכרונם לברכה!

(מפנקס הזכרת־נשמות לקהלת מגנצא).

*

כט. יזכור אלהים נשמות כל הקהלות כמו נשמות אברהם יצחק ויעקב שנהרגו ונסקלו ונשרפו ונחנקו ונשחטו ונטבעו ונאפנו ונתלו ונקברו חיים על יחוד השם בשביל שסבלו הוא יזכור אותם עם הצדיקים וצדקניות בגן־עדן.

(מפנקס הזכרת־נשמות לקהלת נירנברג, שיסד ר׳ יצחק בר שמואל ממיינינגן בשנת נ״ז לאלף הששי).

ז. גרוש היהודים מאנגליה

מאורעות ההסטוריה אינם במקרה ופגע, אלא מתוך הכרח הסבות. לפעמים בא איזה מקרה למהר ולהחיש את המאורעות; אבל זהו רק סבה חיצונית. לפעמים הדבר להפך, שהמקרה אינו מסיע להכשרת הדברים, אלא כח מונע. ועם־כל־זה אין בידו לעכב את המעשה, אם הגיע כבר זמנו.

זה אנו רואים בחוש במאורעות שבאו על היהודים באנגליה בתחלת שנות האלף הששי, והם שהביאו לבסוף את הגרוש הכללי בשלישי במרחשון שנת חמשת אלפים וחמשים ואחת (ט' באוקטובר שנת 1290). המלך אידוארד הראשון, אשר מלך אז באנגליה, לא שנא את היהודים, כי בכלל היה אדם ישר ואוהב משפט. כמה פעמים עמד בפרץ ומנע את הכמרים הקנאים, שהיו צמאים לדם היהודים, ואת הברונים, שהיו להוטים אחרי רכוש היהודים, לעשות עמהם רעה. על אשתו, המלכה איליאונורה, אומרים, כי לבה היה טוב לישראל והשפיעה על המלך להטות להם חסדו. ועם־כל־זה, כשהגיעה השעה, מתוך הכרח הסבות, גזר המלך אידוארד גרוש כללי על היהודים באנגליה — שלא ישובו אליה עולמית.

עוד בשנת חמשת אלפים ועשרים וארבעה התרגשו רעות וצרות על היהודים באנגליה. עלילת־הדם, אשר הרבתה חללי ישראל בגרמניה ובפרנסיה, עברה את הים ובאה אל ארץ־האי. בשבוע שלפני חג הפסח (מיום ח' עד יום י"ד בניסן) התחולל סער גדול על הקהלות באנגליה ומדינת גסקוניה בפרנסיה (שאז היתה שיכת למלכות אנגליה). הסבה לשמד של הימים ההם היתה עלילת־הדם. ביחוד היה ההרג גדול מאד בעיר לונדון. נהרגו כאלף וחמש מאות נפשות; ויתרם נמלטו למבצר הטויר וניצולו, אבל הברונים לקחו להם את בתי היהודים ואת רכושם. היהודים

ירדו אז מנכסיהם. העוני גבר בהם מאד, עד שראה המלך הכרח בדבר לוַתּר להם את המסים והארנוניות למשך שלש שנים. השנאה לישראל הלכה וגברה. לא היה עוד ליהודים מעמד באנגליה, עד כמה ששקד המלך על בטחון חייהם ורכושם וגזר בכל תוקף, שלא יגע בהם איש לרעה. מעשה בא והחיש את אחריתם המרה.

בשנת שלשים וחמש ארע, כי כומר אחד מכת הדומיניקנים — אדם גדול שבהם ונשיאם — ושמו רוברט די־רידינגי, למד עברית, „כדי לדעת מה להשיב לאפקורסים", להתוכח עם היהודים מתוך ספריהם בענין האמונה בביאת המשיח. אבל הכומר הזה בא ללמד ונעשה למד. מתוך שקידתו בספרי היהודים עמד על הבנת התורה הישראלית ונמשך אחריה. הוא התגיֵר והסב את שמו חגי, וגם לקח נערה עברית לאשה. כאשר שמעו הדומיניקנים את הדבר הזה כעסו מאד והשפיעו על אם המלך, שהיתה קנאית וצוררת את היהודים, לעשות עמהם רעה. את דין גר־צדק זה מסר המלך בידי הבישוף מקנטברי. אבל כנראה מהר הגר להמלט עם אשתו. הקצף יצא בגלל זה על כל היהודים.

והנה ארע בשנים ההן, כי נתרבו בערי אנגליה מטבעות מזויפים, אשר הכניסו מחוץ־לארץ; חוץ לזה היו גולחים את המטבעות של אנגליה. וכשרבו מעשי הזיוף והמרמה האלה העלילו על היהודים, כי הם המזיפים והמגלחים את המטבעות. נתפסו ביום ו' א' דראש־חודש כסלו שנת שלשים ותשע (י"ז בנובמבר שנת 1278) כל היהודים באנגליה והושמו במאסר. מובן, שלא היו השופטים מטים דינם כלפי היהודים, ועם־כל־זה מצאו גם הרבה מן הגויים שעסקו במעשי הזיוף והגלוח של המטבעות. קרוב לשלש מאות יהודים נדונו למיתה (ואין ספק, שיצאה הגזרה גם על אנשים נקיים) וגם קצת מן הגויים. במאורע זה השתמשו שונאיהם של ישראל להרע להם, וגם אם המלך התאמצה מאז להביא גרוש כללי על כל היהודים באנגליה ובמדינת גסקוניה. בשנת חמשת אלפים וארבעים ושבע נתפסו עוד הפעם

כל היהודים והושמו במאסר. סבת הדבר אין אנו יודעים. נתקימה לנו רשימה אחת, דברים שחקק אחד התפושים לזכרון עולם — והם עושים בקצורם רושם קים:

„יום ו׳ ט״ז איר היו
תפוסים כל יהודי
ארץ האי שנת
מ״ז לפרט לאלף
ששי אני אשר
חקקתי״.

לפי־שעה יצאו אחרי־כן היהודים לחרות. אבל המלך לא היה יכול עוד לעמוד בפני הכמרים והברונים, שהיתה אמו מסיעת להם. בקיץ שנת חמשת אלפים וחמשים יצא גזר־דין על כל היהודים באנגליה ובמדינת גסקוניה לצאת מן הארץ; ומי מהם שימצא שם מיום א׳ בנובמבר בשנה ההיא ואילך יומת. אבל המלך הכריז בפרוש לכל שריו ועבדיו, שלא יגעו לרעה ביהודים, אלא יניחו אותם לצאת עם כל רכושם. כנראה, הסכימו כבר היהודים עצמם לגלותם, כי נמאסה עליהם הישיבה בארץ ההיא. ששה־עשר אלף וחמש מאות ואחת־עשרה נפשות גלו בימים ההם; וכבר ביום תשיעי באוקטובר, עוד טרם הגיע להם יום גלות שלמה, לא נמצא באנגליה אף יהודי אחד.

בגלות זו היו כמה טרגדיות — כבכל הגליות שגלו היהודים בתקופות שונות. כמה נפשות אבדו בטלטול הדרך או ברשעת הצוררים. אף־על־פי שצוה המלך, שלא לשלות יד ביהודים, התאכזרו עליהם פקידי המלכות ורבי־החובל של הספינות. בספינה אחת ירדו כמה יהודים לצאת אל ארץ אחרת. בדרך הגיעה הספינה אל אחד האיים, ושם עמדה בשעת ירידת מי הים. רב־החובל צוה ליהודים לצאת מן הספינה אל האי. כשגברו המים העתיק את הספינה ולא נתן את היהודים להכנס בה. לקול צעקתם,

כי הם טובעים בים בשעת עלית המים, השיב להם רב־החובל בלעג של אכזריות: התפללו למשה רבכם, והוא יבקע לכם את הים, שתעברו בו בחרבה — מה שעשה לאבותיכם במצרים. כל היהודים טבעו. כששמע המלך את הנבלה הזאת דן את דין רב־החובל, כדין רוצח, למיתה.

פרטי המאורע הזה נמצאים מסופרים ברשומות סופרי הגויים של הימים ההם. בספרות הישראלית נמצא גם כן ספור המאורע; אלא שיש בהרצאה קצת טעיות ובלבולים. ר' יוסף הכהן קובע (בספרו „עמק הבכא") את זמן המאורע בשנת חמשת אלפים ואחת. נראה, כי השתמש בכתב־יד שנרשמה בו שנת נ"א לפרט וטעה והחסיר את הנ'. ואמנם גזרת הגרוש היתה בימי הקיץ שנת נ', אבל הגרוש עצמו היה (כמובא למעלה) בתחלת שנת נ"א ונגמר בשלישי במרחשון. על־פי זה תקנתי את הדברים בספורו של ר' יוסף הכהן, וגם טעות כמותה בספר „שבט יהודה".

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

א. ויהי בשנת ה' אלפים ונ"א (1290) וירבו היהודים באינגילטירה ובלונדריש. ויהי היום ותדבק נפש דורש אחד מן הכמרים באחת מבנות ישראל, וידבר על לבה ימים רבים — ולא שמעה בקולו. ויתחפש בבגדי היהודים וידבר עמה יום יום, והיא עניה ואב אין לה. ותרא אמה, כי עשיר וטוב הוא, ותתן אותה לו לאשה; אך כי ילכו לגור בארץ אחרת, כי יראו לנפשם. ויודע הדבר, ויהיו הכמרים למשל ולשנינה וילעגו עליהם מאד — וישאו כלמתם. וידברו אל דורש א) אחד, והוא קרוב אל אם המלך, ויביאו את דבת היהודים רעה אל המלך. וגם צאצאי העמים דברו כל היום רעה על היהודים, וישנאו אותם מאד. ויעלילו עליהם לאמר: יגוזזו היהודים את מטבע המלך, וגם אכול יאכלו את כספו. ויביאו מטבעות, אשר גזזו הם בביתם, לאמר: היהודים עשו את הדבר

א) עבודת הדומיניקנים היתה לדרוש בבתי־תפלה שלהם.

הרע הזה. ויבואו רבים אחרים ויצעקו גם הם ואכלו קרציהון דיהודאי. וישפטו השופטים בדבר המלך ויגרשום; אך כי לא יוציאו מאומה מכל אשר להם, ויניחו כל קנינם שמה, לכפר על נפשותיהם. ויצאו הכמרים ויאמרו: הנה גם כומר אחד בארצנו עשו ליהודי — ולא יכופר העוון הזה, כי אם בהמירם או למות בחרב. ויאמר המלך: כדבריכם כן יעשה היום הזה. ויקחו את ילדיהם וישלחום אל ארץ נורטי, אשר בירכתי האי, וילמדום ספר וידיחו אותם מאחרי ה׳ אלהי ישראל. וישבו שם בין עמי הארץ, פן יזכרו עוד את דרכי היהודים ואת אבותם. וימותו רבים מאבותם ומאמותם ממרירות נפשם. ואת הנשארים הדיחו מעל אדמתם.

(„עמק הבכא" עמ׳ 53—52).

*

ב. באי, אשר יקרא היום אינגלאטירה, היה שמד גדול ועצום — בכל אותן קהלות גדולות ועצומות, אשר היו שם בימים ההם בחכמה ובינה וכבוד; וביחוד העיר הגדולה הנקראת לונדריש, אשר היו שם קרוב לשני אלפים בעלי־בתים — כלם אנשים בעלי חכמה ועושר. ושם עשה החכם ר׳ אברהם בן עזרא אגרת, קראה: „אגרת שבת". והשמד היה שימירו דתם. וכאשר עמדו על קדושת השם, העלילו עליהם, שהיו עושים זיוף במטבע. ובאה תביעה זו לפני המלך. והמלך חקר ודרש ומצא, כי המעלילים המזיפים היו מטילים האשמה על היהודים ונמלטו. לימים שבו הנוצרים ובקשו מי שיעיד נגד היהודים — ומצאו כרצונם, איך ראו יהודי קוצץ המטבע. ואף־על־פי שידע המלך, כי הכל שקר — מפני המית העם בקש להשליך מעליו תרעומות אלו; ושמא יקומו העם וחרב בידם, כדרכם, ואין מציל — צוה וגרשם. והיה הגרוש הזה בשנת חמשת אלפים וחמשים ואחת ליצירה.

(„עמק הבכא" עמ׳ 53—52).

*

ג. במלכות אנגליה היה גרוש כולל. בדברי־הימים לאשכנזים כתוב, כי כומר אחד מכת הדורשים חשק באשה אחת יפה מאד והיא לא

שמעה אליו. בדברו אליה יום ויום, אמרה אליו, כי לא תנשא ל ע ר ל. הכומר, כפי חשקו ואהבתו, שמע אליה ונתגיר בהצנע, ולקחה לו לאשה. גכת הדורשים, כאשר שמעו את הדבר הזה, היה זה להם לחרפה — נוסף על שנאת היהודים — ובקשו לתת יד ביהודים. והכומר ההוא היה איש חשוב. הלכו כל הכמרים אל אם המלך ויגידו לה כל עניני הכומר הגר, כי היהודים גירו ומלו אותו. ותלך המלכה אל המלך והתחננה והתנפלה לפניו וספרה לו כל הענין ההוא, ושאלה מאתו, שיגרש היהודים ממלכותו. והמלך לא אבה, כי היהודים היו חשובים בעיניו, ובקש לדחות המלכה בטענות כאלה מיום ליום. כאשר ראתה המלכה, כי לא יכלה לו, בקשה את כל השרים אשר בחצר, שידברו אל המלך. והשרים גם הם ידעו, שאין ביהודים אשם; אבל יראים היו את המלכה, ועל־כרחם יעצו למלך על הגרוש.

אמרי השרים אל המלך: איך יכול אדוננו לסבול, שיבזו את ישו — והם במלכותך וממשלתך — וכתוב בספרי התלמוד, שישו נדון וכו׳...

אמר להם המלך: לא שמעתי דבר זה בלתי היום; ואתם, באיזה זמן או יום שמעתם אותו?

השיבו השרים: יש הרבה שנים ששמענו הדברים — ונתאמת אצלנו.

אמר המלך: ובכל הזמן הזה למה לא גליתם את אזני אלא היום? — אלא ודאי פתוי המלכה הביא אתכם לכל זה.

ביום השני שבו עוד לדבר על רעת היהודים, עד שהסיתו את המלך. ויצא כרוז מלפניו, שיצאו היהודים ממלכותו תוך שלשה חדשים — והנשארים בסוף שלשת החדשים ימותו בחרב ונכסיהם לאוצר המלך. ועל קצת מהאנשים העלילו, שהם מלו את הכומר — ונשרפו. והיהודים הוכרחו לעזוב בתיהם ולצאת במרוצה מכל המלכות; כי לא רצו לתת להם זמן, שיהיו יכולים לקבץ ממונם ונכסיהם.

(שם סי׳ כ׳).

רשימת המקורות

ספרי חשמונאים א׳ וב׳.
תלמוד בבלי מסכתות שבת, גיטין, סנהדרין ועבודה־זרה.
תלמוד ירושלמי מס׳ גיטין.
אבות דר׳ נתן, מס׳ שמחות, מדרש איכה רבתי ועוד קובצי מדרש ויוסיפון.
סליחות כמנהג אשכנז, כמנהג ורמיישא, כמנהג פולין וכמנהג ליטא, רייסין וזאמוט.
יוצרות לשבתות בין פסח ושבועות כמנהג אשכנז וכמנהג פולין.
קינות לתשעה־באב כמנהג אשכנז ופולין.
סדר ארבע תעניות כמנהג ספרדים.
ספורי ר׳ שלמה ב״ר שמעון (על המאורעות בשנת תתנ״ו).
ספורי ר׳ אליעזר ב״ר נתן.
ספורים למחבר בלתי נודע (כפי הנראה, ממגנצא).
ספורי ר׳ אפרים מבונא.
דיואן לר׳ אברהם בן עזרא.
אגרת השמד להרמב״ם.
אגרת לר׳ סעדיה ב״ר מיימון אבן דנאן.
ספר שבלי הלקט לר׳ צדקיה.
שאלות ותשובות למהר״ם מרוטנבורג.
שאלות ותשובות להרשב״ץ.
שאלות ותשובות לר׳ חיים בעל ס׳ אור זרוע.
עמק הבכא לר׳ יוסף הכהן.
עמק הבכא בתרגום גרמני לווינר.
שבט יהודה לר׳ שלמה בן וירגא.
שבט יהודה בתרגום גרמני לווינר.
אבני זכרון (מצבות קהלת טוליטולה) לשמואל דוד לוצאטו.
עמודי העבודה לר׳ אליעזר לאנדסהוטה.
קובץ על יד לר׳ אברהם ברלינר חלק ג׳ וד׳.
אוצר טוב לר׳ אברהם ברלינר כרך רביעי.
מחמד לשמעון ברנפלד.
הגשר שנה ג׳.

Neubauer und Stern, Hebräische Berichte über die Judenverfolgungen während der Kreuzzüge (Berlin 1892).
Salfeld, Das Martyrologium des Nürnberger Memorbuches (Berlin 1898).
Aronius, Regesten zur Geschichte der Juden (Berlin 1887).
Zunz, Die synagogale Poesie des Mittelalters (Berlin 1855).
— Literaturgeschichte der synagogalen Poesie (Berlin 1865).
Graetz, Geschichte der Juden Bd. 4-7.
Frankel-Graetz, Monatsschrift, Jahrg. 1878.
Romania, Jahrg. 1874.
Revue des études juives, Jahrg. II.

תקוני טעיות

עמוד		שורה				
עמוד	פח	שורה	ו	מלמעלה	קרי:	ס׳ חשמונאים־א׳ א, יא–ב, מא...
״	צ	״	י	מלמטה	קרי:	ויפלא...
״	צח	״	ח	״	קרי:	מאורע היסטורי זה מצטין...
״	קג	״	יא	מלמעלה	קרי:	צוני ה׳ אלהי״.
״	קיח	״	א	״	קרי:	לא נמצא בדור...
״	קלו	״	ב	״	קרי:	לבלי תת חנינה...
״	קלט	״	ט	מלמטה	קרי:	מלך צרפת. ויהמו גויי הארצות ויערימו סוד להשמיד להרוג ולאבד
״	קמב	״	א	״	קרי:	עמ׳ מו–מז.
״	קנו	״	ד	מלמעלה	קרי:	ויפן משם ויתקע עוד...
״	קפא	״	טז ויז	״	—	שורה יז קודמת לשורה טז.
״	ריג	״	ח	״	קרי:	וישמע יי את נאקתם ויזכור את בריתו ויפן אליהם וירחם כרוב..
״	רטו	״	ב	מלמעלה	קרי:	בין וורמיישא ובין...
״	רטז	״	ח	מלמטה	קרי:	אשר לא נתחבאו...
״	רמג	״	יח	מלמעלה	קרי:	ואיש לא ידע. ויעלילו...

הכרך השני נערך לדפוס ויצא בקרוב — וזה תוכן עניניו:

א) חללי „הקרבן" (גזירת רינדפלייש בשנת נ"ח לאלף הששי)
ב) גזירת הרועים (פ' לאלף הששי)
ג) גזירת ארמלדר (צ"ז לאלף הששי)
ד) „המות השחור" וגזירת המלקים (ק"ח — ק"ט)
ה) השמד הנורא במדינות אספמיא (קנ"א)
ו) האנוסים והאינקוויזיציה (קנ"א—רנ"ב)
ז) גרוש היהודים מאספמיא (רנ"ב)
ח) גרוש היהודים מפורטוגל (רנ"ז)

בית-דפוס של זיגפריד שלם, ברלין-שנכרג.

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 02936649